G. POPA-LISSEANU

ROMÂNII IN IZVOARELE ISTORICE MEDIEVALE

www.dacoromanica.ro

ROMÂNII

IN

IZVOARELE ISTORICE MEDIEVALE

DE

G. POPA-LISSEANU

1 9 3 9
«BUCOVINA» I. E TOROUȚIU BUCUREȘTI

www.dacoromanica.ro

PREFAȚĂ

Din studiile ce însoțesc textele ce am publicat în colecția noastră de „Fontes historiae Daco-Romanorum", se desprind unele concluzii de cea mai mare însemnătate pentru trecutul întunecat al neamului nostru din primele epoci ale existenței sale.

Fără să aibă o prea mare unitate, fără să prezinte o înlănțuire cauzală sau cel puțin una riguros cronologică a problemelor ce ele tratează, aceste studii, cu toate că se referă la chestiuni dintr'un anumit spațiu de timp, sunt fiecare, luat în parte, de sine stătător. Ele se unesc doar în tratarea aceleeași epoci din istoria Românilor și ne conduc la aceleași concluziuni. Aceste studii îmbrățișează principalele probleme din istoria noastră medievală, partea cea mai puțin cunoscută din istoria noastră, și sunt menite, o nădăjduim, să arunce noui lumini asupra trecutului nostru, pentru multă lume, mai ales străină, nu destul de bine lămurit.

Căci, unde, înainte vreme se credea — și unii o mai cred și astăzi — că în istoria noastră ar exista un „hiatus", de o mie de ani, dela 271, când a fost părăsită Dacia și până în secolul al XIII, când întâlnim primele începuturi de stat românesc, astăzi acest „hiatus" este împlinit de date precise și de dovezi indiscutabile, iar cercetătorii desinteresați și lipsiți de prejudecăți pot să-și facă o idee clară de ceea ce s'a petrecut în țara noastră în decursul unui mileniu, din

www.dacoromanica.ro

care ne lipsesc, ce e drept, documentele scrise, nu însă și dovezile evidente.

In cele următoare vom expune aceste studii ce însoțesc Izvoarele istoriei Românilor, studii ce ne duc la anumite încheieri trase din premise date, adecă din textele ce le-am tradus, fie că aceste texte ne înfățișează numai niște tradiții, fie că ele reproduc documente a căror valoare nu poate fi discutată.

Când însă, uneori, premisele noastre nu sunt bazate pe adevăruri palpabile și oarecum materiale, ci numai pe adevăruri scoase din logica faptelor, atunci și concluziunile la cari ajungem sunt prezentate numai subt formă de ipoteze sau chiar numai ca simple sugestii.

Aceste studii ale noastre, în număr de cincisprezece, îmbrățișează numai problemele de cari se ocupă izvoarele noastre istorice și pot fi, deci, verificate de aceste izvoare. Incepând cu părăsirea Daciei — căci numai dela această dată se pune chestiunea continuității ori a imigrațiunii noastre — și trecând prin epocile năvălirilor barbare, firul povestirii noastre se întrerupe odată cu întemeierea principatelor române.

Noi nu căutăm, prin urmare, să aducem aci toate dovezile pentru continuitatea noastră și nici nu ne străduim să reproducem și argumentele atât de concludente scoase din studiul limbii și al monumentelor archeologice sau de altă natură[1]*), ci numai dovezile ce rezultă din materialul textelor ce am publicat. Și acest material este destul de bogat spre a ne da convingerea de persistența elementului romanic în Dacia și că Ungurii, la venirea în noua lor patrie, n'au găsit*

1) Studiul ceramicei, bunăoară, ne duce la aceleași concluziuni, ca și studiul limbii și al datelor istorice continuitatea, din epocile preistorice până în zilele noastre, a artei ceramice, cu caracterul ei specific românesc Vezi B Slătineanu, *Ceramica românească*, p 87 sq Cf și Coriol. Petranu, *Revue de Transylvanie*, V, p 50

www.dacoromanica.ro

o țară pustie și nelocuită, ci că au dat peste populațiuni cu organizațiile lor proprii, primitive ce e drept, dar totuș organizații ce s'au impus cuceritorilor cari și le-au însușit. Iar dacă acești cuceritori au putut să se adapteze noulor împrejurări, au făcut-o aceasta numai mulțumită supușilor lor, autohtoni ai țării, și străinilor, veniți de peste hotare, cari cu toții împreună au contribuit la această adaptare.

De aceea, așa numita „misiune istorică" ce pretind a fi avut, timp de un mileniu, urmașii celor șapte triburi ale lui Arpad, precum și „valorile culturale" ce ei ar fi dat, în acest răstimp, civilizațiunii europene în toate domeniile, se datorește, în cea mai mare parte, tocmai acestor supuși și acestor străini cari, în urma unor fatalități istorice, au fost nevoiți să se asimileze cuceritorilor lor unguri.

G. POPA LISSEANU

www.dacoromanica.ro

PĂRĂSIREA DACIEI

I.

VOPISCUS ŞI PĂRĂSIREA DACIEI

Despre părăsirea Daciei care este, după cucerirea acestei ţări, cel mai important eveniment din întreaga noastră istorie primitivă, au scris patru autori latini cari, trăind pe la mijlocul secolului al IV, deci aproximativ o sută de ani după părăsirea provinciei lui Traian, ni-au lăsat mai multe date interesante asupra acestei chestiuni, aşa de mult controversate în timpul din urmă. Ei sunt Flavius Vopiscus, Eutropius Aurelius Victor şi Rufius Festus, acesta cunoscut în deobştie subt numele de Sextus Rufus.

Dintre toţi aceşti istorici, cel care a făcut obiectul unoi cercetări mai amănunţite atât din partea istoricilor noştri cât şi, mai ales, din partea istoricilor străini, a fost Flavius Vopiscus, autorul, între altele, al vieţii împăratului Aurelian.

Flavius Vopiscus face parte, în acelaşi timp, şi dintre autorii unei mari colecţiuni de biografii, aşa numita *Historia Augusta* [1]), care formează un întreg corp de biografii, scrise după modelul biografiilor lui Suetonius, *Vitae duodecim Caesarum* (dela C. Julius Caesar până la Domitian), corp de biografii care începe cu Hadrian (117) şi sfârşeşte cu vieaţa lui Carinus (285). — Traian, printr'o fatalitate a istoriei, este singurul care n'a avut parte nici de pana lui Suetonius nici de cea a autorilor istoriei Auguste.

Mai înainte de a cerceta cine este Flavius Vopiscus şi ce valoare istorică are opera sa, să arătăm informaţiunile ce

---

1) Autorii Istoriei Auguste sunt şase: Aelius Spartianus, Julius Capitolinus, Vulcatius Gallicanus, Aelius Lampridius, Trebellius Pollio şi Flavius Vopiscus.

www.dacoromanica.ro

ne dau, privitor la istoria noastră primitivă, scriitorii de mai sus :

Iată datele, în presupusa ordine cronologică, ale celor patru istorici.

1. *Aurelius Victor.* Vorbind în *De Caesaribus,* despre împăratul Traian, autorul ne spune:

Quippe primus, aut solus etiam, vires Romanas trans Istrum propagavit, domitis in provinciam Dacorum pileatis, Sacisque nationibus, Decibalo rege ac Sardonio. Castra suspectioribus atque oportunis locis exstructa; ponsque Danubio impositus ac deductae coloniarum pleraeque [1]).

Vorbind despre Licinius Gallienus zice:

Et amissa trans Istrum, quae Traianus quaesierat. Ita quasi ventis undique saevientibus, parvis maxima, una summis orbe toto miscebantur [2]).

Descriind domnia lui Diocletian (284—306) ne dă informațiunea:

Et interea caesi Marcomani, Carporumque natio translata omnis in nostrum solum, cuius fere pars iam tum ab Aureliano erat [3]).

Subt domnia lui Constantin ne spune:

Et interea Gothorum Sarmatarumque stratae gentes — nu ne arată anume localitatea—et pons per Danubium ductus castraque castellaque pluribus locis commode posita [4]).

2. *Rufius Festus.* In *Breviarium rerum gestarum populi Romani,* scris din ordinul împăratului Valens (364—378) ne dă următoarea informațiune:

Traianus Dacos sub rege Decibalo vicit, et Daciam trans Danubium in solo barbarico provinciam fecit, quae in circuitu decies centena millia passuum habuit, sed sub Gallieno imperatore amissa est ; et per Aurelianum, translatis exinde Romanis, duae Daciae in regionibus Moesiae (ac Dardaniae) factae sunt [5]).

3. *Eutropius.* In *Breviarium historiae Romanae,* scris la îndemnul aceluiași Valens, ne spune, vorbind despre Traian:

---

1) *De Caesaribus* XIII.
2) *De Caesaribus* XXXIII.
3) De Caesaribus XXXIX.
4) *De Caesaribus* XLI.
5) *Breviarium rerum gestarum,* VIII.

www.dacoromanica.ro

Romani imperii, quod post Augustum defensum magis fuerat, quam nobiliter ampliatum fines longe lateque diffudit: urbes trans Rhenum in Germania reparavit: Daciam, Decebalo victo, subegit, provincia trans Danubium facta in his agris, quos nunc Thaiphali habent, Victoali et Thervingi. Ea provincia decies centena millia in circuitu tenuit [1]).

Vorbind despre Hadrian, Eutropius zice:

Idem de Dacia facere conatum amici deterruerunt, ne multi cives Romani barbaris traderentur, propterea quod Traianus, victa Dacia, ex toto orbe Romano infinitas eo copias hominum transtulerat, ad agros et urbes colendas. Dacia enim diuturno bello Decebali viris fuerat exhausta [2]).

Subt domnia lui Gallien, Eutropius ne spune:

Alamanni, vastatis Gallis, in Italiam penetraverunt. Dacia, quae a Traiano ultra Danubium fuerat adiecta, amissa est. Graecia, Macedonia, Pontus, Asia vastata per Gothos. Pannonia a Sarmatis Quadisque populata est [3]).

Vorbindu-ne despre Aurelian, născut în Dacia Ripensă, Eutropius adaugă:

Provinciam Daciam, quam Traianus ultra Danubium fecerat, intermisit vastato omni Illyrico et Moesia, desperans eam posse retineri, abductosque Romanos ex urbibus et agris Daciae in media Moesia collocavit appellavitque eam Daciam, quae nunc duas Moesias dividit, et est in dextra Danubio, in mare fluenti, cum antea fuerit in laeva [4]).

4. *Flavius Vopiscus.* In Vita Aureliani, Vopiscus ne spune :

Cum vastatum Illyricum ac Moesiam deperditam videret, provinciam trans Danubium Daciam a Traiano constitutam, sublato exercitu et provincialibus, reliquit, desperans eam posse retineri, abductosque ex ea populos in Moesiam collocavit, appellatvitque suam Daciam, quam nunc duas Moesias dividit [5]).

Aprecierea operii lui Vopiscus. In introducerea sa la vieaţa lui Aurelian, Flavius Vopiscus, ne spune că pe când se găsea, după sărbătorile zeiţei Cibela în trăsura de gală a lui Iunius

---

1) *Breviarium hist. Romanae,* VIII, 2.
2) *Breviarium hist. Rom.* VIII, 6.
3) *Breviarium hist. Rom.,* IX, 8.
4) *Breviarium hist. Rom.,* IX, 15.
5) *Aurelianus,* XXXIX.

www.dacoromanica.ro

Tiberianus, prefectul orașului, acesta, fiind rudă cu Aurelian — ex eius origine sanguinem duceret — l-a îndemnat să descrie viața împăratului, spunându-i că-i va pune la dispoziție cărțile și documentele din biblioteca Ulpiană. Tot cu această împrejurare, venind vorba despre Trebellius Pollio care scrisese viețile împăraților precedenți lui Aurelian, și de care se plângea că le-a compus cu destul de multe inexactități și prea pe scurt — *incuriose et breviter* — Flavius Vopiscus i-a răspuns că nu există istoric să nu fi povestit și lucruri inexacte, citând, între alții, pe Livius, Sallustius și Tacitus. Prefectul atunci i-a spus: „Scrie cum îți place și eu voiu fi mulțumit cu gândul că oricari ar fi inexactitățile tale, tu te găsești în tovărășia celor mai mari istorici romani".

Inexactitățile și exagerările lui Vopiscus se văd la tot pasul. Căci, deși descrierea vieții lui Aurelian o face după documentele din archiva bibliotecii Ulpiane, Aurelian ne este prezentat totuș ca unul dintre cei mai mari generali, un model incomparabil — dux magni totius exempli — asemenea cu Corvinii și Scipionii, liberatorul Iliriei, restauratorul Galliilor, ca unul care a redat integritatea imperiului — rempublicam in integrum reddidit — ca unul care a biruit pe Suevi, pe Sarmați și pe Marcomani, ca unul care a învins pe barbari în Thracia, pe Goți la nordul Dunării și care a meritat supranumele de Carpicus, Gothicus, Sarmaticus, Armeniacus, Parthicus și Adiabenicus, repurtând triumf asupra Orientului și Occidentului — de Oriente et Occidente triumphum Romanis oculis exhibuit [1]).

Dar, deși născut în Dacia Ripensă, Aurelian este silit totuș să părăsească Dacia, cu toate strălucitele sale victorii. Iată cum se exprimă, în traducere, despre acest fapt istoricul sau mai bine zis panegiristul său, Flavius Vopiscus:

Văzând Iliria devastată și Moesia pierdută și disperând de a mai putea păstra Dacia pe care Traian o făcuse provincie romană dincolo de Dunăre, a părăsit-o, retrăgând armata și pe provinciali; popoarele scoase din ea le-a așezat în mijlocul Moesiei pe care a numit-o Dacia sa [2]), care acum desparte cele două Moesii [3]).

---

1) *Aurelianus*, XXX, XXXIII.
2) In loc de *suam* unii comentatori cred că trebuie să cetim *eam*.
3) *Aurelianus*, XXXIX.

www.dacoromanica.ro

Față de nenumăratele elogii ce întâlnim aduse împăratului Aurelian în cele 50 capitole din câte se compune biografia acestuia, elogii al căror ecou l-am semnalat în titlurile de mai sus, mărturisirea neputinței împărătești de a păstra Dacia cucerită de Traian și nevoia imperioasă de a trece peste Dunăre legiunile și pe locuitorii provinciei — exercitu et provincialibus — pare cel puțin anacronică și nu ne putem explica această lipsă de consecvență. Contrazicerea în concepția scriitorului este cu atât mai bătătoare la ochi, cu cât însuși Aurelian s'a născut în Dacia Ripensă. Și chiar constatarea lui Vopiscus că Aurelian s'a născut în Dacia Ripensă — sau la Sirmium — este curioasă, câtă vreme, în timpul nașterii acestui împărat, nu exista această provincie.

O contrazicere evidentă se constată și în citatul de mai sus [1]), căci dacă Iliricul a fost devastat și dacă Dacia a fost pierdută — vastatum Illyricum et Moesiam deperditam — ce rost mai avea strămutarea acolo, în niște țări bântuite de dușmani și pierdute pentru Romani, a locuitorilor din provincia lui Traian ?

Flavius Vopiscus, ca și alți scriitori din aceeași epocă, scrie după comandă. El nu putea să refuze pe prefectul orașului, pe Iunius Tiberianus, să scrie o carte de laudă pentru ruda împărătească a acestuia. Și atunci părăsirea Daciei trebuia astfel prezentată ca să nu se resfrângă nici un blam asupra împăratului. Nu trebuia să i se aducă lui Aurelian imputarea că după o stăpânire de mai bine de 160 de ani, a fost silit să părăsească o țară, a cărei cucerire constituia gloria imperiului și a unuia dintre cei mai mari împărați. Efectul dezastruos ce ar fi făcut asupra contimporanilor și asupra urmașilor părăsirea unei provincii prospere, *Dacia felix* [2]), trebuia cu orice chip înlăturat. Și atunci Flavius Vopiscus care ne-a prevenit dela început că nu are să țină prea mult la adevărul istoric — dacă cumva pasagiul nu va fi fost interpolat de vr'un copist de mai târziu — a trecut peste Dunăre dintr'un singur condei pe toți provincialii din Dacia,

---

1) Contrazicerea a fost semnalată de d. N. Iorga, *Le problème de l'abandon de la Dacie par l'empereur Aurélien*, în *Revue hist. du sud-est europ.* I, 1—3 și în urmă de C. C. Giurescu *Ist. Rom.* I, p. 164.

2) Pe o monedă din timpul lui Aurelian (a. 271) se poate ceti *Dacia Felix*. Cf. Cohen, *Médailles impériales*, VI, No. 73—74.

www.dacoromanica.ro

scăpându-i astfel de orice primejdii din ţara lor. Iar afirmaţiunea d-lui L. Tamás-Treml că *Dacia* a fost numită *Felix*, în speranţa recuperării ulterioare a acestei provincii, ni se pare neserioasă [1]).

Invinuirea ce i s'ar fi adus lui Hadrian, semnalată în pasagiul din Eutropius, de a fi lăsat în mâna barbarilor mulţi cetăţeni romani — multi cives Romani barbaris traderentur — în cazul când el ar fi părăsit Dacia [2]), numai după douăzeci de ani dela ocuparea ei, ar fi fost şi mai apăsătoare pentru Aurelian, dacă această părăsire s'ar fi făcut după o sută şaizeci de ani de stăpânire romană. De aceea, ca să scape pe împărat de această grea imputare, Vopiscus atribuie lui Aurelian trecerea tuturor Romanilor din Dacia lui Traian într'o nouă Dacie, în Dacia din Moesia [3]). Şi, de sigur, pentru multă lume şi mai ales pentru prietenii împăratului, invenţia lui Vopiscus sau a aceluia dela care ea va fi pornit, va fi fost bine primită. Au fost două Dacii sau trei la nordul Dunării, două şi chiar trei, s'au creiat şi la sudul acestui fluviu.

S'a crezut într'o vreme că Vopiscus ar fi fost un contimporan al împăratului Aurelian. Studiile ce s'au făcut însă în timpul din urmă asupra operii sale au dovedit că el a scris cu mult mai târziu.

Cel dintâi care a supus la o analiză critică scrierile acestui istoric a fost învăţatul german H. Dessau, care, în urma unor studii amănunţite, a ajuns la concluzia că autorul descrierii vieţii lui Aurelian este un mistificator din epoca împăratului Teodosie (379—395) şi care a falsificat nu numai datele privitoare la Aurelian, dar şi datele privitoare la celelalte vieţi ale împăraţilor. Şi, în cel mai bun caz, când nu ar fi el singurul falsificator, alţii la fel cu el, din aceeaşi epocă, au falsificat descrierea vieţii împăraţilor.

Critica lui Dessau a provocat o întreagă serie de studii asupra *Istoriei Auguste* şi s'a produs o întreagă literatură asupra chestiunilor ridicate de Dessau [4]). La discuţia aceasta

---

1) L. Tamás, *Romains, Romans et Roumains dans l'histoire de la Dacie Trajane* în *Arhivum Europae Centro-Orientalis* I, p. 78.

2) Eutropii, *Breviarium*, VII, 6.

3) Eutropii, *Breviarium*, IX, 15, ne vorbeşte despre *cives Romani ex urbibus et agris*, iar Vopiscus despre *exercitus et provinciales*. Nu credem că cele două feluri de exprimare ar însemna unul şi acelaşi lucru.

4) H. Dessau, *Ueber Zeit und Persönlichkeit der Scriptores historiae*

www.dacoromanica.ro

au luat parte mai mulţi istorici, între cari Mommsen [1]) Hohl [2]) şi alţii [3]).

Prin aceste studii s'a făcut dovada că cei şase scriitori ai istoriei Auguste au utilizat atât *De Caesaribus* din 360 ai lui Aurelius Victor cât şi *Breviarium historae Romanae* din 369, al lui Eutropius, precum şi *Breviarium rerum gestarum*, tot din 369, al lui Rufius Festus. Nu numai atât, dar se constată în Istoria Augusta aluziuni evidente la epoca lui Valentinian (364—375) şi a lui Teodosie cel Mare (379—395) [4]). Aceasta este o dovadă că Vopiscus a scris în timpul Impăratului Teodosie, sau chiar după acest timp [5]).

Dar, studiul comparativ al textelor celor şase scriitori ai vieţilor împăraţilor [6]) a dus şi la alte concluziuni. Vopiscus ar fi aceeaşi persoană cu Trebellius Pollio şi cu Vulcatius Gallicanus şi că cele şase nume ar fi nume fictive, iar ca autor al Istoriei Auguste ar fi una şi aceeaşi persoană. Explicarea numelui lui Vopiscus ni-o dă Plinius într'o informaţie pe care ne reţinem de a o traduce: Vopiscus appellabant e geminis, qui retenti utero nascerentur, altero interempto abortu [7]).

Deci, întrucât Flavius Vopiscus este un nume inventat — de aceea nici nu mai căutăm să-i descriem vieaţa — un pseudonim din epoca teodosiană, aproape o sută cincizeci de

---

Augustae, in *Hermes* XXIV, 1889. — *Ueber die Scriptores historiae Augustae, Hermes*, XXVI, 1892. *Die Ueberlieferung der Scriptores historiae Augustae, Hermes*, XXIX, 1894.

1) Th. Mommsen, *Die Scriptores historiae Augustae, Hermes* XXV, 1890.

2) E. Hohl, *Vopiscus und die Biographie des Kaisers Tacitus, Klio* XL, 1911 — *Vopiscus und Pollio, Klio*, XII, 1912 — *Kent Eutrop einen Usurpator Trebellianus, Klio* XIV, 1915. *Zur Textgeschichte der Historia Augusta, Klio*, XV, 1917.

3) A se vedea bibliografia chestiunei în Pauly-Wissowa, *Real-Encycl. Historia Augusta.*

4) *Iudicia carpentum*, de care vorbeşte Vopiscus, în cap. I din Vita Aureliani, a fost acordat prefectului din Roma, lui *praefectus urbi*, de abia în anul 384.

5) *Izv. Ist. Rom.* IX, p. 30. In *Introducerea* noastră la *Vieaţa lui Aurelian*, am scos în evidenţă utilizarea lui Eutropius de Vopiscus şi apropierile dintre textele celor patru istorici de mai sus.

6) Mommsen a propus ca în loc de *Historia Augusta* să se spună *Vitae Caesarum* şi istoriografia germană i-a adoptat propunerea.

7) Plinius, *Nat. hist.* VII, 10.

www.dacoromanica.ro

ani după părăsirea Daciei de Aurelian, şi întrucât el s'a inspirat în compunerea lucrărilor sale din scrierile predecesorilor săi, Aurelius Victor, Eutropius, Rufius Festus şi, de sigur, şi de ale altora, şi întrucât, în sfârşit, el face operă tendenţioasă, o operă de comandă, urmează că nu putem pune prea mult temeiu pe afirmaţiunile sale şi că istoriografia maghiară porneşte dela o premisă falsă, atunci când ia de bază spusele acestui scriitor, privitor la părăsirea Daciei de către Aurelian.

Ne rămâne, prin urmare, numai afirmările lui Aurelius Victor, Eutropius şi Rufius Festus şi constatăm înainte de toate că şi acestea s'au produs numai la o sută de ani, după ce s'a petrecut evenimentul istoric al părăsirii provinciei dela nordul Dunării.

Dacă însă autorul pseudonim al descrierii vieţii lui Aurelian a putut înţelege prin *exercitus et provinciales* legiunile romane şi populaţia civilă a Dacilor romanizaţi, atât Rufius Festus prin *translatis deinde Romanis,* cât şi Eutropius prin *abductos Romanos ex urbibus et agris* [1]) nu puteau înţelege decât populaţiunea romană, nu şi pe cea a Dacilor romanizaţi. Căci, ori cât de intensiv se va fi făcut colonizarea nouei provincii a Daciei lui Traian şi ori cât de puternică va fi fost romanizarea ei prin colonişti, nu ne putem închipui că vor fi fost cu totul şi peste tot locul nimicite populaţiunile traco-dace dela nordul Dunării.

L. Tamás şi înaintea sa And. Alföldi, cred că prin provincialibus al lui Vopiscus, ca şi prin Romanos ex urbibus et agris al lui Eutropius, ar fi să se înţeleagă ultimele resturi ale populaţiunilor romane din Dacia, trecute peste Dunăre de Aurelian care a desăvârşit numai evacuarea populaţiunilor urbane, începută subt împăratul Galien, că adevărata evacuare s'ar fi făcut subt Galien, iar că Aurelian n'a făcut decât să tragă conclusiunile finale [2]). Cât priveşte populaţiunea Dacilor romanizaţi, aceştia aproape n'au existat, căci zice L. Tamás: „Les Daces quoique écrasés, restèrent toujours ennemis de l'Empire et la latinisation ne fit des progrès que dans ces petits groupes qui avaient survécu à la conquête. La majorité de la population se ramassa, par contre,

1) Aurelius Victor nu ne spune decât *amissa sunt quae Traianus quaesierat.*

2) Tamás, *op. cit.*, p. 74.

www.dacoromanica.ro

au delà des frontières pour y ébaucher des plans de vengeance contre les conquérants" [1]).

Dacii cari făceau parte din marea seminţie a Tracilor, cel mai mare popor din antichitate, după Indieni [2]), erau numai o ramură din aceşti Traci şi ei numai în câteva împrejurări au putut fi aduşi să se constituie în unitate naţională şi să se strângă la olaltă subt acelaşi sceptru. Ei au putut fi nimiciţi de Romani ca organizaţie politică şi ţara lor a putut fi prefăcută în provincie romană. Dar, ca populaţiune, ei au rămas pe loc şi s'au romanizat, după cum s'au romanizat şi Tracii de peste Dunăre şi după cum s'au romanizat şi Geţii din Dobrogea, altă numire dată aceloraşi Traco-Daci. Evident au mai rămas în regiunile nordice şi răsăritene ale teritoriului lor populaţiuni dace necucerite, au mai rămas *Dacii cei liberi.*

Ca o dovadă de necontestat a perpetuităţii populaţiunilor traco-dace la nordul Dunării avem, în afară de bogata nomenclatură de râuri şi de localităţi ce întâlnim în regiunile nordice ale fostei Ungarii, nomenclatură traco-dacă, şi existenţa Carpilor, dela cari ni s'a păstrat numele de Carpaţi [3]), popor care, la venirea Goţilor din spre miazănoapte, se unesc cu ei şi fac chiar incursiuni împreună cu ei, în sudul Dunării.

Aceşti Carpi pe cari îi întâlnim, secole înainte de cucerirea Daciei, supt numirea de Carpizi şi Carpieni, iar mai târziu sub denumirea de Carpo-daci, au atacat în mai multe rânduri armatele romane şi, deşi ni se spune că subt Diocleţian ar fi fost trecuţi cu toţii, — omnes — peste Dunăre, totuş subt Valens (365—378) ni se vorbeşte de un *vicus Carporum,* lângă acest fluviu, nu în centrul imperiului şi în timpul Hunilor ei se unesc cu aceştia ca să invadeze teritoriile Romanilor.

Carpii aceştia, cari sunt Daci curaţi, nu şi-au părăsit niciodată cu totul ţara lor şi ca ei vor fi făcut de sigur şi ceilalţi Daci romanizaţi. Căci ne spune istoricul grec Zosimus care a trăit pe la anul 500: „S'au mai întâmplat în timpul lui Teodosie şi alte evenimente fericite, căci el a respins pe

1) Tamás, *op. cit.,* p. 63.
2) Herodot, *Hist.* V, 4.
3) Cf. *Izv. Ist. Rom.,* XIII, p. 21.

www.dacoromanica.ro

Sciri şi pe Carpodaci, uniţi cu Hunii şi înfrângându-i în războiu i-a făcut să se întoarcă peste Dunăre, la locuinţele lor", adecă în vechia Dacie [1]).

Asupra aceluiaşi eveniment al părăsirii Daciei, ceilalţi istorici latini de mai târziu, ca bunăoară gotul Iordanes [2]), precum şi istoricii greci, nu fac decât să reproducă părerile lui Eutropius.

Astfel, istoricul grec din veacul al VI, Malalas, ne spune numai atât că Aurelian a prefăcut Dacia de lângă Dunăre, Dacia Parapotamia, în provincie romană [3]), iar Syncellos, istoric din secolul al IX-lea, că Aurelian a trecut pe bărbaţi şi pe femei din Dacia Traiană în mijlocul Moesiei, numind-o Dacia [4]).

Lexicograful Suidas, care a trăit pe la mijlocul secolului al X-lea ne dă pur şi simplu traducerea în greceşte a cunoscutului pasagiu din Eutropius [5]).

Terminând citatele din scritorii medievali, privitoare la părăsirea Daciei, nu putem trece cu vederea pe scriitorul latin Lactantius, aproape un contimporan al acestor evenimente. Vorbind despre Maximian, ginerele împăratului Diocletian, ne spune că mama acestuia era de peste Dunăre — mater eius Transdanuviana — care, de frica invaziei Carpilor, a trecut peste acest fluviu, în Dacia cea nouă, — in *Daciam novam*. Faptele s'au petrecut de sigur după părăsirea Daciei de legiunile romane, deci după evacuarea poruncită de Aurelian [6]).

Retragerea legiunilor. Dar, dacă Aurelian a fost un mare împărat, după cum ni-l prezintă izvoarele istorice, de ce totuş a părăsit Dacia în prada barbarilor? De ce el, născut în părţile dunărene, a îngăduit să se piardă o provincie atât de bogată, atât de prosperă ?

---

1) Zosimus, *Historiae*, IV, 34, p. 213 ed. Bonn.

2) Iordanes, *Romana*, 217. El ne spune numai: *evocatis exinde legionibus*.

3) Ioam Malalas, *Chronographia*, LXII, p. 301, ed. Bonn.

4) Georg. Syncellos, I, p. 721, ed. Bonn.

5) Suidas, *Lex.*, sub voce.

6) Lactantius, *De mort. persecutorum*, c. 9. L. Tamás, *op. cit.* p. 68 ar voi să scoată din acest fapt un argument împotriva continuităţii Romanilor în Dacia lui Traian, deşi, după noi, el este o dovadă tocmai a neevacuării complete din Dacia a acestor Romanici.

www.dacoromanica.ro

Dacia n'a fost pierdută; ea a fost părăsită. Faptul acesta era în conștiința tuturora. De aceea a și putut să spună istoricul Ammian Marcellin, cu o sută de ani mai în urmă (a. 363): „nici o părticică din pământul nostru n'a fost cedată dușmanului de vr'un împărat sau de vr'un consul. Răsfoind analele, niciodată, de când e lumea, nu se va putea dovedi aceasta [1]).

Nici un război n'a pierdut împăratul Aurelian în Dacia ca să fi motivat părăsirea acestei provincii. Ba din contră, el a biruit pe Goți cari, împreună cu Carpii invadaseră această țară și a putut chiar să ia, după cum am văzut, titlul de Gothicus și de Carpicus.

Dacia, prin urmare, n'a fost pierdută în urma unui război nenorocit. Ea a fost părăsită temporar, din motive ce interesau apărarea imperiului. De aceea nu se găsește nici un singur reproș, nici o singură imputare care să i se fi făcut acestui împărat pentru pierderea Daciei.

De ce, cu toate acestea, a părăsit Aurelian această provincie, pentru care avea o simpatie deosebită, în care era adorat [2]) și pe care ar fi fost firesc să o fi apărat cu orice preț, cu orice rizic?

Cucerirea Daciei o făcuse Traian nu atât ca să scape de un dușman, cum erau Dacii, în mijlocul cărora Romanii știuseră să se infiltreze și să-i aducă, de multe ori, în sfera lor de influență. Cucerirea acestei provincii Traian a făcut-o mai ales cu scopul de a fi mai bine apărată linia Dunării, pe de o parte, iar, pe de altă parte, spre a-și creia și în Ardeal un stăvilar puternic, un bulevard de apărare împotriva dușmanilor năvălitori și cărora ar fi putut să le cază, la un moment dat, în spate sau în coaste, dacă ar fi încercat să pătrundă în imperiul roman, fie prin văile Siretului și ale Prutului, dinspre răsărit, fie prin valea Tisei, dinspre apus.

Noi, cei de astăzi, cu felul nostru de a gândi, nu ne putem da seama de ceeace se petrecea în lumea veche de odinioară. După cum am observat-o și altă dată, starea normală în antichitate era starea de război. In fiece zi se putea ivi la marginea imperiului un dușman primejdios. Spre a

1) Ammianus Marcellinus, *Rerum gestarum lib.* XXV, 9.

2) Se pare că în colindele noastre se face o amintire despre acest împărat în refrenul *Ler, Oiler, Relui, Doamne.* Cf. și P. Maior, *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia,* ediț. 1883, p. 27.

www.dacoromanica.ro

evita primejdiile trebuiau luate necontenit măsuri de precauţiune. Şi în vederea acestor măsuri a cucerit Traian Dacia, iar nu ca să-şi mărească imperiul său, şi aşa destul de vast.

Dar, atacurile nu încetau mai ales în regiunile din spre răsărit şi din spre miază noapte ale imperiului. In special popoarele germanice erau într'o necontenită frământare. Până la anul 250 Dacii au putut să reziste; populaţiunile romanizate din această provincie izbutiseră, până în acest an, să înlăture toate pericolele Goţilor şi Carpilor. Subt Galien, în 253, Dacia începe să fie evacuată [1]), iar cele două legiuni ce staţionau în inima Ardealului au fost retrase în colţul de jos al actualului Banat, între Timiş, Dunăre şi Carpaţi [2]).

Dar Goţii nu se mulţumesc numai cu cuprinderea Daciei. Ei trec în 271 peste Dunăre şi pătrund în Moesia. Aurelian, originar din ţinuturile dunărene, aleargă împotriva lor, îi învinge şi restabileşte situaţia Romanilor în Dacia. Probabil din acest an datează şi moneda lui Aurelian pe care se află inscripţia *Dacia felix* şi tot în acest an îi s'a conferit de senat titlul de *Dacicus*.

Cu toate succesele sale, repurtate în 271 în Dacia, Aurelian începe în 272 evacuarea ţării pe care o desăvârşeşte, definitiv şi oficial, în 275.

Motivul principal al părăsirii acestei provincii bogate şi prospere este acelaşi ca şi motivul cuceririi ei. Dacia a fost cucerită, fiindcă cereau aceasta interesele imperiului şi a fost părăsită, fiindcă apărarea imperiului cerea imperios aceasta. Nu motive de ordin sentimental, ci interese superioare de stat au determinat atât cucerirea cât şi părăsirea Daciei.

Căci, invaziile duşmanilor nu se mai făceau acum, pe aceleaşi căi, pe aceleaşi văi. Ele se făceau acum pe apă. Subt Galien, ales împărat în 253, ca şi subt Claudiu 268, invaziile Goţilor se fac pe mare, iar înfrângerile Romanilor în Moesia şi Iliria aduseseră cu sine pustiirea acestor regiuni, — vastato omni Illyrico et Moesia [3]).

Şi, în loc ca provinciile dela sudul Dunării, lipsite de locuitori, să fie populate cu barbari, cum a făcut Claudiu,

---

1) Eutropius, *Brev.* IX. 8: Dacia quae a Traiano ultra Danubium fuerat adiecta, amissa est.

2) Cf. şi L. Homo, *Essai sur le règne de l'empereur Aurélien*, p. 313.

3) Eutropius, *Brev.*, IX, 15.

www.dacoromanica.ro

colonizând pe Goți, după înfrângerea acestora dela Naissus-Niș, sau după cum a făcut mai târziu, Probus și Diocletian, colonizând pe Carpi, colonizarea sudului Dunării cu locuitori din Dacia, pe care Romanii nu o mai puteau menține cu ușurință, s'a găsit să fie de mai mare folos pentru apărarea imperiului atât de hărțuit.

Părăsirea Daciei trebuia deci făcută în interesul apărării imperiului și a făcut-o Aurelian cu tot amorul său propriu rănit. Căci, în definitiv, mai ales acest amor propriu suferea din acest mare act istoric: părăsirea unei țări, pentru care se făcuseră enorme sacrificii de către un împărat biruitor și mare.

Dar, părăsirea Daciei nu se făcea pentru vecie. Împăratul nu renunțase definitiv la această provincie; el renunța numai la apărarea ei. Aurelian nu o ceda unor dușmani, ci o părăsea pentru moment, fiindcă interesul imperiului cerea să o părăsească. El o lăsa în seama Goților cari erau „federați" ai Romanilor, o lăsa deci în mâna unor aliați.

Că Romanii nu s'au gândit să părăsească pentru totdeauna Dacia, rezultă, între altele și din preocupările împăraților următori de a se interesa de fosta provincie de peste Dunăre. N'am avea decât să citâm pe împăratul Constantin care a zidit cetatea Daphne-Constantiana, azi Spanțov, din fața Transmariscei-Turtucaia, pe malul stâng al Dunării și a Sucidavei din fața cetății Oescus, precum și cetățile de cari s'a îngrijit mai târziu Justinian la sudul ca și la nordul marelui fluviu [1]).

Și, pentruca totuș orgoliul roman să nu sufere prea mult, împăratul a trecut legiunile peste Dunăre, a rechemat pe funcționarii administrativi și a poftit și populația civilă să treacă peste fluviu, nu într'o altă țară, ci tot într'o Dacie, într'o Dacie pe care o creia el acum. La apelul împăratului vor fi pornit la drum toți câți vor fi putut să o facă, toți câți vor fi avut mijloace să o facă. Și, fără îndoială, și subt împărații dinaintea lui Aurelian, mulți bogătași vor fi căutat să-și schimbe căminul pentru altul mai la adăpost de primejdii. Dar, marea mulțime de țărani, de muncitori, de meșteri și chiar de păstori, fie că vor fi fost Romani de obârșie, fie că

1) Procopius, *De aedificiis*, IV, 5; Cf. și *Cetăți și Orașe greco-romane în noul teritoriu al Dobrogei*, p. 64.

www.dacoromanica.ro

vor fi rezultat din fuziunea coloniştilor cu populaţiunile locale, fie că, în sfârşit, vor fi fost Daci romanizaţi, au rămas pe la vetrele lor, mai ales că erau poftiţi în nişte localităţi, unde tocmai se strămutaseră luptele dintre barbari şi Romani.

De altfel, nu ne putem închipui, cum s'ar putea face, chiar şi astăzi, cu mijloacele de transport moderne, evacuarea totală a unei populaţiuni dintr'o singură regiune, necum dintr'o ţară întreagă, având aproximativ trei sute de mii de km. p. [1]).

O evacuare completă nu s'ar fi putut face nici din alt motiv. Inşişi Goţii nu s'ar fi învoit ca ţara lor, viitoarea Goţia, să rămână fără populaţie. De altfel, după concepţia celor vechi, poporul supus şi prizonierii de război constituiau o parte din averea cuiva. A avea oameni, a avea robi, însemna a avea avere, nu o povară, cum poate s'ar socoti câteodată astăzi. Supuşii şi robii nu erau şomeri de întreţinut, ci erau puteri productive, ei însemnau avere. Şi cum era să se dispenseze Goţii de populaţiunea ţării lor, cum erau să o lase să plece din ţara lor de bună voie ? Ar fi fost chiar un motiv pentru un nou război cu Romanii [2]). Când vedem că pe la anul 448 Attila ameninţa cu război pe Romani pentru şaptesprezece dezertori, cum să ne închipuim că Goţii ar fi renunţat aşa de uşor la supuşii lor ?

Populaţia civilă care va fi trăit pe lângă armată ca negustori şi ca oameni de afaceri se va fi retras peste Dunăre, în dosul *limes*-ului. Toţi însă câţi se vor fi adaptat împrejurărilor celor noui, în contactul cu Goţii, cu cari se vor fi obişnuit, încă de subt administraţia romană, să trăiască

---

1) L. Tamás, *op. cit.* p. 82, ne citează după Patsch, *Beiträge,* în *Anzeiger der Wiener Akademie,* 1925, p. 1821—183, strămutarea în 334 a treisute de mii de Sarmaţi Argaragenţi în teritoriul roman. Distribuirea acestora însă nu s'a făcut într'o ţărişoară ca Moesia, ci în Italia, Macedonia, Tracia şi Scitia Minoră, bărbaţii fiind încorporaţi în armată. Exactitatea cifrei nu o putem verifica, însă cifra nu poate fi nici pe departe egală cu aceea a întregei populaţiuni a Daciei lui Traian.

2) L. Tamás, *op. cit.* p. 88, citând pe Alföldi ne spune: pour le Banat on pourrait admettre la survivance de certains fragments romanisés au plus tard jusqu'au commencement du V siècle", când au încetat relaţiile comerciale, coincizând aceasta cu venirea Hunilor în această regiune. Noi însă ştim precis din fragmentele unui istoric contimporan că nici relaţiunile comerciale n'au încetat, nici prigoana Romanicilor din Dacia nu s'a produs. Vezi *Izv. Ist. Rom.* VIII. *Ambasadele lui Priscus.*

www.dacoromanica.ro

împreună ca tovarăşi, în linişte, şi, poate, şi în armonie, vor fi rămas pe loc, lângă căminurile în cari au văzut pentru întâiaş dată lumina zilei, unde au copilărit şi unde au trăit. Şi oricât de neserios ar părea acest argument de ordin sentimental, va fi atârnat puţin, fără îndoială, şi el în cumpăna judecăţii celor ce erau poftiţi să apuce calea bejăniei. Şi să nu uităm că poate nicăiri aiurea n'a fost o colonizare mai înfloritoare, mai intensă şi mai prosperă ca în această Dacie, de care nu uşor se vor fi despărţit chiar şi aceia cari au plecat cu gândul poate de a se întoarce într'o zi înapoi.

Aci, în aşa numitul *Barbaricum,* de care ne vorbesc Rufius Festus — în solo barbarico [1]) — şi mai târziu Orosius — a barbarico ad mare Nostrum [2]) — şi a cărui existenţă nu o contestă nici Alfoldi [3]), vor fi trăit populaţiunile romanizate ale Dacilor în simbioză cu barbarii stăpânitori, Carpi, Goţi, Gepizi, Avari etc. şi împreună cu cari vor fi luat parte chiar la diferitele lor războaie [4]).

Şi, după cum nu trebuesc luate ad litteram vorbele lui Eutropius *exhausta viris,* tot astfel nu trebuesc luate nici *abductos Romanos ex urbibus et agris in media Moesia collocavit,* căci nici nu s'ar fi găsit loc pentru toţi.

Pe de altă parte, de sigur nu trebuie să credem, dupăcum credea altădată Petru Maior, voind să scoată în evidenţă puritatea latinităţii noastre, că Romanii colonişti ar fi fost numai din Italia şi că ei n'ar fi fuzionat cu Dacii, cari ar fi trăit izolaţi. Din contră, precum în Galia şi în peninsula Iberică populaţia băştinaşe a format elementul de bază care prin romanizare a dat naştere poporului neolatin din Franţa şi din Spania, tot astfel Dacii romanizaţi şi mai ales aceştia, au dat naştere poporului latin dela Dunărea de jos, mărit în urmă şi prin admigraţiuni din peninsula tracică.

Şi cum ar fi putut fi convinsă populaţiunea Dacilor romanizaţi, din întregul cuprins al ţării, să emigreze — oricât de sistematic s'ar fi făcut evacuarea — cu tot avutul lor într'o ţară necunoscută şi pe atunci în prada războaielor ? Părăsiţi de protecţia legiunilor romane — e de presupus că ei se vor fi bucurat de multe ori şi de protecţia stăpânitorilor lor,

---

1) *Breviarium rerum gestarum,* VIII.

2) Orosius, *Histor. adversum paganos,* I, 2, 54.

3) And. Alfoldi, în *Revue des études hongroises,* IV, p. 189.

4) Cf. C. Diculescu, *Die Gepiden,* p. 224.

www.dacoromanica.ro

Carpi, Goţi etc. — şi că vor fi înfruntat din când în când singuri toate primejdiile, după cum au făcut-o şi provinciile părăsite din Galia şi din alte părţi [1]). Uneori vor fi fost vremelnic chiar dislocaţi, dar, în urmă, după trecerea furtunii se vor fi întors iarăş pe la căminurile lor. Şi din cauza numărului lor cu mult mai mare decât al năvălitorilor, şi-au putut păstra individualitatea; au fost însă siliţi cu timpul să se retragă şi să cedeze o parte din teritoriul lor cel vast în favoarea Bulgarilor, a Slavilor şi a Ungurilor. Rămăşiţele existenţei lor însă se constată atât în Pannonia cât şi în nordul fostei Ungarii [2]) cât şi, în sfârşit, pe tot teritoriul trac dela nordul ca şi dela sudul Dunării.

Trecând subt tăcere toate dovezile privitoare la continuitatea şi persistenţa elementului daco-roman în regiunile nord-dunărene, dovezi scoase din studiul limbii [3]), toponomasticei, portului, credinţelor [4]), datinilor etc. şi mărginind cercetarea noastră numai la Flavius Vopiscus şi la scriitorii utilizaţi de el, credem, din cele expuse până aci, că se desprind următoarele concluziuni:

1. Că Flavius Vopiscus, scriind din ordin un panegiric al împăratului Aurelian, nu este un istoric pe ale cărui infor-

---

1) Cf. N. Iorga, *op. cit*, p. 53.

2) Cf. N Drăgan, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei şi onomasticei.*

3) Un argument, decisiv în ce priveşte continuitatea elementului romanic în Dacia, ni-l procură lingvistica. In comunicarea sa ce a făcut în şedinţa solemnă a Academiei Române la 27 Maiu 1936, d. Sextil Puşcariu, vorbind despre Atlasul lingvistic al limbii române a dovedit prin fapte sigure scoase din dinamismul graiului nostru că vorbe de origine latină ca *nea* (din nix, nivis), în loc de zăpadă şi omăt, împrumutate din limba slavă, *moare de curechi* (din muria şi caulículus), în loc de zamă de varză, acesta din urmă de asemenea din latinescul *viridia*, *cute* (din cos, cotis) în loc de slav gresie, *sânt* (din sanctus, Sân Petru, Sân Nicoară), în loc de slav. sfânt, *păcurar* (din pecorarius), în loc de cioban etc., s'au păstrat mai ales în părţile de nord şi vest ale ţării, unde latinitatea a fost odinioară mai intensă. Aceste cuvinte n'au fost aduse în teritoriul românesc din altă parte şi cu atât mai puţin de peste Dunăre, ci au rămas pe loc din epoca romană şi, în luptă cu echivalentele lor de origine străină, au biruit şi s'au menţinut în limba noastră. In Vicleimul Secuilor, după cum am arătat-o în *Graiul Românesc*, an. 1933, cuvântul păcurar se întâlneşte chiar subt formă străveche de *pecular*.

4) Asupra originei trace a unor sărbători româneşti ca *Brumalia* şi *Rusaliile*, vezi şi studiul nostru în *Conv. Liter.* a. XLI, p. 59 şi 673 din 1907, studiu reprodus şi în *Romanica*, p. 9.

www.dacoromanica.ro

mațiuni să putem pune temeiu și aceasta cu atât mai mult cu cât el este un mistificator din epoca teodosiană.

2. Că Flavius Vopiscus și-a luat informațiunile sale dela ceilalți istorici latini cari, și ei, au scris cel puțin cu o sută de ani după părăsirea Daciei și că acești istorici ne vorbesc despre evacuarea Romanilor, iar nu despre evacuarea provincialilor, deci nu despre evacuarea Dacilor romanizați.

3. Că pentru satisfacerea orgoliului național, în parte cel puțin, Aurelian a creiat în dreapta Dunării, în Moesia, o nouă Dacie, care nu s'a numit nici odată Dacia Aureliană. cum o numesc și astăzi unii dintre istorici și care a figurat pe viitor între celelalte provincii ale imperiului. In chipul acesta, cu părăsirea Daciei lui Traian, numărul provnciilor nu părea a se micșora [1]).

4. Că Dacii romanizați, făcând parte din masa cea mare a poporului trac, — Tracii se întindeau pe un teritoriu enorm, atât în dreapta cât și în stânga Dunării, până dincolo de creasta de miază noapte a Carpaților — n'au putut fi evacuați, ci au rămas pe loc, trăind în simbioză cu Goții „federați" și apoi cu Hunii, și ei la un moment dat „federați" și cu ceilalți barbari cari au mai năvălit peste ei, nu peste tot întinsul teritoriu al Daciei, și pe cari, uneori, îi vor fi însoțit în războaie, dar, de cele mai multe ori, îi vor fi servit cu hrana ce produce pământul pe care ei înșiși îl cultivau; căci Romanii din Dacia formau elementul rural ce se ocupa în special cu agricultura și cu creșterea vitelor [2]).

5. Că Dacia n'a fost părăsită decât temporar și că împărații mai vrednici s'au ocupat întotdeauna și de această provincie năpustită și a căreia apărare a rămas pe seama localnicilor [3]).

---

1) O inscripție găsită la frontiera Daciei create de Aurelian, din anul 283, deci la opt ani numai după moartea acestui împărat, ne vorbește despre cele două Dacii, despre *Dacia Ripensis* și despre *Dacia mediterranea*. Acest fapt ne îndreptățește să credem că chiar lui Aurelian îi se atribuie această împărțire. O a treia provincie, *Dardania*, a fost adausă la cele două Dacii de împăratul Diocletian în anul 297. Cf. B. Filow, în *Klio*, XII, p. 234.

2) D-l N. Iorga, *op cit.* p. 56, a arătat că chiar împărații romani, începând din sec. III-lea, au ieșit mai mult din mediul rural. Tot acest fapt ne explică și lipsa de inscripții și monumente din Dacia părăsită.

3) L. Toppeltin în *Origines et Occasus Transylvanorum*, cap. VI, p. 53((1667), ne citează pasagiul lui Vopiscus fără de conjuncțiunea *et*,

www.dacoromanica.ro

Toate aceste concluziuni sunt coroborate şi de celelalte izvoare ale istoriei noastre naţionale.

Astfel, istoricul Priscus, în descrierea ambasadei sale, ne vorbeşte despre locuitorii autochtoni ai Daciei cari aveau ca ocupaţie agricultura şi cari se găseau şi la curtea lui Attila. Acesta, deşi era barbar, dorea ca să trăiască ca un roman, purta titlu de general roman, primea soldă dela împărat ca toţi ceilalţi generali romani şi era prieten din copilărie cu generalul roman Aetius din Durostor. Traiul subt barbari nu era aşa precum ni-l prezintă istoria de mai târziu. Nu era mai rău la ei decât la Roma şi la Constantinopol. Ba unul dintre curtenii lui Attila, un grec, ne prezintă vieaţa de subt barbari superioară vieţii romane, unde domnea nesiguranţa, nedreptatea şi perceptorul. Şi, fără îndoială, decât Hunii nu vor fi fost mai răi nici Goţii, nici Gepizii şi nici ceilalţi barbari [1]), al căror rol în vieaţa localnicilor era mai mult un rol trecător.

Tot astfel, *Carmen miserabile* al lui Rogerius arată că Romanii din Dacia şi-au putut păstra vechile lor instituţiuni judecătoreşti şi administrative, că au putut să aibă chiar organizaţiuni de stat, al căror ecou îl întâlnim atât în cronica lui Nestor, necontestată de istoriografia rusească, cronică ce ne vorbeşte, pe la anul 1080, despre luptele Românilor-Valachi cu Slavii la venirea acestora în Dacia, cât şi în toate cronicile ungureşti cari, oricât ar avea, unele din ele, caracterul „Gestelor" din apus, totuş au un cuprins istoric pe care nu numai că nu-l mai contestă istoricii maghiari, dar chiar consideră

---

după *exercitu*, adecă: *Provinciam Daciam a Traiano constitutam sublato exercitu Provincialibus reliquit*, ceea ce ar însemna că Aurelian a lăsat apărarea ţării în seama provincialilor. P. Maior, *op. cit.*, I, p. 46, semnalând acest fapt bănueşte că intenţionat a fost adăugată în urmă conjuncţiunea *et* spre a produce o confuzie. Deşi avem înaintea noastră ediţia critică a lui Em. Hohl, cu toate variantele, lipsa acestei conjuncţiuni nu o putem constata, iar codicile originale nu le avem la îndemână.

1) L. Tamás, *op. cit.*, p. 89, ne dă o explicaţie cu totul simplistă a existenţei limbii latine la curtea lui Attila: familiarizarea Hunilor cu civilizaţia romană, comerţul cu Romanii şi „le voisinage des provinces danubiennes de l'Empire oriental, où, à cette époque, on parlait encore en langue latine".

www.dacoromanica.ro

pe un Anonymus, bunăoară, ca cel mai de seamă izvor istoric al lor [1]).

Romanii dela nordul Dunării au fost în necontenit contact cu romanitatea dela sudul acestui fluviu, căci Dunărea n'a fost decât pentru apărarea imperiului o barieră, un *limes*; pentru populaţiunea civilă ea a fost numai o punte de trecere.

Numai la venirea Bulgarilor şi Slavilor şi mai târziu a Ungurilor, unitatea romană ce se întindea dela marginile de apus ale Pannoniei şi până dincolo de Nistru s'a putut sfărâma, după cum a observat-o cel dintâi Anonimul geograf din 1308.

Ca încheiere vom adăuga că argumentul procurat istoricilor maghiari şi afiliaţilor lor, de Flavius Vopiscus, în *Vita Aureliani*, dacă a putut avea altădată vr'o valoare privitor la părăsirea „provincialilor" din Dacia lui Traian, astăzi, în urma studiilor făcute ulterior asupra acestui istoric latin, el nu mai poate avea nici o importanţă.

1) H. Marczali, în *Ungarns Geschichtsquellen*, p. 69, exprimă un mare adevăr când spune: dass Alles, was erzählt ist, wirklich geschehen ist, aber nichts so, wie es dargestellt worden. Asupra veracităţii datelor lui Anonymus privitoare la Români vezi şi Aur. Sacerdoţeanu, *Consideraţii asupra Istoriei Românilor în evul mediu, p. 155*

www.dacoromanica.ro

II.

EUTROPIUS ŞI PĂRĂSIREA DACIEI

Vieaţa lui Eutropius. — De oarece studiul oricărei opere literare trebuie să ne conducă, în ultimă analiză, la cunoaşterea cât mai temeinică a personalităţii autorului acelei opere şi de oarece orice lucrare literară este produsul a doi factori puternici, a înrâuririi mediului în care s'a desvoltat şi a valorii geniului creator, vom căuta, mai întâi de toate, să fixăm locul ce ocupă în literatura latină autorul nostru şi apoi, strângând laolaltă toate datele ce le avem asupra vieţii sale, să stabilim valoarea personalităţii scriitorului şi a operei sale, arătând, în acelaş timp, influenţa sa asupra contimporanilor şi asupra urmaşilor săi.

Vieaţa lui Eutropius ne va procura oarecari elemente de apreciere asupra operei sale, după cum, pe de altă parte, studiul operei înseşi va arunca oarecare lumină asupra personalităţii autorului.

Dar, din nenorocire, cunoştinţele ce le avem din antichitate asupra lui Eutropius sunt foarte reduse. Autorul însuşi, în afară de o singură frază, nu ne aminteşte nimica despre sine. Cu cât însă datele din lumea veche sunt mai puţine, cu atât studiile ce s'au făcut de învăţaţii de mai târziu şi de cei din zilele noastre sunt mai bogate.

Am putea zice că, precum gloria de a fi dat naştere lui Homer şi-o reclamau mai multe cetăţi din lumea veche, tot astfel cinstea de a fi patria de naştere a lui Eutropius şi-o reclamau pe rând şi Grecia şi Italia şi Galia. După unii el s'ar fi născut la Constantinopol, după alţii că ar fi văzut lumina zilei în Italia şi că ar fi scris la Roma; n'au lipsit nici

www.dacoromanica.ro

acei cari să crează că Eutropius ar fi fost de naştere gal şi că ar fi avut chiar proprietăţi în Gasconia.

Importanţa operii acestui scriitor este aşa de mare că el a meritat să aibă astăzi o întreagă literatură asupra vieţii sale, a meritat ca filologii să caute să studieze şi mai ales să ilustreze, prin argumente scoase din opera sa sau din operile contimporanilor, vieaţa puţin cunoscută a lui Eutropius.

Eutropius a fost de sigur grec din naştere, unul dintre acei *Graeculi,* cari în epoca imperială au pus mâna pe toată puterea de stat dela Roma şi mai târziu din Constantinopol şi cari, întocmai ca şi Grecii din Ţările Româneşti, din secolele trecute, romanizându-se au condus destinele imperiului roman şi ale romanităţii până târziu în evul mediu.

Numele Eutropius (Εὐτρόπιος), în greceşte înseamnează cel cu bune moravuri, ajunge frecvent prin secolul al IV-lea după Christos. Critica literară de astăzi pare a fi stabilit că Eutropius al nostru este identic cu proconsulul din Asia din anul 370; cu *comes rerum privatarum,* din anul 380—381, apoi din 385, pentru a doua oară, şi cu *consulul* din 387. In acelaşi timp, pare sigur că nu trebuie confundat nici cu Eutropius presbyter, preot din Africa, scolar al Sfântului Augustin şi care a scris două consolaţiuni către susorile sale, nici cu Eutropius, atotputernicul eunuc dela curtea împăratului Arcadius, nici cu medicul Eutropius, vestit scriitor despre care ne vorbeşte Marcellus Empiricus, nici cu alţi Eutropii, cu cari a fost adeseori identificat istoricul nostru.

După toate probabilităţile, Eutropius s'a născut pe la anul 316 după Christos, în timpul împăratului Constantin, că ar fi asistat la fundarea Constantinopolului a. 329, în vârsta de 13 ani — unii au crezut, fără să fi putut aduce dovezi că ar fi scris mai târziu şi o carte asupra fundării acestui oraş — că în vârstă de 57 de ani, se găsea guvernator în Asia şi că în vârstă de 64—65 ani Thodosius îl numi prefect al pretoriului.

Se mai crede că Eutropius ar fi fost un nepot de soră şi scolar al retorului Acacius din Caesarea şi despre care ne vorbeşte de mai multe ori în scrisorile sale filosoful Libanius. Dacă ipoteza aceasta este adevărată, atunci este sigur, după cum rezultă din scrisorile lui Libanius, că Eutropius a venit în anul 355 la Antiochia şi a rămas aci până la anul

www.dacoromanica.ro

363. Iar când, în anul 362, a venit împăratul Julian în această metropolă a Orientului, a făcut și cunoștința lui Eutropius care ajunsese la oarecare vază și reputație prin talentul său oratoric. La recomandațiunea filosofului Libanius, Eutropius intră în prietenia împăratului care îl luă cu sine în expediționea ce tocmai întreprindea în Persia [1]). E puțin probabil să fi avut un comandament militar, cum se crede în general.

Fapt pozitiv este numai acesta că a luat parte în nenorocita expediționea a lui Julian Apostatul în contra Perșilor (a. 363). El însuși ne spune: *cui expeditioni ego quoque interfui.* Același lucru ni-l confirmă istoricul grec Georg. Codinus [2]) Εὐτρόπιος ὁ σοφιστὴς ὁ τῷ παραβάτῳ Ἰουλιανῷ ἐν τῇ Περσίδι ὁ ἐπιστολογράφος Κωνσταντίνου, unde epistolographus Constantini de sigur este o eroare a istoricului grec.

De asemenea este iarăș fapt pozitiv că Eutropius a avut la curtea împăratului Valens, în anul 369, titlul de *magister memoriae.* In codicele numit Bambergensis, din secolul al X-lea sau al IX-lea, într'o epistolă ce precede Breviarium al lui Eutropius și după Breviarium al lui Festus, se zice: *Valenti perpetuo Augusto v. c. magister memoriae.*

Magister memoriae προεστὼς μνήμης era un titlu de înaltă dregătorie la curtea împărătească. El era însărcinat să atragă atențiunea asupra celor ce trebuiau să se facă în administrarea imperiului. Notele lui se numeau *memoria* sau *sacra memoria.*

Abreviațiunea V. C. din epistola amintită mai sus, pentru *vir clarissimus,* însemnează că Eutropius a ajuns la onoarea clarissimatului. Cei ce, în această epocă imperială, aveau titlul de clarissumat, rămâneau pentru totdeauna în ordinul senatorial: „indepti semel clarissumatus dignitatem perpetuo manebant în ordine senatorum" [3]).

Lexicograful grec Suidas ne spune că Eutropius a fost Ἰταλὸς σοφιστής. Sophist pe vremea aceasta nu avea accepțiune peiorativă, și sofist italian nu însemna altceva decât că a fost un retor care a scris în limba latină. Ceeace în

1) Otto Seeck, *Q. Aurelii Symmachi, quae supersunt,* in *Mon. Ger. Hist. Scriptores,* 6, p. CXXXII.

2) Georg. Codinus, *De origin. Constantinop.,* 18.

3) *Thesaurus linguae latinae,* vorba *clarissumatus.* Despre clarissumatul lui Eutropius vezi și Mommsen, la Droysen, *Eutropi Breviarium,* p. II.

www.dacoromanica.ro

special ne face să credem că Eutropius nu era Roman este împrejurarea că nicăirea în opera sa el nu ne spune „armata noastră", „consulii noştri", cum se exprimă de altfel ceilalţi scriitorii din această epocă, ca d. e. contimporanul său Rufus [1]).

Impăratul Valens (364—378), despre care scriitorii ne spun că era un ignorant, *omnium litterarum ignarus*, cum îl numeşte istoricul Ammian Marcellin — împăratul Vetranio. după cum ne spune Eutropius, era aşa de ignorant că nici nu ştia măcar să citească — şi necunoscând nici limba grecească, cu toate că un mare număr dintre supuşii săi vorbeau numai greceşte, puse pe Eutropius să-i scrie un rezumat al istoriei romane. Eutropius se execută şi compuse atunci opera sa, precedând-o de o dedicaţie şi sfârşind-o cu făgăduiala că va trata domnia lui Valens şi Valentinianus, într'o lucrare mai îngrijită, cu un stil mai frumos, lucrare pe care sau n'a compus-o sau s'a pierdut. Iată vorbele cu cari încheia Eutropius Breviariul său: *„Quia autem ad inclytos principes venerandosque perventum est, interim operi modum dabimus; nam reliqua stilo maiore dicenda sunt; quae nunc non tam praetermittimus, quam ad maiorem scribendi diligentiam reservamus"*.

La această din urmă frază pare că face alusiune şi prefectul Romei, Symmachus, când zorea pe Eutropius să scrie istoria împăraţilor Valens şi Valentinianus; căci dintre scrisorile lui Symmachus opt sunt dedicate lui Eutropius, iar în vorbele *„sed haec stilo exequenda tibi ante alios, cui pollet Minerva concedimus"* se vede o aluzie la ultimele vorbe din Breviarium [2]).

Dacă Eutropius al nostru este în adevăr acela căruia îi se adresează Simmachus în scrisorile sale [3]), şi lucrul pare neîndoios pentru cei mai mulţi critici literari, atunci el avea în Asia nişte proprietăţi, după cum rezultă aceasta din scrisoarea în care vorbeşte că un oarecare Ausonianus, v(ir) c(larissimus), a fost încălcat de Eutropius. Symmachus intervine prietenesţe pe lângă Eutropius în favoarea lui Ausonianus [4]).

---

1) Excepţie face un singur pasagiu, unde textul este alterat.
2) Symmachus, *Epistolae*, III, 47.
3) Symmachus, *Epistolae*, III, 46—53.
4) Symmachus, *Epistolae*, III, 53.

www.dacoromanica.ro

Intr'un manuscris al lui Eutropius, într'unul singur, Valens poartă titlul de *Gothicus*. Dacă această titulatură a împăratului exista în timpul când Eutropius şi-a compus opera sa, atunci rezultă că Breviarium a fost scris în 369, după victoria lui Valens asupra Goţilor, deci cartea apăruse înainte de a fi fost chemat ca guvernator în Asia, a. 370.

Pe când Eutropius se găsea ca proconsul în Asia, prin intrigile lui Festus, succesorul său, şi el magister memoriae, a fost implicat în procesul de înaltă trădare a lui Theodorus, secretarul lui Valens, şi n'a putut scăpa de condamnare decât graţie filosofului Pasiphilus, căruia tortura nu i-a putut smulge nici o declaraţiune în contra lui Eutropius [1]).

Deşi Eutropius a fost achitat, cât timp a trăit împăratul Valens, n'a mai avut nici unul dintre onoruri; după moartea lui Valens însă, la anul 379, primeşte titlul şi însărcinarea de *comes rerum privatarum* al lui Flavius Gratianus, iar în anul următor este numit *praefectus praetorio Orientis* (380—381). Pentru a doua oară a fost însărcinat cu aceeaşi funcţiune în 385, iar în 387 fu ales consul împreună cu împăratul Valentinian. Din scrisorile lui Gregorius din Nazians rezultă că Eutropius dela 381 până la 387 a trăit ca om particular [2]).

S'a pus de multe ori întrebarea dacă Eutropius, care a trăit pe timpul introducerii creştinismului, ca religiune de stat, a fost creştin sau păgân ? Rezultatul discuţiunilor pare a duce la concluziunea că Eutropius n'a fost nici creştin, nici păgân. Ca cei mai mulţi filosofi din acele vremuri, Eutropius a fost un simplu sofist.

Dacă Eutropius ar fi fost creştin ar fi vorbit altfel de cum vorbeşte despre domnia împăratului Constantin şi, de sigur, un fapt aşa de extraordinar ca introducerea creştinismului n'ar fi putut să-l lase indiferent. Ar fi motivat, fără îndoială, războiul lui Constantin cu Licinius, persecutorul creştinilor şi altfel ar fi vorbit despre domnia lui Julian Apostatul, căruia numai laude nu i-ar fi adus.

Ce e drept, subt regimul lui Julian, ne spune câteva cuvinte despre persecuţiunea creştinilor şi ar fi avut prilej să desvolte mai pe larg teza creştinismului. Nu ne spune însă decât că a persecutat pe creştini, dar n'a vărsat sânge creştinesc, *nimius religionis Christianae insectator, perinde tamen*

1) Ammianus Marcellinus, *Res gestae*, XXIX, 1, 36.
2) Greg. Nazians, *Epist.*, 137, 138.

www.dacoromanica.ro

ut cruore abstineret, în care frază vorba nimius se crede că este interpolată de vr'un creştin de mai târziu.

Spre a se putea susţinea creştinismul lui Eutropius, unii copişti au introdus chiar în textul original proba pe care voiau să o aibă: *Iesum Christum deum et dominum nostrum.*

In orice caz, Eutropius chiar dacă va fi fost creştin, n'a fost creştin în sensul lui Ambrosius, Augustinus, Orosius etc., care să-şi susţie cu tărie credinţele sale, ci va fi susţinut, ca cei mai mulţi filosofi din această epocă, legea împăratului. Subt împăratul Constantin va fi admis închiderea templelor păgâne, subt împăratul Julian, va fi aprobat redeschiderea lor, subt împăratul arian Valens va fi persecutat pe drept-credincioşi şi, în sfârşit, sub Theodosius, se va fi acomodat credinţei acestui împărat, a cărui favoare o căuta.

Opera lui. — Breviarium ab urbe condita, cum este intitulată lucrarea lui Eutropius, nu este de o prea mare întindere. In zece cărţi, nu prea lungi, găsim condensate evenimentele mai importante ale istoriei romane, dela fundarea cetăţii (754 în. d. Chr.) până la urcarea pe tronul împărătesc a lui Valens (364 după n. lui Chr.) deci un interval de 1117 ani.

Lucrarea lui Eutropius se poate împărţi în trei părţi: a) epoca republicană; b) epoca imperiului până la domnia lui Neron, şi c) epoca împăraţilor până la Valens. Fiecare din aceste trei epoci sunt tratate deosebit. Prima parte este caracterizată printr'o înşirare succintă a evenimentelor externe, fără să se trateze de loc evenimentele interne. Scriitorul se mărgineşte la războaie şi lupte, citându-ne foarte adeseori numărul morţilor şi al prizonierilor şi arătând locul unde s'au petrecut faptele. In partea a II-a, Eutropius începe să ne dea caracterizări, indicându-ne în scurte cuvinte rolul împăraţilor, nedispreţuind câteodată nici anecdotele [1]) şi în partea a III-a, cu cât ne apropiem de epoca în care a trăit autorul, caracterizările câştigă în pătrundere. In această din urmă parte, scriitorul nostru, întocmai ca şi pedagogul al cărui rol şi-l însuşeşte prin compunerea cărţii sale, compară trecutul cu prezentul, dând adeseori indicaţii asupra vremurilor sale.

Rezumatul istoric al lui Eutropius este făcut cu exac-

1) *Breviarium,* VII, 18.

www.dacoromanica.ro

titate și inteligență, este însă cam sec în primele cărți, din ce în ce mai bogat cu cât se apropie de domnia lui Valens și ne dă portretele împăraților cu justeță, în special portretele lui Caesar, Constantin și Julian.

Toți criticii literari sunt unanimi întru a recunoaște că Eutropius a scris într'un stil simplu, clar și vioiu. Cu obiectivitatea sa merge așa de departe că niciodată nu-și spune părerile sale; el n'are idei proprii, nu apreciază. Ca o dovadă despre nepărtinirea sa, ne poate servi aprecierea ce face împăraților Constantin și Julian. Eutropius este lipsit de adulațiune, dovadă epistola dedicatorie adresată lui Valens. Cât de nobil și de demn este Eutropius, rezultă de sigur și din faptul că despre împăratul Valens care i-a comandat *Breviarium* nu vorbește decât în scrisoarea de dedicație și în ultimul capitol al cărții sale [1]).

Limba lui Eutropius nu mai putea să fie limba clasică; ea se apropie de limba evului mediu. Limba vechilor învingători ai lumii încetase să mai fie regina limbilor, fiindcă nici Romanii nu mai erau poporul-rege, cum se exprimă un critic literar. Cu toate acestea, Eutropius scrie așa de simplu și de clar, cum nu ne-am fi așteptat dela un scriitor din această epocă și de sigur el face excepție între scriitorii contimporani. Aceasta dovedește că Eutropius avea calități de mare scriitor. De altfel, nu este ușor să caracterizezi în câteva fraze viața întreagă a unui mare general sau a unui mare împărat.

Dacă, pe lângă metoda sa, Eutropius ar fi adăugat și eleganța stilului lui August, am avea în adevăr un cap de operă. Cu toate acestea, deși influențat de limba epocii sale, *Breviarium* se abate totuș puțin dela limba clasică.

In general se poate spune că un anumit spirit filosofic transpiră din întreaga lucrare a lui Eutropius și desigur autorul nostru a avut vederi largi de mare istoric. Perioadele lungi, caracteristice stilului contimporanilor săi și caracteristice lucrărilor cu tendințe retorice, cum sunt în deosebi lucrările istorice, lipsesc din opera lui Eutropius. Repetițiunile cari se găsesc din când în când la autorul nostru, nu trebuesc considerate ca neglijențe de stil. Ele sunt între-

1) O singură dată (I, 12) caracterizând dictatura, o aseamănă cu puterea imperială: *neque quicquam similius potest dici quam dictatura antiqua huic imperii potestati quam nunc tranquillitas uestra habet.*

www.dacoromanica.ro

buinţate în scopul de a imprima mai bine în mintea cetitorului anumite numiri şi fapte [1]).

Şi eleganţe de stil găsim din când în când: *Aemilianus obscurissime natus obscurius imperat: Traianus orbem terrarum aedificans; Commodus hostis humani generis; Numa infinita Romae sacra ac templa constituit* [2]) etc.

Breviariul lui Eutropius este aşa de bine făcut, că el a putut servi drept călăuză analiştilor de mai târziu.

Izvoarele lui Eutropius. Suidas în Lexiconul său ne spune: Καπίτων Λύκιος οὗτος ἔγραψε Ἰσαυρικὰ βίβλια μ μεταφράσι Εὐτροπίου ρωμαιστὶ ἐπιτομῆς Λίβιον τὸν Ῥωμαῖον, adecă „Capito din Lycia" istoricul; acesta a scris războaele Isaurice în opt cărţi şi a tradus în limba grecească Epitoma lui Eutropius, care a redat în rezumat pe scriitorul roman Livius". Din acest pasagiu ar rezulta că în Brevarium avem un rezumat al lui Livius, a cărui operă pe vremea aceea va fi fost completă, neatinsă de vicicsitudinile vremurilor.

Din cele trei părţi în cari am spus că se poate împărţi şi caracteriza mai bine opera lui Eutropius, în partea întâia, care tratează epoca republicană, deşi găsim pasagii asemănătoare cu ale lui Livius, totuş nu credem că textul e luat după marele istoric roman. El este luat mai mult după vr'o epitomă sau după vr'o cronică, compusă în mare parte după istoricul patavin. Ar fi fost şi greu pentru Eutropius ca să rezumeze întreaga operă a lui Livius; existau pe acea vreme mai multe *epitomae Livianae*, din cari ar fi putut extrage Eutropius lucrarea sa.

Partea a II-a,domnia împăraţilor până la moartea lui Domitian este extrasă, în mare parte, după istoricul Suetonius. Comentatorii moderni ai lui Eutropius, între cari învăţatul Droysen, au dovedit filiaţiunea celor două texte.

Partea a III-a, epoca celorlaţi împăraţi, a avut ca izvor principal *Cronica împăraţilor*, al cărui autor este necunoscut, apoi *Istoria familiei lui Constantin* şi scriitorii pe cari i-au avut în vedere şi autorii *Historiei Auguste*. Pe Julian şi pe Jovian putea Eutropius să-i caracterizeze după cunoştinţele sale personale.

---

1) Tranziţia dela un capitol la altul o face prin *eodem tempore, post eum*, iar când Eutropius nu precizează timpul zice *per idem tempus*.

2) Vezi Eutropius, ediţia Büchling.

www.dacoromanica.ro

Continuatorii lui Eutropius. — Importanţa operii lui Eutropius rezultă din numeroşii imitatori ce a avut. De abia apăru opera sa şi numai decât găsi un traducător. Este Paeanius, scolar al filosofilor Libanius şi Acacius cari (în 345—355) profesau împreună în Antiochia ca celebri sofişti şi retori greci. Libanius în scrisorile sale aminteşte nu o singură dată despre Paeanius.

Paeanius însă neştiind bine latineşte traducerea sa este mai mult o parafrazare, o *metaphrasis* a lui Eutropius. Lucrarea lui Paeanius, apărută în 380 este o dovadă că locuitorii din Asia, supuşi romani, nu cunoşteau limba latină şi deci el, un Asiatic, s'a simţit obligat să traducă pentru Grecii din Asia rezumatul istoriei romane al lui Eutropius.

Vr'o sută de an în urmă s'a făcut o a doua traducere a lui Eutropius, de data aceasta probabil de Capito din Lycia, autorul mai multor alte lucrări [1]).

Dar chiar Festus, contimporanul şi urmaşul lui Eutropius ca *magister memoriae,* în *aula orientali,* în scrierea ce a compus asupra evenimentelor din Orient dela Traian până la Diocletian, a avut ca izvor principal şi ca model Breviariul lui Eutropius. De asemenea critica a dovedit că şi Epitome a lui Aurelius Victor este influenţată de Eutropius. De aşişderea şi analiştii eclesiastici au avut drept călăuză tot pe Eutropius. Astfel au fost Sf. Augustin, în *De civitate Dei,* Ef. Jeronim, Sf. Prosper, Orosius, care îl citează de două ori, Isidorus, Cassiodorus, în *Chronica* sa, Iordanes, în *De summa temporum* şi alţii.

Popularitatea cea mai mare i-o câştigă lui Eutropius un călugăr din evul mediu, Paulus Warnefridus care trăia în epoca lui Carol cel Mare, ca diacon în Aquilea şi numit în genere Paulus Diaconus [2]).

Pentru istoria primitivă a Românilor informaţiunile ce ni le procură Eutropius sunt de o importanţă capitală. Pasagiile ce cuprind aceste informaţiuni au fost reproduse mai sus, în capitolul precedent. Cetitorul va găsi acolo aprecierile noastre asupra datelor lui Eutropius [3]).

---

1) Vezi asupra acestuia *Izv. Ist. Rom.,* X, p. 14.
2) Vezi amănunte *Izv. Ist. Rom.,* ibidem.
3) Vezi cap. IX, p. 10.

www.dacoromanica.ro

a) GOŢII

III.

AMMIAN MARCELLIN [RĂZBOIUL CU GOŢII]

Viaţa sa. — Ammian Marcellin s'a născut dintr'o familie grecească, la Antiochia, pe la anul 330 d. Chr.[1]). Informaţiunile ce avem asupra vieţii sale le scoatem din opera ce ne-a lăsat. El ne spune că mai tot timpul a fost soldat în armata romană, trăind mai întâi în suita generalului Ursicinus, care era magister equitum pentru Orient, apoi făcând parte din corpul de elită al împăratului Iulian, şi şi-a câştigat în luptele cu duşmanii Romei merite de războiu la Rin, la Dunăre şi în Persia.

La anul 353 pleacă, fiind adiutant al lui Ursicinus, în Colonia şi în Galia, unde generalul roman avea să reprime revolta lui Silvanus, iar la 359, însoţind pe Ursicinus îl găsim la Sirmium şi de aci este trimis în Orient şi anume în Mesopotamia, împotriva Perşilor. La anul 359 Ammian a fost trimis împreună cu un centurion, la satrapul din Corduena, ca observator, şi pe când se întorcea la Ursicinus cu informaţiunile sale, a fost atacat de duşmani şi a fost silit să se despartă de comandantul său şi să se refugieze în cetatea Amida, din Armenia Majoră. Aci a luat parte la apărarea cetăţii, luptând vitejeşte, iar, după ce a căzut cetatea, s'a refugiat la Mitilene, de unde s'a întors apoi în Antiochia, în patria sa. In tot acest timp, Ammian a contribuit la succesele generalului său Ursicinus.

După ce Ursicinus a ieşit din arena politică, Ammian Marcellin pare să se fi retras şi el în vieaţa privată. Dar, în

1) Fiind *ingenuus* însemnează că era dintr'o familie nobilă. Opera sa intitulată *Res gestae* se termină cu următoarele vorbe: haec ut miles quondam et Graecus... explicavi.

www.dacoromanica.ro

curând, în anul 363 îl vedem între „protectores domestici" ai împăratului Julian, adecă în corpul de gardă imperială, în războiul acestuia împotriva Perşilor. Din faptul chiar că Ammian făcea parte dintre protectores domestici, rezultă că el era din clasa nobililor, căci în domesticatus nu puteau să intre decât fiii de comandanţi, fiii comiţilor şi ai magistraţilor militari. In acest domesticatus au fost între alţii, coleg cu Ammian, Jovian, viitorul împărat şi Gaudentius, tatăl lui Aëtius, ajuns mai târziu magister equitum. Unii dintre domestici protectores ajungeau în comitatu pentru paza împăratului, iar alţii erau trimişi, cum a fost mai înainte Ammian, cu magister militum în diferitele provincii ale imperiului. Ammian Marcellin a avut ambele roluri, fiind şi în suita generalului şi în suita împăratului.

In anul 371 Ammian se găsea în Antiochia, unde a asistat la un faimos proces de trădare şi unde a rămas până în timpul catastrofei lui Valens din 378 când, după cum ne spune, a auzit strigându-se „Vivus ardeat Valens", la moarte cu împăratul. In acest răstimp însă a făcut călătorii în Egipt, în Grecia şi în Tracia. Aci, în Tracia, a vizitat locul dezastrului lui Valens, căci ne spune: ut indicant nunc usque albentes ossibus campi [1]).

Ultimii ani ai vieţii sale Ammian şi i-a petrecut la Roma, unde a fost chemat poate de împăratul Gratian şi unde s'a dedicat cu totul artelor şi literilor, aflându-se în prietenia celor mai de seamă personalităţi romane.

Aci şi-a compus opera sa din care a făcut lecturi publice ce au fost mult gustate şi aplaudate. Asupra vieţii sale dela Roma nu se ştie precis decât doar că a fost nemulţumit şi că a criticat moravurile şi obiceiurile societăţii romane. Şi deşi se susţine că ar fi fost senator totuş din faptul că nu s'a bucurat de clarissumat, se deduce că n'a avut nici odată la Roma această demnitate. De altfel, în timpul foametei din 383, Ammian Marcellin a fost considerat ca străin şi a fost atins ca atare de rigorile luate împotriva străinilor.

Nu se ştie când a murit; probabil în preajma anului 400.

Opera sa. — Informaţiunile destul de precise ce avem asupra vieţii lui Ammian ne arată că autorul se găsea în situaţie să cunoască exact evenimentele istorice ce descrie

1) Amm. Marcell. *Res gest.* XXXI, 7. 10.

www.dacoromanica.ro

și la cari a luat parte în persoană. Căci, războiul cu Goții, descris cu amănunte de autorul nostru, s'a petrecut în timpul vieții lui Ammian Marcellin.

Voind să continue opera lui Tacit, Ammian a reluat firul istoriei dela moartea lui Domițian (96) și în „Res Gestae" ale sale a descris istoria imperiului până la anul 378, moartea lui Valens, în 31 cărți, dintre cari primele 13 s'au pierdut. Ni s'a păstrat numai partea a doua a operii sale, cuprinzând anii 353—378, adecă evenimentele petrecute subt împărații Constantin, Julian, Jovian, Valentinian al II-lea și Valens. Și, întrucât în cele 18 cărți ce ne-au rămas se descriu întâmplările istorice din 25 ani, urmează că în cele 13 cărți dispărute să se fi tratat numai în mod sumar cele petrecute în timp de 257 de ani, subt împărații precedenți. Și, în vreme ce în fiecare din cărțile rămase se tratează evenimentele petrecute cam într'un an și jumătate, în cele pierdute urmează să se fi tratat în fiecare carte evenimentele petrecute în timp de 20 de ani. In același timp, fiindcă Ammian caută să continue pe Tacit, titlul scrierii sale pare să fi fost: Rerum gestarum a fine Corneli Taciti libri.

In compunerea acestei istorii, cea mai importantă din intreaga literatură latină, după cea a lui Tacit, autorul a suferit două influențe: cea a predecesorului și modelului său, Tacit, și cea a contimporanilor săi: analiști și biografi. Căci, pe de o parte, Ammian voește să scrie o istorie a imperiului roman, iar, pe de altă parte, să compue biografiile împăraților, după schema ce predomina pe acele vremuri. In primul înțeles găsim în opera lui Ammian expunerea evenimentelor și soarta provinciilor în urma invaziilor barbare, iar, în al doilea înțeles, avem caracterizările împăraților: origine, familie, virtuți, defecte etc.

Izvoarele lui Ammian. — Ele se reduc la cele cetite și cele văzute — lecta et visa —. In partea întâia a operei sale ce ni s'a păstrat, precum și în cele treisprezece cărți pierdute, Ammian își tratează materia în mod cronologic și după izvoarele sale scrise. Dela cartea XXVI începând însă, și până la sfârșit, Ammian nu mai are nevoie de izvoare scrise, lucrurile cunoscându-le personal.

Ammian deși foarte rar citează izvoarele sale de inspirație — voind prin aceasta să arate că el totdeauna este bine

www.dacoromanica.ro

informat — se foloseşte de cei mai mulţi autori clasici şi de contimporanii săi. Dar, întrucât cărţile în cari ne vorbeşte despre războiul cu Goţii, Ammian Marcellin face apel mai ales la cunoştinţele sale personale, şi foarte puţin la izvoare scrise, le vom lăsa pe acestea la o parte, trimiţând pe cetitorul ce ar dori să cunoască mai de aproape şi izvoarele scrise ale lui Ammian, la studiul lui Seeck [1]).

Limba şi stilul lui Ammian. — Fiind grec din naştere şi învăţând limba latină în Antiochia, Ammian nu cunoaşte bine limba latină şi nici nu are simţul acestei limbi; în acelaşi timp, istoria sa este plină de elenisme. Dorind să apară ca mare scriitor, el se străduieşte pe căi nenaturale, recurgând la expresii căutate în autorii vechi, în Plaut, Terentiu, Vergiliu, Cicero etc., să ne dea în stilul său o exprimare aleasă, dar care ne prezintă toate caracterele stilului epocii sale: inversiuni silite, flori retorice, fraze de efect. El are o limbă încurcată şi nu totdeauna corectă. Intrebuinţează în stilul său comparativul în loc de positiv, quod în loc de a. cu inf. şi o consecutio temporum neregulată. De aceea Ammian este şi greu de cetit, „eine Qual der Leser", cum se exprimă un critic literar.

Concepţia sa istorică. — Ammian este nepărtinitor, nu denaturează adevărul şi se ţine departe de ceeace el numeşte *silentium et mendacium* [2]), cu alte vorbe, el nu trece cu vederea evenimentele din consideraţiuni pentru persoane şi nici nu inventează lucruri ce n'ar fi existat în realitate; este cam ceeace, subt o altă formă mai lapidară, spune Tacit „sine ira et studio".

De un simţ moral foarte desvoltat, de o suficientă pătrundere a evenimentelor, Ammian are o judecată sănătoasă, bazată pe informaţiuni personale, câştigate în lungile sale călătorii. Scrisul său îl animează din când în când prin episoade şi cunoştinţe geografice şi de ştiinţe naturale. Nu abuzează de discursuri ca ceilalţi contimporani ai săi.

Luptele religioase ce s'au deslănţuit în timpul vieţii sale pe Ammian nu-l ating, iar relaţiile sale personale nu-l abat

---

1) Seeck, în Pauly-Wissowa, *Real-Encyc.* sub voce.

2) Amm. Marcell. *Res gestae,* XXXI, 16: Opus veritatem professum numquam sciens silentio ausus corrumpere vel mendacio.

www.dacoromanica.ro

dela credința sa. Și, deși trăiește în societatea împăratului Julian Apostatul, el rămâne imparțial față de creștini și indiferent față de dogme. Ca toți învățații din acele vremuri, Ammian era și el un filosof, în sensul în care se înțelegea filosofia în acel timp și, deși era politeist, el are vorbe bune pentru creștini și admirație pentru martiri.

Ammian este însă un superstițios care, deși cunoaște cauzele evenimentelor, le considera ca prevestiri împlinite. El credea că lumea e condusă de puteri supranaturale, de un „numen caeleste", el credea în fatum, în fortuna, în auspicii și în augurii.

Textul lui Ammian se bazează pe manuscrisul unui învățat din sec. X-lea, Hersfelder. O copie s'a făcut pentru biblioteca mânăstirii din Fulda; ea a trecut în urmă în Italia și se află acum în Vatican. Există astăzi mai multe codice ale lui Ammian [1]).

Valoarea operii lui Ammian, cu defectele și calitățile ei, nimeni n'a caracterizat-o așa de bine ca marele istoric german Mommsen: Nichts destoweniger bleibt uns Ammianus auf seinem eigentlichen Gebiet was er uns war, ein ehrenhafter frei und hoch denkenden Mann und ein scharfer und dennoch liebevoller Kündiger des menschlichen Herzens, besser geeignet höfische Nichtswürdigkeit zu durchschauen, aber mit allen seinen nicht geringen Unzulänglichkeiten und Fehlern dennoch weitaus der beste Geschichtschreiber einer ebenso tief versunkenen wie höchst bedeutsamen Epoche der Weltgeschichte [2]).

Ammian Marcellin ca izvor al istoriei Românilor.—Iată în rezumat ceea ce ne spune Ammian Marcellin despre popoarele dela nordul Dunării și cum o întreagă serie de chestiuni, privind istoria Românilor, se desprinde din arătările și în legătură cu arătările acestui scriitor.

In cartea XXVII, ni se spune că generalul roman Procopius care pretindea că se trage din sângele împărătesc al lui Constantin cel Mare, pornește în anul 363 cu războiu împotriva împăratului Valens, cu ajutorul lui Athanaric, regele

1) Noi am luat de bază pentru textul reprodus în Izv. noastre istorice textul critic al lui Ch. Upson Clark, *Ammiani Marcellini, Rerum gestarum libri qui supersunt*, 1915.

2) Mommsen, *Hermes*, XVI, p. 635.

www.dacoromanica.ro

Visigoţilor, din tribul Tervingilor, aliat mai înainte cu Romanii. După ce însă răscoala a fost înăbuşită, Valens cere socoteală lui Athanaric pentru trădarea lui şi scuzele ce i s'au adus, negăsindu-le justificate, pleacă în fruntea unei armate puternice să pedepsească pe Goţi. Expediţia a ţinut trei ani.

In primăvara anului întâi (367) — ne spune Ammian Marcellin — Valens vine la Dunăre, în regiunea de astăzi a Turtucaei — Transmarisca — din faţa gurii Argeşului. De aci trece la Daphne peste Dunăre, unde împăratul Constantin refăcuse vechia cetate, ca un cap de pod, la nordul marelui fluviu [1]).

Goţii îngroziţi se retrag spre munţii Serrilor, înalţi şi prăpăstioşi, în cari nu puteau pătrunde de cât cei ce-i cunoşteau — ad montes Serrorum arduos et inaccessos nisi perquam gnaris —. Impăratul neputându-i urmări aci, şi-a trimis cavaleria cu cete de jefuitori—cum praedatoriis globis— ca să prădeze tot ce ar găsi în calea lor. Cu acest rezultat se sfârşi campania de războiu din primul an şi împăratul se întoarse acasă.

In anul următor (368), campania n'a fost mai fericită în rezultate, căci după ce împăratul a ajuns la Dunăre, în apropiere de satul Carpilor — prope vicum Carporum — a fost silit să rămână pe loc, în tabără, din pricina revărsării apelor Dunării şi, în urmă, s'a întors în tabăra de iarnă dela Marcianopolis—Devnia de astăzi din Bulgaria.

In al treilea an — ne spune mai departe Ammian — împăratul a plecat pe alt drum, mai spre nord — şi vom vedea mai târziu de ce — şi ajunge la Noviodunum — Isaccea de astăzi — şi de aci trece peste Dunăre, pe un pod de corăbii, în teritoriul barbarilor — în Barbaricum — şi după ce a rămas câtva timp în Basarabia, a pus pe fugă pe Athanaric, şeful Tervingilor — numit iudex potentissimus — şi apoi s'a întors la Marcianopolis, în lagărul său de iarnă.

După expediţia aceasta de trei ani (367—369) a împăratului Valens fără rezultate apreciabile, Goţii, fiindcă sufereau lipsuri din pricina întreruperii oricărui comerţ şi fiindcă se găseau într'o necontenită teamă de împărat care se afla can-

1) Nu ştim în ce împrejurare a zidit împăratul Constantin cel Mare cetatea Daphne şi nici dacă, cu aceeaşi împrejurare nu va mai fi zidit şi alte cetăţi la nordul Dunării. Probabil că nu avem de a face cu un caz cu totul izolat. Vezi cap. 6 p. 114.

www.dacoromanica.ro

tonat în apropierea lor, au trimis de mai multe ori delegați la Romani cari să ceară pace. Impăratul după ce a cumpănit bine lucrurile, a primit să facă pace și un tratat a fost încheiat între Goți și Romani, în mijlocul Dunării, deoarece Athanaric nu voia să vină în teritoriul roman, subt pretextul că s'ar fi legat cândva cu jurământ în fața tatălui său, că nu va pune niciodată piciorul pe pământul Romanilor. Condițiunile păcii însă nu le cunoaștem.

In în cartea XXXI, Ammiam Marcellin ne spune că, în urmă cu câțiva ani (a. 375) se vestește cu groază despre sosirea Hunilor cari, unindu-se cu Alanii și cu o parte din tribul Greutungilor, al Ostrogoților supuși de Huni, atacă pe neașteptate pe Athanaric, regele Tervingilor din grupul Visigoților și-l pun pe fugă, silindu-l să se refugieze în munți — coegerunt ad effugia properare montium praeruptorum —. Iar întăriturile ce acesta caută să facă în toată graba, dela Siret și până la Dunăre, cuprinzând și țara tribului Taifalilor — a superciliis Gerasi fluminis ad usque Danubium Taifalorum terras praestringens — sunt fără de nici un folos, față de repeziciunea cu care lucrau Hunii.

Presiunea Hunilor devenind din ce în ce mai mare — continuă mai departe Ammian Marcellin — șefii Visigoților, Alavivus și Fritigern, cer voie dela Romani să le permită să se stabilească cu popoarele lor în imperiul roman, dela sudul Dunării; Athanaric însă, neîndrăznind să ceară și el aceeași permisiune, fiindcă împăratul Valens trebuia să-i păstreze supărare pentru refuzul de a nu călca teritoriul roman, s'a retras cu toți ai săi în munții de nepătruns și anume în Caucaland, gonind de aci pe Sarmați — quam simultatem veritus, ut adhuc durantem ad Caucalandensem locum altitudine silvarum inaccessum et montium, cum suis omnibus declinavit, Sarmatis inde extrusis.

Din informațiunile ce ni le procură istoricul Ammian Marcellin se desprind câteva probleme de foarte mare importanță, privind istoria primitivă a Românilor. Le vom examina pe rând cronologicește, cum s'au produs ele.

Athanaric, în prima campanie de război a lui Valens, s'a retras în munții Serrilor — montes Serrorum — unde împăratul nu i-a mai urmărit. In realitate însă, după cum a observat-o și C. Diculescu, această retragere a Goților era simulată, ei înșiși lăsând să se răspândească această veste ero-

www.dacoromanica.ro

nată spre a păcăli pe Romani [1]), în realitate ei s'au retras în Moldova. Dovadă despre aceasta sunt înseşi campaniile din anii următori, cari nu s'au mai făcut pela Olteniţa, ci mai pe la nord. In special expediţia din anul al treilea s'a făcut pela Noviodunum—Isaccea, de unde împăratul a trecut peste Dunăre în Basarabia de astăzi. Aci, dând piept cu Athanaric, l-a pus pe fugă.

Cine sunt aceşti Serri ? Geograful Pomponius Mela ne spune că între popoarele ce locuiau în regiunea Caucasului, pe ţărmul Pontului Euxin erau şi Serri [2]), iar Plinius în istoria sa Naturală [3]), ne enumeră printre naţiunile de pe versantul nordic al Caucasului şi pe Serri. Ei sunt Sarmaţi de rasă iraniană. Sarmaţii apar în istorie încă din sec. V în. de Chr. şi vin în Dacia prin sec. I în. de Chr., unde îi întâlnim subt numele de Jazygi, ocupând pusta Ungariei, şi subt numele de Roxolani între Prut şi Nistru şi vor fi fost poate şi în câmpia Munteniei. Sarmaţii iau parte alături de Decebal în luptele acestuia împotritva lui Traian şi după înfrângerea Dacilor au rămas în locuinţele lor, iar după retragerea legiunilor îi găsim înte Prut şi Nistru şi în câmpia Ungariei [4]). Sarmaţii-Serri din Caucasia, dela marea de Azov, după informaţiile lui Zosimus, au venit la Dunăre, la anul 322 şi trecând peste acest fluviu, au început să jefuiască ţara. Impăratul Constantin pleacă însuşi în contra lor, îi biruie şi sileşte pe regele lor Rausimod să se refugieze peste Dunăre cu o parte din armată. Noua încercare a Sarmaţilor de a ataca pe Romani a fost repede oprită de împărat care trece Dunărea şi-i învinge pe „o colină plină de păduri", omorînd între alţi mulţi şi pe regelel or Rausimod [5]).

Pe la anul 367, în timpul primei expediţiuni a lui Valens împotriva Tervingilor, tribul Sarmaţilor Serri pare a fi locuit în regiunea Carpaţilor, în regiunea munţilor Serrilor — montes Serrorum — numiţi şi Caucasus, după cum vom vedea mai jos.

---

1) C. Diculescu, *Die Wandalen und die Goten*, p. 34.

2) Mela, *De situ orbis*, I, 19, 14. Ediţiile mai noui nu mai au această indicaţiune.

3) Plinius, *Hist. Nat.*, VI, 5, 2.

4) C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, I, p. 180.

5) Zosimus II, 21 în *Corp. scrip. hist. Byz.* ed. Bonn, cf. şi N. Bănescu, *Bizanţul şi Romanitatea*, în *An. Ac. Rom.* LXXII, p. 16.

www.dacoromanica.ro

Vicus Carporum. In campania războinică din anul al doilea, împăratul Valens a fost silit să stea pe malurile Dunării, din cauza revărsării apelor acestui fluviu. El a rămas în apropiere de Vicus Carporum.

Unde va fi fost acest vicus nu se poate preciza.

Carpii — numiți de autorii vechi și Carpidae, Carpiani, Carpodaci și chiar Callipidae — sunt o populațiune tracă numeroasă din Dacia Traiană, nesupusă de Romani. Ei par a fi unul și același popor cu Dacii liberi și au ocupat odinioară, la marginea nordică a provinciei Dacia, un teritoriu foarte extins.

După apariținea Goților, pentru întâiaș dată la începutul veacului al treilea, subt domnia împăratului Caracala, Carpii au atacat, fie singuri, fie în unire cu Goții, în mai multe rânduri, imperiul roman și înfrângerea lor a procurat mai multor împărați titlul de Carpicus.

Cel mai puternic atac al lor a fost cel din 251, când, în unire cu Goții, de subt conducerea lui Cniva, au lovit oștile împăratului Decius, care a pierit în lupta dela Abrittus, azi Abtat Calessi, din Dobrogea. In urma acestei bătălii, urmașul lui Decius, Trebonianus Gallus, a fost silit să le plătească o soldă anuală.

Subt împărații Valerian și Galien, atacurile Carpilor se reînoesc și n'au putut fi aduși la tăcere decât subt Claudius al II-lea de către Aurelian care a întreprins o expediție în contra lor la nordul Dunării. Victoria asupra Carpilor i-a câștigat lui Aurelian titlul de Carpicus, sau Carpisculus, cu o altă însemnare, cum în glumă îi plăcea să se numească singur.

La anul 368, subt domnia împăratului Valens, întâlnim pe Carpi, după cum am văzut mai sus, la dreapta Dunării, probabil în regiunea Durostorului sau și mai la nord, iar câțiva ani în urmă, subt Dioclețian și Galerius, Carpii, fiind din nou bătuți de legiunile romane, sunt trecuți la anul 381, peste Dunăre [1]). Tot Carpi, au mai rămas și la nordul Du-

---

1) Iordanes, *Romana,* 299: Carporum gens tunc devicta et in Romanorum solum translata, cf. și Aurelius Victor, *Caesares,* 39. 43: Carporum natio translata omnis in nostrum solum.

www.dacoromanica.ro

nării, unde îi întâlnim subt împăratul Theodosiu, subt numele de Carpodaci [1]).

Nu putem şti sigur dacă acest vicus Carporum a fost la sudul sau la nordul Dunării. Căci, prin faptul că Ammian se înşală cu privire la situaţia cetăţii Daphne, pe care o socoteşte pe malul drept al Dunării, deşi noi ştim precis că cetatea aceasta era pe malul stâng, în vatra satului de astăzi Spanţov [2]) sau la Olteniţa, s'ar putea ca autorul să se fi înşelat şi în privinţa situaţiei acestui vicus Carporum şi ca el să fi fost în realitate la nordul Dunării, şi deci în apropiere de locul unde a poposit împăratul cu oştile sale.

După numele acestor Carpi credem noi, împreună cu alţi mulţi, că s'au numit şi munţii Carpaţi.

Numele „Carpaţilor" s'a explicat în diferite chipuri. După unii, am avea în el un vechiu apelativ modificat de fonetica Grecilor, după analogia numelui insulei Carpathos; după alţii, ar fi un apelativ slav „Chrebet"; după alţii, apoi, ar fi un cuvânt de origine germană „Harbotha"; în sfârşit unii cred că ar proveni din albanezul „Karpete" [3]).

A superciliis Gerasi fluminis. — Cu prilejul sosirii Hunilor, Ammian Marcellin ne spune că Visigoţii au căutat să se apere. Regele lor Athanaric pune să se facă de zor întărituri „a superciliis Gerasi fluminis ad usque Danubium Taifalorum terras praestringens".

Pasagiul acesta a fost de obiceiu greşit interpretat de istorici.

S'a crezut anume că „a superciliis Gerasi" ar putea să însemneze dela izvoarele Gerasului, adecă ale Siretului — unii au crezut că ale Prutului — şi s'a căutat să se arate că aceste întărituri s'ar fi făcut din Bucovina şi până la Dunăre. Alţii, plecând tot dela înţelesul greşit dat cuvântului supercilium, au identificat pe acest Gerasus cu un afluent al Siretului, cu râul Putna.

Supercilium însă, pe lângă înţelesul său primitiv, mai însemnează şi margine, mal sau ţărm. In acest sens îl găsim

1) Zosimus, *op. cit.*, IV, 33, ne spune că uniţi cu Scyrii şi cu Hunii Carpodacii atacând pe Romani, au fost bătuţi de Theodosiu şi goniţi peste Istru în locuinţele lor.

2) Cf. G. Popa-Lisseanu, *Cetăţi şi oraşe greco-romane în noul teritoriu al Dobrogei*, p. 65.

3) Vezi N. Drăgan, *Românii în veacurile IX—XIV*, p. 624.

www.dacoromanica.ro

de mai multe ori în Ammian. Deci, a superciliis Gerasi însemnează dela malurile Siretului și întăriturile făcute de Athanaric ar corespunde cu fortificațiunile noastre dela Barboși—Galați.

Caucaland — Caucasus — Caucoenses. Athanaric, regele Visigoților, neputând rezista Hunilor și neavând nici posibilitatea de a trece în imperiul roman, cum au trecut ceilalți doi șefi ai Visigoților, Fritigern și Alavivus, s'a retras în Caucaland, într'un loc de refugiu, gonind de aci pe Sarmați — ad Caucalandensem locum altitudine silvarum inaccesum et montium cum suis declinavit, Sarmatis inde extrusis.

Numirea de Caucaland, subt forma sa adjectivală de Caucalandensis, o întâlnim numai la Ammian Marcellin. Cuvântul este format, după cum se poate vedea ușor, din radicalul Cauca [1]) și apelativul german Land. Subt forma simplă, Cauca o găsim și în toponimia din Spania. Istoricul Zosimus ne spune că la Cauca din Spania s'a născut împăratul Theodosie.

Unde este Caucalandul? In dibuirea după identificarea acestei localități, s'au făcut diferite ipoteze. Unii istorici au identificat Caucalandul cu Ardealul, în întregimea sa, alții numai cu regiunea Târnavelor, iar alții numai cu regiunea secuizată dela izvoarele Oltului. Cei mai mulți au identificat Caucalandul cu regiunea Buzăului, iar alții, în sfârșit, acum în urmă, cu ținutul Coziei.

Intrucât, pe acele vremuri, în Ardeal locuiau Gepizii, iar nu Sarmații, și întrucât se pare că prin Caucalandensis locus s'ar fi desemnat un loc restrâns [2]) iar nu o țară întreagă, suntem înclinați să credem că prin Caucaland Ammian Marcellin nu s'a putut gândi la Ardealul de astăzi.

In ce pirvește regiunea Târnavelor sau a Oltului superior, identificarea Caucalandului ar fi posibilă, deși noi nu admitem nici această ipoteză.

De obiceiu se face apropiere între Cauca și Kükülö, numele maghiar, și Kokel, numele german, al Târnavelor. Românii au împrumutat dela Slavi acest nume de Târnava [3]),

1) Hunfalvy, *Die Rumänen und ihre Ansprüche*, p. 17, socotește Cauca o vorbă de origine dacă.

2) Vezi I. Conea, *Cercetări geografice în Istoria Românilor*, p. 20.

3) G. Popa-Lisseanu. *Date privitoare la maghiarizarea Românilor*, pag. 70.

www.dacoromanica.ro

care este format din radicalul slav „trn" spin sau ghimpe și sufixul locativ „ova" — afară numai dacă nu va fi existat vorba și în graiul Dacilor, întrucât sufixa „ova" o întâlnim și în vorbe de origine dacă sau celtică, ca bunăoară „Ferzova" [1]).

Ungurii, dând peste o populațiune românească, la venirea lor în Ardeal, au tradus cuvântul de Târnavă prin Kükülö, apa spinilor, iar Sașii, la rândul lor, au împrumutat numirea dela Unguri [2]). Unii istorici cred că Kükülö, Kokeny, spin ar putea deriva din Kukul, vorbă de origine cumană, având aceeași însemnare de spin sau ghimpe.

Intr'o lucrare mai recentă, d. I. Conea, după ce identifică muntele Caucas cu muntele Coziei și după ce caută să stabilească cumcă numirea de Goți ne-ar fi dat numirea de „hoți", în limba noastră, — lotrul este în aceeași regiune și cu aceeași însemnare — crede că această Cauca ar putea să fie aceeași cu țara Loviștei, adecă țara vânatului de capre, cozia în limbile slave însemnând „capră", după cum Vâlcea ar fi țară bogată în vânat de lupi.

Nu credem că regele Athanaric, după înfrângerea sa dela Siret, să fi plecat tocmai în țara Loviștei spre a se așeza acolo, în urma izgonirii Sarmaților.

Chestiunea identificării Caucalandului [3]) nu se poate separa de soluționarea altor două chestiuni, cea a muntelui Caucasus și cea a populațiunii Caucoensilor și credem că tocmai deslegarea acestor ultime două chestiuni a pus pe o cale greșită pe cercetătorii problemei Caucalandului.

O inscripție votivă din Colonia Agrippinensis (Köln) ne vorbește despre un legionar roman care ia parte în expediția lui Traian împotriva Dacilor. Inscripția are cuprinsul următor: Matronis Aufanib(us) C. Jul(ius) Mansuetus m(iles)

---

1) Părerea d-lui Iorga, *Ist. Rom.*, I, 2, p. 107, că încă din timpul lui Decebal s'ar fi vorbit în Dacia și limba slavă căci „altfel nu ne-am putea explica pe teritoriul acestei țări vechile numiri slave cari nu au, ca cele de mai târziu, un sens în limba noastră", ni se pare inadmisibilă. Noi credem că nefiind studiate în deajuns elementele trace în toponimia românească, s'au lăsat prea multe explicări pe seama limbilor slave.

2) G. Kisch, în *Archiv des Vereins für siebenb. Landeskunde*, 45, p. 183 crede că Kükülö ar proveni dintr'un vechiu cuvânt mag. Kukul, spin și jó, apă, fără să recunoască în el o traducere a „Tarnavei".

3) G. Kisch, *op. cit.*, p. 60, crede că acest Caucalanda ar proveni din got. hauha, hoch și land, Land și ar însemna Hochland.

www.dacoromanica.ro

l(egionis) I M(inerviae) p(iae) f(idelis) v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito) fu(i)t ? ad Alutum flumen secus mont(em) Caucasi. Adecă soldatul C. Julius Mansuetus din legiunea I Minervia consacră — mai târziu — matroanelor Aufane — niște divinități casnice ale apelor — o inscripție în amintirea trecerii sale pe lângă fluviul Alutus (Aluta), de lângă muntele Caucas.

Vorba Caucasus, a cărui etimologie nu e sigură, însemnează un munte foarte înalt și scriitorii romani, Plinius și Mela, ne vorbesc și de alți munți, purtând acest nume, în afară de munții Caucasus ce desparte Europa de Asia. Și, întrucât Sarmații s'au pripășit în țara noastră, venind din regiunile Caucasului, e de presupus că popularizarea acestui cuvânt, în detrimentul cuvântului de Carpați, s'a făcut mai ales de Sarmați. Și dupăcum numele de Alpes desemna până târziu în evul mediu, munții Carpați — în documentele din Occident, — tot astfel Caucasus însemna, într'o vreme, munții Carpați, munții Serrilor, de cari am vorbit mai sus [1]). Ad Alutum flumen secus montem Caucas, din inscripția citată, însemnează la Olt, în munții Carpați, iar nu numai decât în munții Coziei.

Apropierea dintre Caucasus și Cauca este evidentă și ea a fost semnalată acum o jumătate de veac și de Xenopol [2]). In Caucasus putem deci recunoaște ușor radicalul lui Cauca și suntem siguri că Ammian Marcellin a înțeles prin retragerea lui Athanaric în Caucaland, retragerea în munții Caucasului, adecă ai Carpaților.

Această părere a noastră este întărită și de o informație ce ne dă Ptolemeu, din veacul al II d. Chr. Acest geograf, enumărând cele cincisprezece seminții ce locuiau în timpul său în Dacia, ne vorbește și despre *Caucoenses* [3]), o seminție dacă, a cărei așezare nu o precizează, dar care trebuie să fie pusă în legătură cu Caucalandensis locus al lui Ammian Marcellin și cu Caucasus din inscripția din Colonia a legionarului Mansuetus.

Ptolemeu ne citează pe Caucoenses ca ocupând locul al șaselea în lista sa ce începe cu semințiile din spre apus

1) Și cronicarul Nestor, *Izv. Ist. Rom.* VII, p. 32, numește Carpații Caucasus.

2) Xenopol, *Ist. Rom.*, I, p. 137.

3) Claudius Ptolemaeus, *Geogr.*, III, 8, 65. Cf. și Pauly-Wissowa, *Real Encycl.*, sub voce.

www.dacoromanica.ro

ale Daciei şi sunt fixaţi, de toţi cercetătorii cari fac apropiere între Caucaland şi germ. Kokel-Târnava, în regiunea dela izovarele Târnavelor [1]). Noi însă credem că aceşti Caucoenses vor fi fost stabiliţi în aceeaşi regiune a Carpaţilor, unde va fi fost şi Caucalandul, adecă în regiunea de munte a Buzăului [2]).

Numirea de Cauca se regăseşte şi în Bacaucis (nom. probabil Ba-cauca), o localitate pe care geograful Ravennat o constată în Dacia în drumul dintre Viminacium şi Tibiscum şi anume după oraşul Arcidava şi Potula [3]). Acest Bacauca ar urma să fie în regiunea Banatului timişan sau în cea a Crişului. Tomaschek crede că în Bacauca avem aceeaşi temă ca şi în Caucoenses, Cauca fiind precedat de prep. ba [4]).

Creştinismul la Visigoţi. Contactul cu lumea romană, în care noua doctrină religioasă a creştinsimului se răspândea în sec. II cu atâta repeziciune, nu putea să nu influenţeze şi pe barbarii ce căutau prin toate mijloacele să se apropie de Romani, fie ca duşmani şi jefuitori, fie ca prieteni şi admiratori. In special, după catastrofa împăratului Decius, mort în 251 la Abrittus, din Dobrogea, Goţii într'o sângeroasă invazie prădează subt împăratul Valerian regiunile Asiei Mici, luând de acolo o sumedenie de prizonieri, între cari pe foarte mulţi creştini pe cari i-au trecut apoi, în retragerea lor, la nordul Dunării.

Dar, mai ales, după edictul împăratului Constantin cel Mare care a deschis, în a. 325, sinodul dela Nicea, unde s'a osândit arianismul, s'a deschis creştinismului un larg drum pentru progrese enorme, nu numai în lumea romană, dar şi în lumea barbarilor dela nordul Dunării. Şi astfel, Ulfilas,

---

1) Cf. I. Brătescu, *Dacia şi Moesia după Ptolemeu,* în *Bul. Soc. reg. de geogr.,* XLII, p. 15.

2) C. C. Giurescu, *op. cit.,* p. 96, bănueşte a fi fost fixaţi în aceeaşi regiune. Vezi şi harta D-sale.

3) Anonymus Ravennas, *Geogr.* IV, 14, p. 264.

4) Tomaschek, *Die alten Thraker in Sitzungsber d. Akad. der Wiss.* 131, p. 58, Cf. şi Pârvan, *Get.* p. 270. Unii istorici între cari şi Xenopol, *Ist. Rom.,* I, p. 136, cred că trebuie făcută o apropiere şi între Cogaeonum şi Cauca. Cogaeonum era o peşteră în munţi unde se retrăsese Zalmoxes şi, în urmă, Deceneu. Tomaschek, *op. cit.,* p. 91, reduce Cogaeonum la acelaşi radical pe care îl întâlnim şi în Caucasus, Caucoenses şi Caucaland.

www.dacoromanica.ro

care, deşi poartă un nume german, în realitate el era un Cappadocian cu o puternică învăţătură greco-latină, ca urmaş al acelor prizonieri luaţi de Goţi la retragerea lor din Asia [1]), a predicat la Goţii dela Dunăre, la stânga acestui fluviu ca şi mai târziu, poate, la Durostor, şi a contribuit mult la răspândirea nouei doctrine a lui Christos şi traducând cărţile sfinte în limba Goţilor.

Se înţelege dela sine că nu fără mari lupte şi de convulsiuni interne s'a putut introduce creştinismul şi la Goţi. Astfel, între Athanaric, regele suprem al Visigoţilor şi între ceilalţi şefi ai lor, Fritigern şi Alavivus s'a produs o primejdioasă ruptură care a degenerat în războiu între fraţi, adecă între cele două jumătăţi desbinate ale Visigoţilor. Fritigern recurse atunci la ajutorul Romanilor cari nu i-l refuză [2]).

Ca şi Romanii, de asemenea şi Goţii, unii erau păgâni şi alţii creştini, iar aceştia din urmă unii erau catolici adecă ortodocşi, ar alţii Ariani. Valens era arian şi spre a-i converti la arianism, a îngăduit lui Fritigern şi lui Alavivus să treacă cu oamenii lor în imperiul său şi Athanaric, pe lângă alte motive, va fi avut şi motivul religios de a nu cere dela Valens îngăduinţa de a trece şi el peste Dunăre. Căci Athanaric era păgân, şi ca atare pornise o goană cumplită împotriva creştinilor din Dacia; iar în anul 372 a fost ars martirul Nicetas, cu încă vr'o 27 creştini şi a fost înecat, în râul Buzău, martirul Sava Gotul [3]).

Goţii nefiind un popor cu totul sedentar, ci găsindu-se într'o necontenită mişcare a triburilor lor, duceau în războaie şi pe preoţi. Şi dovada despre aceasta ne dă însuşi Ammian Marcellin care ne spune că Fritigern a trimis la împăratul Valens o solie în care se găsea un episcop creştin — Christiani ritus presbyter. Iar Sozomen susţine că în delegaţiunea din a. 376 sosită la împărat să ceară voie de a se stabili Goţii în imperiu, a fost însuşi Ulfilas [4]), care deşi era catolic, deci

---

1) Ulfilas, născut în 311, episcop în 341, mort. 383.

2) Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces Danubiennes*, p. 423.

3) Grecii neavând consonanta B, cuvântul Buzeu ne este redat prin Museu. Cf. şi Tomaschek, *op. cit.*, p. 495. Asupra persecuţiunilor lui Athanaric vezi şi C. C. Giurescu, *Ist. Rom.*, p. 197.

4) Sozomenus, *Hist. eccles.*, IV, 37.

www.dacoromanica.ro

ortodox, spre a face pe placul lui Valens, a primit arianismul, el și Goții pe cari îi păstorea.

Și mai târziu chiar, peste un secol și jumătate, constatăm că Justiniana prima cuprindea și pe creștinii din Dacia Traiană.

Din toate acestea se poate vedea că Romanii se interesau de populațiunile creștine dela nordul Dunării, că le sprijineau la nevoie și cu toate că nu le puteau apăra prin puterea lor armată, le stăpâneau prin superioritatea lor spirituală.

Fuga lui Athanaric. — Tezaurul dela Pietroasa. — După ce Fritigern și Alavivus au trecut în anul 376 în imperiul roman și după dezastrul armatelor imperiale dela Adrianopol și moartea misterioasă a lui Valens, cetele de Goți, nenumărate ca număr, cum ne afirmă Ammian Marcellin, au putut să cutreere în voie și să jefuiască atât în dreapta cât și în stânga Dunării, acest fluviu ne mai fiind păzit de nimenea și el ne mai servind ca o barieră de netrecut. Dar, cu venirea la domnie a curagiosului Theodosie, Goții sunt bătuți din nou și reduși la tăcere.

Fritigern, mai apoi, fiind urmărit de Athanaric, fiindcă era creștin, a fost omorît din ordinul regelui [1]). Cât despre acest rege Athanaric, rămas în teritoriul Daciei și retras anume în Caucaland nu mai știm decât doar că a avut să înfrunte o nouă răscoală a oamenilor săi și că a trebuit să se refugieze în cele din urmă la Constantinopol. Impăratul l-a primit bine, cu toate onorurile ce se cuveneau unui rege [2]), dar că după câtva timp a murit, de o moarte naturală, după cum spun unii, sau fiind asasinat, după cum susțin alții, și că a avut o înmormântare regală [3]).

Cu prilejul refugiului său la Constantinopol, sau poate în vr'o altă împrejurare, Athanaric și-a ascuns tezaurul său regal, descoperit la Pietroasa, acum o sută de ani și cunoscut sub numirea de Cloșca cu puii de aur, tezaur ce se mai găsește, poate, la Moscova, unde a fost transportat în timpul marelui războiu. Căci la jumătatea drumului dintre Mizil și Buzău, în fundul unei văi între cele două sate, Pietroasa de

1) Cf. Zeiller, *op. cit.*, p. 513.

2) Vezi în Jordanes, *Getica*, XXVIII, admirația lui Athanaric pentru împărat și pentru orașul Constantinopol.

3) Jordanes, *Getica*, XXVIII, 144; Vezi *ibidem* nota lui Mommsen.

www.dacoromanica.ro

Sus şi Pietroasa de Jos, la poalele muntelui Istriţa [1]), ce predomină în depărtare şesul Bărăganului, s'a descoperit la anul 1838, de nişte ţărani, poate, cel mai însemnat tezaur din antichitate.

Compus din 22 bucăţi dintre cari zece au dispărut din neştiinţa ţăranilor chiar în timpul descoperirii sale, acest tezaur cuprinde obiecte întrebuinţate în solemnităţi religioase şi obiecte de podoabă. După studiile aprofundate ale arheologului Alexandru Odobescu, într'o monumentală operă asupra acestui tezaur [2]), obiectele ce ni s'au păstrat făceau parte dintr'un tezaur regal şi erau întrebuinţate, o parte, ca podoabe pentru rege sau pentru şeful religiei [3]).

După părerea lui Odobescu, armele şi obiectele de gătează vor fi fost luate de rege la plecarea sa spre Constantinopol, iar restul tezaurului va fi fost ascuns într'un loc uşor de regăsit. Moartea lui Athanaric — pentru Odobescu nu era nici o îndoială că tezaurul dela Pietroasa n'ar fi aparţinut acestui rege — a făcut ca el să rămână ascuns în sânul pământului, timp de patrusprezece veacuri şi jumătate.

Domnul Iorga considerând tezaurul dela Pietroasa ca cele mai frumoase şi mai bogate manifestări ale artei scitoelenice, nu crede a fi opera unei civilizaţii goto-sarmată, din sec. IV-lea, ci socoteşte să fie o fabricaţie străină [4]). D-sa poate are dreptate, dar aceasta nu exclude posibilitatea de a fi aparţinut acest tezaur, oricare va fi originea sa, regelui Athanaric al Visigoţilor.

Faptul că pe un inel din acest tezaur se găseşte în caractere runice, o inscripţie de cuprinsul: Gutani ogvi hailag, cum ceteşte Odobescu, sau Gutane Iowi hailag, cum au propus alţi cercetători, adecă consacrat lui Jupiter — Donar al Goţilor — ne dă siguranţa că avem de a face cu un tezaur ce a aparţinut unui neam germanic, fără îndoială neamului Visigoţilor [5]).

---

1) La poalele muntelui fusese cândva un castru roman, de sigur ocupat de Goţi.

2) Păcat că ultimele două volume au fost publicate numai în rezumat.

3) Al. Odobescu, *Le trésor de Pétroassa*. p. 471; cf. şi Pârvan, *Getica*, p. 437.

4) N. Iorga, *Ist. Rom.*, I, 1, p. 57.

5) In caractere runice, întrebuinţate în antichitate de Germani sunt şi cele două inscripţii gotice... descoperite acum câţiva ani, la Buneşti,

www.dacoromanica.ro

Că ţara Caucaland în care s'au retras Visigoţii, neputând rezista invaziei Hunilor, corespunde cu regiunea Buzăului, unde s'a găsit şi tezaurul dela Pietroasa, rezultă şi dintr'o altă descoperire archeologică ce s'a făcut la satul Chiojdul Mic, din valea Buzăului, în partea lui muntoasă. Un mormânt germanic ce datează de pe la sfârşitul secolului al IV-lea şi în care s'a găsit o fibulă de argint şi de aur împodobită cu grenate, s'a descoperit acum patru ani în satul sus numit. Mormântul ca şi fibula găsită în el, sunt de origine visigotă [1]).

Studiind această descoperire d. C. C. Giurescu ajunge la următoarea concluzie:

„Pare probabil că Visigoţii, în retragerea lor, să fi apucat pe valea Buzăului în sus. Pentru cine vine din Moldova sudică — şi ştim că de acolo veneau Visigoţii, după ce încercaseră zădarnic să se împotrivească Hunilor — valea Buzăului este prima vale largă care se deschide spre munte. Pentru a scăpa de năvălitori, Visigoţii aveau două posibilităţi: sau să treacă peste Dunăre, în imperiu, ceea ce o parte însemnată a lor, subt conducerea lui Fritigern şi Alaviv, a şi făcut, în toamna anului 376, probabil pe la Durostorum, sau să se retragă în locuri mai depărtate părăsind câmpia cea atât de proprie urmăririlor: este soluţia la care s'a oprit restul Visigoţilor, sub conducerea lui Athanaric. Ei au apucat deci pe valea Buzăului care se deschide largă spre munte, străjuită spre apus de puternicul masiv, încă în bună parte, acoperit de păduri, al Istriţei. Acest masiv, înalt de 744 metri, domină câmpia şi prin înălţimea lui se distinge imediat, ori din ce direcţie ar veni călătorul. Nu-i de mirare prin urmare ca posesorul tezaurului descoperit la Pietroasa — mulţi cercetători cred că acesta a fosf Athanaric — să fi ales ca ascunzătoare un loc tocmai pe această înălţime uşor de recunoscut în eventualitatea unei înapoieri. Inaintând pe valea Buzăului în sus, era natural ca o parte a Visigoţilor să fi cercetat şi văile afluenţilor acestui râu, prin urmare şi valea Bâscei, pe care e aşezat, în munte, satul Chiojdu. Aci va fi ajuns moartea pe

---

lângă Fălticeni. Vezi I. Bianu, *Inscripţii în limba gotică şi în caractere runice*, în *An. Ac. Rom.*, III, V. a. 1931, p. 1.

1) C. C. Giurescu, *Mormântul dela Chiojdu*, în *Rev. Ist. Rom.*, V-VI, p. 333.

www.dacoromanica.ro

unul din conducători; așa s'ar explica prezența acestei fibule luxoase, de argint și aur și împodobită cu pietre roșii" [1]).

Amintirea Goților, despre cari unii istorici români par a fi înclinați să creadă că nici n'ar fi fost vr'odată stabiliți în țara noastră ne este atestată de mai multe numiri ca Goteșul, Gotanul [2]), Golta și altele din județul Buzău, fără să mai pomenim de alte urme fie de limbă, fie monumente archeologice. Iar numele de Cauca, din Caucaland, ni s'a păstrat fără îndoială în numele Coca ce se găsește așa de frecvent tocmai în regiunea Buzăului [3]).

In Marele Dicționar geografic al României întâlnim nu mai puțin de douăzeci de ori această numire de Coca, fie dată unor moșii sau munți, fie unor ape sau izvoare. Astfel avem Coca, vechiul nume al comunei Niculești și al comunei Șarânga, Coca numire dată unor localități dintre munții Bodinești, Sărățelul Bercii și râul Slănic, precum și în jurul muntelui Istrița, Coca, moșie în com. Șarânga, Coca, munte, Coca pădure, Coca Antemirească, cătun în com. Niculești, Coca Mereiască, moșie, Coca Mereiască, sfoară de moșie, Coca Vlăhuții, Coca Furtunescu, Coca Vișanul, Coca Frunză-Verde, Coca Seacă, cătun, Coca Niculești, moșie, Coca Plină, izvor, Fundul Cocii, Coca Schei, moșie, Coca Seacă, izvor, Vârful Cocii. Toate aceste numiri le găsim în județul Buzău [4]).

Ca încheiere observăm, încă odată, că din cele de mai sus rezultă că Ammian Marcellin este un izvor principal pentru istoria noastră medievală și că el ne pune o întregaă serie de probleme a căror deslegare așteaptă pe cercetătorii viitori. Căci din lectura acestui scriitor cetitorul va putea scoate o mulțime de date privind trecutul țării și al neamului nostru. Iar dacă acest autor nu ne vorbește nimica direct despre autochtoni, aceasta se datorește mai ales faptului că

---

1) C. C. Giurescu, *ibidem*, p. 343.

2) Muntele Gotul și părâul Gotului în jud. Alba.

3) Deși diftongul latin *au* nu se preface în limba română în o (din cauda avem coadă, din laudat laudă) totuș chiar în limba Goților *au* s'a prefăcut în o. Cf. F. Wrede, *Ulfilas oder die Denkmaler der gotischen Sprache*, p. 295: Wulfila schrieb und las *raup*, der Ostgote scrieb raup, las aber röp. Augustus în scrierea Ostgoților se cetea Ogustus. Cf. și C. Diculescu, *op. cit.*, p. 43.

4) D. M. Burghelea ne atrage atenția asupra numelui Dealul Cocanilor, în stânga Intorsurii Buzăului, pe harta militară a Inst. geogr. din Viena.

www.dacoromanica.ro

pentru barbari averea o constituiau, în cea mai mare parte, robii, adecă oamenii cuceriți, cari, ca și în antichitatea greco-romană de mai înainte, erau considerați ca „mancipia", obiecte, și cari, în această calitate a lor, le dedeau în același timp cuceritorilor garanția aprovizionării cu hrană, în cereale și în vite. Acești autochtoni, oameni simpli și năcăjiți, având anumite atribuțiuni, de ordin economic, nu aveau nici un rol politic și ca atare n'aveau ce' căuta în consemnările istoricilor.

www.dacoromanica.ro

IV.

ROMÂNII IN *GETICA* LUI IORDANES

Vieața lui Iordanes. — Iordanes sau Iordanis — în manuscrisele de a treia mână Iornandes — este un nume ce se întâlnește de mai multe ori în literatura latină de mai târziu, atât subt forma vulgară de Iordanis, cât și subt forma clasică de Iordanes [1]). Anul nașterii nu-l cunoaștem; probabil s'a născut la sfârșitul veacului al V-lea sau la începutul celui de al VI-lea.

Din ceeace însuși ne spune, Iordanes pare a fi fost un Got, de origine alană. Căci, în cap. 4 al scrierii sale Getica zice clar. „Paria, tatăl tatălui meu Alanoviiamuthes, adecă bunicul meu, a fost secretarul lui Candax și eu de asemenea am fost înainte de convertirea mea, secretarul fiului susorei lui Gunthiges, magister militum" [2]). Acest Candax era un șef al Alanilor care, de voie de nevoie, se găsea subt steagul lui Attila și după moartea acestuia, scuturând jugul Hunilor, s'a retras în părțile Dobrogei. Aci probabil s'a născut Iordanes, poate chiar la Durostor.

In afară de faptul că autorul nostru dovedește, din tot ce scrie, că părtinește neamul Goților, în ultimul capitol al Geticei ne spune precis că el își trage originea din această

---

1) Geograful Rovennat îl numește Iordanis cosmographus et chronographus.

2) *Getica, cap. L:* Scyri et certi Alanorum cum duce suo nomine Candac Scythiam minorem inferioremque Moesiam acceperunt. Cuius Candacis Alanoviiamuthis patris mei genitor Paria i. e. meus avus... fuit eiusque germanae filio Gunthigis... mag. milit. ego item, quamvis agrammatus Iordanis ante conversionen meam notarius fui.

www.dacoromanica.ro

naţie a Goţilor [1]). Cu toate că Iordanes ne spune că el a fost secretar, nu ne precizează al cui secretar a fost. Faptul că bunicul său a fost secretar la un alan şi el la un got, ne-ar putea explica îndeajuns predilecţia sa pentru istoria Goţilor, fără ca să fi şi fost un got din naştere.

Nu ştim sigur ce va fi însemnând „înainte de convertirea mea". Probabil că însemnează înainte de a fi intrat în mănăstire sau cel puţin în vieaţa de ascet, cum crede Mommsen [2]). S'ar putea însă ca Iordanes să fi înţeles prin acea convertire trecerea sa dela arianism la catolicism. In orice caz, atitudinea sa faţă de creştinism, ni-l arată că făcând parte din tagma preoţească.

De asemenea nu putem şti dacă Iordanes a fost sau nu episcop. De fapt, în unele manuscrise ale operii sale întitulate Romana — nu şi în Getica — găsim în titlul cărţii „Iordanis episcopus" [3]), iar unele manuscrise de categoria a treia, îl numesc chiar „episcopus Ravennas". Sunt unii istorici cari identifică pe scriitorul nostru cu episcopul din Crotona care a trăit pe aceeaşi vreme, iar alţii îl fac episcop în Africa.

Opera sa. Sunt două scrierile lui Iordanes, date la iveală în anul 551 şi anume „De origine actibusque Getarum" şi „De summa temporum" sau „De origine actibusque Romanorum". Prima scriere mai poartă şi titlul prescurtat de „Getica", iar a doua „De regnorum ac temporum successione", cunoscută şi ea în general subt numirea de „Romana". După cum ne spune însuşi autorul, terminarea operei Romana, scrisă mai întâi şi dedicată fratelui Vigilius, a suferit o amânare, fiind întreruptă de publicarea Geticei, scrisă la îndemnul fratelui Castalius, căruia îi este dedicată cartea aceasta.

Romana este un rezumat scurt, fără metodă, care începe cu Facerea lumii şi ajunge până în timpul autorului. El cuprinde întâi un şir de date cronologice, în sensul lui Eusebius şi al lui Jeronimus, apoi extrase din Florus, pe care însă nu-l numeşte şi în sfârşit o cronică a împăraţilor dela

---

1) *Getica,* LX: quasi ex ipsa trahenti originem. Dacă acest quasi nu este cauzal, cum crede Kappelmacher în Pauly-Wissowa, *Real-Encycl.,* sub voce, atunci s'ar putea ca Iordanes să nu fi fost de origine got, ci un străin de acest neam.

2) Mommsen, în *Mon. Germ. Hist.* V, Iordanis, *Romana et Getica,* pag. XIII.

3) Incipit liber Iordanis episcopi.

www.dacoromanica.ro

August până la Justinian. Lucrarea aceasta n'are o prea mare valoare istorică și noi nu ne vom ocupa de ea.

Nici Getica nu are o valoare literară prea mare; ea are însă o mare însemnătate pentru cuprinsul ei interesant și pentru cunoștințele ce ea ne procură și pe cari nu le-am cunoaște de aiurea.

Ambele sale opere, Jordanes le-a scris, poate, la noi, în Moesia Inferioară sau la Salonic, după cum cred unii. Faptul că Jordanes dă o mare desvoltare evenimentelor petrecute în răsărit, ne face să credem că pe autor îl interesează în special imperiul de răsărit, de unde el era de origine și unde a trăit. Unii critici literari cred că Jordanes este din Tomis — Constanța de astăzi — alții din Marcianopolis — Devnia din Bulgaria — iar alții între cari și Mommsen socotesc că va fi trăit prin vr'o mănăstire din Iliria.

Getica, după cum ne spune însuși Iordanes este un rezumat al celor 12 volume ale Senatorului, adecă ale lui Magnus Aurelius Cassiodorus, un contimporan al său, mare scriitor și mare demnitar în Italia, subt domnia Goților. Cassiodor scrisese o istorie a Goților, istorie care s'a pierdut, iar Getica lui Iordanes este un rezumat al acestei scrieri. Dispensator, adecă intendentul lui Cassiodor i-a împrumutat autorului nostru opera lui Cassiodor, pe care Jordanes a cetit-o în timp de trei zile, și a făcut din ea, din memorie, un rezumat pe care ni-l dă în Getica sa. A adaus însă dela sine multe lucruri pe cari le-a socotit necesare, la început, la sfârșit și la mijloc [1]).

Insemnătatea rezumatului lui Jordanes a crescut prin pierdera originalului, căci acest rezumat ne servește astăzi drept original pentru chestiunile ce privesc poporul Goților. Căci zice Fournier, traducătorul lui Jordanes: „Oricum ar fi, rezumatul ne servește nouă drept original; această simplă schiță cu toate lipsurile ce prezintă istorisirea, cu toate defectele de critică ale autorului, cu toată ignoranța și părtinirea sa pentru Goți, este încă unul din cele mai prețioase monumente cari ni s'au păstrat pentru cunoașterea istoriei și geografiei din secolul al cincilea și al șaselea al erei noastre [2]).

---

1) *Getica, Pref.:* addedi convenientia initium finemque et plura in medio mea dictione permiscens.

2) G. Fournier de Moujan, *Jordanes*, colec. Nisard, p. 413.

www.dacoromanica.ro

Lipsindu-ne originalul lui Cassiodor, nu putem şti ce datoreşte autorul modelului său şi ce datoreşte celorlalte izvoare ale sale, căci, desigur, Jordanes care era un învăţat, deşi pe sine se numeşte agrammatus, a utilizat din belşug întreaga literatură istorică ce i-a stat la îndemână.

Izvoarele Geticei. — Ele sunt de trei feluri şi anume:

1. Izvoare istorice şi geografice greco-romane. Dintre acestea unele ni s'au păstrat până astăzi, altele însă, deşi utilizate de autor în veacul al VI-lea în care trăia, s'au pierdut în urmă. Intre cele păstrate până în timpurile noastre sunt operile geografilor Strabo, Ptolemeu şi Pomponius Mela, apoi ale istoricilor T. Liviu, Tacit, Dio, Ammian, Orosius, Priscus etc. iar între cele dispărute sunt operile lui Trogus Pompeius, Dexipp, Dionysiu din Alexandria şi alţii fără să mai amintim pe poeţii Vergiliu şi Lucan. In fruntea lucrărilor pierdute, dar utilizate de aproape de Jordanes, sunt cele două opere speciale asupra istoriei Goţilor, a lui Cassiodor şi a lui Ablavius [1]).

2. In al doilea rând, Iordanes s'a folosit de izvoare gotice. Nu putem şti dacă acestea vor fi fost izvoare scrise. Autorul ne spune că Ulfila a învăţat pe Goţi scrisul şi ne vorbeşte şi de o colecţie de legi, numite „Belagines", cari par a fi fost o codificare a obiceiurilor Goţilor.

Ştim însă că Goţii aveau cultul forţii şi bucuria luptelor „certaminis gaudia" şi Iordanes ne-a păstrat amintirea cântecilor lor din clipe solemne. Cu toate popoarele, de asemenea şi Goţii, au avut, în pragul istoriei lor, rudimente de cultură, exprimate prin fabulae şi prin cantus sau cantiones [2]).

3. In al treilea rând, Jordanes s'a folosit într'o largă măsură, de tradiţiile orale pe cari le avea atât dela Cassiodor şi familia acestuia cât şi din ceea ce cunoştea el personal.

Jordanes, deşi se numeşte pe sine agrammatus [3]), totuş, înainte de a fi intrat în vieaţa monachală, a avut funcţiunea de notarius, adecă de secretar, o însărcinare care, pe acele

---

1) Asupra izvoarelor lui Jordanes a se vedea amănunte la Mommsen, *Iordanis Romana et Getica* în *Mon. Ger. Hist. V* şi la Kappelmacher în Pauly-Wissowa, *Real-Encyc.* sub voce.

2) Moartea lui Theodoric II Goţii o celebrau prin cântece de laudă, cantibus honoratus, *Get.* XLI; iar Amm. Marcel. *Res Gest.* XXXI, 7: Barbari (Goţi) maiorum laudes clamoribus stridebant inconditis.

3) Cap. L.

www.dacoromanica.ro

vremuri, însemna o foarte mare demnitate, şi a cunoscut, după cum rezultă din scrierile sale, nu numai cele mai de seamă izvoare greceşti şi latineşti, dar a şi avut ca model pe cei mai însemnaţi scriitori romani. Astfel poetul Vergiliu [1]) nu numai că este citat de trei ori, dar îi împrumută expresii întregi, precum şi cuvinte izolate. Din ceea ce se crede că în timpul lui Jordanes, Vergiliu se învăţa în şcoală.

Limba şi stilul Geticei. — Scriind în graiul popular ce se vorbea în secolul al VI-lea, limba lui Jordanes nu putea să fie decât limba vulgară, limba ce se întâlneşte şi în inscripţiile din acea vreme. De aceea şi este Jordanes un izvor nesecat pentru studiul latinei vulgare. Căci în timpul de atuncea dispăruseră cazurile, genurile se confundaseră între ele, iar desinenţele se schimbaseră [2]).

Deşi într'o latinească barbară, Getica nu este lipsită de aparatul retoric întrebuinţat de istorici şi nici de ornamentele de stil utilizate de marii scriitori [3]).

Concepţa istorică a lui Jordanes. — Jordanes nu este nici un mare scriitor, nici un mare istoric. Rezumând, de si-

---

1) *Get.* I: Verg. Georg. I. 30: tibi serviat ultima Thyle; *Get.* V: Verg. Aen. III, 35: Gradivumque patrem Geticis qui praesidet arvis; *Get.* VII: Verg. Aen. VI. 471: ac si dura silex aut stet Marpesia cautes; Expresii *Get.* XXVI quid non auri sacra fames compellit adquiescere: Verg. Aen. III. 56: quid non mortalia pectora cogis, auri sacra fames. Vorbe isolate, *Get.* XL: fluenta mixta clade: Verg. Aen. XII. 31: fluenta sanguine, *Get.* L şi XXVI: lacrimabile bellum: Verg. Aen. VII 604 lacrimabile bellum; Ge. XXIX: tutussima statione: Verg. *Georg.* IV, 421: statio tutissima nautis; *Get.* XV: famam factis extendens, Verg. *Aen.* X. 468: famam extendere factis.

2) Dăm numai câteva exemple, trimiţând pe cetitor la studiul amănunţit al lui Kappelmacher din Pauly-Wissowa, *Real. Encycl.* sub voce: Romano iurae, în loc de iure; utriusque generi, în loc de generis; foedus inito, în loc de initum; cum paucis satellitibus et Romanos în loc de Romanis; a Lupicino Maximoque Romanorum ducum în loc de ducibus; ob decorem în loc de ob decus, ob nimium frigorem în loc de frigus; gaudium feliciorem în loc de felicius; desinat în loc de desinit, dolum quod în loc de qui; fluvium quod, în loc de qui; flumine qui în loc de quod; în Ravenna în loc de Ravennae; omnisque genera tormentorum, în loc de omnia genera; longo per tempore, în loc de longum per tempus; de origine actusque Getarum, în loc de actibusque Getarum, dum în loc de cum etc.

3) Astfel întâlnim de mai multe ori: Quid multa? sau quid multum? aliteratiuni şi asonante: fortuna facta, apparuit disparuit; cum timore et tremore; pleonasme; sequens successor; genetivul identităţii: regia palatii; silva lignorum etc.

www.dacoromanica.ro

gur neîndemânatic, scrierea lui Cossiodor, el n'are, după cum rezultă din lectura Geticei de cât un singur gând, să preamărească dinastia Amalilor și să dovedească în subsidiar că numai în unire cu Romanii pot să ajungă Goții la glorie și la strălucire. Iar materia ce avea să trateze era prea vastă pentru puterile lui Jordanes care nu avea nici destul simț istoric și nici suficientă pătrundere a problemelor ce-și propusese să zugrăvească și să descrie.

Dela Jordanes ni s'au păstrat unsprezece manuscrise, cinci de categoria întâia și câte trei din categoria a doua și a treia. Cel mai vechiu manuscris, archetipul comun, este cel din Heidelberg, din veacul al VIII-lea.

Getica lui Jordanes ca izvor al istoriei Românilor. — După părăsirea, la anul 275 a provinciei Dacia dela nordul Dunării de către trupele și administrația romană, această țară a rămas în stăpânirea, în afară de a Dacilor liberi și a Carpilor, în aceea a Goților, un popor barbar, de origine germană care trăia, pe atunci, mai ales din jaf și din prădăciuni și care avea ca îndeletnicire principală războiul. Subt stăpânirea acestora, țara s'a găsit dela 275 până la 375, când au venit Hunii, timp de o sută de ani.

Tendința acestor barbari fiind aceea de a jefui și ținta lor fiind bogățiile ce se îngrămădiseră în cetățile romane din sudul Dunării, — căci la nordul acestui fluviu se desvoltase mai mult o vieață rurală — Goții au atacat în mai multe rânduri, singuri sau în unire cu aliații lor, provinciile din dreapta Dunării, pricinuind mari stricăciuni imperiului și nimicind uneori armatele romane și, câte odată, chiar și pe împărații lor, cum a fost cazul împăratului Decius, ucis în Dobrogea la Abrittus, sau al împăratului Valens, mort atât de tragic în lupta dela Adrianopol.

Stăpânirea Goților în regiunile dela nordul Dunării a făcut ca țara să fie numită „Gothia", dupăcum mai târziu a fost numită „Gepidia", iar faptul încreștinării acestui popor l-ar fi determinat de sigur la o vieață sedentară, dacă n'ar fi dat peste el, în chip atât de năpraznic, Hunii, uniți cu Alanii și dacă n'ar fi fost silit să-și părăsească locuințele. Și nu numai în timpul invaziei Hunilor, dar chiar și mai înainte, Goții au început să se apropie de Romani și Jordanes insistă mult asupra raporturilor de bună vecinătate și

www.dacoromanica.ro

chiar de prietenie între Romani şi între Goţi cari se considerau ca „federaţi" ai imperiului [1]).

Iar faptul că luptele ce s'au dat între Goţi, Huni, Gepizi şi Vandali sau între aceştia şi între Romani au avut loc pe teritoriul „României", atât în stânga cât şi în dreapta Dunării, şi, fără îndoială, şi cu concursul autochtonilor, ne obligă să considerăm evenimentele ca făcând parte din istoria primitivă a ţării noastre. Şi cu toate că autochtonii nu sunt amintiţi în mod precis în nararea evenimentelor din istoria specială a Goţilor, existenţa lor se poate bănui la tot pasul [2]).

In ce priveşte în special istoria Românilor, Jordanes ne procură câteva informaţiuni foarte preţioase:

Gothia şi stăpânirea Goţilor în Dacia. S'a pus la îndoială stăpânirea şi aşezarea Goţilor în Dacia şi aceasta nu numai de istoricii noştri mai vechi, dar chiar şi de unii, nu de toţi, istorici din zilele noastre. Astfel ca să nu citäm decât pe cei mai de seamă istorici ai noştri, Xenopol, ne spune că Goţii n'au pornit nici când o expediţie a lor din Dacia, „unde nu s'au aşezat nici odată" [3]), iar d. Iorga zice textual: ideea unei Dacii locuite în adevăr de Goţi — sau mai apoi de Gepizi, cum pretinde o teorie nouă, primită cu entuziasm în cercurile ştiinţifice germane — şi prefăcută într'o adevărată patrie a lor, nu se potriveşte înainte de toate cu felul lor de vieaţă. Agricultura lor în acest moment — şi încă multă vreme — nu există, cum nici casa lor clădită — Zimmer şi Zimmermann sunt în legătură cu timber, în englezeşte „lemn" —; ei trăesc exclusiv ca ostaşi în lagăr... Mai imposibilă pare o stăpânire a lor în Ardeal, care era doar inima Daciei. Ţinta lor fiind bogăţiile provinciilor de miazăzi ale împărăţiei, o asemenea aşezare a lor într'o regiune de munţi ar fi însemnat o adevărată întemniţare, închiderea întregului lor viitor.. In această privinţă întemeierea statelor visigote în Galia şi Spania e cu deosebire luminoasă. Aceşti Goţi, trecuţi atâta timp prin filiera romană, se feresc de Pirenei, unde stăruie şi mai departe rămăşiţele aborigenilor basci cari au rezistat ca Albanezii în Pind, de sigur ca Moţii

1) Iordanes, *Get.* XV, 35 ne citează chiar şi un impărat de origine gotă, pe Maximinus.

2) Cf. Jordanes, *Get.* XII, 70: popoarele Gepizilor.

3) Xenopol, *Ist. Rom.* I, 214. Acelaşi lucru il susţine şi Haşdeu, *Ist. crit. a Rom.*, p. 304.

www.dacoromanica.ro

în Ardeal, ca unele elemente dace în părţile Hunedoarei" [1]). In sfârşit, alţi istorici susţin că nici n'ar fi existat o Gothie în ţările noastre.

Dar Jordanes ne vorbeşte clar despre o Gothia în fosta Dacie, dela nordul Dunării — regnante Gothis Buruista Dicineus venit in Gothiam [2]) — şi un capitol mai jos, după ce ne arată că numai două intrări erau în inima Daciei, Boutae şi Tapae, ne spune: Această Gothia pe care strămoşii noştri au numit-o Dacia şi care acum se numeşte Gepidia, se mărgineşte la răsărit cu Raxolanii, la apus cu Jazygii — Haec Gothia quam Daciam appellavere maiores, quae nunc Gepidia dicitur [3]).

Din aceste două pasagii ale lui Jordanes rezultă că Goţii cari au stăpânit ţara noastră, aproape singuri, o sută de ani (dela 275 până la 375), iar după venirea Hunilor vr'o trei sferturi de veac (375 până la lupta dela Nedao din 454) supuşi şi ei aceloraşi Huni, fără să fi avut aşezări stabile, au stăpânit de-abinelea regiunile noastre, că ţara ce ei au stăpânit, cu excepţia epocei hunice, s'a numit Gothia şi că descoperirile archeologice ce s'au găsit în mare număr, provenind dela Goţi sau dela Gepizi — şi ei de neam german — fac dovada că Goţii se vor fi îndeletnicit, cel puţin o parte din ei, cu ocupaţiunile unei vieţi sedentare [4]).

Dar chiar dacă am admite că Goţii nu vor fi avut de loc o vieaţă sedentară, o vieaţă care să-i facă să fie lipiţi de pământ, nu este mai puţin adevărat că ei erau pe cale de a se fixa definitiv, în locurile ce ocupau, mai ales după primirea creştinismului. De altfel, când Romanii au oferit Goţilor câmpii de cultivat — subigendos agros tribui statuerat imperator [5]) şi când ei li-au făgăduit că se vor stabili în ţinuturile romane din dreapta Dunării, unde vor trăi după legile şi obiceiurile Romanilor — ut, partem Thraciae sive Moesiae si illis traderet ad colendum, eius se legibus eiusque viveret imperiis subderentur [6]), aceasta presupune că ei s'au

1) Iorga, *Istoria Românilor*, II, p. 55.

2) Iordanes, *Get.* XI, 67.

3) Jordanes, *Get., XII,* 74.

4) C. Diculescu, *Vechimea creştinismului în Dacia,* p. 3, crede că şi Zânele Ele din mitologia noastră populară sunt de origine germană: Flurelfen, Waldelfen, Hauselfen, Wasserelfen etc.

5) Ammian Marcellin, *Res Gest.* XXXI, 4. 8.

6) Jordanes, *Get.* XXV. 131.

www.dacoromanica.ro

decis, cel puțin pentru viitor, pentru o vieață sedentară, cu care de sigur începuseră să se obișnuiască în preajma sosirii Hunilor.

O dovadă despre stăpânirea Goților în Dacia ne dă însuși Jordanes în capitolul în care ne povestește despre războiul dela a. 262 dintre Fastida, regele Gepizilor și Ostrogota, regele Ostrogoților, uniți cu Visigoții. Căci ne spune Jordanes, că regele Fastida al Gepizilor, stabiliți în părțile de apus ale Daciei, fiindcă se găseau într'un teritoriu închis de munți prăpăstioși și strâmtorați de păduri dese — inclusum se montium quaeritans asperitate silvarumque densitate constrictum — ceru dela Ostrogota să-i cedeze o parte din țara sa. Acesta îi răspunse că ori cât de mare groază are de a se războ cu un popor înrudit, totuș teritoriu nu-i cedează. Fastida porni atunci cu războiu împotriva lui Ostrogota, și în urma luptei dela orașul Galtis, de lângă fluviul Auha, este biruit și se întoarce umilit în patria sa — properavit ad patriam humiliatus — iar Goții mulțumiți de plecarea Gepizilor, trăiesc în urmă în patria lor în pace și în fericire — in patria feliciter in pace versantur. Lupta aceasta s'a dat la Galt, lângă Olt, în județul Târnava Mare, unde se mai văd și astăzi urmele unei vechi cetăți și s'a dat pentru un teritoriu pe care îl stăpâneau Goții [1]).

Aceeași stăpânire a Goților în Dacia rezultă și dintr'un alt pasagiu al lui Jordanes. Vorbindu-ne despre luptele cu Vandalii, o altă seminție germană, foarte războinică ce ocupa cândva teritoriul, unde locuesc astăzi Gepizii — zice Jordanes — și anume lângă fluviile Marisia, Miliare, Gilpil și Grisia, ne spune că după mai multe bătălii, date lângă Mureș, Vandalii au fost bătuți de Goți și au fost siliți să-și părăsească locuințele lor, iar regele Goților s'a întors acasă — Geberich superatis depraedatisque Vandalibus ad propria loca, unde exerat, remeavit [2]). Deci și din această informație a lui Jordanes, rezultă o stăpânire și poate chiar o așezare a Goților în Ardeal, în regiunea Mureșului și a Crișurilor.

Galtis, Auha. Vechea numire de Galtis, unde s'a dat lupta între Fastida și Ostrogota, o întrebuințează astăzi numai Sașii din Ardeal, în forma de Galt. Românii au adoptat

1) Iordanes, *Get.* XVII, 10.
2) Iordanes, *Get.* XXII, 113.

www.dacoromanica.ro

numirea de Ungra pentru aceeaşi localitate, dela maghiarul Ugra, fie că se va fi stabilit acolo o colonie de Unguri, adecă de Secui, în drumul lor de colonizarea regiunei de răsărit a Transilvaniei, fie că Ungurii vor fi găsit acolo o cetate veche din epoca romană sau din timpul stăpânirii Goţilor în Ardeal, cetate pe care au ocupat-o ei. Numirea cea veche — să admitem că va fi fost Galtis, — s'a pierdut din graiul Românilor, cum s'a pierdut bunăoară şi numirea oraşului Morisena, dela gura Mureşului, care s'a înlocuit cu numirea cea nouă de Csanad [1]).

Şi dacă numirea de Galt provine din vechiul Galtis al lui Jordanes, dela cine au putut împrumuta Saşii, la venirea lor în Ardeal, pe la jumătatea secolului al XII-lea, această numire, dacă nu dela autochtonii ce vor fi găsit în văile Oltului; după cum pe de altă parte, Ungurii n'au putut împrumuta decât tot dela autochtoni numirea Morisenei dela gura Mureşului, înainte de a o fi înlocuit cu numirea cea nouă de Csanad ?

Localitatea Galt ne este atestată şi prin documente. Astfel documentul din 1211 ne vorbeşte de castrum Noilgiant, cel din 1222 castrum Noialt, cel din 1222 emanat de cancelaria papei Honorius al III-lea castrum Noigiant [2]), ca să nu vorbim decât de cele mai cunoscute documente.

Lupta dela anul 262 s'a dat la Galtis, lângă râul Auha, care nu poate fi decât Aluta-Oltul. Toţi istoricii câţi s'au ocupat de această numire — pe care o întâlnim ca şi numirea de Galtis, numai la Iordanes — au căzut de acord că Auha nu poate să fie decât numirea Oltului şi au admis părerea că am avea o transcriere greşită a cuvântului Aluta sau Alutus, istoriceşte bine constatat.

C. Diculescu însă care caută cu totdinadinsul să găsească cât mai multe elemente germane în graiul nostru, că-

---

1) Walter Scheiner, *Die Ortsnamen*, în *Balkanarchiv*, II, p. 55, necunoscând probabil pasagiul din Iordanes, emite o ipoteză ce nu se poate verifica şi anume că acest Galt ar fi o traducere a ungurescului „ugar", paragină, ogor necultivat. Mommsen, *ibidem*, p. 159 crede că e vorba de Galt de lângă Olt.

2) Hurmuzaki, *Doc.* I, p. 546, I, p. 71 şi I, p. 77. Cf. Zimmermann-Werner *Urkundenbuch* I, p. 12, 19 şi 23. I. Kniezsa, în *Arch. Europ. Centro-orient.* IV, p. 356 nu crede că acest Galtis s'ar regăsi în Galt din jud. Târnava Mare.

www.dacoromanica.ro

zând de multe ori în evidente exagerări, socoteşte că Auha sau Ahua nu este o greşală de transcriere a lui Aluta, ci un cuvânt german, corespunzător latinescului aqua şi înseamnă apă, râu şi că deci ar fi un nume secundar al Oltului [1]).

Marisia, Miliare, Gilpil şi Grisia. — In capitolul al XXII-lea al Geticei sale, Iordanes vorbind despre regele Goţilor, Geberich, care porneşte cu războiu împotriva Vandalilor, ne spune că aceştia ocupă teritoriul unde locuiau pe atunci Gepizii — el scrie pe la an. 551 — şi anume lângă râurile Marisia, Miliare, Gilpil şi Grisia care întrece în mărime pe toate celelalte — quo tempore erant in eo loco manentes, ubi nunc Gepidas sedent, iuxta flumina Marisia, Miliare et Gilpil et Grisia, qui omnes supradictos excedet [2]).

Acest pasagiu, socotit ca neclar, a dat mult de lucru cercetătorilor. Căci dacă cel dintâi dintre cele patru râuri enumerate este fără îndoială Mureşul, iar cel din urmă Crişul, celelalte două Miliare şi Gilpil n'au putut fi identificate, deşi unii au propus pentru Gilpil identificarea cu Jiul. Şi apoi, în al doilea rând, cum se poate spune că râul Crişul este cel mai mare din toate ?

Miliare nu poate fi decât o transcriere greşită a vr'unui copist. Grienberger [3]) a propus în loc de iuxta flumina Marisia, Miliare et Gilpil et Grisiam, textul iuxta flumina Marisiam, Iliarem et Gilpil et Grisiam toate în acuzativ [4]). C. Diculescu crede că s'ar fi putut întâmpla ca în textul primitiv să fi fost Miliaque şi printr'o transcriere greşită să se fi ajuns la Miliare şi că atât în Milia cât şi în Gilpil să avem de a face cu două numiri de origine germană, primul însemnând nisip, arena, ceeace ar corespunde lui fluvius Arenae din geografia Anonimului Ravennat [5]), şi al doilea indicând un fluviu furios, rauschender, wilder Fluss, Strom. In cazul

---

1) C. Diculescu, *Die Gepiden*, I, p. 90.

2) Iordanes, *Getica*, XXII, 113.

3) Grienberger, *Zeitschrift für deutsches Altertum*, la Diculescu, *op. cit.*, p. 88.

4) Iordanes nu ţine seama de desinenţele cazuale ca bunăoară în Tisia, Tibisia et Dricca transeuntes, unde trebuia evident să avem Tisiam, Tibisiam et Driccam transeuntes.

5) Geogr. Ravennat, 204. 16.

www.dacoromanica.ro

acesta Miliare ar corespunde Crişului Alb şi Gilpil sau Gilpit, Crişului Negru.

Cât prveşte dificultatea cea mai de seamă care constă în afirmarea lui Iordanes că Grisia ar fi cel mai mare dintre aceste râuri, C. Diculescu o înlătură susţinând că pasagiul acesta ar fi necomplet şi că în enumerarea râurilor ar lipsi cuvântul de Tisia, care ar fi trebuit să fie în text, care ar fi fost necesar să existe şi care râu de fapt este cel mai mare din toate acestea, mărginind ţara Vandalilor din spre apus.

Flutausis. Vorbindu-ne despre popoarele din vechia Scitie, Iordanes ne spune că în partea de apus locuesc Gepizii, a căror ţară este străbătută de râuri mari şi vestite. Căci „Tisia îi străbate nordul şi apusul, iar dinspre miazăzi se mărgineşte cu Dunărea cea mare şi dinspre răsărit cu Flutausis care se varsă cu furie, repede şi vijelios, în apele Istrului. Inlăuntrul acestor râuri este Dacia, apărată de munţi înalţi în formă de coroană — in qua Scythia, prima ab occidente gens residet Gepidarum, que magnis opinatisque ambitur fluminibus. Nam Tisia per aquilonem chorumque discurrit; ab africo vero magnus ipse Danubius, ab eoo Flutausis secat, qui rapidus ac verticosus in Istri fluenta furens divolvitur. Introrsus illis Dacia est ad coronae speciem arduis Alpibus emunita [1]).

Ce este acest Flutausis? Fluviul Flutausis, pe care Anonimul Ravennat [2]) îl numeşte Flautasis, a fost în diferite feluri identificat şi mai ales, de unii, cu Siretul, de alţii cu Tisa superioară şi de alţii cu Timişul. După Diculescu însă în Flutausis n'am avea decât Oltul care, întocmai ca şi Flutausis, al lui Iordanes, vine furios şi turbat, „Olt de mănios", în vreme ce Siretul bunăoară curge lin şi domol [3]). Numele său cel adevărat nu ar fi Fl(uvius) Aluta, cum au propus unii, ci Fl(uvius) Taus, cu sufixa is,ca în Mar-is, Tib-is. Acest Taus ar fi, după Diculescu, un nume german ce ar însemna o apă turbure, Schlam, Schmutz şi ar fi o traducere a numelui autochton Aluta, cu aceeaşi însemnare de apă turbure. Prin urmare, în Flutausis am avea o germanizare a vorbii Aluta-Olt [4]). Asupra lui Flutausis, probabil, nu s'a spus ultimul cuvânt.

---

1) Iordanes, *Get.*, V, 33.

2) Geogr. Ravennat, IV, 14.

3) C. Diculescu, *Die Gepiden*, I, pag. 74.

4) Asupra cuvântului Olt, vezi N. Dragan, *Românii în veacurile IX—XIV*, p. 536, unde se dă şi bibliografia chestiunii.

www.dacoromanica.ro

Tigas, Tifisas și *Drencon.* In capitolul XXIV al Geticei sale, Iordanes orientându-se după arătările scriitorului grec Priscus care a descris cu amănunte călătoria ce a făcut ca delegat la curtea regelui Attila, ne citează, între altele, râurile Tigas, Tifisas și Drencon peste cari a trecut ambasada ce conducea. Despre aceste râuri vorbim în altă parte și trimitem pe cetitor la capitolul nostru Priscus, „Ambasadele" [1]).

Tapae și *Boutae.* Vorbindu-ne despre Dacia, Iordanes ne spune: Înțeleg Dacia cea veche — spre a nu se confunda cu așa numita Dacia Aureliană — pe care o ocupă acum popoarele Gepizilor. Această țară, situată în fața Moesiei, dincolo de Dunăre este mărginită de o cunună de munți. având numai două intrări, una pe la Boutae și alta pe la Tapae — Dacian dico antiquam, quam nunc Gepidarum populi possedere noscuntur. Quae patria în conspectu Moesiae sita trans Danubium corona montium cingitur, duos tantum habens accessus, unum per Boutas alterum per Tapas.

In privința acestor localități, principalele intrări în inima Daciei, istoricii, până acuma, nu s'au pronunțat decât asupra Tapei, identificând-o cu defileul Porții de fier, Poarta Transilvană, prin care se străbate dinspre Banat în regiunea Hațegului, unde se găsea capitala țării [2]).

Cât privește localitatea Boutae, ea a rămas neidentificată până acum. Propunerea d-lui I. Conea de a o identifica cu Boița, nume slav ce ar însemna Războieni, unde s'ar fi dat lupte între Romani și Daci, la ieșirea din defileul Oltului, pare plausibilă [3]).

---

1) *Izv. Ist. Rom.*, VIII, Priscus, *Ambasadele*, p. 35. Vezi cap. V, p. 92.

2) Iorga, *Ist. Rom.*, I, 2, p. 115, Cf. și Tomaschek, *Die alten Thraker* in *Sitzb. d. Akad. d. Wissensch.* 131, p. 91.

3) I. Conea, *Cercetări geografice în Istoria Românilor*, I, p. 25.

Notă. Inainte de a fi publicat Mommsen ediția sa critică, bazată pe studiul amănunțit al celor unsprezece codice, toate edițiile de până atunci ale Geticei cuprindeau în cap. V, 35, următorul text: Sclaveni a Civitate nova et Sclavino Rumunnensi, et laco qui appellatur Musianus usque ad Danastrum et in boream Viscla tenus commorantur: hi paludes silvasque pro civitatibus habent. Adecă Slavenii locuesc dela Cetatea Nouă (Noviodunum-Isaccea) și locul numit Sclavinus Rumunnensis și lacul Musianus (Mursa de lângă Drava din Pannonia Inferioară) până la Nistru și în nord până la Vistula și au drept cetăți lacurile și pădurile.

N'avem posibilitatea să colaționăm manuscrisele lui Iordanes. Dar ar fi de dorit ca cineva să reia studiul lor spre a se vedea cari anume

www.dacoromanica.ro

Pentru istoria noastră medievală însemnătatea arătărilor lui Iordanes sporește prin aceea că el, ca și predecesorii săi, consideră pe Goți ca fiind unul și același popor cu vechii Sciți, împotriva cărora au purtat faimoase războaie regii Perșilor, ai Egiptului și ai Macedoniei și, în urmă, ca fiind același popor cu Geții și cu Dacii, în privința cărora ne dă informații pe cari el le socotește ca privind pe Goți.

Și apoi, pentru întâiaș dată întâlnim la Iordanes un rezumat mai mult sau mai puțin complet al istoriei Goților și al dinastiilor lor, precum și o caracterizare amănunțită a acestui popor ce a trăit secole întregi în regiunile noastre și în simbioză cu poporul român, caracterizare ce se potrivește de minune cu ceea ce ne spun autorii clasici Caesar, Tacit și alții despre Germanii de odinioară și cu ceea ce cunoaștem noi despre poporul german de astăzi.

Neastâmpărul lor din timp de pace de a trece cât mai repede pe picior de luptă, numai și numai pentruca virtuțile lor războinice să nu decadă și sufletele lor să nu se moleșească [1]) în îndeletniciri de ordin spiritual, apoi cultul forții, dus până la exces, și agresivitatea lor înăscută sunt însușiri, calități sau, poate, defecte ce se constată la rasa germanică pentru toate vremurile. Și autorii noștri, de care ne ocupăm acum, Ammian Marcellin și Iordanes, ne scot la iveală nu numai virtuțile războinice ale Goților, dar și defectele și viții le lor [2]).

Acest popor al Goților cari, de multe ori, în calitatea lor de „federați" au servit în politica de basculă a celor două imperii romane ca masă de manevră și a căror însemnătate în viața romană a fost, pe acele vremuri, atât de covârșitoare că au meritat să preocupe pe cei mai de seamă istorici de atunci [3]), a trăit secole întregi în mijlocul autochtonilor

---

conțin textul cu Rumunense, de unde provin ele și de când sunt datate și dacă nu cumva s'a înșelat însuși Mommsen în interpretarea acestui pasagiu.

1) Iordanes Get., XXIX, 147.

2) Vezi la Ammian Marcellin, *Res Gest.* XXXI, 9, abominabilul obiceiu al homosexualității constatat la Taifali, un trib al Goților ce trăia la nordul Dunării, în regiunile noastre. S'ar putea întâmpla ca autorul să facă aci o confuzie; noi însă constatăm faptul, așa cum reiese din scrisul său.

3) Un Ammian Marcellin le-a consacrat din opera sa mai mult decât o carte. Un Procopius a scris patru volume despre războiul cu

www.dacoromanica.ro

romani sau romanizaţi dela nordul Dunării. Aceştia deşi erau părăsiţi de apărarea din partea legiunilor romane, au stat totuş necontenit subt influenţa spirituală a Romanilor. Aceşti autochtoni, dupăcum ni-o dovedesc izvoarele istorice contimporane cu ei, cu toate că trăiau subt dependenţa materială a barbarilor, n'au fost niciodată lipsiţi cel puţin de sprijinul moral al celor două imperii romane.

In rezumat, dacă istoria este în adevăr „magistra vitae', atunci cetitorul va găsi, fără îndoială, în lectura lui Iordanes multe învăţăminte folositoare şi un îndreptar sigur în vieaţă. In acelaşi timp, va desprinde stăruitoarea povaţă a autorului că numai în unire cu Romanii vor găsi Goţii calea cea mai netedă de urmat.

Goţii. Un Cassiodor a compus o Getică in douăsprezece volume. Câte o Getică a scris şi Ablavius şi Dio Chrysostomus. Aceste trei Getice s'au pierdut şi nu ni s'a păstrat decât Getica lu Iordanes, ca un rezumat al Geticei lui Cassiodor.

www.dacoromanica.ro

b) HUNII

V.

ROMÂNII IN AMBASADELE LUI PRISCUS

I. *Excerptele.* — Impăratul bizantin Constantin al VII-lea, numit în deobşte Porfirogenitul, fiul lui Leon Filosoful, s'a manifestat, în timpul lungei sale domnii, dela 912—959 [1]), nu numai el însuşi ca scriitor de seama, care ne-a lăsat lucrări importante privitoare la diferite domenii de activitate omenească, dar a şi favorizat, într'o largă măsură, cu îndemnul şi cu sprijinul, pe toţi scriitorii din vremea sa. Indemnului şi iniţiativei acestui împărat-scriitor, îi datorăm astăzi o interesantă *Enciclopedie istorică* ce ni s'a păstrat din zilele sale.

Ideea enciclopediilor făcute pe bază de excerpte sau extrase — iar nu de rezumate — prin excerptare, iar nu prin epitomare — este o idee veche şi o întâlnim cu multe secole înainte, şi chiar în epoca latinităţii clasice. M. Terentius Varro, Plinius cel Bătrân, Apuleius şi alţii au compus enciclopedii istorice, iar rezumate istorice sau breviarii, ni s'au păstrat dela împăratul August, dela Eutropius, dela Rufus şi dela alţii. Nouă este doar ideea enciclopediilor făcute pe specialităţi, aşa numitele antologii şi crestomaţii, adecă excerpte din poeţi sau prozatori. Nu ne pronunţăm dacă aceste excerpte aduc vr'un folos sau aduc mai multă pagubă autorilor excerptaţi, dacă ele servesc la păstrarea sau mai de grabă la pierderea operilor originale.

Ceeace este sigur este faptul că excerptele ce le datorăm Porfirogenitului ne-au scăpat dela pieire unele texte pe cari, fără de iniţiativa sa, astăzi nu le am mai fi avut.

Ni s'au păstrat mai multe enciclopedii pe specialităţi,

---

1) In realitate Constantin a luat conducerea efectivă a imperiului numai în a. 945.

www.dacoromanica.ro

alcătuite în diferite timpuri. Astfel avem o enciclopedie a agriculturii, făcută pe baza unor lucrări mai vechi, o enciclopedie a medicinei, o enciclopedie a ştiinţei politice, o enciclopedie a istoriei etc.

Impăratul Constantin a voit să aibă în special o enciclopedie care să trateze despre virtuţile şi viţiile oamenilor mari, făcându-se extrase din toţi istoricii, începând cu Herodot şi Tucidide şi ajungând până la scriitorii din zilele sale.

Această enciclopedie istorică, cea mai importantă din toate, era compusă din 53 capitole şi trata despre stat, biserică şi morală. Ea cuprindea fragmente ce se pot grupa subt următoarele titluri:

1 Ἐκλογαὶ περὶ πρεσβεῶν, *Excerpta de legationibus*, o monografie asupra ambasadelor din diferitele timpuri.

2. Excerpta Περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας, *De Virtutibus et vitiis.*

3. Excerpta Περὶ γνωμῶν, *De sententiis.*

4. Excerpta Περὶ ἐπιβουλῶν κατὰ βασιλέων γεγονυιῶν, *De insidiis.* Şi alte câteva feluri de excerpte.

Din aceste patru colecţiuni ni s'a păstrat completă numai prima colecţiune, jumătate din a doua, resturi mai importante dintr'a treia şi foarte puţine dintr'a patra [1]).

Excerpta de legationibus sunt formate din două părţi: a) Ambasadele popoarelor străine către Romani şi b) Ambasadele Romanilor către popoarele străine [2]).

Lucrarea aceasta, făcută din iniţiativa Porfirogenitului, era de o întindere vastă. Nefiind însă compusă de specialişti şi nici de oameni cu prea multă pricepere, ea lasă de dorit, atât din punctul de vedere al unităţii sale, cât şi subt raportul

---

1) Cf. K. Krumbacher, *Geschichte der Byzantinischen Litteratur*, p. 65.

2) *Excerpta de legationibus* au o întreagă literatură. Amintim numai câteva din ediţiile principale:

a) Hoeschel, *Excerpta de legationibus ex Dexippo... Prisco sophista*, 1603, 1609.

b) Valesius cu acelaşi titlu, ca şi Hoeschel, Paris, 1648.

c) Im. Bekker şi B. G. Niebuhr, Dexippi, Eunapii... în *Corpus hist. Byzant*, 1829, Bonn.

d) Carolus Mullerus, *Fragmenta historicorum Graecorum*, Paris, 1851 col. Firmin Didot.

e) L. Dindorf, *Historici Graeci minores*, col. Teubner, Lipsca, 1870.

f) Carolus de Boor, *Excerpta historica iussu Imp. Constantini Porphyrogeneti confecta*, Berlin 1903.

www.dacoromanica.ro

literar și estetic. Uneori are chiar greșeli. Excerptatorii au făcut mai mult o lucrare mecanică și de sigur primul gând al lor era ca să menajeze interesele curții și ale împăratului, fără să se orienteze după criterii de stil sau de estetică.

Excerptele acestea nu sunt deci un rezumat al unor fapte istorice petrecute, ci cuprind însuși textul exact, așa precum îl întâlnim în autori. Căci, dacă întâmplător avem și textul autorului și excerptele sale, constatăm ușor identitatea lor. O singură modificare fac excerptatorii: introduc capitolele cu un *că*, după care urmează textul exact [1]).

Intre excerptele *de legationibus* ni s'au păstrat și excerptele făcute din istoria lui Priscus. Istoria acestuia a dispărut și nu ne-a rămas dela el decât excerptele privitoare la ambasade cari excerpte constituesc tot atâtea fragmente ale operii sale. Ele sunt în total 35 la număr cari, împreună cu câteva citate din autorii de mai târziu, formează tot ceea ce ne-a rămas dela acest scriitor.

Nu trebuie să ne mirăm de împrejurarea că în centrul acestei lucrări de enciclopedie istorică întâlnim tocmai extrasele privitoare la ambasade. In situațiunea noastră de astăzi și stăpâniți de idei cari au evoluat mult, timp de un mileniu și jumătate, nu ne dăm seama îndeajuns de însemnătatea acestor delegațiuni. Ele însă constituiau într'o vreme punctul central al vieții internaționale; ele înlocuiau diplomația secretă și diplomația cu ușile deschise de astăzi; ele înlocuiau Geneva timpurilor moderne. Căci aproape întotdeauna războaele s'au purtat numai în urma unor pregătiri diplomatice, în urma unor încheieri de alianțe și a unor combinațiuni de ordin politic. De aceea, publicarea unei lucrări, ca aceea asupra delegațiunilor, întreprinsă în secolul al X-lea de împăratul Constantin, înseamnă publicarea unei cărți asupra politicei externe a statului roman, a politicei externe a celor două imperii romane, a celui cu capitala Roma și a celui cu capitala Constantinopol.

II. *Viața lui Priscus.* — Priscus, sofist și retor, cum îl numesc contimporanii și scriitorii medievali, s'a născut în Thracia și anume la Panion, un oraș pe țărmul Propontidei (Marea de Marmara), nu departe de vestita cetate Heraclea.

---

1) Cf. C. Boor, *Zu den Excerptsammlungen des Konstantin Porphyrogenetos*, în *Hermes*, XIX, p. 123.

www.dacoromanica.ro

De aceea se şi chiamă el, după localitatea unde s'a născut„ când Priscus „Thrax", când Priscus „Panites", numiri ce întâlnim mai întâi în Chronicum Paschale [1]), în Theophanes [2]) şi în lexicograful Suidas [3]).

După nume, Priscus, în greceşte Priscos [4]), nu pare să fi fost un Grec, ci un Roman neaoş, care însă a scris în greceşte, lucru de altcum foarte obicinuit la Romanii din epoca imperială. Ştim doar că însuşi împăratul Marcus Aurelius a scris în greceşte. In timpul lui Priscus, secolul al V-lea, Grecia se romanizase în bună parte, aşa că numai datorită limbii şi literaturii elene, mai găsim în imperiul roman de răsărit o populaţiune de limbă grecească, iar nu una curat neolatină, adecă romană.

Despre vieaţa lui Priscus nu se ştie nimic altceva, decât ceeace ne spune el însuşi despre sine în fragmentele ce ni s'au păstrat din opera sa. Din acestea rezultă faptul cel mai important din vieaţa sa că a luat parte, în anul 448, la ambasada trimeasă la curtea lui Attila, regele Hunilor. Ambasada aceasta era condusă de Maximin, un înalt demnitar dela curtea împăratului bizantin Theodosie al II-lea. Priscus, ne spune el însuşi, a cedat insistenţelor lui Maximin ca să-l însoţească în această călătorie. Serviciile pe cari i le-a adus Priscus lui Maximin în această împrejurare au fost nepreţuite. Căci Attila, fiind supărat pe împărat, şi pe bună dreptate, fiindcă aflase de un complot ce se urzise împotriva vieţii sale cu ştirea împăratului, a refuzat să primească ambasada şi numai mulţumită abilităţii lui Priscus, s'a izbutit ca Attila să-şi potolească supărarea şi să se decidă, în cele din urmă, să primească deputaţiunea şi astfel ca aceasta să-şi poată îndeplini misiunea.

Peripeţiile prin cari a trecut această ambasadă, precum şi împrejurările călătoriei dela Constantinopol până la curtea lui Attila, Priscus ni le-a descris cu multe amănunte şi cu o pană de scriitor iscusit, într'unul din fragmentele ce ni s'a păstrat.

Mai târziu întâlnim pe Priscus, după cum ne arată unul

---

1) Chronicum Paschale, p. 588, edıţ. Bonn.

2) Theophanes, p. 179: Persicus (nu Priscus) Thrax.

3) Suidas, *Lexicon*, sub voce.

4) *Prıs-cus, prıs-tinus*, tema *pris*, de unde *pri-or, pri-mus*, din vechiul *pri* „prae". Cf. Walde, *Lat. etym. Wörterbuch*, sub voce.

www.dacoromanica.ro

dintre fragmentele sale, la Roma, unde a văzut, în anul 450, pe unul dintre fiii decedatului rege al Francilor, cerând ajutorul lui Aetius în contra fratelui său mai mare, care recursese la sprijinul lui Attila.

Mai ştim apoi, tot din fragmentele sale, că Priscus a mai făcut, câţiva ani în urmă, în tovărăşia aceluiaşi Maximin, o călătorie în Arabia şi la Thebaida din Egipt. Ea a avut loc în anul 453. De aci, după moartea lui Maximin, a venit în acelaşi an, la Alexandria, unde izbucnise tocmai o revoltă împotriva autorităţilor romane. Prin sfaturile lui Priscus însă, Florus, comandantul armatelor din Egipt şi prefectul oraşului Alexandria, a izbutit să reprime în linişte această revoltă.

Trei ani în urmă, la anul 456, întâlnim iarăş pe Priscus ca asesor al lui Euphemius, un înalt demnitar roman, *„magister officiorum"* care avusese, de sigur şi prin sfatul noului asesor, succese în misiunea sa pe lângă Gobazes, regele din Colchis, din Asia Mică.

Deşi a trăit după edictul lui Constantin cel Mare, privitor la cultul creştin, se pare totuş că Priscus a fost păgân. Aceasta ar rezulta, după cum a căutat să o dovedească mai întâi marele istoric Niebuhr, din fragmentul lui Priscus, în care se vorbeşte despre Blemmyenii şi Nubazii din Africa. Între condiţiunile de pace ce au pus aceste popoare lui Maximin era şi cea privitoare la cultul zeiţei Isis. Ambasada lor pe lângă Maximin, care era însoţit de Priscus, a insistat să se respecte cultul zeiţei lor păgâne. Dar, după ce a fost primită şi această condiţiune, Maximin a găsit cu cale să se afişeze pactul în templul dela Philae, ceea ce de sigur nu s'ar fi admis din partea unor creştini, cunoscută fiind intransigenţa acestora faţă de orice cult păgân [1]). Atâta ştim despre vieaţa lui Priscus.

III. *Opera lui Priscus.* — După mărturia lexicografului Suidas, Priscus a scris *Istoria Bizantină* şi a lui *Attila* — Ἱστορίαν Βυζαντικὴν καὶ (Τα)κατὰ Ἀττήλαν — în opt cărţi, apoi *Declamaţiuni* şi *Epistole.*

1) Niebuhr, *Corpus scriptorum historiae Byzantinae* I, p. XXIX: Qui Maximinus cum absque dubio paganus esset (Christianus enim nunquam animum induxisset ut Blemyis de sacris in Philarum insula celebrandis concederet, foederisque tabulam in illo templo figeret) coniectura iam per se valde probabilis, Priscum quoque antiquis sacris addictum fuisse, magis adhuc confirmatur.

www.dacoromanica.ro

Prima sa lucrare poartă două titluri, după cum rezultă din excerptele făcute în timpul împăratului Constantin Porfirogenitul, *Ecloge din Istoria Bizantină* şi *Ecloge din Istoria Gotică* [1]).

Fiindcă în prima parte a Istoriei sale, Priscus se ocupă mai ales de Goţi, Sciţi şi Huni, Niebuhr crede, şi după el aproape toţi scriitorii cari au studiat pe acest autor, că titlul operii a fost dedublat fie chiar de Priscus, fie de vr'un scrib de mai târziu, adăugându-se pe lângă primul titlu şi cel de al doilea, de *Istoria Gotică*.

Istoria Bizantină, după cum presupune Niebuhr, ar îmbrăţişa un spaţiu de timp de 41 de ani şi anume dela anul 433, când, în regatul Hunilor, ia puterea Attila, şi până la anul 476, când începe Istoria bizantină, *Byzantiaca* a lui Malchus.

Iată cum istoricul Niebuhr caracterizează opera lui Priscus: Este mult superior tuturor istoricilor din epoca următoare: ca talent, ca exactitate şi ca bun simţ; nu e mai prejos decât nici unul din istoricii celor mai bune timpuri; având un stil ales, şi o limbă destul de curată, el şi-a câştigat cu drept cuvânt merite şi glorie atât între contimporani cât şi între urmaşi" [2]).

Asupra lui Priscus şi a operii sale avem, în afară de studiile scriitorilor moderni, făcute în ultimile trei veacuri, dela Hoeschel încoace, şi atestări din partea autorilor medievali. Astfel Suidas, un lexicograf din sec. al X-lea ne spune:

Priscus din Panion, sofist care a trăit în timpul lui Theodosie cel Tânăr, a scris Istoria Bizantină şi cea a lui Attila în opt cărţi. De asemenea a scris Declamaţiuni retorice şi Epistole [3]).

Iar Evagrius, scriitor din sec. VI, în două pasagii ale sale, ne spune despre Priscus:

„In acelaşi timp, s'a pornit din partea lui Attila faimosul

---

1) Asupra restabilirii textului vezi Ludovicus Dindorfius, *Historici Graeci minores*, I, Prefatio.

2) Niebuhr, *op. cit.*, p. 69: Longe optimus omnium sequioris aevi historicorum: ingenio, fide, sapientia, nulli vel optimorum temporum posthabendus; elegans quoque et sermonis satis puro usus, laudem atque gloriam cum apud coaevos, tum inter posteros merito adeptus est.

3) Suidas, *Lexicon*, sub voce. Tot Suidas ne mai dă numele a încă doi Priscus: Priscus, fiul lui Constantin cel Mare şi Priscus din Emesa.

www.dacoromanica.ro

războiu descris de atâţia inşi. Pe acesta ni-l povesteşte, cu date precise şi într'un stil frumos, şi retorul Priscus, expunându-ne într'o formă deosebit de aleasă, cum a început Attila expediţiunea sa împotriva regiunilor Orientale şi Occidentale ale imperiului, ce anume şi cât de mari erau oraşele ce a cucerit, în sfârşit, cum a plecat din lumea aceasta, după ce a săvârşit atâtea fapte" [1]).

Iar în altă parte:

„Din ambasada Romanilor occidentali, trimeasă de împăratul Leon, a făcut parte şi Antemius, mai apoi împărat al Romanilor, căruia împăratul Marcian îi dăduse în căsătorie pe propria sa fiică". Nu mult în urmă este trimis cu o armată aleasă, împotriva lui Gizeric, Basiliscus, fratele Verinei Augusta, soţia lui Leon. Toate acestea ne sunt descrise cu amănunte exacte de retorul Priscus. De asemenea, tot el ne mai spune cum acelaşi împărat Leon, după ce a prins prin viclenie pe Aspar, l-a ucis, răsplătindu-l astfel pentru ridicarea sa la domnie. A omorît şi pe fiii lui Aspar, pe Ardaburius şi pe Patricius, pe care mai înainte Leon îl ridicase la rangul de Caesar (principe), pentru ca să-şi câştige pentru sine bunăvoinţa lui Aspar [2]).

IV. *Ce a văzut Priscus la Nordul Dunării.* — Trăind pe la mijlocul secolului al V-lea d. Chr. şi fiind martor ocular al celor mai importante evenimente istorice cari au modificat fundamental structura politică a Europei din timpurile acelea — trecuseră vr'o două sute de ani dela părăsirea Daciei de legiunile romane, — Priscus un bărbat de o cultură aleasă, şi înzestrat cu un simţ ager de observaţie, ne descrie fapte pe cari le-a cunoscut *de visu* şi la cari el însuşi a luat parte. El nu ne povesteşte ceea ce ar fi auzit dela alţii sau ceea ce ar fi cetit prin cărţi. El ne expune, clar şi sincer, impresiile sale personale şi judecă evenimentele după ideile dominante ale timpului său. El nu are nici un fel de interes lăturalnic de a ascunde sau de a falsifica adevărul.

De aceea, tot ceeace ne spune Priscus ai simţământul că este adevăr şi tot ce afirmă acest retor şi sofist este, de sigur, mai veridic decât cele ce ne raportează ceilalţi scriitori din vremea sa sau de mai târziu despre întâmplările de pe atunci.

---

1) Evagrii, *Ecclesiasticae Historiae*, I, 17, p. 271, ediţ. Valesius.
2) Evagrii, *op. cit.*, II, 16, p. 308, ediţ. Valesius.

www.dacoromanica.ro

a) *Situația generală la sudul și nordul Dunării.* Inainte de a urmări peripețiile călătoriei ambasadei, la care a luat parte activă și Priscus, și mai înainte de a arăta concluziile ce se desprind din descrierea acestei călătorii, este bine, credem, să cunoaștem cari erau raporturile dintre imperiul roman de răsărit și regatul Hunilor și, în general, care era situația la Dunărea de jos, chiar după datele aceluiași Priscus.

Ambasada condusă de Maximin, în anul 448, nu este cea dintâi ambasadă pe care o trimeteau Romanii la Huni. Priscus ne vorbește mai întâi de ambasada din 433, din anul al 26-lea al domniei lui Theodosie al II-lea, ambasadă condusă de Plinthas și de Epigenes. Aceștia ajung la Dunăre, la cetatea Margus-Dubrovița, unde se întâlnesc cu principii huni.

Pornind din Asia centrală, după ce au nimicit pe Ostrogoți și după ce au alungat pe Visigoți, popoare germanice, cari se stabiliseră în Dacia după părăsirea acestei provincii de Aurelian, Hunii se așezaseră deabinelea prin Ucraina și la nordul Dunării de jos — în Pannonia ei se stabilesc numai în ani 405-406 — și după o ședere aci de mai bine de șaizeci de ani, încep să se gândească că ar fi mai bună vieața sedentară și, încetul cu încetul, caută să-și părăsească vieața lor de până atunci, vieață de pradă și de jaf [1]).

Situația Hunilor, față de cea a Romanilor, era favorabilă și în continuă ascensiune. Aceasta rezultă și din discuțiunile dintre ambasada romană și principii huni. Căci Romanii plăteau Hunilor un fel de tribut anual de 350 libre de aur care acum este sporit la îndoitul sumei, la 700 libre și se mai obligau ca, în afară de restituirea dezertorilor, să nu mai încheie nici un fel de alianță cu vr'un popor cu care Hunii s'ar găsi în stare de războiu și ca târgurile — existau târguri comune, dovadă de raporturi comerciale regulate — să funcționeze nestingherite de nimeni și să fie libere, în interesul ambelor popoare.

Ca o urmare a acestui tratat, încheiat de ambasada romană și de regii Hunilor, tinerii Mama și Atacam, Huni și ei,

---

1) P. Hunfalvy, *Die Rumänen und ihre Ausprüche*, p. 18 constată enormele progrese ce au făcut Hunii în timp de 70 de ani: „so muss die Bildung der Hunnen binnen 70 Jahren ungeheuere Fortschritte gemacht haben".

www.dacoromanica.ro

de neam regesc, au fost predaţi barbarilor cari i-au spânzurat în oraşul Carsum în Thracia [1]). Reţinem faptul ce se constată şi în alte împrejurări, că nici Hunii nu erau prea solidari între ei şi că adeseori dezertau în regiunile romane.

Câţiva ani în urmă, la 442, Hunii, al căror hotar spre miazăzi era Dunărea, trec peste acest fluviu, cuceresc oraşul Viminacium-Costolaţ, cuprind prin trădare cetatea Margus-Dubroviţa şi, subt pretextul că nu li se plăteşte tributul şi nu li se pedau dezertorii, pătrund în teritoriul roman şi cuceresc Ratiaria-Arciar, de lângă Dunăre.

Cinci ani mai târziu, la anul 447, Romanii sunt nevoiţi să încheie o nouă alianţă cu Barbarii, în condiţiuni oneroase şi umilitoare. Căci sunt siliţi să plătească anual un tribut de 2100 libre de aur — Romanii nu-i ziceau tribus, ci „dar" — şi să-şi sacrifice pe cei mai devotaţi prieteni ai lor din Thracia, pe Asimunţi cari, până aci, rezistaseră şi aduseseră multe pagube Hunilor.

In anul 448, au loc două ambasade, una dela Huni la Romani şi a doua dela Romani către Huni. Din fragmentul lui Priscus, despre prima ambasadă, rezultă că Barbarul stăpânea acum toată regiunea Paeoniei, de lângă râul Sava şi dealungul Dunării până la Novae-Şiştov, şi în adâncime cale de cinci zile, că Naissus-Niş-ul fusese cucerit şi că mai ameninţa că dacă nu-i se satisfac cererile, are să vină şi el însuşi la Serdica-Sofia.

b) *Ambasada lui Maximin.* — A doua ambasadă, la care ia parte şi autorul informaţiunilor noastre, Priscus, este condusă de Maximin, un înalt demnitar dela curtea împăratului Theodosie al II-lea şi are în suita sa, pe lângă Priscus, pe Bigila (Vigil), un Roman care servea de interpret, pe Rusticius care de asemenea cunoştea limba Hunilor şi o mare caravană cu multe bagaje. Ambsada romană era însoţită şi de delegaţiunea hună ce se întorcea dela Constantinopol şi care avea în fruntea ei pe Edecon, Scir de origine, mare personagiu la curtea lui Attila şi care luase parte împreună cu Bigila la complotul iniţiat de eunucul Chrysaphius împotriva vieţii lui Attila, complot aprobat de împărat şi de Martialius, *magister officiorum.* Edecon mai era însoţit de Orestes, un secretar al lui Attila, tatăl viitorului şi ultimului împărat al

1) Nu credem că ar fi vorba de *Carsium*, Harşova, din Dobrogea.

www.dacoromanica.ro

imperiului de apus, Romulus Augustulus, apoi de Scotta, un om de încredere al lui Attila, frate cu Onegesius, probabil grec de naştere şi de alţii.

Primul popas mai mare delegaţiile îl fac la Serdica, unde iau masa împreună şi unde pare că s'au chefuit cu toţii, până la ceartă. De aci ajung la Naissus—Niş pe care îl găsesc pustiit şi dărâmat şi numai printre ruinele bisericilor au mai aflat câte un bolnav.

Pornind apoi înainte, spre Dunăre, n'au întâlnit decât oasele celor morţi în lupte şi în urmă au dat de Agintheus, comandantul trupelor romane din Iliria. Dela acesta au primit cinci dezertori — aveau acum în total şaptesprezece — pe cari urmau să-i predea Barbarului.

Sosesc în sfârşit la Dunăre pe care o trec în bărci monoxile (ciobace) pregătite anume pentru Attila care voia să treacă peste acest fluviu la o vânătoare, în realitate însă ca să pornească războiu în regiunile romane.

Dela Dunăre, caravana a călătorit timp de „şapte zile", până să întâlnească pe regele Hunilor. Acesta, după ce a fost informat, în secret, de Edecon despre complotul urzit la Constantinopol, n'a mai voit să primească ambasada romană şi a cerut ca ea să se întoarcă înapoi.

In cele din urmă însă, mulţumită abilităţii lui Priscus, ea este primită; răspuns însă nu i s'a dat. Dar, după ce Attila a mustrat bine pe Bigila, l-a trimis înapoi ca să aducă şi pe ceilalţi dezertori, în realitate el voia ca să aducă aurul făgăduit lui Edecon pentru executarea complotului şi pentru ca astfel să fie mai bine dovedită vinovăţia. Restului ambasadei i-a poruncit să aştepte sosirea lui Onegesius, un fel de prim ministru al său, care tocmai atunci se găsea în ţara Agatirilor, împreună cu Irnach sau Ellac, fiul mai mare al regelui.

De aci — nu ştim localitatea unde va fi avut loc întâlnirea — pleacă cu toţii împreună spre nord şi ajung într'un sat, unde Attila se opreşte ca să se căsătorească cu fiica lui Escam, deşi el mai avea şi alte şoţii, poligamia fiind admisă la Huni.

Apoi, au călătorit „pe un drum neted şi au trecut peste mai multe fluvii" dintre care, după Dunăre, cele mai mari erau Drecon, Tigas şi Tiphisas, peste cari trec cu bărci mo-

www.dacoromanica.ro

noxile; peste celelalte râuri însă trec pe plute pe cari barbarii din cauza „locurilor băltoase" le transportă în care [1]).

„Ni se aduceau de prin sate ca hrană, ne spune Priscus, în loc de grâu mălaiu (meiu), în loc de vin mied, numit astfel în graiul locuitorilor indigeni. De asemenea şi servitorii noştri cari ne conduceau purtau cu sine mălaiu şi o băutură preparată din orz; barbarii o numesc pe aceasta camus".

Caravana ajunge după o „lungă călătorie", într'o zi spre seară, lângă un lac cu apă potabilă, unde şi-au întins corturile. Dar, ivindu-se în timpul nopţii o furtună groaznică, plecară de acolo şi la strigătele lor se deşteptară din colibele lor [2]) oamenii din sat şi Sciţii — toţi locuitorii dela nordul Dunării se numeau Sciţi, fie că ei erau Huni, fie că erau Goţi sau alte naţii — îi primiră în case şi aprinzând focul, îi ospătară. Satul aparţinea unei soţii a regelui Bleda, care respectând legile ospitalităţii, i-a primit cu o afabilitate de nebănuit.

Au mai mers apoi o „cale încă de şapte zile", după care s'au întâlnit şi cu o ambasadă din partea Romanilor Occidentali, condusă de Romulus, socrul lui Orestes, despre care am amintit mai sus, de Primutus, prefectul Noricului, Romanus şi alţii.

Impreună cu această ambasadă, lăsând pe Attila să plece înainte, au mers mai departe „trecând peste câteva râuri" şi au ajuns în sfârşit într'un sat foarte mare în care se zicea că este cel mai strălucit palat al regelui.

După ce ne descrie palatul lui Attila şi palatul lui Onegesius, cel mai bogat dintre Sciţi, după Attila, Priscus ne spune: „Nu departe de palatul acestuia se află o baie, pe care şi-o zidise Onegesius, aducând marmora din ţara Paeonilor; căci la barbari nu se găseşte în aceste părţi nici marmoră nici copaci, ci ei se folosesc de lemnul adus din altă parte. Architectul lor a fost luat dintre captivii din Sirmium".

După ce Priscus descrie apoi primirea ceremonială ce i s'a făcut lui Attila, ne povesteşte o prea interesantă scenă petrecută la reşedinţa regală. Pe când se preumbla pe dina-

---

1) Că erau pe acolo multe bălţi rezultă şi din faptul că ţăranii focul îl făceau cu stuh.

2) Colibele, καλύβαι, sunt locuinţele proprii ale populaţiilor tracodace.

www.dacoromanica.ro

intea casei lui Onegesius, în aşteptarea audienţei solicitate regelui, a avut o convorbire cu un grec care trăia printre Huni şi care l-a agrăit cu vorba Χαῖρε să trăieşti. Era un grec de origine [1]) care, după ce fusese făcut prisonier de Huni, a izbutit să-şi câştige libertatea şi care, adoptându-le şi portul, se simţea foarte bine printre barbari. Nu numai atâta, dar considera chiar superioară vieaţa printre Huni, vieţei din împărăţia romană. Se înţelege că retorului şi sofistului Priscus nu i-a fost greu să-i răstoarne argumentele.

In urmă Priscus ne descrie o scenă penibilă. Conducătorul ambasadei, Maximin, care nu avea nici o cunoştinţă de complotul lui Bigila şi al lui Chrysaphius împotriva vieţii lui Attila — altfel poate n'ar fi riscat propunerea — îndeamnă pe Onegesius ca să-şi trădeze stăpânul şi ţara şi să treacă de partea Romanilor, unde are să găsească un traiu mai bun. Se înţelege că Onegesius refuză net această propunere.

Vorbind despre populaţiunea dela curtea lui Attila, Priscus adaugă: „Fiind o populaţiune amestecată, la întâmplare, pe lângă limba lor barbară, se silesc să grăiască sau limba Hunilor sau a Goţilor sau a Ausonilor şi anume aceia dintre ei cari au de a face cu Romanii. Şi cu greu se întâmplă să ştie cineva grăi din ei grecește, decât doar din cei ce au fost luaţi prizonieri şi robiţi de prin Tracia şı de pe lângă ţărmul Iliriei".

In conversaţiile dintre cele două ambasade, cea dela Roma şi cea dela Constantinopol şi înainte de a fi poftite la Attila, se aminteşte că regele hun poartă titlul de general roman şi că primeşte, în această calitate a sa, bani dela împărat, ca toţi ceilalţi generali romani, bani însă pe cari îi reţine pentru sine şi că nemulţumit cu acest titlu, ar dori să ajungă chiar împărat roman.

In urmă Priscus ne povesteşte cum Attila a trimis pe Tatulus, tatăl lui Orestes, ca să-i poftească pe toţi la un banchet.

Banchetul dela curtea lui Attila nu se deosibeşte prea

---

1) Asupra naţionalităţii acestui grec nu încape nici o îndoială. El însă fiind supus roman, din imperiul roman de răsărit, trece ca Roman şi de sigur ca atare a fost considerat şi de istoricii noştri. Cf. V. Grecu, *Codrul Cosminului*, VIII, a. 1943, p. 432.

www.dacoromanica.ro

mult de banchetele romane. Caracteristice sunt doar închinările (toasturile) ce se fac, închinându-se în sănătatea vecinului, ca la noi la țară, în afară de închinarea în sănătatea regelui hun.

N'au lipsit dela acest banchet nici recitările, nici cântecile și nici bufonii cari aveau să înveselească pe comeseni. Bufonul Zercon „schimonosindu-și figura și îmbrăcămintea și vocea și vorbele ce rostea, amestecând în graiul Ausonilor cuvinte de ale Hunilor și ale Goților, i-a umplut pe toți de veselie și i-a făcut să izbucnească într'un hohot de râs ce nu mai contenea".

Când Attila, foarte rezervat față de fiii săi, a început să mângăie pe cel mai mic dintre fii, care tocmai atunci a intrat în sală și când Priscus s'a mirat de această preferință „barbarul ce stetea lângă mine și care cunoștea limba Ausonilor, șoptindu-mi să nu destăinuiesc nimica din cele ce îmi comunică, îmi spune că lui Attila niște ghicitori i-ar fi prevestit că neamul său are să piară și că va fi restabilit de acest copil".

A doua zi după banchet Rusticius, șeful secretarilor lui Attila, un fost prisonier din Moesia Superioară, a început să compună scrisoarea de răspuns către împărat.

A urmat apoi, ne informează Priscus, un banchet la Creca, una din soțiile lui Attila, pe care mosafirii au găsit-o înconjurată în cerc, întocmai ca pe damele din antichitatea greco-romană, de femeile sale și de slujnicile sale ce coseau haine pentru bărbații lor, apoi un nou banchet la regele hun, cu care ocazie Attila a rugat pe Maximin să comunice împăratului să-și țină promisiunea dată lui Constantius, secretar al lui Attila, de a-i da o soție cu zestre [1]).

La întoarcere, ambasada a trecut prin mai multe sate până la Dunăre, a ajuns apoi la Philippopol, în urmă la Adrianopol și apoi a sosit acasă.

c) *Populațiunile romanice dela nordul Dunării.* Din lectura lui Priscus se desprind următoarele concluziuni:

1. Spre deosebire de ceeace ne spun ceilalți scriitori contimporani și mai ales de ceeace ne spun scriitorii din seco-

1) E curios de a constata interesul ce pune „barbarul" Attila ca să însoare bine, cu o fată cu zestre mare, pe Constantius — el era Roman, — secretarul său. Aceasta denotă fără îndoială și un sentiment de prietenie, pe lângă interesul material ce-l va fi avut.

www.dacoromanica.ro

lele de mai târziu despre Attila, acesta, deşi era un barbar de o fire impulsivă, reprezentând tendinţele şi idealurile de vieaţă ale rasei sale, totuş ne este arătat de Priscus mai mult ca un diplomat, mai mult ca un geniu politic decât ca un geniu războinic, decât ca un erou. Acţiunile sale războinice şi le motivează întotdeauna dându-le o bază de drept: fie neplata unui tribut, fie nerestituirea unor dezertori, fie vr'un pretext oarecare. El ştie să fie cumpătat, el poate să se reţină în mânie; iar când descopere complotul împotriva vieţii sale el se arată rezervat şi ştie să facă deosebire între vinovaţi şi între inocenţi.

Attila nu este un barbar lipsit cu totul de cultură.. In tinereţea sa, dacă nu va fi trăit la Roma — fapt nedovedit documentar — a trăit totuş, ca nepot de rege, în contactul şi prietenia lui Aetius, dela care de sigur va fi avut multe de învăţat, dupăcum şi viitorul general roman va fi profitat mult din cunoştinţele dobândite în ţara Hunilor, despre popoarele şi conducătorii acestei ţări.

Căci Aetius, născut la Durostorum-Silistra, aparţinea unei bune familii de militari romani. Mama sa se numea Itala, iar tatăl său Gaudentius, din Moesia Inferioară (Dobrogea), distins ofiţer. Ca fiu de militar, Aetius a fost trimis de copil ca obstatic, mai întâi la Alaric, regele Visigoţilor, şi apoi la Huni peste cari domnea atunci Rua sau Rugila [1]). Aci a cunoscut şi s'a împrietenit cu nepotul chanului, cu Attila. Şi deşi în urmă ca vrăşmaşi înverşunaţi, unul reprezentând în *Campus Mauriacus,* de lângă Troyes din Franţa, Romanitatea, aliată cu federaţii Visigoţi şi Franci, iar celălalt Barbaria, sprijinită de Ostrogoţi, Alani etc., generalii se cunoşteau bine între ei şi se apreciau [2]).

---

1) Tot astfel, mai târziu, Carpilio, fiul lui Aetius, a fost trimis tot ca obstatic, la Attila, Vezi *Izv. Ist. Rom.* VIII, p. 89.

2) Iată cum judecă Amédée Thierry, în *Histoire d'Attila,* I, p. 49, raporturile dintre cei doi mari generali: „Probablement et d'après ce que se pratiquait par une sorte d'échange entre la barbarie et la civilisation, tandis qu'Aetius faisait ses premières armes chez les Huns, Attila faisait les siennes chez les Romains étudiant les vices de cette societé comme le chasseur étudie les allures d'une proie: faiblesse de l'élément romain et force de l'élément barbare dans les armées, incapacité des empereurs, corruption des hommes d'État, absence de resort moral dans les sujets, en un mot tout ce qu'il sut si bien exploiter plus tard, et qui servit de levier à son audace et à son genie. Aetius et lui restèrent liés d'une sorte

www.dacoromanica.ro

De altfel, pe acele vremuri de decadență a puterii romane, oștirile nu mai erau oștiri naționale, ci ele erau formate mai mult din mercenari. Și, mai ales, după venirea Hunilor, la a. 376, trecând Visigoții ca „federați", în imperiul roman, armatele romane, atât cele din imperiul de răsărit, cât și cele din imperiul de apus, erau formate din acești mercenari. Se știe doar că însuși Aetius și-a format o armată de mercenari huni în luptele din 424 împotriva lui Valentinian al III-lea și că se găseau mercenari huni în armata generalului Stilicon, un Vandal romanizat.

Statele pe vremea aceea nu erau state naționale. Imperiul hunic era împestrițat cu tot felul de popoare ce vorbeau diferite limbi. „L'empire hunique — zice Ferd. Lot, profesor la Sorbonna — est des plus composites. Les Huns n'y forment qu'une minorité. La majorité des sujets d'Attila est constituée par les Germains : Ostrogoths, Gepides, Scyres, Ruges, Thuringiens, Suèves (en partie); puis par les débris des Alains et des Sarmates, enfin par les Romains de Pannonia" [1]).

Prin urmare, subt denumirea de Huni sau Sciți sau Barbari se înțelege întregul conglomerat de popoare cari locuiau în basinul Dunării de jos, iar nu numai Hunii popriu ziși. Aceștia formau clasa dominantă și conducătoare, ei formau elita, clasa războinică [2]).

In luptele lor de jaf și de pradă, întebuințând, ca toți barbarii, teroarea, Hunii distrugeau orașele, unde erau îngrămădite bogății și cu a căror vieață nu se împăcau, dar nu aveau nici un interes să nimicească satele și populațiunea

---

d'amitié qui se manifestait par de petits services et une réciprocité de petits cadeaux. Le Romain fournissait au Hun ses secrétaires latins et ses interprètes: le Hun lui envoyait en retour quelque objet curieux, quelque monstre difforme ou risible: un jour il lui envoya un nain (Zercon). Ces deux hommes s'appréciaient et se redoutaient secrètement comme deux rivaux que les chances de la fortune amèneraient un jour sur les champs de bataille en face l'un de l'autre, et qui seuls étaient dignes de se mesurer".

1) Ferd. Lot, *Les Invasions germanique* p. 102.

2) Faptul că statele formate de barbari se bazau pe o aristocrație de oameni războinici puțin numeroasă față de indigenii pe socoteala cărora trăiau, explică și repedea lor cădere. Masa cea mare a populațiunii rămâne indiferentă și gata să primească pe noul ei stăpân. Cf. Ferd. Lot, *op. cit.*, p. 58.

www.dacoromanica.ro

rurală. Aceasta le era necesară ca să le procure hrana, aceasta constituia pentru ei principala lor avere [1]). Pentru câţiva prizonieri erau în stare să facă războiu şi e de mirare cum întregul număr al prizonierilor de care se vorbeşte în ambasada din a. 448 nu trece de şaptesprezece persoane. Atât de mult ţineau Hunii la braţele popoarelor cucerite! De sigur aceasta este o dovadă că Hunii n'aveau nici un interes să distrugă populaţiunile ce le supuneau [2]).

d) *Satele dela nordul Dunării.* — Din arătările lui Priscus rezultă că satele din stânga Dunării, cel puţin de acolo pe unde a trecut ambasada romană, prin Banatul Timişan şi prin Crişana, erau foarte numeroase, contrar afirmaţiunilor istoricului maghiar Hunfalvy. Satele acestea erau locuite de agricultori cari le-au adus meiu (mălaiu), în loc de grâu, şi mied în loc de vin. Atât meiul cât şi miedul sunt produse ale agriculturii şi presupun o vieaţă sedentară a locuitorilor cari le produc. Aceşti locuitori nu pueau fi nici Slavi, cari nu veniseră încă în aceste locuri, nici Goţi cari fuseseră alungaţi de Huni şi cari trecuseră, unii în Peninsula Balcanică, ca federaţi ai Romanilor, iar alţii în regiunile din apusul Europei. Cel mult ar fi putut să fie Gepizi, cari însă nu duceau o vieaţă rurală. Ei nu puteau fi decât autochtonii, Daci romanizaţi, cari cultivau meiul, hrana lor principală şi în urmă hrana Românilor, înainte de aducerea porumbului din America. Tot ei produceau miedul, băutură întrebuinţată de Români până la începutul veacului trecut.

In ce priveşte meiul, el a format din antichitate baza alimentării diferitelor popoare şi în special a celor din regiunea mării Negre. Plinius ne spune clar că „popoarele pontice preferă meiul tuturor celorlalte mâncări [3]).

Meiul poartă două numiri, una de „meiu" şi cealaltă de „mălaiu", reprezentând cele două varietăţi: *milium* şi *panicum*. La sfârşitul secolului al XVII, porumbul luând locul

---

1) Cf. C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, I, p. 187: „Băştinaşii constituiau averea cuceritorilor şi în acelaşi timp garanţia aprovizionării cu cereale".

2) Cf. N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, I, p. 61.

3) Plinius, *Hist Nat.*, XVIII, 24.

www.dacoromanica.ro

meiului, i-a usurpat şi numele, numindu-se făina de porumb, mălaiu [1]).

Locuitorii cari au adus călătorilor din ambasada lui Priscus mălaiu şi mied sunt numiţi autochtoni (ἐπιχωρίως) şi sunt cu totul deosibiţi de ceilalţi Huni pe cari autorul îi numeşte barbari (Βάρβαροι) şi cari aveau ca băutură un lichid făcut din orz, numit de ei *camus* [2]).

e) *Ce este miedul?* — Miedul (fr. hydromel) este o băutură alcoolică întrebuinţată mai de toate popoarele, din cea mai veche antichitate. El se prepara din miere şi apă, lăsate să fermenteze timp de aproximativ patru săptămâni şi se păstra în poloboace ori în sticle şi dura ani întregi. Amestecat cu diferite aromate miedul fermentat devenea o băutură delicioasă.

După Homer, miedul μέθυ, numit şi *melicraton*, se întrebuinţa în libatiuni, în cinstea zeilor. La Romani miedul se numea *aqua mursa* şi era o băutură apreciată. Popoarele dela nord, Germanii şi Slavii, întrebuinţau în loc de vin miedul [3]), fiindcă la ei strugurii nu se coceau şi băutura aceasta era mai uşor de pregătit [4]).

La noi, întrebuinţarea miedului este foarte veche şi se constată pe cale documentară până în veacurile trecute. Astfel Tiktin şi Ghibănescu ne dau mai multe dovezi istorice despre existenţa acestei băuturi la poporul român. Nu numai atât, dar într'o vreme miedul servea şi ca obiect de schimb.

---

1) Cuvântul „mălaiu" nu este cunoscut peste tot locul în Ardeal, după cum şi cuvântul de „porumb" este înlocuit cu cel de cucuruz. Hasdeu, *Columna lui Traian*, V, a. 1874, crede că vorba mălaiu este de origine dacă. El ne citează şi afirmaţiunea unui prelat catolic care, călătorind prin ţările noastre spune: *totus ille populus pane ex milio vescitur.* Tot din cauza hranei Românilor cu mălaiu, Saşii din Ardeal, numeau pe Mihai Viteazul, Mălaiu Vodă.

2) Niederle, *Manuel de l'Antiquité slave*, I, p. 37, ne spune că acest *camus* despre a cărui origine se îndoieşte că ar fi slavă, se întâlneşte la Slavii din Balcani, începând din secolul al X-lea, subt forma de *komina*, băutură din orz.

3) Mijloacele moderne de transport au putut uşor să înlocuiască băutura miedului cu băutura vinului. De aceea în zilele noastre hydromelul se întrebuinţează numai ca preparat medicinal.

4) Asupra întrebuinţării miedului în vechime şi în evul mediu, vezi Du Cange, *Gloss*, sub voce; iar asupra miedului la Ruşi, vezi *Izv. Ist. Rom. Cronica lui Nestor*, p. 66 şi 108.

www.dacoromanica.ro

Se dedeau atâtea poloboace de mied pentru cumpărarea unei proprietăți mobiliare sau imobiliare [1]).

„Dacă ne întoarcem acum, spune Burlă [2]), la întrebarea privitoare la originea cuvântului μέδος din raportul lui Priscus, trebuie din capul locului să ne opunem provenienței hunice a acestui cuvânt [3]), căci un cuvânt care se găsește în Europa în limba grecească, în limbile celtice, germanice, lituanice și slavice, iar în Asia în limba sanscrită, reprezentanta limbilor indice și în limba zendică, reprezentanta limbilor iranice sau persice, prin urmare mai în toate limbile arice, vechi și moderne, nu poate fi decât un cuvânt aric din cea mai îndepărtată antichitate și cu nici un preț un cuvânt de origine finică-tătarică sau mongolică, de care era și limba hunică, o limbă cu totul străină, prin originea și caracterul său, de limbile arice. Afară de aceasta chiar Priscus ne spune lămurit că băutura numită μέδος pe care o primea deputațiunea grecească prin satele bănățene se numea astfel „în limba indigenilor", nu în limba Hunilor, pe cari scriitorul bizantin îi numește pretutindenea sau Huni sau Sciți sau Barbari, nicăirea însă ἐπιχώριοι (indigeni). Tot astfel suntem siliți a nega și originea germanică a acestui cuvânt din cauze fonetice.

„Astfel limba gotică ar fi dat forma μίδος (=got. midus) cu ι, nu μέδος cu ε, iar dintre celelalte seminții germanice cari au putut veni în contact îndelungat cu diferitele popoare din Dacia vechie nu pot fi decât germanii propriu zișI și în limba acestora ar fi rezultat pentru Priscus forma μέτος (=germ. vech. *metu)* sau μίτος (=germ. vech. *mito* cu τ nu cu δ ".

---

1) Tiktin, *Dicționar român-german,* sub voce, constată miedul la Simion Dascălul și la Niculcea.—Ghibănescu, *Ispisoace* și *Zapise* II, 1, p. 17: Documentul din 7141, din 14 Sept. dela Iliaș Voevod întărește o vânzare pentru care s'a plătit, pe lângă bani gata, treisprezece poloboace de mied. In vol. II, 2, p. 154, găsim o vânzare din 7156 din 2 Iunie, prin care Vasile Vodă întărește un act de cumpărare, pentru care s'a plătit patru sute lei, bani gata, două sute stupi aleși, douăzeci de iepe cu mânji și trei poloboace de mied. In vol. I, 1, p. 169 întâlnim pe miedarul Andreică într'un document dela Petru Vodă, din 7097.

2) Burlă, *Hunfalvy și teoria lui Roesler* în *Revista p. Ist. Arch. și Fil, 5,* I, a. 1883, p. 304.

3) Niebuhr, *op. cit.* p. 649, afirmase că miedul este o băutură hunică, *potio hunnica.*

www.dacoromanica.ro

Şi Niederle [1]) socoteşte că *medus* al lui Priscus nu poate proveni dintr'o limbă germanică — deşi provenienţa cuvântului din limba slavă este tot atât de imposibilă. „Căci, zice el, „si le mot avait été got, Priskos eût entendu *midus*, ou, en transcription grecque, μίθος ou μίδος".

„Aşa dar, conchide Burlă [2]), când vedem că cuvântul român *mied*, articulat *miedul* se reduce la o formă mai veche *medu*, în care e este scurt şi accentuat şi când luăm în considerare că legea fonetică despre diftongarea unui atare e în *ie* s'a aplicat în limba română numai în cuvinte de origine latină, ne va fi permis din partea filologiei comparate moderne de a susţinea că cuvântul *mied* este un element de origine latină, moştenit de poporul român dela Romanii cei vechi".

Prin urmare, cuvântul *mied*, nefiind împrumutat nici de la Slavi, căci atunci s'ar fi pronunţat med, nu mied, şi nici dela Germani, căci în cazul acesta el s'ar fi rostit *midus* sau *mitus*, urmează ca să fie de origine latină, deşi în latina clasică el nu ne este atestat [3]).

f) *Reşedinţa lui Attila.* — Nu se ştie nici astăzi unde a fost reşedinţa regelui Hunilor. In această privinţă părerile sunt împărţite. După arătările lui Priscus ambasada, după ce a trecut Dunărea pe la gura Moravei a făcut o călătorie de „şaptezeci de stadii", cam 22 km., când a întâlnit pe Attila. Apoi au mers „câtva timp împreună"; în urmă despărţindu-se, au călătorit pe o cale netedă timp de „şapte zile", trecând peste mai multe râuri navigabile, între cari cele mai mari erau Drencon, Tigas şi Tiphisas. Intâlnindu-se în urmă cu ambasada ce venea dela Roma, au mers împreună o „cale lungă", trecând peste nişte râuri pe cari nu le numeşte şi ajunge în sfârşit la un sat mare, unde se găsea reşedinţa regelui.

Aceasta ar fi după unii în Pannonia — Pannonia se întindea până la Tisa — în apropiere de confluenţa Mureşului cu Tisa. De această părere era şi Xenopol. Alţii susţin că reşedinţa lui Attila ar fi fost între Tisa şi Criş, unde amba-

---

1) Niederle, *op. cit.*, p. 52.

2) Burlă, *ibidem*, II, 1, p. 96, a. 1884.

3) Cf. şi H. Gelzer în *Byzantinische Zeitschrift*, a. 1923, p. 313 care ne dă bibliografia chestiunei.

www.dacoromanica.ro

sada a ajuns, după ce a trecut peste Timiş, Bega şi Mureş. De această părere este şi Diculescu [1]) şi în urmă Ferd. Lot [2]). Cei mai mulţi istorici cred că reşedinţa lui Attila este aceea amintită de cântecul Nibelungilor Etzelburg sau Ecilburg [3]) şi care ar fi tot una cu O-Buda (Buda Vechie) şi cu Sicambria.

Nouă ni se pare că au mai multă dreptate aceia cari susţin că această capitală a lui Attila era în comitatul Pesta-Pilis, fie în apropiere de Dunăre, fie în apropiere de Matra şi mai probabil în localitatea numită astăzi Taszberény [4]).

Alături de palatul de lemn şi împodobit cu turnuri al lui Attila, palat de o mare întindere şi împrejmuit cu o ulucă, tot de lemn, se mai găseau în proporţii însă mai reduse, palatul reginei Kreca şi palatul primului sfetnic al regelui Onegesius, după toată probabilitatea Grec de naştere. In apropiere se aflau băile lui Onegesius, clădite în stil roman, de un architect din Sirmium-Mitroviţa, căzut în captivitate şi ajuns în posesia lui Onegesius [5]). Hunfalvy se întreabă de ce n'a fost adus acest architect dela Ulpia-Traiană — Sarmisegetuza, vrând să spună cu aceasta că Dacia a fost părăsită de Romani şi că nu se mai găseau în ea populaţiuni romanice. N'a luat architect din Ulpia Traiană, fiindcă aceasta era mai departe decât Sirmium şi probabil era şi distrusă. Apoi se ştie doar că centrul dominaţiunii hunice s'a strămutat de pe la anul 405—406 în Panonnia şi apoi Onegesius avea la îndemână un architect gratis care l-a îndemnat tocmai să construiască aceste băi în nădejdea că va primi, ca răsplată, libertatea. Iniţiativa clădirii băilor a venit dela architect, iar nu dela Onegesius.

Băile nu erau de piatră, după cum au susţinut toţi istoricii, ci de marmoră, căci grecescul λίθος, nu însemnează nu-

---

1) Diculescu, *Die Gepiden*, p. 85, fixează această reşedinţă la nord de Criş.

2) Lot, *op. cit.*, p. 104, ne spune numai atât că se află între Tisa şi Criş.

3) Cf. Savagner, în Iordanes, *De origine actisque Getarum*, p. 342.

4) Unii au crezut că această reşedinţă ar fi fost la Tokai. Cf. Thierry, *op. cit.*, p. 89.

5) Asupra stilului architectural al acestor palate vezi amănunte în F. Vámos, *Attilas Hauptlager und Holzpaläste* în *Seminarium Kondakovianum*, V-a, 1932, p. 129.

www.dacoromanica.ro

mai piatră, ci şi marmoră [1]). De altfel, fie că reşedinţa lui Attila va fi fost între Dunăre şi Tisa, fie între Criş şi Tisa, ori chiar în dreapta Dunării, nu era nevoie să se aducă piatră de construcţie din Paeonia, câtă vreme se găsea destulă piatră în apropiere. Logica nu ne îngăduie să admitem că Onegesius va fi adus, pentru băile sale, piatră dela o aşa de mare depărtare.

In drumul lor spre capitala lui Attila, membrii ambasadei romane au călătorit prin Banatul Timişean, trecând peste râurile Drica sau Dreccon, Tigas şi Tiphisas. Indentificarea acestor râuri s'a făcut în diferite feluri. Cea mai plauzibilă ni se pare cea făcută de Diculescu, după care Tiphisas ar fi Tibiscus-Timişul, Tigas-Bega, iar Dreccon (Drencon în transcriere grecească) Mureşul [2]).

Celelalte ape, peste cari a trecut delegaţia şi pe cari Priscus nu le aminteşte, ar fi Tajió şi Tagyva [3]).

g) *Limba Ausonilor.* — In trei pasagii din *Fragmentele* sale, Priscus, care pe Romani nu-i cunoaşte decât sau ca Romani Orientali sau ca Romani Occidentali, ne vorbeşte despre limba Ausonilor. Iată aceste trei pasagii:

1) „Hunii, zice el, fiind o amestecătură de diferite popoare, pe lângă limba lor barbară, se silesc să înveţe şi pe cea a Hunilor, Goţilor şi a Ausonilor şi anume aceia cari au de a face cu Romanii. Grecește stiu numai aceia cari sunt prizonieri de război de prin Tracia şi de prin Iliricul maritim.

2) La banchetul dela palatul lui Attila veni şi bufonul Zercon care — zice Priscus — „amestecând în graiul Ausonilor vorbe de ale Hunilor şi Goţilor, a produs veselie tuturora şi i-a făcut să izbucnească în hohote de râs".

3) Mirându-se Priscus că Attila a desmerdat numai pe cel mai mic dintre fiii săi, „unul dintre barbari care şedea

---

1) Aceeaşi însemnare o găsim şi la Herodot, I, 161. In ce priveşte lemnul de construcţie, probabil că este vorba de brad care se aducea din depărtări.

2) Diculescu, *Die Gepiden*, p. 65: Enumerarea acestor ape Diculescu crede că a făcut-o Priscus după drumul său la întors acasă. In Drinca, a cărui etimologie o reduce la *Trank, trinken*, crede că poate găsi o reminiscenţă gepidă. Aceeaşi părere o avea şi Tomaschek, în Pauly-Wissowa, *Real-Encycl.*, sub voce. Xenopol, *op. cit.*, p. 23, identifică pe Drencon cu Bega, Tigas cu Tisa şi Tiphisas cu Timişul. După el reşedinţa lui Attila ar fi în apropierea Segedinului.

3) Szabo, într'o scrisoare către Thierry, *op. cit.*, p. 427.

www.dacoromanica.ro

lângă mine și care cunoștea graiul Ausonilor, dându-mi cuvântul că nu voiu destăinui nimic din ceeace îmi va comunica, îmi spuse că niște ghicitori i-ar fi prevestit lui Attila că neamul său se va prăpădi și nu va fi restabilit decât prin acest copil.

Cine sunt acești Ausoni? [1]) — In antichitatea clasică, vorba Ausones era identică cu vorba Romanus sau Latinus. Ausones erau locuitorii Italiei. Nu înțelegem de ce Priscus, de câte ori vorbește despre Romanii din răsărit sau de cei din apus, îi numește întotdeauna Romani și niciodată Ausones. A voit poate să facă o diferențiere între Romanii din imperiului roman și între Romanicii cari trăiau în imperiul Barbarilor dela nordul Dunării? [2])

Barbaria, adecă imperiul Hunilor, era, după cum am spus, o amestecătură de popoare de toate limbile, iar graiul oficial al acestui conglomerat nu era numai limba hunică, adecă tătară, ci, după cum precizează profesorul de istorie dela Sorbonna și limba gotică și limba latină, nu însă limba greacă despre care Priscus spune precis că nu se vorbea la nordul Dunării [3]).

De altfel, mai toate personalitățile de seamă dela curtea lui Attila sunt străine: Edecon, un Scyr (german), tatăl lui Odoacru [4]), Onegesius și fratele sau Scotta, după toate probabilitățile, Greci de origine, Tatulus și fiul său Oreste, Romani; cancelaria regelui era formată din scribi romani; Adamis, intendentul reginei Kreca, un Grec și, de sigur, încă mulți alții, fără să mai numărăm pe Ardaric, regele Gepizilor, Valamir, regele Ostrogoților, cari se bucurau de favoarea regelui hun. La curtea regelui forfoteau străinii, după cum, câteva secole mai târziu, la curtea regilor Arpadieni, mișunau nemții.

---

1) Din Ausones nu se poate deriva, după cum cred unii, cuvântul Așani, nume dat Aromânilor de Bulgari. Cf. și T. Filipescu, *Coloniile române din Bosnia*, p. 70.

2) Xenopol, *op. cit.*, p. 23, vede în întrebuințarea cuvântului *Ausones*, o tendință de archaizare al lui Priscus, iar d-lui V. Grecu, *op. cit.*, p. 432, îi se „pare" că prin Ausones Priscus ar voi să indice pe Romanii din Italia și pe cei din Apus, iar prin *Romei*, pe Romanii din răsărit, supuși impăratului Theodosie cel Tânăr. In sprijinul acestei păreri însă nu există nici cea mai mică dovadă.

3) Ferd. Lot, *op. cit.*, p. 103: Les langues officielles de l'Empire sont le hun (dialect turc), le gothique, le latin, mais non le grec".

4) Tillemont, *op. cit.*, p. 435; Ferd. Lot, *op. cit.*, p. 102.

www.dacoromanica.ro

Limba latină era limbă curentă — nu vorbim de limba română care atunci se zemislea. — Aproape toţi, dacă nu chiar toţi, comesenii dela masa lui Attila, ştiau latineşte; altfel n'ar fi făcut atâta haz — *toţi*, spune Priscus — de glumele lui Zercon.

Iar dacă barbarul care a convorbit la masă cu Priscus ştia latineşte, suntem noi siguri că el era hun din naştere? Şi numai el va fi fost în această categorie? „Însăşi cererea ‚barbarului", observa Burlă [1]), adresată lui Priscus de a nu divulga secretul privitor la familia lui Attila, arată că un adevărat barbar n'ar fi cutezat să destăinuiască o proorocire defavorabilă neamului hunic unui Grec [2]) (Roman) care numai simpatie n'avea pentru barbarii dela nordul Dunării şi căruia speranţa de a vedea pierind familia regală a lui Attila i-ar fi umplut de sigur inima de bucurie". Şi poate tocmai fiindcă barbarul era un Roman, l-a conjurat pe Priscus să nu destăinuiască secretul şi să nu-l trădeze. Şi apoi ne mai punem întrebarea, de unde vor fi învăţat limba Ausonilor toţi aceşti barbari dela curtea lui Attila?

Limba aceasta a Ausonilor în care s'a urmat discuţia a fost de sigur limba latină ori limba Romanicilor dela nordul Dunării. Această limbă istoricul Niebuhr socoteşte că era limba vulgară, mama limbii noastre [3]).

Căci în Barbaria, adecă în imperiul Hunilor, trăiau în simbioză două populaţiuni diferite, una barbară, Huni, Goţi şi Gepizi şi alta indigenă care nu putea să fie decât cea a Dacilor romanizaţi. Deosebirea dintre aceste două populaţiuni rezultă şi din arătările lui Priscus că indigenii beau mied, pe când barbarii întrebuinţau ca băutură camos-ul. Aceşti indigeni însă nu puteau să fie Slavi, cum presupune Niederle, fiindcă Slavii nu se stabiliseră încă pe acea vreme în Banat şi, în acelaşi timp, nu se poate scoate din acest pasagiu, cum vrea învăţatul ceh, un argument că pe vremea aceea se găseau Slavi în regiunile, pe unde trecuse ambasada romană [4]).

---

1) Burlă, *op. cit.*, p. 288.

2) Burlă credea că Priscus este Grec.

3) Niebuhr, *op. cit.*, p. 615: *lingua ausonica*, adecă *Romana rustica*.

4) Philippide, *Originea Românilor*, I, p. 325, „In realitate nici băutura med care este foarte răspândită la tot felul de popoare şi nici cuvântul μέδος care a putut fi ori german (vechiul german *medo*, hydromel, ţara lui Attila era plină de Ostrogoţi şi de Gepizi), ori slav (vechiu

www.dacoromanica.ro

O vagă amintire a acestei simbioze o întâlnim şi în documente, oricât de nesigure ar fi ele [1]) şi apoi în toponimie [2]).

Părintele istoriei, Herodot, în cartea a V-a a operei sale [3]), ne spune că, după Indieni, poporul cel mai mare din întreaga lume cunoscută pe atunci, sunt Tracii, din cari, precum se ştie fac parte Geto-Dacii, Carpo-Dacii şi alte neamuri din regiunile esteuropene. Aceste popoare cu totul romanizate în timp de mai bine de 150 ani, nu pueau să-şi părăsească căminurile şi averea strămoşească — şi n'aveau nici posibilitatea materială să o facă — spre a trece într'o lume pentru ei necunoscută. Au rămas deci pe loc, după cum reiese şi din arătările lui Priscus, şi au dat naştere unei populaţiuni romanice, naţiunei române, întocmai după cum Celto-Galii şi Iberii romanizaţi au dat naştere Neolatinilor din Franţa şi din Spania. Şi precum în apusul Europei, istoria nu înregistrează nici un „hiatus', tot astfel, în răsăritul ei, oricât de puţine ar fi monumentele medievale privitoare la continuitatea elementului dac romanizat, ele însă ne fac suficientă dovadă că un „hiatus" n'a existat nici în istoria Românilor.

---

bulgar *medu*, vin) ori român (mied, hydromel împrumutat ori dela Germani ori dela Slavi, dacă nu cumva e băştinaş) nu pot proba existenţa Slavilor în Banat pe vremea lui Priscus (prima jumătate a secolului al V).

1) Hurmuzaki, *Doc.* I, p. 112, sub anul 1366 şi Iorga, *Studii şi Documente*, XXII, p. 229. I. Lupaş, *Lecturi din izvoarele istoriei Românilor*, p. 25, rezumând aceste documente adaugă: Deşi documentele acestea sunt târzii şi nesigure, apare totuş semnificativ faptul, că nu pierise din amintirea poporului conştiinţa convieţuirii strămoşilor îndepărtaţi cu Hunii lui Attila.

2) *Muntele Hunilor*, din judeţul Târnava Mare şi *Satul Hunului*, Hunsdorf, numit şi Hundsdorf, în Zips, unde s'au găsit arme hune. Cf. *Ungarische Magazin*, II, p. 60.

3) Herodot, *Ist.* V, 3.

www.dacoromanica.ro

VI

PROCOPIUS, Περὶ κτισμάτον SIVE DE AEDIFICIIS

I. *Viața sa.* — Procopius, cel mai mare istoric din epoca bizantină, s'a născut, spre sfârșitul veacului al V-lea la Caesarea, în Palestina. Venind la Constantinopol, capitala imperiului roman de răsărit și cel mai însemnat centru de cultură pe vremea aceea — imperiul roman de apus căzuse în mâna Goților, cu câteva decenii mai înainte — s'a dedicat, ca mai toți oamenii de seamă din acele timpuri, studiilor iuridice și a ajuns să fie repede cunoscut. Dovadă despre aceasta găsim în faptul că încă din anul 527, an în care moare împăratul Justin și-i ocupă locul Justinian, este luat de consilier iuridic, asesor și secretar ξύμβουλος, πάρεδρος și ὑπογραφεύς de generalul Belizarie care îl duce cu sine în cele mai multe campanii de război ale sale [1]).

Intr'o epocă în care împăratul Justinian avea să procedeze la o însemnată operă juridică, la codificarea tuturor textelor de legi câte existau până atunci, alegerea de consilier juridic și de secretar al celebrului general, ne arată ce rol important îi se rezervase lui Procopius la curtea imperială și ce situație de răspundere nu avea el să aibă în timpul lungei domnii, de 38 de ani, a acestui mare împărat.

In anul 533, Procopius însoțește pe generalul Belizarie în războiul acestuia în Africa împotriva Vandalilor, unde a rămas câtva timp chiar și după plecarea comandantului, iar în anul 536 se duse în Italia, unde Belizarie se lupta în contra Goților. De aci pleacă în urmă tot însoțind pe Belizarie în expediția ce acesta avea să poarte împotriva Perșilor.

---

1) Krumbacher, *Geschichte der Byzantinischen Litteratur*, p. 230. Cf. Ch. Diehl, *La Grande Encyclopédie, Procop de Césarée.*

www.dacoromanica.ro

In anul 542 întâlnim pe Procopius din nou la Constantinopol, unde a ocupat probabil demnităţi însemnate, după cum rezultă aceasta din titlul de *Illustris* pe care îl purta. Timpul morţii sale, ca şi al naşterii, nu se cunoaşte. Se crede că a murit după anul 562.

II. *Opera sa.* Procopius este celebru prin trei scrieri.

1. Cea dintâi şi, în acelaşi timp, cea mai de seamă scriere a lui Procopius este opera sa istorică (Ἱστορικὸν ἐν βιβλίας ὀκτώ). In aceasta sunt descrise, în două cărţi războaele Romanilor în contra Perşilor, în alte două cărţi războaele în contra Vandalilor şi în urmă în alte trei cărţi războaele împotriva Goţilor. Aceste cărţi erau terminate în anul 545 şi au fost publicate în 550 sau 551. La aceste şapte cărţi de istorie, în cari ni se povestesc întâmplările unor războaie speciale şi cu un caracter local, Procopius a mai adăugat şi o a opta carte în care se expun evenimentele petrecute până la anul 554. Această carte este mai mult un supliment al celorlalte şapte cărţi precedente.

Această operă istorică a lui Procopius, operă ce poate fi considerată ca o istorie a epocii lui Justinian, se bazează în ce priveşte evenimentele petrecute mai înainte, pe izvoare de mâna întâi, izvoare pe cari nu le citează decât atunci când în ele se susţin păreri deosebite de ale sale; iar în ce priveşte descrierea evenimentelor contimporane, ea se bazează în special pe larga experienţă a autorului, şi pe observaţiile şi informaţiunile ce şi le-a câştigat direct la faţa locului. Şi în aceasta stă în special însemnătatea şi valoarea acestei opere istorice.

2. A doua lucrare a lui Procopius, scrisă după primele şapte cărţi de istorie, sunt nişte *Memorii,* numite de cei vechi Anecdota, iar de cei mai noui Istoria secretă (Historia arcana). Această lucrare este, pe de o parte, o justificare şi o întregire a celor ce el a spus, şi mai ales a celor ce n'a îndrăznit să spună în cărţile sale de istorie, iar, pe de altă parte, o critică aspră plină de acuzaţiuni amare aduse lui Justinian, împărătesei Theodora, lui Belizarie şi soţiei acestuia, Antonina, învinuindu-i de toate nenorocirile câte au căzut pe imperiul roman [1]). Şi dacă cetitorul, cetind printre rânduri, poate să descopere adevărul tăinuit în descrierea

1) Comparetti, *Procopio di Cesarea, Le inedite.*

www.dacoromanica.ro

faptelor istorice, în Istoria secretă ține însuși autorul să scoată în evidență morala faptelor și să biciuiască, uneori în chip trivial, pe făptuitori. Lucrarea aceasta de mare importanță pentru cunoașterea moravurilor din acea epocă, s'a publicat numai după moartea împăratului.

3. A treia lucrare a lui Procopius, întitulată Περὶ κτισμάτων și numită cu un termin latin, nu tocmai potrivit, *De aedificiis*, adecă despre construcțiile ce le-a ridicat împăratul Justinian, a fost scrisă și publicată între anii 558—560. Este o operă de laudă și de glorificare a împăratului, un panegiric ce a servit de model și pentru alte panegirice de mai târziu, panegirice ce s'au scris în literatura bizantină mai ales subt dinastiile Comnenilor și Paleologilor.

Nu se cunoaște motivul ce a determinat pe Procopius să scrie acest panegiric. Autorul va fi voit probabil să îndulcească puțin raporturile dintre sine și împărat. Acesta pare a fi fost indispus pentru critica ce i s'a adus în cărțile asupra războaelor; sau poate va fi fost și vr'un alt motiv. Ar fi chiar posibil ca Procopius să fi scris această carte la îndemnul împăratului. Justinian nu are, după Procopius, decât însușiri bune, nu are decât calități de om superior. Laudele exagerate și lipsite de orice măsură merg uneori așa de departe că ele ne apar ca o ironie. Căci tot ce s'a făcut din partea statului sau a comunităților, tot ce s'a construit ca lucrare de utilitate publică, ori cât de neînsemnată ar fi, se atribuie împăratului, care ne este prezentat ca restauratorul și mântuitorul providențial al imperiului.

Dar, cu toate aceste exagerări retorice, lucrarea aceasta a lui Procopius este de o foarte mare însemnătate istorică și geografică și unul dintre cele mai importante izvoare pentru cunoașterea istoriei interne a imperiului roman de răsărit.

III. *Caracterizarea operei lui Procopius.* — Având o serioasa cultură literară și câștigându-și la față locului, ca secretar și consilier juridic al unui mare general, cunoștințe bogate de militărie, de politică, de geografie și de etnografie, și găsindu-se în măsură să poată consulta archivele oficiale, hărțile și itinerariile, Procopius poseda o bună pregătire spre a putea să scrie cu competință opera ce a întreprins. Inzestrat dela natură cu o mare iubire de adevăr și cu un desvoltat simț istoric, autorul prin relațiile sale cu înalta societate

www.dacoromanica.ro

și prin demnitățile cu cari fusese învestit, se găsea în situație de a deveni un mare istoric. Și dacă totuș ținuta sa față de împărat lasă câteodată de dorit, mai ales în De aedificiis, aceasta se explică prin presiunea despotică în care scria.

Ca model de imitat Procopius a avut pe Herodot și pe Tucidide, la înălțimea cărora însă n'a putut să se ridice, nici ca concepție, nici ca limbă, nici ca stil. Influența lor însă se poate ușor urmări, mai cu seamă în cărțile asupra războaelor.

IV. *De aedificiis ca izvor al Istoriei Românilor.* — Din lectura atentă a scrierii lui Procopius „De aedificiis" putem să aflăm și să precizăm, pe de o parte, câteva fapte noi de ordin general pe cari n'am putea să le cunoaștem de aiurea, iar, pe de altă parte, că câștigăm o întreagă serie de informațiuni și de date, privind în special trecutul nostru ca popor și trecutul unor localități din țara noastră.

De ordin general ni se precizează în De aedificiis două fapte de o mare însemnătate:

1) *Imperiul roman și imperiul bizantin.* — In toate cele trei scrieri ale lui Procopius ni se vorbește despre imperiul roman de răsărit, iar nu despre imperiul bizantin. Un imperiu bizantin n'a existat, cel puțin în secolul al VI-lea, când a scris Procopius. Imperiul Constantinopolitan, un imperiu roman nou, este dublarea și, în urmă, după căderea Romei, continuarea imperiului roman de apus. El nu este un imperiu grecesc, cum îl consideră mulți, ci al doilea imperiu roman, iar poporul grec, după cum am mai spus-o și altădată, este un popor romanic de limbă greacă. Căci iată ce spuneam încă din 1914: „Monumentele antice din noul teritoriu dobrogean, ca în genere monumentele antice din întreaga această țară, ne arată, încă odată mai mult, legătura intimă ce a existat întotdeauna între civilizațiunea greacă și civilizațiunea latină. Poporul grec, în timpul imperiului roman, era grec numai ca limbă; cultura sa însă era cultura romană, felul său de a fi era felul de a fi al Romanului. Exceptând limba, încolo am putea zice că poporul grec era un popor romanic [1]).

Și spuneam mai departe: „Deși cultura latină a biruit cultura elină și s'a impus acesteia, totuș limba grecească, având atâtea calități inerente sieși, n'a putut fi nimicită, cum

1) *Cetăți și orașe greco-romane în noul teritoriu al Dobrogei*, p. 6.

www.dacoromanica.ro

s'a întâmplat cu alte limbi. Aceasta se explică prin faptul că Romanii înşişi au recunoscut superioritatea limbii greceşti pe care adeseori o considerau ca pe a lor proprie, pe care o cunoşteau toţi intelectualii şi în care nu arareori îşi exprimau gândurile lor".

Şi mai adăugam: „Nu numai atât, dar chiar şi cultura grecească de astăzi este în cea mai mare parte o cultură romanică. Însăşi limba neogrecească din zilele noastre, ca şi limba Albanezilor, un alt popor necomplet romanizat, este plină de elemente romanice. Şi din punct de vedere politic spuneam: „E de mirare cum nu s'a putut încă ajunge la convingerea unităţii culturale greco-romanice şi cum, mai ales în Grecia, exclusivismul naţional a făcut să se împiedice desvoltarea culturii romanice. Lupta între oameni de aceeaşi rasă, dintre oameni cu aşa de multe interese vitale comune, apare astăzi ca un non sens politic".

Iar dacă limba nu este singurul criteriu pentru cunoaşterea etnicului unui popor, ci numai unul dintre multele criterii, atunci Grecii de astăzi, tocmai contrar celor susţinute de actualul preşedinte al Academiei greceşti, sunt Romanici de limbă grecească, sunt elinofoni.

De aceea nu trebuie să ne prinză mirarea, dacă întâlnim la Procopius printre cele 761 numiri de localităţi câte ne sunt citate în ediţia noastră din De aedificiis, foarte multe numiri latine sau latinizate şi acestea nu numai în regiunile nordice, dar chiar şi în cele din sudul peninsulei Balcanice. Citäm numai câteva din acestea: Augustas, Piscinae, Candida, Verus, Fasciae, Via, Castina, Gesilaefossatum, Petroniana etc. Şi nu trebuie să scăpăm din vedere că autorul scriind greceşte, grecizează numirile latine de cari ne vorbeşte. Câte odată ţine să ne spună că vorba latină are cutare însemnare în greceşte; că bunăoară ripa însemnează mal, prima, întâia (Justiniana prima) şi secunda, a doua.

2. *Hunii în De aedificiis.* — Prin lupta de lângă râul Nedao din Pannonia, luptă dată în anul 454 între fiii lui Attila şi regii popoarelor supuse acestuia, s'a distrus imperiul Hunilor fără însă să fi dispărut, cum se crede de obiceiu, şi acest popor de barbari. Ei au mai dăinuit multă vreme, colonizaţi în peninsula Balcanilor şi după arătările lui Procopius au mai neliniştit împărăţia romană cel puţin o sută de ani.

www.dacoromanica.ro

Toate invaziile ce s'au făcut în imperiul roman dela sudul Dunării, înainte de refacerea cetăților de către Justinian, sunt atribuite de Procopius barbarilor huni. Și nu numai în regiunile dela Dunăre, dar chiar și în sudul peninsulei, în Cheronez și în Rodope, Hunii năvălesc în provinciile romane. E drept însă că subt numele acestor barbari se vor fi ascuns uneori și triburile de Alani, de Sciri etc. și poate și de Sclavini cari își făcuseră aparițiunea cam în aceleași localități dobrogene, unde fuseseră colonizați și Hunii, și cari trăiau din jaf și din hoție, după spusele lui Procopius.

Pentru Istoria Românilor, în special, De aedificiis ne procură următoarele informațiuni:

1. *Justiniana Prima.* — Ca recunoștință pentru localitatea în care Justinian a văzut pentru întâiaș dată lumina zilei, a ținut să prefacă această localitate dintr'un sat modest într'o frumoasă cetate, numind-o, după numele său, Justiniana Prima. Și nu numai că a împodobit acest oraș, fortificat ca cetate, cu admirabile edificii și monumente publice, de cari ne vorbește cu entuziasm Procopius, dar l-a ridicat la rangul de capitală a regiunei, făcându-l un important centru administrativ și în același timp un centru bisericesc.

Reședința prefecturei Illyricului, ce fusese mai înainte vreme la Sirmium, precum și reședința archiepiscopală dela Thessalonic a mutat-o acum la Justiniana Prima, dând astfel acestui oraș o strălucire împărătească. Deci archiepiscopatul întregului Illyric, precum și vicariatul papei trec acum în acest oraș împărătesc și rămân aci până în veacul al VII-lea, când archiepiscopia latină a Illyricului se refugiază din nou, subt presiunea Slavilor, la Thessalonic.

Ni s'a păstrat și actul de fundație al acestei cetăți. In Novella a XI-a, redactată numai în limba latină, într'o frumoasă scrisoare, împăratul Justinian, adresându-se archiepiscopului Catellianus, ne spune:

„Multis et variis modis nostram patriam augere cupientes in qua primo deus praestitit nobit ad hunc mundum, quem ipse condidit, venire et circa sacerdotalem censuram eam volumus maximis incrementis ampliare, ut primae Justinianae patriae nostrae pro tempore sacrosanctus antistes, non solum metropolitanus, sed etiam archiepiscopus fiat, et ceterae provinciae sub eius sint auctoritate, id est tam ipsa mediterranea

www.dacoromanica.ro

Dacia, quam Dacia Ripensis, nec non et Mysia secunda, et Dardania et Praevalitana provincia et secunda Macedonia et pars secundae etiam Pannoniae quae in Bacensi est civitate [1]).

Şi ceva mai jos: „Cum igitur in praesenti deo auctore ita nostra respublica aucta est, ut utraque ripa Danubii iam nostris civitatibus frequentaretur, et iam Viminacium quam Recidiva [2]) et Litterata, quae trans Danubium sunt, nostrae iterum dicioni subactae sint, necessarium duximus ipsam gloriosissimam praefecturam, quae in Pannonia fuerat constituta, iuxta Pannoniam in nostra felicissima patria collocare, cum nihil quidem magni distat a Dacia Mediterranea secunda Pannonia [3]).

Din această scrisoare a împăratului Justinian rezultă că provincia Dacia dela nordul Dunării ce încăpuse pe mâinile barbarilor de aproape trei sute de ani, n'a fost cu totul năpustită de Romani, ci a fost părăsită numai temporar, în interesul apărării imperiului, că din când în când ea reintra din nou în stăpânirea romană şi că pe la mijlocul veacului al VI-lea ea se găsea, cel puţin în parte, subt dependenţa imperiului. Iar dacă din punct de vedere administrativ şi al apărării de duşmani prin legiuni, Dacia lui Traian a putut fi părăsită, din punct de vedere spiritual şi bisericesc şi din punct de vedere economic şi comercial, ea a rămas totdeauna subt influenţa împărăţiei romane şi subt protecţia acestei împărăţii.

Cât priveşte cele două oraşe dela nordul Dunării, despre cari scrisoarea împărătească ne spune că au revenit din nou subt stăpânirea romană — nostrae iterum dicioni redactae sunt — deşi nu cunoaştem data când se va fi petrecut acest fapt, constatăm totuş că ele nu sunt două turnuri de observaţie cum ne spune Procopius, cel puţin pentru Lederata — „în faţa cetăţii Novae, pe continentul din faţă se ridică un turn de mult părăsit, aşa numitul Lederata, din care împăratul

---

1) In Bacensi civitate. Acest oraş se identifică de obiceiu cu Bassiana, despre care ne vorbeşte şi Jordanes în *Getica* 53 şi Geogr. Ravennas, *Cosm.* p. 214, 16, localitate între Sava şi Dunăre, la extremitatea de apus a împărăţiei lui Justinian.

2) Unele manuscrise au Recidua.

3) Iustinianus, *Novella* XI, *Praefatio.*

www.dacoromanica.ro

a ridicat un castel mare şi mai ales foarte puternic [1]) — ci sunt două oraşe populate cu locuitori creştini, asupra cărora avea să se întindă iurisdicţiunea civilă şi bisericească ce se stabilise acum în Prima Justiniana din Dardania.

Cât despre oraşul Recidiva sau Recidava despre care ne vorbeşte această Novella a împăratului Justinian, ea nu ne este cunoscută din alte izvoare istorice. După V. Pârvan, Recidiva, ori Recidava (şi Recidua), n'ar fi decât o formă coruptă a Arcidavei, oraş citat de Ravennat între Bersovia şi Potula [2]), pe drumul dela Lederata spre Tibiscum şi Sarmisegetuza; Arcidava este satul de stăzi Vărădia. Se înţelege că o localitate din interiorul Daciei, observă V. Pârvan, nu putea fi ocupată şi întărită de Justinian, dacă Gepizii, stăpânitorii acestor regiuni, nu s'ar fi învoit la aceasta, în schimbul unor avantagii acordate lor de împărat [3]).

Cetăţi formate cu apelativul — Dava şi — Para în De aedificiis. — O sumedenie de numiri topice enumerate de Procopius în De aedificiis sunt formate cu apelativul „dava" şi „para". Primul din aceste apelative „dava" sau „deva" are o extindere foarte mare, atât în stânga cât şi în dreapta Dunării, şi se întâlneşte până şi în Asia Mică; al doilea apelativ însă „para" se găseşte numai în numiri topice în teritoriul tracic propriu zis, dela sudul marelui fluviu.

Se crede în deobşte că formaţiunea poporului român a avut loc numai în Dacia lui Traian, sau, după unii, în special după cei ce tăgăduesc continuitatea elementului roman la nordul Dunării, că această formaţiune ar fi avut loc numai în peninsula Balcanică şi anume în contactul cu Ilirii, a căror influenţă asupra formării limbii noastre este de netăgăduit. Adevărul însă este altul. Neamul românesc, după cum am arătat-o şi altădată, s'a format în acelaşi timp, de ambele părţi le Dunării care n'a fost un fluviu despărţitor de neam, ci, din contră, o punte de legătură pentru acelaşi neam. Şi, formaţiunea poporului românesc a avut loc pe un teritoriu foarte extins, pe întregul teritoriu tracic care cuprindea atât

1) Procopius, *De aedif.* V, 6.

2) Geogr. Raven. *Cosmogr.*, p. 204, 4.

3) V. Pârvan, *Contribuţii epigrafice la Istoria creştinismului Daco-Roman*, p. 187.

www.dacoromanica.ro

populaţiunile trace propriu zise, dela sudul Dunării, romanizate în timpul cucericii Daciei, cât şi populaţiunile trace ale Dacilor şi ale Geţilor dela nordul Dunării şi dela Dunărea de jos.

Romanitatea aceasta coherentă de pe un teritoriu aşa de extins a fost spartă de invaziile popoarelor barbare, în special de invazia Slavilor şi a Bulgarilor şi apoi de invazia Ungurilor. Şi odată cu spargerea coheziunei acestei romanităţi, a fost spartă şi unitatea limbii care, formată pe acelaşi teritoriu, unitară în sine, a trebuit să sufere prefacerea sa în cele trei dialecte: daco-român, macedo-român şi istro-român.

Că formaţiunea neamului românesc a avut loc pe un teritoriu aşa de extins, ne-o dovedeşte, între altele, şi apelativul „dava" ce se întâlneşte din regiunile transnistriene şi galiţiene, până în sudul peninsulei Balcanice. Căci, din regiunea Bugului, unde întâlnim localităţi ca Vidava, Mlodava, Şatava, Liatava Olceadava (Olcea daev) — până şi în ţinutul Chievului întâmpinăm numiri topice ca Voscodavia, Voscodavţi, Voscodavinţi [1]) — şi până la Adrianopol, vechiul Uscudava [2]), adecă cetatea locuitorilor veniţi dela Oescus-Gigen dela Dunăre, găsim o sumedenie de aşezări, formate cu apelativul „dava", aşezări ce ne pomenesc teritoriul de formaţiune al neamului românesc.

Fără a mai aminti nenumăratele localităţi ce le cunoaştem în interiorul Daciei, formate cu apelativul „dava", atestate de autori şi de inscripţii, constatăm că Procopius în De aedificiis ne citează nu mai puţin de paisprezece cetăţi terminate în „dava" şi de cincisprezece cu apelativul „para".

Iată cetăţile cu apelativul „dava" sau „deva": In Dardania Cuvimedava, în ţinutul Cabeţan: Danedava, Bregedava şi Itadeva; în ţinutul Remesian: Aiadava, Cumudeva; în Hemimont: Curidava; în Moesia: Zicideva, Zisnudeva, Scedeva; în interior Murideva; lângă Dunăre: Aidava, Sucidava şi Sicivida, probabil Sicidava.

Cetăţi formate cu apelativul „para" sau „pera" în Dardania: Dardapara, Priscupera în teritoriul... [3]) Hesdupara; în ţi-

---

1) A. V. Boldur, *Istoria Basarabiei*, I, p. 125.

2) Uscudava sau Uscudama. Finala *dama*, constatată în sanscrita, se regăseşte în gr. δόμος, lat. domus şi în limbile slav. domă.

3) Fiind o lacună în text nu se cunoaşte numele teritoriului.

www.dacoromanica.ro

nutul Remesian: Topera, Dardapara, Grinciapara, Mutzipara, Scaripara; în Tracia: Bospara, Besupara, Beripara, Isgipara, Belaidipara, Beripara, Ceriparon, Avthipara şi în Moesia: Beripara.

Apelativele acestea „dava" sau „deva", caracteristice geto-dace, „para" sau „pera" caracteristice trace, ca şi „dunum" caracteristic celtic, se adaugă întocmai ca şi germanul „burg" sau „berg" pe lângă topicul pe care aveau să-l determine.

Πύργος-*Burg, Turris Turn* în *De aedificiis.* — Vieaţa cuvintelor, întocmai ca şi cea a oamenilor, nu rămâne întotdeauna aceeaşi, ci, cu trecerea vremii, ea se schimbă şi înţelesul primitiv de multe ori piere, cum aşa de lapidar ni-a spus-o cândva poetul Horatius:

Mortalia facta peribunt
Nedum sermonum stet honos et gratia vivax [1])

Acestei influenţe modificatoare a timpului n'a putut să i se smulgă nici cuvântul ce ne dă noţiunea de „turn". Căci, precum cuvântul „panis", în accepţiunea sa primitivă, nu însemnează „pâine", ci „hrană" — pâinea noastră cea de toate zilele nu însemna într'o epocă în care pâinea ca atare poate nici nu exista, ci hrana noastră cea de toate zilele — tot astfel şi cuvâtul grec şi latin ce corespundea noţiunei de turn, nu însemna turla ce împodobeşte o biserică sau un palat, ci însemna întăritură, fortificaţie.

Pentru ideea de fortificaţie Grecii aveau cuvântul de πύργος, înrudit cu germanul Burg [2]).

Romanii pentru aceeaşi noţiune aveau cuvântul „turris", împrumutat din gr. τύρρις, τύροις, loc întărit, fortificaţie, casă îngrădită cu ziduri.

Alături de Burg-ul lor, Germanii au mai împrumutat, probabil dela Anglo-Saxoni [3]), cuvântul Turm sau Turn, pe care l-am adoptat şi noi, căci vorba românească „turn", nu derivă direct din turris cu care este înrudit, având aceeaşi obârşie comună, ci din germanul Turn.

---

1) Horatius, *Ep. ad Pisones,* v. 70.

2) Seeck, în Pauly-Wissowa, *Encyc.* sub voce, crede că nu au nimic comun πύργος cu Burg.

3) Walde, *Lateinisches Etymologisches Wörterbuch:* turris.

www.dacoromanica.ro

Dar, Burgul german ce-l întâlnim ca apelativ în atâtea nume de cetăți și de orașe (Hamburg, Strassburg) — uneori subt forma de Berg [1]) în aceeași accepțiune, (Bamberg, Närnberg) are aceeași însemnare cu πύργος al Grecilor.

Apelativul german „burg" este foarte vechiu. Il întâlnim în Tacit în cuvântu Asciburgium [2]).

In De aedificiis, ca și în cărțile de istorie ale lui Procopius, îl găsim având întocmai aceeași însemnare, ca și pyrgos în grecește. Astfel avem: Mareburgus, Halicaniburgus, Stiliburgus, Lucerniaburgus, Laccoburgus, Sculcoburgus, Burgonovore și Burgus altus [3]).

In același timp, întâlnim alături de aceste burguri, un Pyrgos cui nomen Litterata (Lederata), Pyrgos Iudaeus, Saltopyrgos și mai multe monopyrgia, a căror situațiune nu ne este precizată ca loc.

Burgurile acestea, întocmai ca și Pyrgus-urile grecești serveau ca posturi de observație, pe marile căi de comunicație, dar mai ales la fruntariile țării spre a împiedica trecerea barbarilor jefuitori. Intr'o inscripție găsită în Dacia, pe malurile Dunării, la Duna Pentelek, se spune precis: ripam omnem burgis a solo extructis item praesidiis per loca opportuna ad clandestinos latrunculorum transitus oppositis munivit [4]).

Păzitorii burgurilor se numeau burgarii și drepturile lor erau prevăzute prin legi. Ei erau constituiți în corporații, — corpora, — și alcătuiau un numerus. Impreună cu veredarii (veredus, cal) cari făceau serviciul de curieri poștali, acești burgarii se întâlnesc de multe ori și în inscripțiile găsite la noi [4]) și burgarii din Dacia păzeau în special calea militară a văii Oltului.

---

1) Cf. Kluge, *Etymol. Wörterbuch der deutschen Sprache* și Grimm, *Deutsches Wörterbuch* sub voce, constată aceeași origine pentru Burg și Berg.

2) Tacitus, *Hist.* IV, 33, *Germ.* 3. In limba latină, ca termin militar, se constată la Vegetius dela sfârșitul sec. IV.

3) Procopius, *De aedif.* IV, 4, 6, 7. Un Burgus noes întâlnim și în regiunea Tzanilor de lângă marea Neagră, *De aedif.* III, 6. Cf. Skok, *Zum Balkanlatein*, în *Zeitschrift für romanische Philologie*, 1930, p. 529 sq.

4) C. I. III, 10312 și 10314. Cf. V. Christescu, *Istoria militară a Daciei Romane*, p. 108.

5) Tocilescu, *Fouilles et recherches archéologique*, pag. 128. Cf. și G. Cantacuzino, *Câteva corpuri barbare în armata romană*, p. 63.

www.dacoromanica.ro

Dar, fiindcă Goţii şi Gepizii şi alte neamuri germane au trăit mai multă vreme prin regiunile noastre dunărene, s'ar putea crede că aceste numiri de burguri să fi fost date de populaţiunile germane [1]). Noi însă socotim că ele sunt simple traduceri ale pyrgurilor greceşti. De părerea noastră este şi Skok [2]) şi alţii. Căci, în general, triburile germane nu ridicau burguri şi nici nu încercau să cucerească burgurile.

In această privinţă avem două mărturii precise. Una este a lui Ammian Marcellin care ne spune lămurit că Goţii nu ştiu să asedieze cetăţi — haec et similia machinari penitus ignorantes [3]) — şi a doua mărturie este cea a lui Procopius care ne spune — citäm textul grecesc în traducere — „aceste întărituri le-a făcut nu doar ca să fie de necucerit, dacă cineva le-ar ataca, ci ca să nu lase malurile fluviului lipsite de apărători, barbarii din aceste regiuni *evitând asediul oraşelor*. Cele mai multe din aceste întărituri, — continuă mai departe Procopius, — erau formate dintr'un singur turn, de aceea se şi numeau ele monopyrgia şi, de sigur, dinlăuntru le apărau puţini oameni; aceasta însă ajungea pe atunci să bage goaza în popoarele barbare spre a nu mai ataca pe Romani [4]). Se înţelege că aceste *turnuri-sperietoare*, cum le numeşte V. Pârvan[5]), au fost făcute una cu pământul la venirea lui Attila.

Astfel de turnuri de observaţie şi de apărare, în acelaşi timp, se ridicau mai ales la stânga Dunării. Procopius ne spune clar: ἐν δὲ τῇ ἀντιπέρας ἠπείρῳ ἄλλα τε πολλὰ φρούρια ἐκ θεμελίων καὶ ταῦτα τῶν ἐσχάτων ἐδείματο (=şi pe malul de pe continentul din faţă *alte multe castele* pe cari le-a zidit din temelie) [7]). Iar în altă

---

1) K. Miller, în *Itineraria Romana*, pag. 501, vorbindu-ne despre burgurile dela Dunăre, semnalate de Procopius, nu stă la îndoială să afirme că trebuesc atribuite Germanilor: Eine Reihe von Kastellen, welche auf burgos endigen von deutschen Truppen erbaut wurden, fără însă, să ne poată dovedi când şi în ce împrejurare au fost ele construite.

2) Peter Skok, *op. cit.*, p. 531, a. 1930.

3) Amm. Marcell. *Res gest.* XXXI. 8.

4) Procopius, *De aedif.* IV, 5.

5) V. Pârvan, *Contribuţiuni la istoria creştinismului daco-roman*, pag. 180.

6) Cetăţi formate cu apelativul Turn, Turris se găseau mai multe la Romani. Astfel se aminteşte Turris Caesaris, localitate fortificată în Apulia, Turris Stratonis, Turris Caesarea, patria lui Procopius din Palestina, Turris Libisonis în Sardinia, Turris Protesilai în Troada, Turres Hannibalis în Africa şi în Spania etc.

7) Procopius, *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

parte ne spune: οὐ δὴ ἐν δεξιᾷ τοῦ ποταμοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ ἐνιαχῇ ἐπὶ θαθερα πολίσματά τε καὶ φρούρια τῇδε δειμάμενοι (= nu numai în partea dreaptă a fluviului, ci pe alocurea şi pe cealaltă parte a zidit oraşe şi castele) [8]). Şi fără îndoială din acele vremuri ni s'a păstrat amintirea cunoscutelor noastre turnuri: Turnu-Severin [1]) şi Turnu-Măgurele [2]).

Turris Traiani. — Cu Turnu Măgurele socotim că trebuie identificat şi Turris Traiani, de care ne vorbeşte Procopius într'una din cărţile sale asupra războaelor cu Goţii [3]). Căci iată ce ne spune acest istoric. „Impăratul Justinian a trimis o solie la barbari (la Anţi şi Sclaveni) cerându-le să se ducă cu toţii în vechea cetate Turris care, aşezată dincolo de Dunăre, şi clădită odinioară de împăratul Traian, era pustie de mai mulţi ani, fiind jefuită de barbari. Şi le mai făgăduieşte să le dea şi câmpiile din împrejurime cari erau ale Romanilor, în virtutea drepturilor lor celor vechi şi pe deasupra mulţi bani, cu o singură condiţie, ca, încheiând un tratat cu Romanii să se împotrivească Hunilor ce şi-au pus în gând să invadeze în imperiul roman" [4]). Anţii şi Sclavenii primiră propunerea Romanilor.

Din acest interesant pasagiu al lui Procopius rezultă că pe la mijlocul veacului al VI-lea, veac în care precum ştim s'a plămădit neamul românesc şi a început să se formeze limba română, imperiul roman stăpânea regiunile din stânga Dunării, şi le stăpânea în virtutea unor drepturi pe cari le

---

1) Procopius, *Ibidem.*

2) Asupra numirii acestui turn vezi Drăgan, *Românii în veacurile* IX—XIV, pag. 261.

3) Existenţa unei cetăţi romane la Turnu-Măgurele ne este atestată de o inscripţie găsită la Nicopoaia, lângă Turnu-Măgurele, cetate prefăcută în cetate turcească; ea a fost dărîmată în urma tratatului dela Adrianopol din 1829. In inscripţie se vorbeşte despre un conductor publici portorii Illyrici et ripae Thraciae. Cf. şi *Maiele Dicţionar geogr.* al *Rom.,* sub voce.

4) Aur. Sacerdoţeanu, *Consideraţiuni asupra Istoriei Românilor în evul mediu,* pag. 263, bănueşte că ar fi vorba de Turnu-Măgurele, iar nu de Turnu-Severin.

5) Procopius, de Bello Gothico III. 14. Vezi şi III, 34 unde se vorbeşte despre intervenţia Romanilor în războiul dintre Longobarzi şi Gepizi. In politica lor de basculă, Romanii căutau să se amestece întotdeauna în războaele dintre diferitele populaţiuni barbare dela nordul Dunării. Şi aceasta o făceau, ca şi în cazul de faţă, în baza *vechilor lor drepturi* de stăpânire asupra Daciei Traiane.

www.dacoromanica.ro

considerau cu drepturi vechi. Această stăpânire nu va fi fost, de sigur, în totdeauna, efectivă; o stăpânire spirituală însă nu va fi încetat nici odată să existe.

Cetățile romane dela stânga Dunării în De aedificiis: Lederata, Recidava, Drubeta-Theodora, Sucidava, Turris Traiani, Daphne.

Nu ne ocupăm aci de cetățile și orașele din interiorul Daciei, despre cari ne vorbesc autorii și inscripțiile, ci vom aminti numai pe acelea cari ne sunt menționate de Procopius, aproape trei sute de ani după părăsirea Daciei.

a) *Lederata* și *Recidava*. Lederata, prin etimologie populară Literata, despre care am vorbit mai sus, se găsea în Banat, în fața orașului Novae, Brnița de astăzi din Jugoslavia. Acest Lederata, pe care Procopius îl numește turn, pyrgos, era de fapt o cetate însemnată. Căzută în ruină, împăratul Justinian a prefăcut-o, după cum ni se spune în De aedificiis, într'o fortăreață mare și mai ales foarte puternică.

Și, după cum, și în alte părți, exista un oppidum și un transoppidum, tot astfel exista și aci o Lederata și o Translederata. In partea dreaptă a Dunării, în locul Translederatei, avem astăzi localitatea numită Rama, iar în stânga fluviului, în Banat în locul Lederatei, sau în apropierea ei, avem localitatea numită Palanca Nouă [1]).

Recidava-Recidiva, despre care am vorbit mai sus, nu ne este cunoscută decât din Novella XI-a a împăratului Justinian. După V. Pârvan, Recidiva ar fi o transcriere coruptă a Arcidavei, oraș populat, în calea militară spre Sarmisegetuza, și ai cărei locuitori treceau acum subt ierarchia bisericească a Justinianei Prime.

b) *Drobeta-Theodora*. Plecând dela Novae din fața Lederatei, pe Dunăre în jos, Procopius, după ce ne enumeră castelele Cantabaza, Smornes, Campses, Tanatas, Zernes și Ducepratum, și după ce ne arată că împăratul Justinian a clădit din temelie pe malul stâng al Dunării mai multe castele, pe

1) Hipoteza celor două orașe, un oppidum și un transoppidum, hipoteză propusă de V. Pârvan și verificată prin exemplul Diernei și Transdiernei, primește după C. Litzica, *I. Nicuice, Contribuțiuni de topografia Balcanică în evul mediu*, p. 46 o nouă verificare prin arătările geografului arab Hadzi-Calfa care pomenește aci de două orașe Haram (Rama) și Jeni-Harm. Cf. și Jirecek, *Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel und die Balkanpässe*, p. 17.

www.dacoromanica.ro

cari însă nu le numeşte, — fiindcă, probabil, nu se găseau în hărţile sau în itinerariile ce va fi avut în faţă — ajunge la cetatea *Caput Bovis*, operă a împăratului Traian şi apoi la orăşelul Zanes-Cladova.

In ce priveşte Caput Bovis, lectură admisă mai întâi de editorul lui Procopius, Claudius Maltretus [1]) din anul 1663 şi după el de toţi ceilalţi editori de mai târziu [2]), C. Litzica, reluând studiul manuscriselor, ajunge la concluziunea foarte plauzibilă că lectura lui Maltretus este greşită şi că în realitate nu poate să fie vorba de un Caput Bovis, ci de un *Caput Fossae*. Căci, după cum copistul neglijent a ajuns să transcrie numirea de Castra Martis, din acelaşi capitol al lui Procopius prin καὶ Στραμάρτις, tot astfel din καὶ πουδφόσες, lecţiune atestată în manuscrisul principal, cel din Vatican, s'a ajuns la lecţiunea καὶ πουδβόες, pe care Maltretus a interpretat-o greşit, ca însemnând Capul Bovis. Şi Maltretus a fost determinat pentru această interpretare de faptul că în antichitate se găseau mai multe numiri analoage: Caput Arietis, Caput Bubali etc.

In apropiere de Caput Fossae se găseşte fortăreaţa Pontes. Şi Procopius ţine să ne arate în ce împrejurări s'a ridicat această clădire. Impăratul Traian, dând ordin să se construiască podul ce-i poartă numele şi ale cărui urme se mai pot vedea şi astăzi, când scad apele Dunării, şi-a asigurat opera prin fortificaţii ridicate pe ambele maluri ale fluviului şi a numit fortificaţia de pe malul drept Pontes şi cea de pe malul stâng Theodora.

Neamintindu-se de Procopius nimica despre Drobeta sau Drubeta [1]), oraş care neapărat trebuia să fi fost numit, V.

---

1) Claudius Maltretus, *Procopii Caesariensis, De aedificiis Justiniani libri sex*, Paris, 1663.

2) Cf, Dindorf în *Corp. script. hist. Byzant.* ed. Bonn şi Haury, *Procopii Caesariensis opera omnia*, 1912, ediţie critică, pe care am adoptat-o şi noi în textul nostru.

3) Asupra Drobetei vezi: Al. Bărcăcilă: *Drubeta*, azi *T. Severin*, p. 38. După d. Bărcăcilă, Procopius când ne spune că împăratul n'a refăcut castrul Theodora, înţelege că n'a refăcut castrul în întregimea sa, cum a refăcut Pontes, iar nu că n'ar fi refăcut în parte turnurile de apărare şi de observaţie ale acestui castru, norddunărean. „Justinian s'a mulţumit să aibă la Drubeta, zice d. Bărcăcilă, un fort redus la colţul sudvestic al castrului traianic, cum va fi avut şi în alte puncte strategice ale Dunării, grosul garnizoanei îşi va fi avut adăpostul la

www.dacoromanica.ro

Pârvan, şi după el şi alţii, a crezut că trebuie considerată numirea de Theodora ca un dublet al Drobetei.

Mai apoi, din cauza ruinării podului şi din cauza picioarelor de piatră — în realitate însă, după cum cred unii mai mult din cauza stâncilor dela Porţile de Fier, s'a ajuns la facerea unui canal, alături de albia Dunării, pe unde să se facă navigaţia în dreptul podului celui mare dep iatră. Canalul era lung de 2220 m. şi se termina la Capul Fossae, astăzi satul Şip. Canalul este acum astupat [1]).

Pe malul stâng al Dunării, împăratul Traian ridicase o fortificaţie pe care Procopius o numeşte, de două ori în acelaşi pasagiu, Theodora. De sigur, după cum presupune V. Pârvan, avem de a face aci cu Drobeta, atestată de atâtea ori de monumentele şi de inscripţiile găsite în această localitate.

Podul lui Traian dela Drobeta-T. Severin, descris cu amănunte de D. Tudor [2]), pare să nu fi durat multă vreme. In orice caz, subt Justinian, în veacul al VI-lea nu mai exista şi împăraţii de după Traian nu s'au mai gândit să-l refacă spre a nu fi folosit de barbari pentru trecerea lor în imperiu. După arătările lui Procopius, Justinian a reclădit cetatea Pontes pe care a făcut-o inexpugnabilă; dar Theodora din stânga Dunării a lăsat-o în părăsire, fiind prea expusă invaziilor barbarilor.

Dar dacă împăratul Justinian n'a refăcut fortăreaţa dela capul podului din Dacia Traiană, aceasta nu însemnează că oraşul Drobeta a fost cu totul părăsit şi că n'ar fi existat acolo o vieaţă romană. Dovadă despre aceasta ne sunt monumentele archeologice ce s'au găsit aci şi cari se păstrează în colecţiunea Muzeului regiunii Porţilor de Fier dela liceul din T.-Severin, strânsă prin îngrijirea d-lui Bărcăcilă.

Monetele găsite în castrul dela Drobeta, provenind dela împăraţii Constantin şi Licinius şi până la Valens şi Gratian, apoi ţiglele având inscripţii, ce e drept fragmentare, dar prezentând caractere specifice secolului al IV-lea şi în sfârşit un

---

Pontes. Justinian a făcut micul fort de veghe şi de pază, pe care cu dreptate Procopius nu l-a putut socoti drept castrul reconstruit, ca la Pontes".

1) Ar fi posibil ca numirea de Pontes (la plural) să se fi dat din cauza celor două poduri, unul mai mare peste Dunăre, podul construit de Apollodor din Damasc şi celălalt mai mic peste canal.

2) D. Tudor, *Podul lui Traian dela Drobeta.*

www.dacoromanica.ro

capitel de pilastru, având săpată în relief o cruce, în forma în care se întâmpină pe monumentele funerare creştine găsite la Constanţa, din secolul al V-VI-lea, toate acestea ne dovedesc că la Drobeta vieaţa romană n'a încetat să pulseze după părăsirea Daciei.

Examinând aceste monumente archeologice, V. Pârvan se întreabă cu drept cuvânt: „De cine a fost locuită vechea cetate? Nu este greu de hotărît: sau de o garnizoană imperială sau de o populaţie romano-barbară, trăind în pace cu imperiul. De barbari duşmani, în orice caz, nu: şi anume pentrucă dela Constantin la Valens, expediţiile romane în stânga Dunării sunt aproape neîntrerupte, imperiul este destul de puternic şi subt nici un cuvânt Constantin, Constantius ori Valens n'ar fi putut suferi încuibarea vr'unui roiu de barbari în poziţia strategică aşa de importantă dela Drobeta" [1]).

c) *Sucidava-Sucivida-Celei.* — După strămutarea în răsărit, la Constantinopol, a celui de al doilea imperiu roman, căile de comunicaţie spre Dacia şi Carpaţi nu mai duceau pe la Drobeta, rămasă oarecum izolată, ci pe valea Oltului. Pe aici era drumul cel mai scurt dela Constantinopol spre inima Daciei. Dela Oescus-Gigen din Bulgaria se trecea Dunărea pela Sucidava, azi Celei, şi pe valea Oltului se ajungea în Carpaţi. Şi calea aceasta era foarte frecventată, căci, odată cu părăsirea Daciei nu s'au întrerupt şi legăturile cu regiunile dela nordul Dunării. Aceste regiuni nu mai erau doar aparate de armata romană, dar, altfel, relaţiunile, mai ales cele comerciale şi cele spirituale au existat în totdeuna. De aceea, nu trebuie să ne prinză mirarea că împăraţii s'au preocupat, în socotelile lor pentru apărarea imperiului şi de vechia Dacie. Şi Procopius ne spuse limpede, că şi alţi împăraţi, înainte de Justinian, s'au interesat de Dacia Traiană. Ba ştim precis că împăraţi ca un Constantin cel Mare, şi în urmă Justinian, s'au gândit să ocupe din nou Dacia părăsită de Aurelian.

In vederea acestei reocupări, împăratul Constantin, întocmai ca şi înaintaşul său Traian, cu două sute de ani mai înainte, a construit, în aceleaşi proporţii, un nou pod peste Dunăre, la Celei, la gura Oltului. Podul acesta al împăratului

1) V. Pârvan, *Contribuţiuni epigrafice la istoria creştinismului daco-roman,* pag. 195.

www.dacoromanica.ro

Constantin ne este atestat de scriitorii latini și greci: Aurelius Victor [1]), Cedrenus și Chronicon Pascale [2]). Și întocmai ca și Traian, a făcut și Constantin fortificații pentru apărarea podului său.

Existența acestui pod ne este dovedită prin două probe materiale. Mai întâi, avem o monetă reprodusă de Marsigli, care, în anul 1691, a vizitat localitatea Celei. Moneta reprezintă pe avers pe împăratul Constantin cu cornul abundenței și cu inscripția Populus Romanus, iar pe revers două turnuri pe un pod, subt care curg valuri de apă. Intre turnuri este inscripția Cons, adecă orașul Constantinopol și subt inscripție litera I, probabil inițiala atelierului unde a fost bătuiă moneta. Ea se găsește în colecția de monete Netzhammer [1]).

Apoi mai există, în al doilea rând, un medalion reprezentând podul lui Constantin, având pe avers bustul împăratului. Pe revers este reprezentată o zeitate a Dunării și o imagine a împăratului înarmat cu o suliță și un scut căruia îi arată drumul o Victorie ce se găsește în fața lui. Inaintea împăratului mai este reprezentat în genunchi un prizonier. Se mai observă și un trofeu pe umărul stâng al împăratului. Sub pod este inscripția: Danubius.

Medalionul acesta, reprodus de Netzhammer se găsește de asemenea reprodus în cabinetele de monete din Viena și Paris.

Nici podul împăratului Constantin n'a durat mult. Dovadă avem în faptul că împăratul Valens voind să treacă cu armata sa peste Dunăre, a fost nevoit să-și construiască un pod de vase și n'a recurs la podul lui Constantin, pod care probabil se ruinase.

Procopius nu ne amintește nimic despre acest pod dela Sycidava. De altfel, nici despre Oescus nu ne spune nimic, decât doar că se numea Palatiolum, din fața Sicividei, adecă a Sucidavei, pe cari le-a restaurat. Căci ne spune: „Nu de-

---

1) Aurelius Victor, *De Caesaribus*, XLI, 18: Pons per Danubium ductus, castra castellaque pluribus locis commode posita. Cedrenus, *Historrarum compendium*, I, p. 517, ed. Bonn: καὶ αὐτὸς τὸν Δάνουβιν περάσας γέφυραν ἐν ἀυτῷ λιθίνην πεπειηκοί, οίηκε și *Chronicon Paschale*, sub anul 328, ne vorbește de acelaș pod de piatră γέφυζαν λιθίνην πεποίηκε *Mon. Germ. Hist. IX, Chronica Minora*, vol. I, p. 233.

2) Marsigli, *Danubius*, II, pag. 38. Cf. Netzhammer, *Aus Rumänien*, II, 218.

www.dacoromanica.ro

parte de aci, de cetatea Hunilor, se găsește o localitate în care, de ambele părți ale Istrului, erau două castele, cel din Iliria numit Palatiolum, iar cel din fața lui, Sycivida. Acestea ruinate cu timpul, împăratul Justinian le-a renovat, și le-a tăiat prin aceasta barbarilor drumul [1]).

d) *Turris Traiani—T. Măgurele* [2]).

e) Daphne—Constantiana. — In fața Transmariscei, Turtucaia de astăzi, cetate ce se găsea pe malul drept al Dunării, la gura râului Mariscus-Argeșul [3]) din zilele noastre, se afla odinioară castelul Daphne. După cercetările făcute de Tocilescu acest castel s'ar găsi în vatra satului Spanțov, de lângă Oltenița, după cele ale lui V. Pârvan, el s'ar fi aflând probabil chiar la Otlenița de astăzi sau poate la Ulmeni. Castelul se mai numea și Constantiana, după numele fondatorului său.

Iată ce ne spune Procopius, singurul izvor ce ne vorbește despre această Daphne [4]): „Urmează fortăreața Transmarisca [5]), căreia, pe continentul din față, îi răspunde Daphne, un castel întemeiat odinioară de împăratul Constantin; căci el a socotit că este necesar să fie aci o garnizoană pe ambele maluri ale fluviului. Cu vremea însă barbarii au distrus-o cu totul, dar împăratul Justinian a rezidit-o din temelie [6]). Textul lui Procopius nu ne lasă să cunoaștem, dacă Justinian a rezidit numai Transmarisca sau și Daphne.

---

1) Procopius, *De aedif.*, IV, 6. In Sycivida C. Diculescu, *Die Gepiden*, I, p. 94, vede o germanizare a Sycidavei.

2) Vezi mai sus, p. 108.

3) Argeșul este vechiul Ordessos, numit și Mariscus mai târziu.

4) Cetăți cu numele de Daphne se mai aflau și în Licia, Palestina și Siria.

5) Transmarisca presupune și o Marisca pe malul stâng al Dunării, după cum o Translederata presupune o Lederata și o Transdierna o Dierna, o Drobeta, o Transdrobeta, un Aquincum, un Trasaquincum. Asupra originei Transmariscei, ca numire, vezi Skok, *Zum Balkanlatein*, în *Zeitschrift für romanische Philologie*, a. 1930, p. 552. Cf. și C. Patsch. *Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa*, III, p. 4, în *Sitzungsberiche der wien. Akademie*, a. 1929. Cf. și G. I. Brătianu, *Les origines du peuple roumain: Les données archéologiques*, pag. 31. In Marisca am avea un cuvânt de origine germană *(marsk, marais)*, orașul fiind întemeiat în bălțile dela gura Argeșului. D. G. I. Brătianu ne atrage atenția asupra reapariținii unor numiri preromane, întrebuințate de localnici: *Pulpideva* în loc de grec. Philippopolis, *Ordessus* în loc de Mariscus, etc.

6) Netzhammer, *Aus Rumänien*, II, pag. 211.

www.dacoromanica.ro

Insemnătatea acestei cetăți de lângă actuala Oltenița în războaele ce împăratul Constantin a purtat împotriva Goților și Sarmaților rezultă și din împrejurarea că el a pus să se bată monete de aur, de argint și de aramă pentru victoriile sale. O astfel de monetă ni s'a păstrat până astăzi și ea se găsește în colecția Netzhammer [1]).

Pe aversul acestei monete este înfățișat împăratul Constantin cu diadema pe cap, având ochii ridicați spre cer, cum îi plăcea să fie reprezentat după anul 325 (Consiliul dela Nicea), iar pe revers este o Victorie ținând într'o mână o ramură, având în față un trofeu și la picioare un prizonier dela care zeița își întoarce ochii și inscripția Constantiana Dafne.

Moneta aceasta ne face să credem că întemeierea cetății Daphne trebuie pusă în legătură cu expediția de război a împăratului Constantin împotriva Goților.

Cu toate că această Daphne va fi fost în secolul al VI, când scrie Procopius, mai mult un cap de pod, totuș, de oarece la Transmarisca din față se găsea o garnizoană puternică formată, la un moment dat, din legiunea XI Claudia ce staționa la Durostorul din apropiere și fiindcă la Transmarisca funcționa și o episcopie [2]), e de presupus că și Daphne se bucura, după părăsirea Daciei, de protecția legiunilor romane dela sudul Dunării [3]).

Cetăți și castele la Dunăre și în Dobrogea, refăcute de Justinian. — Având înaintea ochilor săi, ca mijloace de informație, archive, itinerarii și acte oficiale. Procopius se ocupă numai de imperiul roman de răsărit, nu și de cel de apus, care, la data când scrie el, încăpuse de mult pe mâinile Goților. Procopius se ocupă, prin urmare, numai de regiunile din Asia, din Africa și din partea orientală a peninsulei Balcanice, lăsând netratate ținuturile din Bosnia, Herțegovina, Dalmația și toate celelalte regiuni ce aparțineau sau aparținuseră imperiului Occidental al Romei.

---

1) Cf. Netzhammer, *ibidem* și G. Popa-Lisseanu, *Cetăți și orașe greco-romane în noul teritoriu al Dobrogei*, pag. 63.

2) In *Notitia Dignitatum*, pag. 4, găsim printre legiunile comitatense: sub dispositione viri illustris Magistri militum per Thracias: *Constantini Daphnenses* și *Ballistarii Daphnenses.*

3) Totuș nu putem să nu atragem luarea aminte a cetitorului asupra unui pasagiu, privind ridicarea la a. 536 de către împăratul Justinian a unui castel în Asia, la poalele muntelui Sinai, împotriva barbarilor

www.dacoromanica.ro

Dar, întrucât ţinuturile din Asia [1]) şi din Africa nu au vr'o însemnătate deosebită pentru istoria Românilor, în această carte a noastră nu ne ocupăm decât de informaţiile şi de datele ce ni le procura Procopius asupra localităţilor din peninsula Balcanică şi din regiunile dela marea Neagră, localităţi ce se pot vedea, întrucât am putut face identificarea lor, în harta ce însoţeşte acest volum al nostru.

Lăsând deci la o parte regiunile din Asia şi din Africa, se întâlnesc în această carte a noastră 761 de numiri de localităţi. Din acestea pentru 182, Procopius ne vorbeşte, în special, pentru fiecare în parte, dându-ne despre ele informaţiuni mai mult ori mai puţin complete, arătându-ni-se unde ele se găsesc şi, uneori, chiar şi îndemnul ce l-a determinat pe împărat să renoveze sau să clădească din temelii construcţiile sale. Celelalte localităţi însă, în număr de 579, ne sunt înşirate în două liste, seci, fără de nici un fel de indicaţie, în afară doar de cea a ţinutului în care ele se găsesc. Şi se întâmplă, câte odată, ca aceeaşi localitate să fie trecută, ca dublet, de două ori. Identificarea acestor localităţi a făcut obiect de studiu al mai tuturor istoricilor ce s'au ocupat de archeologia peninsulei Balcanice şi ele se găsesc amintite în itinerariile celor vechi, în Notitia Dignitatum Orentis, în inscripţiuni şi în toate operile mai însemnate de geografie antică [1]).

Am arătat cetăţile dela nordul Dunării. Iata acum cetăţile şi castelele din Dobrogea pe cari le întâlnim în De aedificiis şi cari fiind astăzi pe teritoriu românesc ne interesează mai de aproape. Ele ne sunt atestate unele cu indicaţia localităţii unde se găsesc, iar altele sunt numai enumerate în listele lui Procopius.

In Moesia Inferioară

1. Transmarisca-Turtucaia
2. Altina-Oltina
3. Candidiana-Dolni Rahova

Saraceni, castel despre care ne vorbeşte Procopius în *De aedificiis*, V, 8. După legenda ce s'a născut în urmă, împăratul ar fi adus aci o sută de *sclavi ai Romei* împreună cu soţiile şi cu copii lor. Pentru aceştia a zidit lângă mânăstire case, în cari să poată locui şi să străjuiască mânăstirea şi pe călugări. Formându-se în colonie a parte, fără amestec cu alte naţii, aceşti fii ai creştinilor păstrau amintirea venirii lor din ţara numită Llah. Vezi Marcu Beza, *Urme româneşti în Răsăritul Ortodox*, pag. 4.

1) Cetitorul va putea găsi amănunte în lucrările citate de noi.

www.dacoromanica.ro

4. Saltopyrgus neidentificat
5. Durostorum-Silistra
6. Sycidava-Mârlan
7. Cuestros, poate Cius-Eski Sarai
8. Palmatis, neindentificată
9. Adina, neidentificată [1])
10. Tilicion neidentificat [2])

In Scythia Inferior

11. Sf. Chiril [3]) lângă Axiopolis
12. Ulmetum [4])-Pantelimonul de sus
13. Ibida-Slava Rusă [5])
14. Aegissus-Tulcea
15. Almiris, Salmoruda-Zaporojeni [6])

In cele două liste ale lui Procopius ne mai sunt arătate, fără indicația regiunei, următoarele cetăți și castele din Dobrogea :

16. Troesmis-Igliţa
17. Noviodunum-Isaccea
18. Constantiana [7])-Constanţa
19. Callatis-Mangalia
20. Zaldapa [9])-Bazargic
21. Abrittus-Abtat Calessi
22. Axiopa [8])-Axiopolis-Cernavoda
23. Carso, Carsum [10]) Hârșova
24. Tomis-Constanţa
25. Novovicus-Babadag
26. Altina-[11])-Oltina

---

1) Niederle, *Manuel de l'Antiquité slave*, I, pag. 61, bănueşte că Adina este o formă coruptă din Aldina. Existența Slavilor constatată, la Adına şi la vicus Ulmetum, de Procopius, nu ne este atestată şi de alte izvoare.

2) Tılicıon pare a fi un dublet al lui Tillıto.

3) Cf. Litzica, *Conv. Liter.*, a. 1920, pag. 202.

4) Pârvan, *Cetatea Ulmetum* în *An. Ac. Rom.* s. II, a. 1912, p. 49, a. 1914 p. 245 şi a. 1915 p. 265.

5) Pârvan, *ibidem.*

6) Cf. Litzica *Ibidem*, pag. 204.

7) Constantiana este de sigur un dublet pentru Tomis care se mai numea şi Constantiana. Nu e de presupus a fi un dublet pentru Daphne Constantiana.

8) Axiopa este aceeaşi localitate cu Axiopolis.

9) Zaldapa, Vezi *Cetăţi şi oraşe greco-romane în noul teritoriu al Dobrogei*, pag. 86.

10) Carsum sau Carsium este redat de Hierocles prin Carpos, fie că era aceeaşi localitate cu Vicus Carporum, fie că era o reminiscență a acestui sat al Carpilor. Asupra lui Carsium Troesmis. Noviodunum. vezi şi Pârvan, *Descoperiri nouă, An. Ac. Rom.*, II, a,. 1913, p. 478, p. 491, p. 502.

11) Altina este de sigur un dublet.

www.dacoromanica.ro

27. Murideva, neindentificată [1])
28. Valentiniana, neindentificată [2])
29. Tropaeum [3])-Adam Clissi
30. Gratiana [4]), lângă Marughiol
31. Argamo-Ergina, langă Jurilovca [5])
32. Tzascles [6]), probabil Salices
33. Creas-Ecrene [7])
34. Pulchra Theodora [8]), lângă Tomis [9]).

---

1) După Pârvan şi Litzica ar putea fi identificată cu Buteridava ori cu Buteries, castel în Dacia mediterranea. Procopius, *De aedif.* 282, 41. ed. Bonn.

2) Valentiniana ar fi fost în vecinătatea Mangaliei, cf. Litzica, op. cit., p. 77.

3) Nemenţionat de Procopius, nefiind un loc de apărare.

4) O Gratiana se întâlneşte şi în Iliria.

5) Argamo, cu dubletul Ergamia, era situată pe malul lacului Raselm.

6) Cf. Pârvan, *Histria* în *An. Ac. Rom.*, p. 583 a. 1916. Cf. Ammian Marcell. în *Izv. Ist. Rom.*, XIII, pag. 48.

7) Cf. Litzica, *op. cit.*, p. 80.

8) Cf. şi Iorga, *Ist. Rom.*, II, p. 225.

9) Cetăţi şi castele în dreapta Dunării în Jugoslavia şi Bulgaria, citate fiecare în parte de Procopius şi atestate, cele mai multe, şi de alte izvoare:

1. Singidunum-Belgrad
2. Octavum-La opt mii de paşi
3. Viminacium-Costolaţ
4. Picnus s Pincus-Grădişte
5. Cupus-Golubaţ
6. Novae-Brnica
7. Cantabaza-Creben
8. Smornes-Gradinţa
9. Campses-Lucadniţa
10. Tanata s. Taliata-Milanovaţ
11. Zernes s. Dierna
12. Ducepratum-Corvinograd
13. Caput Fossae-Sip
14. Zanes-Cladova
15. Pontes-Costol
16. Mareburgus neidentificat
17. Susiana, neidentificată
18. Armata, neidentificată
19. Timena neidentificată
20. Theodorupolis, neidentificată
21. Stiliburgus, neindentificat
22. Alicaniburgus neidentificat
23. Ad Aquas-Vidrovaţ
24. Burgo novore, neidentificată
25. Laccoburgus, neidentificat
26. Dorticum-Racoviţa
27. Jidovul-Raciniţa
28. Burgus altus, neidentificat
29. Gombes, neidentificat
30. Crispa, dublet pentru Florentina
31. Longiniana, neidentificat
32. Pontesenum, neidentificat
33. Bononia-Vidin
34. Novum, lângă Vidin
35. Ratiaria-Arcer
36. Mocaţiana, lângă Arciar
37. Almus-Lom Palanca
38. Tricesa, neidentificat
39. Putedis, neidentificat
40. Cebrus-Cibar Palanca
41. Bigranae, neidentificat
42. Onos, neidentificat
43. Augusta-Ogost
44. Aidava-Rahova
45. Variana-Selanovce

www.dacoromanica.ro

In Jugoslavia și în Bulgaria se întâlnesc, la Dunăre, vr'o 60 de cetăți și castele iar în interior, vr'o 625 [10]).

Câteva dintre aceste localități dobrogene le întâlnim fiind trecute și în *Synecdemus* (călăuza) al lui Hierocles, un scriitor care a trăit de asemenea, ca și Procopius, în timpul lui Justinian, și despre care nu se știe nimic altceva decât că a publicat înainte de anul 535 o schiță statistică a imperiului roman de răsărit. In acest Synecdemus sunt enumerate 64 provincii — el le numește eparchii [1]) — având 912 orașe (deși în titlul cărții se vorbește despre 935 orașe [2]).

Lucrarea aceasta a lui Hierocles este o schiță de geo-

---

46. Valeriana-Dealu vertes
47. Castra Martis neidentificat
48. Zetnucortus, neidentificat
40. Iscus-Gigen
50. Hunnorum cast, neidentificat
51. Palatiolum, vechiul Oescus
52. Utus-Gaureni
53. Lapidaria, neidentificat
54. Lucernaria burgus, neidentificată
55. Securisca-Gurabelii
56. Quintodemus-Beleni
57. Theodorupolis-Vardin
58. Iatron-Iantra
59. Tigas-Tigra-Marotin
60. Maxentii cast., neidentificat
61. Quinton-Vicus Quintionis, neidentificat. Cf. Pârvan, Histria, IV, *An. Ac. Rom.*, 1936, p. 618.

Iată acum, tot dela dreapta Dunării, din Jugoslavia și din Bulgaria câteva din cele mai cunoscute localități ce se întâlnesc în cele două liste din De aedificiis; lista completă se poate vedea în text.

In Iliria:	In Tracia
1. Braiola	1. Scatrina
2. Castellum novum	2. Appiaria-Rahova
3. Florentiana	3. Exanta prista-Rusciuc
4. Romuliana	4. Limo-Dimo
5. Sceptecasas	5. Nicopolis-Stari Nicup
6. Argentares	6. Zicideva
7. Aureliana	7. Zisnudeva
8. Turribas-Turribus	8. Gemellomuntes
9. Scaripara	9. Fossatum
10. Timalciolum	10. Maurovalle
11. Vicanovo	11. Scedeva
12. Juliovalle	12. Odyssus-Varna.

1) Eparchie însemnează provincie, prefectură, iar nu provincie bisericească.

2) Hierocles, *Synecdemus*, edict. Aug. Burckhardt; Const. Porphyrogenitus, *De thematibus*, III, ed. Bonn și *Patrologia graeca*, CXIII, Hieroclis Grammatici, *Synecdemus*.

www.dacoromanica.ro

grafie politică — nu bisericească cum s'ar crede — şi a servit de principal izvor pentru lucrarea scriitorului împărat Porphyrogenitus, din secolul al X-lea *De thematibus*, care reproduce aidoma pasagiile lui Hierocles.

Iată oraşele din eparchia Mysiei şi a Scythiei după Synecdemus şi după De thematibus:

In eparchia Mysiei

1. Marcianopolis-Devnia
2 Odyssus-Varna
3. Dorostolus-Silistra
4. Nicopolis ad Istrum-Stari Nicup
5. Novae-Şiştov (probabil)
6. Appiaria-Rahova
7. Ebraetos-Abtat Calessi.

In eparchia Scythiei:

8. Tomis-Constanţa
9. Dionysopolis-Balcic
10. Acrae-Caliacra
11. Callatis-Mangalia
12. Istros-Caranasuf
13. Constantiana-Constanţa [1])
20. Noviodunum-Isaccea
14. Zeldepa-Bazargic [2])
15. Tropeos-Adam Clissi
16. Axiopolis-Hinog (Cernavoda)
17. Capidava-Calachioi [3])
18. Carsos-Hârşova
19. Trosmis-Iglita
21. Aegissus-Tulcea
22. Almyris-Zaporojeni sau Dunavăţ.

In această listă a lui Hierocles întâlnim enumerate numai oraşele din Mysia şi din Scythia, nu şi cetăţile şi castelele de apărare, pe cari le înşiră aproape în întregime Procopius.

In rezumat, dacă dialectica unor istorici străini a putut să pună la îndoială continuitatea elementului roman sau romanizat din Dacia Traiană, această dialectică nu va mai putea tăgădui, după cele arătate mai sus, existenţa unor oraşe dela nordul Dunării, după părăsirea Daciei, şi nici interesul ce-l purtau împăraţii romani pentru această existenţă a lor,

---

1) Porphyrogenitus enumeră în provincia Sciţiei numai 14 cetăţi, deşi în lista sa trece ca a 15-a cetate pe Constantiana. Nu este sigur dacă el nu se va fi gândit la Constantiana-Daphne.

2) Zeldepa sau Zaldapa este probabil Bazargicul, numit atlădată Dobrici. Vezi mănunte în ale noastre *Cetăţi şi oraşe greco-romane în noul teritorul al Dobrogei*, pag. 86 seq.

3) Weiss, *Die Dobrudscha ilm Altertum*, pag. 46, Pârvan, *Descoperiri în Scythia Minor*, *An. Ac. Rom.* 1913, p. 467.

www.dacoromanica.ro

fie că oraşele acestea erau numai nişte simple „emporii" pentru relaţiile comerciale, fie că ele serveau de legătură cu populaţiunile autochtone dela stânga marelui fluviu. Punţile de trecere peste aceste fluviu nu erau rupte decât în timp de războaie şi poate nici atunci. In acelaşi timp, credem că am putut face dovada, din arătările lui Procopius, din De aedificiis, că romanitatea a continuat să existe cel puţin până în secolul al VI-lea, nu numai în Pannonia, cum susţine Alföldi [1]), ci şi în Dacia Traiană [2]).

1) Alföldi, *Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien*, I, p. 19.

www.dacoromanica.ro

c) SLAVII

VII.

ROMÂNII IN CRONICA LUI NESTOR

Nu mult timp înainte de a fi apărut în vestul Europei „Chronica Bohemorum" a lui Cosmas din Praga, considerat de Herodot al patriei sale, şi cu câţiva ani numai înainte de compunerea operei „Gesta Ungarorum" a Notarului anonim al regelui Bela, apare la Kiev, în Rusia, o cronică de cea mai mare importanţă pentru istoria politică din estul Europei, o cronică astăzi cunoscută în general subt numele călugărului Nestor şi intitulată *Povest vremennych let,* adecă Istoria anilor trecuţi.

Ca şi operile amintite a lui Cosma Pragensis şi a lui Anonymus, cronica ce poartă numele lui Nestor porneşte din aceeaşi concepţie istorică, având aceeaşi tendinţă şi urmărind aceeaşi ţintă bine fixată de a preamări faptele vitejeşti ale părinţilor şi ale strămoşilor. Subt îndemnul unui sentiment patriotic destul de desvoltat, cronicarul dela Kiev îşi propune să povestească evenimentele petrecute în Rusia dela începuturile sale până în zilele autorului, cam până la anul 1110, sau, cum se exprimă el însuşi, în introducerea cărţii sale, să ne arate „cum şi-a luat începutul ţara rusească, cine a domnit mai întâi la Kiev şi cum s'a născut Rusia".

Vieaţa cronicarului. — Se ştie de multă vreme, că Nestor nu este autorul cronicei ce-i poartă numele sau că, cel puţin, nu este singurul ei autor. Faptul acesta, de altfel, nu are în sine nici o importanţă prea mare. Importanţa stă doar în însăşi valoarea operii; căci, nu prezintă un prea mare interes, dacă această cronică poartă numele de Nestor, nume ce nu se găseşte nicăirea amintit în ea, sau dacă poartă numele

www.dacoromanica.ro

lui Silvestru sau al lui Vasile, nume ce le întâlnim, pe amândouă, în această operă.

Sunt mai multe pasagii în care redactorul sau redactorii acestor anale rusești ne vorbesc în persoana întâia, dându-ni-se astfel unele informațiuni asupra vieții autorului. Le vom indica în ordinea lor cronologică.

1. Subt anul 1051 (anul Facerii 6559), cronica ne spune că principele Iaroslav a numit pe preotul Hilarion ca metropolit în Rusia. Și, de unde, până aci, cronica se mulțumise să noteze evenimentele fără comentarii, se oprește deodată spre a ne da relații amănunțite asupra întemeierii mânăstirii Peșterilor din Kiev. Și ne spune că acest Hilarion, pe când era un simplu preot, și-a săpat pe un munte de lângă fluviul Nipru o peșteră în care să poată să se roage în liniște. Curând după numirea sa de metropolit, un oarecare locuitor din Lubeci, întorcându-se dela Sfântul Munte (Athos), a început să ducă la Kiev o vieață de sihastru și să trăiască, sub noul său nume călugăresc de Antoniu, în peștera săpată de Hilarion. In jurul acestuia s'au strâns 12 frați călugări cari au fost tunși și cari au îmbrăcat rassa, și au făcut subt munte o peșteră mai mare, o bisericuță și niște chilii pentru călugări.

Acest Antoniu a ajuns cu timpul la o mare vază și renume, fiind respectat nu numai de marele public, dar și de principele Iziaslav, care își avea reședința la Kiev. Antoniu în urmă alese ca egumen pentru comunitate pe călugărul Varlaam, iar el însuși s'a retras într'o altă peșteră mai departe, pentru ca să-și ducă aci vieața sa de ascet. In timpul egumenului Varlaam, s'a zidit o biserică, deasupra pământului, chiar peste vechia peșteră și o mănăstire numită mănăstirea Peșterilor, în care a fost compusă cronica noastră.

După Varlaam a urmat, ca stareț sau egumen, Theodosie subt care s'au strâns la mănăstire o sută de călugări. „La acesta, zice autorul cronicii, am venit și eu, păcătosul și nevrednicul rob, și el m'a primit, pe când eram în vârstă numai de 17 ani. Acestea le-am scris eu, pentruca să fixez anul, când s'a ridicat mănăstirea și de ce ea s'a numit mănăstirea Peșterilor". In același timp, cronicarul adaugă făgăduiala că va vorbi mai târziu despre egumenul Theodosie. Ar urma, după aceste date, că Nestor, sau redactorul cronicei, ori cine-ar fi el, să se fi născut la anul 1034.

www.dacoromanica.ro

2. Subt anul 1065 (anul Facerii 6573), cronicarul vorbind despre apariţiunea fenomenelor extraordinare, prevestitoare de nenorociri şi comparându-le pe acestea cu cele ce s'au întâmplat mai de mult şi pe cari le-a înregistrat istoria universală, — el era un învăţat care cunoştea multe lucruri din trecut — ne vorbeşte despre apariţiunea unui copil-monstru. Nişte pescari, pe când pescuiau în râul Setoml, au prins în plasa lor un copil aruncat ce-şi avea părţile genitale la faţă. „După ce noi, zice autorul cronicii, am privit acest monstru până seara, a fost aruncat din nou în apă.

Cine să fi fost aceşti *noi?* Să fie vorba de călugării din peştera Kievului? Sau vor fi fost privitorii nişte laici? Setoml nu este prea aproape de Kiev. Şi, apoi, este posibil ca nişte călugări cucernici să fi privit toată ziua un astfel de monstru? Mai de grabă poate fi vorba de nişte copii sau tineri cari nu intraseră încă în călugărie. In acest caz, autorul cronicei, să-i zicem Nestor, s'ar fi născut după anul 1048, iar la anul 1065 încă n'ar fi fost călugăr. Dacă, deci, între pasagiul precedent şi pasagiul acesta nu este o contrazicere, ne produce în orice caz o nedumerire.

3. Subt anul 1074 (anul Facerii 6582), redactorul cronicii ne vorbeşte despre boala şi moartea egumenului Theodosie. „Vom spune câteva cuvinte, zice cronicarul, despre moartea sa". Cu această împrejurare, ne vorbeşte şi despre alţi pustnici, despre Damian, Jeremia, Matei, Isaac.

Să fie oare acelaşi autor care, în anul 1051, a fost primit în mânăstire, în vârstă de 17 ani, de către stareţul Theodosie, a cărui vieaţă ştim precis că a descris-o? Sau sunt mai mulţi autori cari vorbesc despre aceşti pustnici, după cum se crede de obiceiu? [1])

4. Subt anul 1091 (anul Facerii 6599), analistul, vorbind în persoana întâia, ne povesteşte că din îndemnul egumenului său, a căutat osămintele sfântului Theodosie, mort în anul 1074, ca să le desgroape dela locul lor şi să le înmormânteze în noua biserică ce fusese zidită de acelaşi Theodosie, pe când era încă în vieaţă. „Cele ce vă istorisesc, zice cronicarul, le spun nu din auzite, ci sunt lucruri pe cari eu însumi le-am făptuit. Căci, a venit la mine egumenul şi mi-a

1) Cf. Eugen Şcepkin, *Zur Nestorfrage,* în *Archiv für slavische Philologie,* XIX, a. 1896, p. 500.

www.dacoromanica.ro

zis: Să mergem la peștera lui Theodosie... A doua zi după ce l-au înmormântat episcopii ce se strânseseră dela Vladimir, Cernigov, Juriev, Pereiaslavl, s'a celebrat o mare serbare". In urmă, cronicarul adaugă: Cât mă privește pe mine, păcătosul, servitorul și școlarul tău — se adresa în rugăciune Sfântului Theodosie, — nu știu cum să laud mai cu vrednicie viața ta și cumpătarea ta și deaceea, nu voiu spune decât câteva cuvinte...."

Și, pe când se făcea desgroparea osămintelor, episcopul din Vladimir, Ștefan, văzu o roșață spre răsărit, deasupra peșterii dela Kiev și înțelegând că tocmai atunci se făcea transportarea osămintelor sfântului, a încălecat în grabă pe un cal și împreună cu Clement, pe care în urmă l-a numit stareț, a alergat spre Kiev.

Acest Ștefan, episcop, ajunge apoi egumen în mânăstirea Peșterilor și lui ar urma, după arătările cronicei, să-i fie ca succesor Clement. In lista egumenilor însă nu găsim pe acest Clement, căci după Ștefan urmează ca egumen Nikon, pe care îl găsim de trei ori amintit în cronica noastră, ca urmaș al lui Ștefan. Este o contrazicere ce o constatăm în text și un argument pentru pluralitatea autorilor acestei cronici.

5. Subt anul 1096 (anul Facerii 6604), Polovcii, adecă Cumanii, pustiesc, subt conducerea șefului lor Boniac, ținutul Kievului. Cu această împrejurare, „ei veniră și la mănăstirea Peșterilor, unde noi ne găseam în chilii, odihnindu-ne după utrenie: au spart ușile și au început să jefuiască". Autorul cronicii era martor ocular și a asistat la toate ticăloșiile Polovcilor. Și cu acest prilej, el ne vorbește despre Torkomani, Torci, Pecenegi și Polovci cari se trag, cu toții, din Ismail și pe cari Dumnezeu i-a trimis ca pedeapsă pentru creștini. In acest an, autorul cronicii ni se arată ca un simplu călugăr din mănăstirea Peșterilor.

6. Subt anul 1907 (anul Facerii 6605), analistul ne vorbește despre tratativele dintre Sviatoslav II, principe în Kiev și David, principe din Vladimir. „Principele David, spune cronicarul, a trimis după mine și mi-a zis: Te trimit pe tine, Vasile, du-te la Vasilko, care poartă același nume ca și tine și spune-i... Și, apoi, cronicarul continuă: „M-am dus la Vasilko și i-am comunicat vorbele lui David..."

Ar rezulta din acest pasagiu că redactorul cronicii noa-

www.dacoromanica.ro

stre se numeşte Vasile. Să fie oare numele Vasile, numele de botez al lui Nestor, după cum o susţin unii? [1]) Ori va fi fost acest Vasile un om de încredere al principelui şi cronica reproduce aci, în stil direct, evenimentele petrecute, în afară de acţiunea directă a autorului acestor anale. Chestiunea rămâne încă nedeslegată [2]).

7. Subt anul 1106 (anul Facerii 6614), analistul ne vorbeşte despre moartea lui Jan Vişata, în vârstă de 90 de ani. „Dela el, spune autorul, am aflat multe lucruri pe cari le-am consemnat în aceste anale... Mormântul său se găseşte într'o capelă din mănăstirea Peşterilor". Aci este vorba de sigur despre un călugăr, frate bun cu analistul nostru, şi un izvor principal de informaţiuni pentru cronică.

8. Unul dintre cele două manuscrise originale, în cari ni s'au păstrat aceste anale ruseşti, se termină cu următoarele vorbe: „Eu, Silvestru, egumenul mănăstirii Sf. Michail, am scris această carte de anale, în nădejdea harului lui Dumnezeu, subt domnia principelui Vladimir din Kiev, în anul 6624 (1116 d. Chr). Cine va ceti această carte să se roage pentru mine".

S'ar părea, deci, că autorul „Istoriei anilor trecuţi", este Silvestru, iar nu Nestor, care nu este amintit nicăirea, în întreaga carte. Cu toate acestea, critica a dovedit că nu egumenul Silvestru este autorul cronicii şi că, în orice caz, mai de grabă trebuie considerat, ca redactor al acestei cărţi, Nestor decât Silvestru, pe lângă toate evidentele contraziceri ce le întâlnim în ea. Dovezile mai vechi sunt unanime întru a recunoaşte paternitatea lui Nestor.

In *Paterikonul* mănăstirii Peşterlior dela Kiev, o colecţie de descrieri ale vieţii călugărilor din această mănăstire, ni s'au păstrat două scrisori, dintre cari într'una călugărul Polycarp, adresându-se egumenului Akidin, numeşte pe Nestor nu numai de autor al unor anale, dar şi ca autor al descrierii vieţilor călugărilor Damian, Jsaac şi alţii, descrieri cari se găsesc şi în cronica noastră, subt anii 1074, alături de descrierea Sfântului Theodosie.

Critica modernă însă a stabilit că de fapt Nestor este

---

1) Cf. E. Şcepkin, *loc. cit.*, p. 504.

2) După L. Leger, *Chronique dite de Nestor*, p. XII, pasagiul acesta ar fi interpolat.

www.dacoromanica.ro

autorul unei *Lectio* despre vieața și moartea fericiților martiri Boris și Gleb și al unei *Vita* a sfântului Theodosie [1]).

E natural să se găsească și unele nepotriviri între cele ce ni se spune în vieața Sfântului Theodosie și cele ce întâlnim în cronică. Aceste nepotriviri privesc atât informațiunile referitoare la fundarea și desvoltarea ulterioară a mănăstirii, cât și cele referitoare la personalitatea și moartea lui Theodosie. Intre altele în Vita Theodosii, Nestor ar fi venit la mănăstirea Peșterilor subt egumenul Ștefan, în cronică, subt egumenul Theodosie.

Unii istorici critici, pornind dela aceste deosebiri de informațiuni, au emis părerea că redactorul cronicei noastre ar fi utilizat în adevăr o cronică scrisă de Nestor, dar că acea cronică originală s'ar fi pierdut [2]).

S'a căutat de multe ori să se arate că adevăratul autor al cronicii ar fi Silvestru, despre care am vorbit mai sus. Dar, în afară de indicația dela sfârșitul manuscrisului Laurentin, amintită mai sus, nici un alt argument nu găsim în favoarea acestei ipoteze. Mai întâi Silvestru n'a fost călugăr în mănăstirea Peșterilor, unde a fost scrisă cronica și, în al doilea rând, nici odată n'a trecut în istoria rusească Silvestru, ca un reprezentant al scrisului, pe câtă vreme Nestor a fost considerat întotdeauna de urmașii săi, ca un mare scriitor rus. In vechea literatură rusească întâlnim adeseori pe Nestor, iar nu pe Silvestru, deși, din punct de vedere cronologic, ar fi putut să fie și el școlar al lui Theodosie. Dar, nimenea și niciodată, n'a indicat pe Silvestru, ca fiind călugăr în mănăstirea Peșterilor.

In afară de aceasta, mai există un argument ce pledează împotriva paternității lui Silvestru. El figurează numai în manuscrisul Laurentin și, chiar și aci, numai subt anul 1116, pe câtă vreme cronica se termină cu anul 1113.

Intrucât cel de al doilea manuscris original, manuscrisul Hypatic, mai complet decât cel Laurentin, ne spune precis că aceste anale rusești au fost scrise în mănăstirea Peșterilor, unde Silvestru n'a fost călugăr, este de presupus că Silvestru a făcut mai mult o copie, după cum s'au mai făcut atâtea copii de atunci încoace. Și, mai este posibil ca Silvestru să

1) R. Trautmann, Die altrussische Nestorchronik, 1931, p. XVI.
2) E. Șcepkin, *op. cit.*, p. 508.

www.dacoromanica.ro

fi luat o mai mare parte chiar la prelucrarea operei originale. De altfel se știe că vechile anale, și în vestul Europei, se completau de multe ori prin fel de fel de interpolări și erau mărite prin așa numitele *Continuationes*.

Aprecierea operei. — Cronica lui Nestor — păstrăm numirea de cronica lui Nestor, după un obiceiu astăzi consacrat de toată lumea, chiar dacă Nestor n'ar fi autorul sau singurul ei autor — este o operă mai mult sau mai puțin unitară. Deși caracterul de anale o face, chiar prin definiție, lipsită de unitate, totuș se poate vedea o introducere în materie și o desvoltare a materialului istoric. Acesta este cu atât mai desvoltat, cu cât lucrarea se apropie de sfârșitul ei. Sfârșitul este brusc și coincide probabil cu moartea autorului.

Scriitorul își urmărește de aproape planul lucrării și țelurile ce-și pune înainte. Principala sa preocupare este de a fixa, cum s'a format poporul rus, de unde vine numele de „Rus" la aceste popoare slave, cum s'a desvoltat vatra țării care este Kievul și cum s'a ajuns să se formeze din mai multe principate un singur principat cu reședința la Kiev. Și, spre a ajunge să stabilească aceste fapte, recurge la tot felul de izvoare istorice și merge așa de departe încât născocește — probabil — până și legenda că întemeietorul cetății Kiev ar fi fost însuși apostolul Andrei.

Cronicarul tratează evenimentele dela începuturile neamului său și până în zilele în care trăiește, sau, mai precis spus, dela Rurik, primul principe rus, întemeietorul dinastiei Rurik și până în zilele lui Vladimir Monomachul, deci, dela anul 862 până la anul 1110, un interval de timp de două veacuri și jumătate.

De notat este sentimentul religios profund ce se întâlnește mai la fiecare pagină din această operă. Reflecțiile religioase și motivările religioase transpiră la tot pasul. Nu numai atât, dar, exaltându-și sentimentele, autorul, din monoteist ce este, se preface într'un dualist convins, contrar doctrinei creștine. In toate împrejurările se dă o luptă dârje între bine și rău, între Dumnezeu și Diavol. Acesta din urmă are o putere enormă pe care autorul se găsește mereu nevoit să o combată. Firește biruitoare iese întotdeauna divinitatea cea bună. In general, cetind cronica, îți face de multe ori impresia că cetești biblia, iar nu o carte de istorie, tratând evenimente săvârșite de laici.

www.dacoromanica.ro

Izvoarele lui Nestor. — O lucrare de întinderea acestei cronici nu se poate concepe, provenind de odată, ca un *deus ex machina,* nu se poate concepe fără izvoare. Acestea se pot urmări în însăşi cronica.

Scriind la Kiev, reşedinţa marelui principat rus şi centrul politic al lumei slave de pe acele vremuri, redactorul cronicei nu putea să nu aibă contact cu curtea princiară. Nestor a putut, deci, avea la îndemână archiva curţii. Şi, de sigur, cele patru tratate cu Grecii din Byzanţ — unele din ele reproduse în întregime şi constatate astăzi a fi fost autentice — i-au fost procurate, fără îndoială, de archiva princiară.

Apoi, ca izvor principal, va fi avut de sigur Nestor, în primul rând, tradiţiile orale. In aceeaşi mănăstire, se găseau, alături de sine, între alţii, doi bătrâni despre cari el însuşi ne spune că ştiau multe lucruri. Despre unul din ei, despre Jeremia, ne spune că era un frate călugăr ce-şi aducea aminte de botezul Ruşilor şi care avea darul profeţiei, deci va fi fost un om inventiv. Dela al doilea bătrân, Jan Vişata, despre care am amintit şi mai sus, Nestor ne spune că a învăţat multe lucruri pe cari, ni-o spune expres, le-a consemnat în analele sale.

Cronicarul nostru fiind un om învăţat, şi un profund cunoscător al vechiului şi noului testament, era de sigur familiarizat cu cronicile greceşti şi bulgare şi, în special, ne citează pe Georgios Monachos numit şi Hamartolos, dela care împrumută mai multe pasagii [1]). De asemenea ni se citează Methodios, episcopul din Patara, care a scris prin veacul al III-lea [2]).

De asemenea, cronicarul Nestor a introdus în text mai multe legende fără a fi fost prelucrate de el. Varietatea stilului constatată de critica modernă este dovada sigură a acestui fapt [3]). Astfel de legende sunt cea despre moartea lui Boris şi Gleb, cea despre orbirea lui Vasilko, cea despre Methodiu, calcată uneori întocmai după legendele pannonice,

---

1) Miklosich, în ediţia sa, *Chronica Nestoris,* din 1680, reproduce pasagiile greceşti ale lui Georgios utilizate de Nestor.

2) In sec. XI exista în Rusia o traducere în limba bulgară a lui Methodios din Patara. Cf. Suchomlinov, *Sbornik,* 85, 114 la Trautmann, *op. cit.,* p. 247.

3) Cf. Trautmann, *op. cit.,* ne dă întreaga bibliografie a studiilor privitoare la cronica lui Nestor.

www.dacoromanica.ro

apoi, cea despre liberarea Bielgorodului, toate acestea luate din tradiția slavă și varegă, tradiție care va fi existat, fără îndoială, în timpul compunerii cronicei lui Nestor.

De așișderea, lunga expunere a dogmei creștine, pe care redactorul cronicii ni-o înfățișează cu prilejul încreștinării Rușilor de către Greci, este scoasă din tradițiile grecești și bulgare.

Codicele. — Compusă de unul sau mai mulți redactori, cronica lui Nestor ni s'a păstrat în două manuscrise originale și în foarte multe copii. Primul manuscris se numește Laurentin și este de proveniență din Susdal, din regiunea Volgii, scris de un călugăr numit Laurențiu care ni l-a transmis, la anul 1377, după primul original. Al doilea manuscris, scris ca și cel dintâi pe pergament, poartă numele de Hypatic, fiindcă el provine din mănăstirea Sfântului Hypatie din Kostroma, din regiunea Volga și apare câțiva ani numai după codicile Laurentin. Primul manuscris cel din Susdal merge până la anul 1110, cel de al doilea, cel din Kostroma, merge până la anul 1113. — Nu suntem în măsură să arătăm întru cât aceste două manuscrise, ca și diferitele copii ale lor, conțin sau nu interpolări sau adausuri [1]).

Cronica lui Nestor pune în discuție și uneori chiar soluționează o mulțime de probleme de cea mai mare importanță pentru istoria politică, culturală, religioasă etc. a vecinilor noștri dela răsărit. Intre aceste probleme cari se discută mai mult în timpul din urmă, în mare parte tot pe baza textului acestei cronici, este cea privitoare la originea poporului rusesc. Dacă Rușii sunt de origine finică ori varegă, dacă cultura lor își are temeiurile în cultura nordică sau normanică a Scandinavilor, ori în cultura popoarelor sudice, în special a Grecilor, printre cari Varegii au trăit mai multă vreme, sunt chestiuni cari, oricât de interesante ar fi și pentru noi, le lăsăm nediscutate [2]).

Deși cronica lui Nestor, spre deosebire de alte cronici nu prezintă nici un fel de falsificări, totuș, fie dintr'o nebăgare de seamă, fie dintr'o lipsă de critică a izvoarelor, are și ea

---

1) D-l Iorga crede că întreaga parte a cronicei, privitoare la Volochi, este un adaus de mai târziu.

2) Cf. Ad. Stender Petersen, *Die Varägersage* și observațiile lui Konrad Bitner, în *Germanoslavica*, III, 1—2, 1935, p. 178.

www.dacoromanica.ro

unele contraziceri şi chiar, după cum constată Trautmann, unele omisiuni tendenţioase. Astfel, bunăoară, cetatea Pereiaslavl, după o indicaţie, este amintită în anul 907, iar după altă indicaţie, de mai târziu, ar fi fost întemeiată numai în anul 993 [1]). In general, relaţiunile Rusiei cu ţările din apus sunt slab şi puţin tratate [2]).

Volochii. Pentru noi, Românii, cronica lui Nestor este de o importanţă deosebită. In ea găsim cea dintâi informaţiune despre existenţa noastră ca popor la nordul Dunării. Importanţa informaţiei creşte cu atât mai mult, cu cât ea este coroborată de datele ce ni le procură, câţiva ani mai târziu, cronicarul din Ungaria, Anonymus. Şi la Nestor, ca şi la Anonymus, nu este vorba numai despre o populaţiune românească, ci de un popor român, de sigur cu organizaţie politică, ce va fi fost primitivă, dar totuş aşa fel, încât poporul românesc să poată purta războaie.

Faptele date la iveală de Nestor sunt cu atât mai surprinzătoare cu cât, între cronicarul rus şi cronicarul ungur, ori cronicarii unguri, nu se constată nici o relaţie. Nu se poate stabili nici o legătură între unii şi între alţii, deşi ei ne povestesc despre aceleaşi fapte şi deşi arătările lor coincid.

Trecerea Ungurilor pe la Kiev, în drumul lor spre apus, popoarele întâlnite în cale şi mai ales luptele ce au purtat Ungurii, la venirea lor, cu Românii spre a cuceri ţara ocupată de aceştia şi de Slavi sunt fapte cari sunt istorisite la fel şi de cronica rusească şi de cronicile ungureşti. Şi, fără îndoială, dacă procesul de desnaţionalizare a Slavilor ar fi fost cu totul terminat în vechia Ungarie la sosirea Maghiarilor, arătările analiştilor ar fi fost mai precise şi nu ar fi lăsat uneori să se întrevază numai că atunci când ele vorbesc de Slavi este a se înţelege în acelaşi timp şi poporul românesc.

Iată în întregime pasagiile lui Nestor, în cari el ne vor-

---

1) Cf. Cap. 21 şi 45.

2) Trautmann, *op. cit.* arată cu destule amănunte evenimentele importante cari ar fi trebuit să se găsească în această cronică, ca d. e. Căsătoria Evpraxiei, fiica lui Vsvlad cu Henric IV; căsătoria Annei, fiica a doua a lui Iaroslav cu Henric din Franţa; solia papei către principele Vladimir spre a împiedica botezul după ritul grec; căsătoria lui Iaroslav cu fiica lui Olaf din Suedia; solia Olgei, din 935, către Otto I din Germania etc.

www.dacoromanica.ro

beşte despre Români, şi pe cari le dăm în original într'un apendice [1]).

1. Vorbind în capitolul I, despre împărţirea diferitelor regiuni între fiii lui Noe, între Sem, Ham şi Iaphet, cronicarul Nestor ne spune :

„In partea dinspre marea Pontului (Euxin), Iaphet a cuprins spre nord, Dunărea, Nistrul şi munţii Kaucasus [2]), adecă ai Ungariei, şi de aci până la Nipru şi celelalte fluvii ca Desna, Pripet, Dvina, Volchov şi Volga care curge spre răsărit, spre regiunea lui Sem. Deci, în partea lui Iaphet, locuesc Ruşii, Ciuzii şi celelalte popoare ca Merii, Muromii, Vesii, Mordvinii, Ciuzii Zavolochişi, Permii, Pecerii, Lamii, Ugrii, Litvanii, Semgallii, Kurii, Letgalli, Livii. Iar Leşii, Prusii şi Ciuzii locuesc lângă marea Varegă. Lângă această mare locuesc Varegii până spre răsărit, spre regiunea lui Sem. Şi tot lângă această mare locuesc ei spre apus până la ţara Anglilor şi Volochilor. Din seminţia lui Iaphet se ţin şi Varegi, Suezii, Norvegii, Gotlandezii, Ruşii, Anglii, Galitienii, Volochii, Romanii, Nemţii, Carolingii, Veneţienii, Francii şi alte popoare. Ei locuesc dela apus spre miazăzi şi se învecinesc cu popoarele din seminţia lui Ham".

2. In capitolul III, vorbind despre popoarele slave, cronicarul Nestor ne spune:

Mulţi ani în urmă, Slavii se stabiliră la Dunăre, unde este acum ţara Ungurilor şi a Bulgarilor. De aci Slavii se răspândiră pe pământ şi au primit nume după ţările unde s'au aşezat. Astfel ei veniră şi se aşezară unii pe malurile Moravei şi se numiră, unii Moravi, iar alţii Cehi. Şi, de asemenea, se numără printre Slavi: Croaţii cei Albi şi Sârbii şi Carinthienii. Iar când Volochii atacară pe Slavii dela Dunăre şi se stabiliră între ei şi-i asupriră, aceşti Slavi plecară şi se stabiliră pe Vistula şi se numiră Leşi; iar dintre aceşti Leşi se numiră unii Poliani, alţii Lutici, alţii Masovieni, iar alţii Pomerani. De asemenea veniră aceştia şi se aşezară pe Nipru şi s'au numit deaşişderea Poliani, iar alţii Devliani [3]), fiindcă locuiau în mijlocul pădurilor. Alţii se stabiliră între Pripet şi Dvina şi se numiră Dregovici; apoi alţii se aşezară

1) *Izv. Ist. Rom.*, VII, p. 219.

2) Kaucasus sunt Carpaţii, vezi *Izv. Ist. Rom.*, XIII, p. 21.

3) *Derev*, în rusește însemnează pădure, *pole*, câmpie.

www.dacoromanica.ro

pe Dvina şi se numiră Polociani, după numele unui râu ce se chiamă Polota care se varsă în Dvina. Slavii ce se aşezară în mijlocul lacului Ilmen îşi păstrară numele lor şi fundară o cetate pe care o numiră Novgorod; alţii se stabiliră pe Desna, pe Sem şi pe Sula şi se numiră Severiani. Şi astfel s'a împrăştiat poporul slav; după ei s'a numit şi scrierea lor slavă.

3. In capitolul VIII vorbind despre invazia Bulgarilor, Ugrilor şi Obrilor, cronicarul Nestor ne spune:

„Pe când poporul slav trăia la Dunăre, după cum am spus, veniră din Scythia, anume dela Chazari, popoarele numite Bulgari şi se stabiliră la Dunăre şi oprimară pe Slavi. In urmă veniră Ugrii cei Albi şi luară în stăpânire ţara slavă, după ce alungară pe Volochi cari mai înainte ocupaseră ţara slavă. Aceşti Ugrii anume şi-au făcut apariţia în timpul împăratului Heraclius şi merseră cu el [1]) împotriva regelui Perşilor Chosroes. In acelaşi timp apărură şi Avarii cari porniră împotriva împăratului Heraclius şi era aproape să-l facă prizonier. Aceşti Avari se luptară împotriva Slavilor şi supuseră pe Dulebi cari erau Slavi şi violentară femeile Dulebilor: când un Avar voia să călătorească undeva, nu punea să se înjuge un cal ori un bou, ci poruncea să fie înjugate la car trei sau patru sau cinci femei şi să tragă pe Avar; astfel asupreau ei pe Dulebi. Erau anume aceşti Avari mari de statură, îngâmfaţi în sufletul lor. Dumnezeu i-a pedepsit şi ei muriră cu toţii, şi n'a mai rămas nici un singur Avar. Şi astăzi mai există în Rusia proverbul: Au pierit ca Avarii, dela cari n'au rămas nici urmaşi nici moştenitori. După aceştia însă veniră Pecenegii şi apoi, în sfârşit, trecură pe la Kiev, în timpul lui Oleg, Ugrii cei Negri.

4. In capitolul XIX, vorbind despre războaele lui Oleg cu popoarele vecine, cronicarul Nestor ne spune:

„In anul 6406, Ungurii trecură pe lângă Kiev, peste muntele care şi astăzi se numeşte Ugorskoje [2]) şi au ajuns la Nipru şi-şi întinseră corturile, căci ei erau nomazi, cum sunt şi Polovcii. Venind din răsărit ei mergeau în grabă prin munţii cei înalţi, cari se chiamă ungureşti şi începură să se lupte cu Volochii şi cu Slavii cari locuiau acolo. Căci mai

1) Cf. Schlözer. *Russische Annalen*, 1802, p. 116.

2) Munţii ungureşti, Carpaţii, numiţi şi Caucasus.

www.dacoromanica.ro

înainte vreme locuiau acolo Slavii, iar Volochii supuseră ţara Slavilor. In urmă însă Ungurii goniră pe Volochi şi luară în stăpânire această ţară şi se aşezară cu Slavii împreună pe cari îi supuseră şi de atunci ţara se chiamă Ungaria. Şi Ungurii se apucară să poarte războiu cu Grecii şi pustiiră Thracia şi Macedonia până la Thessalonic. Apoi începură să se războiască cu Moravii şi cu Cehii. Căci poporul slav este unul singur: Slavii cari locuiau la Dunăre şi au fost supuşi de Unguri şi apoi Moravii şi Cehii şi Leşii şi Polianii cari se numesc acum Ruşi. Pentru ei s'a tradus mai întâi sfânta Scriptură care, redactată cu scrisul şi în limba lor — slavonă — a fost transmisă Ruşilor, ca şi Bulgarilor dela Dunăre.

Cine sunt aceşti Volochi, amintiţi în cele patru pasagii ale cronicei lui Nestor?

Ei nu sunt decât Vlachii lui Anonymus şi ai celorlalte cronici medievale, cuvântul „Vlach", suferind în gura popoarelor germane, slave şi turanice fenomenul fonetic numit epenteză: Vlach-Valach, Grad-Gorod, Kris-Körös, Brassu-Barasu, Blaj-Balazs, Krai-Kiraly, cneaz-Kenez, vrabie-vereb, grebla-gerebla etc.

Românii nu s'au numit pe sine niciodată Vlachi, ori Valachi, ci numai rumâni sau români [1]). Numele de Vlach ne-a fost dat de străini. El este un nume foarte vechiu şi după credinţa noastră el ne-a fost dat mai întâi de Germanii cari au locuit la noi în ţară şi anume de Goţi. La această concluzie ne duce faptul că numirea de Vlach o întâlnim tocmai în secolul al VI-lea, după gonirea Goţilor de Huni şi anume, pentru întâiaş dată, de scriitorul grec Malalas, contimporan cu împăraţii din Byzanţ, Justin şi Justinian [2]).

Acest Malalas, vorbind despre originea Hunilor Sabiri, ne spune: „Cam în acelaşi timp s'a unit cu Romanii şi o femee văduvă, regina Hunilor Sabiri, cu numele de Boa, vestită pentru puterea şi înţelepciunea ei. Aceasta era mama a doi fii minori şi având subt puterea ei 100.000 de oşteni, stăpânea

1) Cu trecerea vremii, când o pătură suprapusă a luat conducerea ţării, cuvântul de român a ajuns în Muntenia şi Moldova în înţelesul de rob sau de vicin. Cf. C. C. Giurescu, *Ist. Rom.*, I, p. 238. In Ardeal însă cuvântul „rumân" sau „român" şi-a păstrat în totdeauna înţelesul sau etnic.

2) Malalas, *Cronographia*, LXVIII, ed. Bonn, p. 431.

www.dacoromanica.ro

regiunile hunice, după moartea soţului ei Blach [1]). Firește nu putem face o apropiere între acest nume și cel dat poporului român. Constatăm numai existența cuvântului și, în acelaș timp, semnalăm faptul că, unii scriitori din veacul al XVIII-lea, întemeiându-se pe această arătare a Chronografilor byzantini, au susținut originea asiatică a Românilor.

Numirea de Blach credem a o întâlni în cuvântul și mai vechiu de Blachernae, citat în cronica lui Nestor, ca fiind un însemnat cartier în Constantinopol. Aci se găsea și o prea vestită biserică, închinată în cinstea Maicii Domnului și în care se afla păstrată o mantie, făcătoare de minuni, a Prea Sfintei Fecioare [2]).

Numirea de Blach ernae provine, după istoricul Genesios, contimporan cu Porphyrogenitus, și care făcea parte din istoricii dela curtea acestui împărat, dela Blachernos, un duce scyth, omorît la Constantinopol [3]), iar Blachernos ar fi un nume compus din Βλάχ și ἔρνος, vlăstar. Cuvântul Blachernos ar însemna deci, vlăstar sau fiu de Vlach, iar Vlachernae ar fi o colonie a populațiunii românești de lângă Constantinopol, venite dinspre Scythi, dela nordul Dunării, înainte de mijlocul veacului al V-lea [4]).

Numirea aceasta de Vlach, dată popoarelor romanice de Germani, mai întâi, și apoi de popoarele slave și turanice, modificând firește cuvântul după fonetismul limbii lor, în Voloch-Bloch, Balach-Black, Blas, Olah, Ulag etc. continuă până în ziua de astăzi să fie dată poporului român, uneori în sens peiorativ, sau chiar în batjocură, deși, precum am spus, Românii nu s'au numit pe sine niciodată altfel decât rumân sau român.

Dar, fiindcă, în decursul vremurilor, vieața Românilor s'a desfășurat, în mare parte, ca vieață de păstori, putând ei astfel mai ușor, în timpuri turburi, să-și păstreze avutul, numirea de Valach a primit accepțiunea de păstor. De altfel,

---

1) Istoricul Theophanes în *Chronographia* sa I, p. 269, ed. Bonn, ne dă forma cu apentezã Balah.

2) Bibliografia Blachernelor în Pauly-Wissowa, *Real-Ency*, sub voce si Ducange, *Glos.* sub voce.

3) Genesios, *Regum lib.* IV, p. 85 ed. Bonn: Ελαχέρναις ἀπό τινος ἀρχηγοῦ Σκύθου Βλαχέρνου ἀναιρεθέντος ἐκεισε πεφήμισται.

4) Cf. Il. Gherghel, *Câteva contribuțiuni la cuprinsul noțiunii cuvântului „Vlach"*, în *Conv. Lit.*, LII, anul 1920.

www.dacoromanica.ro

păstoritul nu trebuie să-l considerăm, după cum am mai spus-o și altădată, ca o treaptă socială inferioară agriculturii, ci, din contră, superioară acesteia din urmă, întrucât viața de păstor implică în sine mai multă libertate și avânt sufletesc decât viața lipită de glie a agricultorului.

Despre Vlachi găsim nenumărate mențiuni, mai ales în izvoarele byzantine și ei sunt aceiași cu Volochii din cronica lui Nestor.

Dintre cele patru pasagii citate mai sus din analele rusești mai multă bătaie de cap a dat istoricilor arătarea, repetată de trei ori, cu Volochii lovind pe Slavii așezați la Dunăre, în regiunile panonice, i-au silit să-și părăsească locuințele și să plece unii spre nord, spre Vistula și în alte părți, iar pe alții să rămână pe loc, supuși acelorași Volochi, cu cari au trăit împreună până la venirea Ungurilor.

Istoricul german Schlözer care a studiat, la începutul secolului trecut, într'o lucrare în cinci volume, analele rusești ale lui Nestor — până la 980 — a crezut, întâi, că Volochii, despre cari se vorbește în cronică, sunt Italieni, fiindcă subt numele de Wälsche, pe care îl identifică cu Volochii, se înțelegeau Italienii și în general popoarele romanice — Walland era Franța și Italia —; mai târziu însă a admis părerea istoricului polon Dlugosz care a crezut că e vorba, în acest pasagiu al lui Nestor, de Longobarzii, cari au gonit pe Slavi, *Longobardis Slavos* e *Pannonia pellentibus*; în cele din urmă însă, dându-și seama că nu poate fi vorba nici de Italieni cari, de altfel, nu existau pe acea vreme ca popor, — în Italia nu erau în timpul formării cronicii decât Romanii și Veneții — și nici de Longobarzii cari după înfrângerea Gepizilor trec în Italia, a emis părerea pe care o împărtășim și noi că în adevăr Slavii au suferit în Pannonia o înfrângere din partea Volochilor, în urma căreia s'au împrăștiat unii spre sud, iar alții spre nord. Această înfrângere, în afară de cronica lui Nestor, nu o întâlnim consemnată nicăiri aiurea în istorie.

Iată chiar vorbele lui Schlözer[1]): „Acești Volochi nu sunt nici Romani, nici Bulgari, nici Wälsche, ci Vlachi, urmași ai marei și străvechei semințiii de popoare a Thracilor, Dacilor și Geților cari, și acum, își au limba lor proprie și, cu toate asupririle, locuesc în Valachia, Moldova, Transilvania și Un-

1) Schlozer, *Russische Annalen*, III, p. 145.

www.dacoromanica.ro

garia în număr de milioane. Să admitem, continuă Schlözer, că subt acest nume nu se vorbeşte nicăirea de ei în istorie înainte de veacul al 11-lea. Ei însă au locuit într'un colţ de lume care, după ce împăratul Aurelian şi-a retras din Dacia pe toţi coloniştii romani şi a părăsit lumea dela nordul Dunării, a rămas în decurs de mai multe secole o terra incognita. Ca să fi pierit cu totul de atunci acele naţiuni de pe suprafaţa pământului este *a priori* cu totul neprobabil. Vor fi fost, timp îndelungat apăsaţi de Goţi şi apoi de Huni şi de alţii; de toţi însă s'au liberat. Ce s'a petrecut după aceea în marea lor ţară primitivă, între sec. al V-lea şi al IX-lea, despre acesta istoria nu ştie decât puţin sau nimic; şi ceea ce ea ne spune nu este cel puţin în contrazicere cu afirmarea lui Nestor că a fost o vreme când aceşti Vlachi (poate din Transilvania) au pornit un atac asupra Pannoniei şi au ajuns stăpâni peste locuitorii slavi de atunci ai acestei ţări".

Istoricii noştri din ultima jumătate de veac ne dau impresia unei complete descurajeri, atât din cauza atacului violent şi bine pregătit al lui Roesler şi al şcoalei sale, în frunte cu Hunfalvy, Rethy şi alţii, cari, cu argumente quasi ştienţifice, au tăgăduit continuitatea elementului daco-roman la nordul Dunării, cât şi în urma intervenţiei filologilor noştri cari, *nebănuind măcar influenţa limbii Dacilor asupra formării graiului nostru,* au susţinut că neamul românesc nu s'a putut forma decât în peninsula Balcanică, subt directa înrâurire a idiomului iliric. Şi astfel, Xenopol, bunăoară, sleindu-şi puterile în căutarea de argumente împotriva teoriei roesleriene, s'a retranşat în dosul parapetului şi lipsit de curajul unui Haşdeu, predecesorul său, a păstrat cu sfială linia de apărare, fără să îndrăznească să mai ia ofensiva. Şi ca Xenopol, au păstrat timoraţi şi ceilalţi istorici ai noştri aceeaşi timidă prudenţă.

Dar, Nestor ne spune clar că a existat poporul Volochilor, amintiţi alături de Romani (Râmleni) şi de Veneţieni; că acest popor al Volochilor s'a luptat cândva — nu ni se spune anume când — cu Slavii pe cari i-au bătut şi i-au silit să-şi părăsească, unii cel puţin, locuinţele lor; iar când au venit Ungurii, aceştia au dat peste Români şi peste Slavi, i-au învins şi de atunci ţara lor se numeşte Ungaria.

Simion Mangiuca şi după el Xenopol, necutezând să se bazeze prea mult pe arătările precise ale lui Anonymus şi ale

www.dacoromanica.ro

celorlalte izvoare medievale au crezut că „singura interpretare rațională a spuselor lui Nestor este a raporta cuvintele lui la cucerirea romană de pe timpul lui Traian și la efectul ce această cucerire trebuia să-l aibă asupra popoarelor sarmatice pe cari Nestor le arată ca Slavi, cari trăiau în Dacia, alături de Daci".

Socotim că atât Xenopol, cât și toți ceilalți istorici cari, după el, au admis aceeași interpretare a textului lui Nestor, sunt pe o cale greșită; și că, mai mult din timiditatea de care vorbeam mai sus și dintr'o excesivă prudență, n'au tras toate concluziile cari trebuiau trase din coroborarea textelor cronicilor și din logica faptelor și că numai Schlözer singur a avut intuiția exactă a evenimentelor, când a susținut că „a fost o vreme când acești Vlachi (poate din Transilvania) au pornit un atac asupra Pannoniei și au ajuns stăpâni peste locuitorii slavi de atunci ai acestei țări".

Căci avem convingerea nestrămutată, manifestată de altfel cu oarecari șovăeli și de alții, că au existat, înainte de venirea Ungurilor, mai multe organizațiuni teritoriale românești, mai multe voevodate, sau poate republici federative, în stare să poarte războaie, fie împotriva celor ce ar fi năvălit în țara lor din afară, fie împotriva celor cari vor fi izbutit să se stabilească între ei de mai înainte. Aceste organizațiuni teritoriale vor fi fost de sigur, uneori curat românești, alte ori romano-slave ori româno-bulgare etc.

Ducatele ce le constată, odinioară, urgisitul și în urmă aproape reabilitatul Anonymus, nu numai în Transilvania propriu zisă, dar și în Banat și în centrul țării ungurești — acel dux Bihoriensis, cuscrul lui Arpad, trăia doar aproape în mijlocul fostei Ungarii — existența unei puternice garnizoane în cetatea Vesprem, dincolo de Dunăre, formată din populația romanică din împrejurimi, garnizoană cu care ducii unguri Usubu și Eusce au trebuit să dea lupte crâncene, de o săptămână întreagă, silind-o în sfârșit să părăsească localitatea și să se retragă spre țara Theotonicilor, și care garnizoană presupune o organizație politică a populației romane sau romanizate — vlache numite în cronici [1]) — din Pannonia, la fel cu cea de dincoace de Tisa; apoi, existența atâtor sate și atâtea numiri tipice valache, constatate chiar în docu-

1) Cf. *Revista Istorică*, XX, 4.

www.dacoromanica.ro

mentele ungureşti, ca aflându-se în Pannonia şi în nordul Ungariei [1]), ne îndrituesc să credem că au trebuit să existe formaţiuni teritoriale şi politice româneşti cari vor fi purtat lupte cu Slavii din Pannonia şi dela Dunăre, după cum ne afirmă cronica lui Nestor, că vor fi biruit pe aceşti Slavi cari, neputând suporta dominaţiunea valachă — românească — vor fi emigrat unii spre nord sau spre sud, iar alţii, acomodându-se împrejurărilor, vor fi trăit împreună cu Românii, până la venirea Ungurilor cari au supus şi pe unii şi pe alţii.

La această concluzie ne duce şi constatarea existenţei, în toată fosta Ungarie, nu numai în Bihor, dar şi în Pannonia, a cnezatelor româneşti, a scaunelor de judecată, precum şi a voevodatelor, instituţii politice şi judecătoreşti, proprii ale Românilor şi adoptate dela Români şi de către Ungurii cuceritori, devenind din nomazi ce erau popor sedentar. Căci, de ce oare Maghiarii, introducând din Germania organizaţiunea comitatelor, nu le-au introdus pe acestea şi în regiunile româneşti din răsăritul ţării şi s'au menţinut, şi pe mai departe, vechile voevodate şi scaunele de judecată ?

Pannonia, ca şi nordul Ungariei, fiind cele dintâi regiuni supuse de Maghiari, este firesc lucru ca Vlachii de acolo, ca şi celelalte neamuri conlocuitoare, să fi fost cei mai repede asimilaţi de Unguri.

In afară de aceasta, faptul păstrării cultului grecesc şi la Românii din Ardeal — primele elemente ale creştinismului românesc sunt latine — în timpul când se încreştinau Ungurii, după ritul roman, e o doavdă că ei se găseau acasă la ei; iar primirea liturghiei slave de toţi Românii de pretutindenea, este o probă că faptul s'a petrecut înainte de venirea Ungurilor [2]).

Dar, chiar dacă am admite interpretarea ce o dă Xe-

---

1) Cf. Articolele noastre din *Universul* din 27.X.1930 şi 24.XII.1932 şi N. Drăgan, *Românii în veacurile IX—XIV.* Comitele fortăreţii Hung „în graiul locuitorilor din acea provincie se chema *duca*".

2) P. P. Panaitescu, *La littérature slavo-roumaine,* p. 2, ne spune: „Liturghia slavă a existat la toţi Românii, nu numai din principatele Valachiei şi Moldovei, ci şi în Transilvania şi în general la Românii din Ungaria. Această unitate a ritului slav este anterioară cuceririi Ardealului de Unguri, — ea datează dintr'o epocă când Românii trăiau în *mici principate libere,* căci această mare reformă religioasă nu s'ar fi putut produce subt egida coroanei apostolice a Sfântului Ştefan".

www.dacoromanica.ro

nopol pasagiului de mai sus din cronica lui Nestor, rămâne totuş de nediscutat arătarea cronicei că Ungurii, la sosirea lor, au avut de purtat lupte, spre a-şi asigura stăpânirea, cu Românii pe cari i-au găsit în noua lor patrie.

Principate valache se întâlnesc, în tradiţia analistică, nu numai în fosta Ungarie, dar şi în regiunile nordice ale ţării noastre, în Galiţia şi până la Bugul superior. Şi întrucât Vlachii s'au numit de Ruşi totdeauna Volochi, socotim că nu trebuie pusă la îndoială naţionalitatea acelor populaţiuni valache cari se întâlnesc la nordul Carpaţilor şi nici naţionalitatea Volochovenilor. Originea însă a numelui Volocholov dela Voloch a dovedit-o mai întâi E. Kaluzniacki prin documente în cari localitatea Bolechov din Galiţia este numită *Villa Valachorum dicta* [1]).

O ţară a Bolochovenilor, zemlia Bolochovskaja, se găseşte menţionată în Podolia, încă din anul 1150, iar în izvoarele byzantine se vorbeşte despre Bolochoveni pe la anul 1164. Şi, întrucât aceşti Bolochoveni erau conduşi de cneji, pe cari îi întâlnim mai ales în Ungaria, se crede că ei au venit la Nord din părţile Ungureşti [2]).

Volochii ce se întâlnesc în anul 1070, ca făcând parte din armata lui Iziaslav, principele Kievului, amintiţi după Dlugosz, de Cantemir, nu credem că vor fi fost nişte simpli ciobani cari îşi căutau noui locuri de aşezare prin Galiţia, sau nişte mercenari ce-şi căutau angajamente în armatele principilor vecini [3]).

Pornind dela ideea că numele de Vlach a însemnat într'o vreme păstor sau cioban — deşi accepţiunea aceasta a cuvântului este târzie — I. Peisker, a emis, în timpul din urmă, strania părere că Vlachii, adecă Românii, ar fi de origină turanică, că adecă ei ar fi rezultat din fuziunea unor nomazi turanieni, veniţi în Europa din regiunea Altai, cu populaţiunea indigenă romanizată din Peninsula Balcanică; şi că

---

1) Cf. D. Onciul, *Originea Principatelor*, p. 287.

2) D. Onciul, *op. cit.* p. 86, crede că Bolochovenii se găsesc în oarecare dependenţă de regii Ungariei, căci ne spune: „Şi Bolochovenii se găseau subt conducerea mai multor cneji cari împreună formau un fel de republică federativă, compusă din cantoane cu câte un cneaz in frunte. Ei au venit din Ungaria, cu care întreţineau legături.

3) D. Cantemir, *Hronicul*, p. 385, ed. Tocilescu; cf. Th. Holban, *Archiva* a. 1930, p. 134.

www.dacoromanica.ro

de aci, deci de peste Dunăre, şi-ar fi tras obârşia întregul neam românesc [1]). Peisker reia, prin urmare, teza susţinută în veacul al XVIII de istoricii germani Thunmann, Sulzer şi alţii, anume că Românii şi-ar avea originea, întocmai ca şi Ungurii, tot din Asia. Peisker însă nu ţine seama nici de arătările lui Nestor, nici de datele croncilor medievale şi nici de probele ce s'au adus în favoarea continuităţii elementului daco-roman din Dacia Traiană.

In chipul acesta, turanismul Românilor *a priori* nu este de susţinut.

Dar, cronica lui Nestor ne vorbeşte, în nenumărate rânduri şi despre celelalte popoare turanice aşezate în Europa şi în special despre Pecenegi şi despre Polovci sau Cumani. Pecenegii duşmani de moarte ai Ungurilor, i-au silit pe aceştia să-şi părăsească patria lor dela Atelkuz şi să se îndrepte spre Pannonia; la rândul lor, Pecenegii au fost goniţi, luându-le locul, de Cumani, un neam de oameni înrudiţi cu ei. Şi unii şi alţii, adecă şi Pecenegii şi Cumanii, au trăit în contact cu Volochii, în total, un timp de trei secole şi nu este posibil ca aceşti turanici să nu fi exercitat influenţe asupra noastră şi să nu fi lăsat urme pe cari nu este locul să le discutăm şi să le arătăm aci.

In cronica lui Nestor însă întâlnim o dată foarte importantă în ce priveşte familia Asaneştilor, întemeietorii imperiului româno-bulgar din vecaul al XII-lea. Numele Osen sau Asen îl întâlnim de două ori în cronică, ca nume de principe cuman.

Intre Vlachi şi între Cumani, născându-se o comunitate de interese, în timpul celor peste o sutăcincizeci de ani de convieţuire în acelaşi teritoriu, se vor fi născut fără îndoială şi legături familiare între conducătorii celor două naţiuni şi mai ales după încreştinarea Cumanilor — pentru biserica de rit catolic ei au fost atraşi numai în preajma marei invazii tătărăşti din 1241 — şi astfel atât numele de Basarab cât şi cel de Asan au putut fi împrumutate dela Cumani, cu cari Volochii lui Nestor au trăit în simbioză [2]).

Ca încheiere, constatăm că studiul cronicii lui Nestor şi

---

1) Peisker, *Die Abkunft der Rumänen*, p. 30.

2) C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 300, discută chestiunea naţionalităţii Asaneştilor.

www.dacoromanica.ro

a celorlalţi cronicari din evul mediu dau o desminţire categorică tuturor acelora cari susţin că naţionalitatea română s'ar fi închegat peste Dunăre — deşi Dunărea ca şi Carpaţii n'au constituit niciodată hotar de ţară — şi că de acolo în urmă poporul românesc s'ar fi răspândit în regiunile carpatice.

In acelaşi timp, cronica lui Nestor ne dă dovadă că Slavii nu s'au *infiltrat* în ţările noastre *pe nesimţite,* după cum susţin aproape toţi scriitorii noştri cu excepţia istoricilor Giurescu, tatăl şi fiul, ci că, întocmai ca şi ceilalţi barbari din evul mediu, ei au avut să poarte cu popoarele daco-romane lupte crâncene, al căror ecou l-am întâlnit în *Povest vremennych let.* Influenţa acestor Slavi o constatăm, mai ales, în limba noastră. La nordul Dunării ei fiind mai puţin numeroşi şi deci mai puţin rezistenţi, au fost cu totul asimilaţi, la răsărit de Români, la apus, ceva mai târziu, de Unguri. In schimb, la sudul aceluiaşi fluviu, Slavii au izbutit să asimileze, la rândul lor, pe Bulgari, a căror limbă nu numai că au influenţat-o, dar chiar au înlocuit-o în întregime cu graiul lor propriu.

www.dacoromanica.ro

VIII.

BRODNICII ÎN IZVOARELE ISTORICE MEDIEVALE

Inainte de a se fi constituit, în unităţi politice, populaţiunile române din Dacia Traiană ce duceau o vieaţă mai mult patriarchală şi aveau un regim familiar, deci, înainte ca principatele române să se fi constituit, pe bază teritorială, cel al Munteniei pela sfârşitul veacului al XIII-lea şi cel al Moldovei cu o jumătate de secol mai târziu, se constată în regiunile noastre existenţa unei populaţiuni, având un teritoriu al său propiu, dar despre caracterul cărei populaţiuni istoricii până astăzi n'au căzut încă de acord. Cât timp va fi dăinuit vieaţa istorică a acestei populaţiuni, unde anume va fi locuit, ce fel de neam de oameni va fi fost, sunt atâtea întrebări, cărora până în prezent nu li s'a găsit un răspuns sigur şi mulţumitor.

Este poporul Brodnicilor despre care ne vorbesc atât izvoarele ruseşti şi bizantine cât şi diplomele regale ungureşti şi bulele papale.

Problema Brodnicilor, populaţiune care prin aceea că a trăit în ţara noastră formează, chiar numai prin acest fapt, unul din izvoarele istoriei Românilor, n'a fost în deajuns studiată şi nici complet prezentată.

Cercetând această problemă pe temeiul documentelor, socotim că încheierile la cari am ajuns şi cari, de altfel, sunt coroborate şi de celelelate concluziuni ce se desprind din analiza izvoarelor noastre istorice, sunt singurele ce se impun ca firești.

Pe Brodnici îi întâlnim pentru întâiaş dată la anul 1147, iar pentru ultima oară la anul 1359, deci într'un răstimp destul de apreciabil de 212 ani.

www.dacoromanica.ro

In izvoarele ruseşti întâlnim pe Brodnici, subt anii 1147, 1216 şi 1224, în cele mai multe din letopiseţele Ipatievscaia, Lavrentievscaia, Niconova, Novgorodscaia, Voscresenscaia şi Tverscaia, iar în izvoarele bizantine la anul 1186. In documentele latine, emanate dela regii unguri, îi întâlnim în anii 1222, 1223, 1254 şi 1359, iar în cele ce provin dela Scaunul apostolic din Roma subt anii 1222, 1227 şi 1231. In total avem, prin urmare, şaisprezece dovezi medievale cari ne vorbesc cu mai multe ori mai puţine amănunte despre poporul şi ţara Brodnicilor.

Iată cuprinsul acestor izvoare:

I. *Izvoarele ruseşti.* Acestea fac menţiune despre Brodnici în următoarele împrejurări:

1. In războiul ce a pornit, la anul 1147, principele rus Sviatoslav împotriva Viaticilor, armata sa a fost întărită, pe malurile râului Oka, un afluent al fluviului Volga, între alte trupe, şi de trupele Cumanilor şi de cele ale Brodnicilor [1]).

Iată cum se exprimă despre acest fapt marele istoric rus N. M. Karamzin [2]): „Sviatoslav, fiind îmbărbătat, s'a întors pe malurile râului Oka. Aci, s'a unit cu el chanii Cumani, unchii săi, şi aşa numiţii Brodnici, despre cari aicea se pomeneşte pentru prima dată. Aceşti oameni erau creştini, locuiau în stepele Donului printre barbari, asemănându-se cu aceştia prin vieaţa lor sălbatică, cum probabil erau în cea mai mare parte dintre fugarii ruşi; ei pentru bani serveau pe principi în certurile lor".

Ştirea ce o găsim asupra Brodnicilor în letopiseţul Ipatiev ne este astfel redată în cronica Niconova [3]): Jurii Dolgoruki din Susdali i-a trimis lui Sviatoslav în ajutor 14.000 de Brodnici. După ce Sviatoslav a plecat la Deviogorsk îi mai vin în ajutor un grup de Polovci (Cumani) şi Brodnicii.

---

1) *Cronica Ipatievscaia,* adecă a lui Ipatiev, în colecţiunea cronicilor ruse, ed. St. Petersburg, II, p. 242.

2) Karamzin, *Istoria statului rusesc,* II, 2, p. 131; trad. fr. St. Thomas et Jeauffret, III, p. 273· trad. ger. Hauenschild, III, p. 200. Cu acest prilej traducătorul german adaugă: Diess Wort (Brodnik) ist schon früher erklärt worden (Herumzöglinge); die Brodnik (Landstreicher) bildeten bei dem Heere der Mongolen wohl eine Art von Vorhut des Heeres, und mochten die leichteste Schaar seyn.

3) *Cronica Niconova,* IX, p. 171, Cf. A. V. Boldur, *Istoria Basarabiei,* p. 113.

www.dacoromanica.ro

In lupta aceasta a sa, Sviatoslav fusese sprijinit şi de Iwan Berladnic care însă, în urmă îl părăseşte alipindu-se de duşmanul aceluia, Iziaslav, fiul lui Mstislav [1]).

2. In anul 1216, deci după un restimp de şapte decenii, ni se povesteşte în letopiseţele ruseşti despre un război între Mstislav din Novgorod purtat împotria lui Iaroslav din Susdali. De partea acestuia din urmă erau, între alţii, şi Brodniţii, numiţi Bronnikii [2]).

3. In anul 1223, în lupta dela Calca, fluviu ce se varsă în marea de Azov, luptă dată între Tătari şi Ruşi, Brodnicii subt conducerea voevodului lor Ploscânea, au venit în sprijinul Tătarilor şi, în acelaşi timp, cu această împrejurare voevodul a jurat în numele Tătarilor că dacă Mstislav, asediat de trei zile, se va supune, el îi va da libertatea, în schimbul unei sume de bani. După predare însă, Ploscânea şi-a călcat cuvântul, dând în mâinile Tătarilor pe Mstislav, împreună cu cei doi gineri ai acestuia.

Iată cum ne redă acest eveniment cronica rusă, numită Academicescaia: „Se luptau Ruşii cu Tătarii. De partea principilor ruşi erau Brodnicii şi Cumanii. Aceştia din urmă, la un moment dat, au început să fugă, producând prin aceasta un mare neajuns oştirii ruse. Principele Mstislav din Kiev rămâne pe o stâncă, în apropiere de râul Calca, pentru continuarea luptei şi începe să facă întărituri. Mai erau cu el doi principi. Erau şi Brodniţii bătrâni [3]), cu voevodul lor Ploscânea şi el, blăstămatul, a sărutat crucea principelui Mstislav şi a ambilor principi că nu-i va bate şi-i va lăsa pentru răscumpărare şi amăgind blăstămatul i-a predat legaţi Tătarilor; oraşul (întăritura) a fost ocupat, oamenii ucişi, iar principii prizonieri puşi subt scânduri, pe cari s'au aşezat Tătarii, triumfând şi bucurându-se de victoria lor" [4]).

---

1) *Cronica Voscresenscaia*, II, p. 38.

2) *Cronica Novgorodscaia*, p. 22 sq. Cf. şi *Cronica Academiscescaia*, p. 469, la Boldur, *op. cit.*, p. 113.

3) Brodnicii bătrâni, adecă Brodnicii de veche organizaţie patriarchală.

4) *Cronica rusă*, numită *Academică*. anexa la *cronica Laurentievscaia, III*, p. 482, la Boldur, *op. cit.*, p. 114. Cf. şi *Cronica Novgorodscaia*, p 40 sq.

www.dacoromanica.ro

Iată cum se exprimă Karamzin despre lupta dela Calca:

„Pământul rusesc dela începutul său, după cuvintele letopiseţului n'a văzut o asemenea nenorocire. O minunată oştire, voioasă şi puternică, a dispărut aproape cu desăvârşire; abia a zecea parte din ea a scăpat. Numai Chieveni au căzut pe loc zece mii. Cei mai pretinşi prieteni ai noştri, Cumanii, vinovaţi de acest războiu şi de acest dezastru, omorau pe Ruşi ca să le ia caii şi îmbrăcămintea. Mstislav din Galiţia, încercând pentru întâiaş dată nestatornicia soartei, mirat şi mâhnit, s'a aruncat într'o luntre şi, trecând peste Nipru, a dat ordin să se distrugă toate vasele, pentru ca Tătarii să nu se poată lua după ei. Şi a plecat la Halici, iar Vladimir Riuricovici din Smolensc la Chiev. Pe când Mstislav Romanovici din Chiev era încă pe malurile râului Calca, într'o tabără întărită, de pe un mal stâncos, a văzut fuga Ruşilor şi n'a voit să se mişte din loc: minunat exemplu de mărime sufletească şi de mândrie ostăşească ! Tătarii se apropiau de această întăritură; trei zile s'au luptat cu Ruşii şi n'au putut să-i învingă şi i-au oferit lui Mstislav Romanovici să-l lase liber, dacă el le va da preţul rescumpărării pentru dânsul şi pentru drujina sa. Principele s'a învoit. Voevodul Brodnicilor, cu numele de Ploscânea, fiind atunci în slujba Mongolilor, în numele lor, a jurat pentru dreapta îndeplinire a condiţiilor, însă el a înşelat pe Ruşi şi legându-l pe nenorocitul de Mstislav cu cei doi gineri ai lui, principele Andrei şi Alexandru Dubroveţchi, i-a predat comandanţilor Cingiscanului. Furioşi de mânie, din cauza dârzei rezistenţe a mărinimosului Mstislav al Chievului şi aducându-şi aminte de uciderea solilor lor în tabăra noastră, i-a tăiat pe toţi Ruşii, pe cei trei principi i-au sufocat subt scânduri şi s'au aşezat să petreacă peste corpurile lor. In felul acesta s'a sfârşit această primă luptă cu vărsarea de sânge a strămoşilor noştri cu Mongolii, cari, după relatările istoricului tătar, intenţionat au atras pe Ruşi în stepa periculoasă şi s'au luptat cu ei şapte zile întregi [1]).

II. *Izvoarele bizantine.* — Spre sfârşitul veacului al XII-lea şi anume la anul 1185, din cauza birurilor prea mari ce le-a pus împăratul Isaac Angel pe poporul de jos şi în

1) Karamzin, *op. cit., III,* 8, p. 144—145.

www.dacoromanica.ro

special pe păstorii români din munţii Balcani, pentru ca el să facă faţă enormelor cheltueli ce avea la nunta sa cu fiica regelui Bela al III-lea al Ungariei, doi fraţi, Petru şi Asan, pornesc în solie la împărat, la Constantinopol, ca să protesteze împotriva impunerilor ce-i loveau atât de greu. Împăratul nu numai că n'a dat ascultare soliei, dar a primit-o cu palme. Atunci Petru şi Asan, întorcându-se acasă, încearcă şi izbutesc să provoace o răscoală printre Români şi Bulgari. In acelaşi timp, Asan este proclamat ca rege.

Uniţi cu Bulgarii, Românii poartă mai multe lupte cu Bizantinii. Intr'una din aceste lupte fiind biruiţi, Petru şi Asan se văd nevoiţi să treacă Dunărea, pentru ca să ceară ajutor dela popoarele cari, pe acea vreme, stăpâneau teritoriile dela nordul Dunării.

Cu sprijinul primit de peste Dunăre, Asaneştii învinge la anul 1190 armatele bizantine, le pun pe fugă şi le pricinuesc un adevărat dezastru.

Scriitorii bizantini cari ne vorbesc despre aceste evenimente ne spun că alături de Cumani au venit în ajutorul Vlachilor şi Bulgarilor dela sudul Dunării şi Vlachii din nordul acestui fluviu [1]). Scriitorul Nicetas Choniates Acominatus, într'un pasagiu reprodus de noi în original [2]) ne arată că alături de Cumani se găseau şi Brodnicii (Bordonii), adăugând că aceştia sunt o ramură a Tauroscitilor, că sunt viteji şi dispreţuitori de moarte [3]).

Şi este de remarcat că atunci când Nicetas ne vorbeşte despre Bordoni, alăturea de Cumani, nu ne pomeneşte nici un cuvânt despre Vlachii dela nordul Dunării; aceasta ar putea să ne servească drept dovadă, că, în mintea sa, identificarea între Vlachi şi Bordoni era un lucru dela sine înţeles; în acelaşi timp, mai rezultă şi faptul indiscutabil că Bordonii nu sunt Cumani, dar că locuiau în vecinătatea lor, la stânga Dunării, într'o regiune pe care el nu o determină.

Dar, dacă izvoarele ruseşti şi bizantine nu pot să ne fixeze localitatea unde trăiau aceşti Brodnici, aruncându-i câteodată în stepele Rusiei şi chiar pe malurile îndepărtatului

---

1) Nicetas Choniates,' *Hist*, ed. Bonn, p. 663, Σκύθαι μετὰ μοῖρας Βλάχων τὸν Ἴστρον διαβάντες.

2) *Izv. Ist. Rom.*, XI, p. 41.

3) D-l Aur. Sacerdoţeanu, *Rev. Ist.* XXIV, p. 198, nu crede că se poate face o apropiere între Bordoni (Brodoni) şi Brodnici.

www.dacoromanica.ro

Don, documentele ungureşti şi bulele papale ne dau în această privinţă câteva informaţiuni foarte preţioase; ele ne arată nu numai timpul aproximativ când au trăit aceşti Brodnici, dar, întrucâtva, chiar localităţile pe cari ei le au ocupat.

III. *Izvoare ungureşti. Diplomele regilor unguri, Bulele papale.*

Ele sunt în număr de şapte, iar cuprinsul lor în rezumat este următorul:

1. Din anul 1222, ni s'a păstrat o diplomă a regelui Ungariei, Andrei al II-lea, diplomă prin care se confirmă actul de danie făcut de acelaşi rege cavalerilor Teutoni din ţara Bârsei. Este deci o confirmare a diplomei, prin care li se dăruise acestor cavaleri ţara Bârsei, deşartă şi nelocuită — deserta ei inhabitata — şi se enumeră şi condiţiunile în care se face actul de danie. Când însă examinăm mai de aproape aceste condiţiuni, vedem că ţara Bârsei nu era nici pustie nici nelocuită, ci că se găseau în ea locuitori cari îşi aveau îndeletnicirile lor şi cari locuitori constituiau pe acea vreme, pe lângă teritoriu, bogăţia regatului ungar [1]).

In diploma de mai sus a regelui Andrei se spune, între altele:

Ca aurul şi argintul ce se va fi găsit în ţara dată cavalerilor ca feud să treacă jumătate la fiscul regelui, iar cea laltă jumătate să fie a ordinului [2]); ca târgurile să fie libere, iar veniturile lor să treacă în întregime pe seama ordinului, pentru ca din ele să aibă mijloace de a apăra regatul — ad munimen — în contra Cumanilor; ca să aibă voie să ridice şi cetăţi de piatră, nu numai de lemn. In urmă, diploma fixează hotarele ţării dăruite.

Apoi diploma mai adaugă: Le-am mai acordat pe dea-

---

1) In timpul din urmă, în temeiul unor judicioase studii ale d-lui Iosif Schiopul, s'a pus la îndoială autenticitatea acestor diplome. Noi însă, până ce nu se va fi pronunţat în mod definitiv istoriografia noastră asupra faptelor puse în discuţie şi până nu se va fi făcut dovada cari anume diplome sunt false şi cari nu şi întru cât ele sunt false sau autentice, luăm de bun conţinutul lor. Vezi discuţiunea acestei chestiuni în *Ţara Bârsei*, din anii 1933, 1934 şi 1935 şi la care au luat parte domnii Em. C. Lăzărescu, I. Lupaş, Aur. Sacerdoţeanu şi Ios. Schiopul.

2) Vezi *Izv. Ist. Rom.*, XI, p. 66.

www.dacoromanica.ro

supra şi fortăreaţa (castrum) Cruceburg [1]), pe care cavalerii Teutoni o construiseră din nou şi împreună cu aceasta şi livezile de lângă fortăreaţă şi apoi, dela hotarul teritoriului Cruceburg, teritoriul ce duce până la hotarele Brodnicilor — usque ad terminos Brodnicorum — şi dela castrul dela Almage (Hălmeag), până la izvoarele Bârsei şi de aci până la Dunăre.

In acelaşi timp, li se mai dărueşte fraţilor ordinului teuton dreptul de a avea şase corăbii pe Olt şi şase pe Mureş şi scutire de a plăti vamă, când vor trece prin ţara Vlachilor şi când vor trece prin ţara Secuilor.

Intrucât până în acest an, anul datării diplomei regelui Andrei al II-lea (1222), cucerirea Ardealului nu era completă [2]), iar colonizarea Secuilor nu se făcuse încă în regiunea Treiscaunelor şi a Ciucului, pare plauzibilă părerea exprimată în articolul canonicului Karácsonyi că vama românească şi cea secuiască — fapt ce presupune o oarecare organizare politică a celor două popoare — a fost la apus de ţara Bârsei. Românii vor fi avut vama lor în regiunea Pierşani-Halmeag, iar Secuii în regiunea Cohalmului [3]). Căci numai pe aici erau drumuri mari, pe de o parte drumul Făgăraşului, oraş pe acea vreme neînsemnat, spre Cârţa, localitate vestită, unde se stabilise ordinul călugărilor Cistercensi, cu o importantă mănăstire ale căreia urme se văd şi astăzi, iar pe de altă parte drumul spre nordvest spre Târnava şi Mureş, pe la Homorod. Un drum ducea pe la Românii din ţara Făgăraşului, iar celălalt pe la Secuii din regiunea Odorheiului

După ce li se mai acordă cavalerilor şi alte câteva concesiuni, cu scopul de a fi ei pe viitor un zid de apărare al regatului ungar — tamquam firmum propugnaculum — diploma este întărită prin pecetie regală şi iscălită de întregul cler şi de întreaga curte a regelui.

Nu ne putem opri de a atrage atenţia asupra faptului că în diploma regală nu se determină hotarele daniei decât în partea dinspre apus, nu şi în cea dinspre răsărit. Aceasta este o dovadă, credem noi, că spre apus erau regiuni orga-

---

1) Cruceburg se identifică cu Kreuzburg, Teliu (ung. Nyén), deşi unii învăţaţi cred că acest castru ar fi în munţi, la vechiul hotar al Ardealului.

2) *Sicules et Roumains*, p. 27.

3) Karácsonyi, *Megjegyzések az oláh telepités kérdéséhez*, în *Századok*, 1908, p. 847.

www.dacoromanica.ro

nizate, pe când, spre răsărit şi miazănoapte, nu. Feudul regal din Ardeal nu este deci hotărnicit în spre răsărit şi miazănoapte, fiindcă aci se găseau populaţiuni cu o organizaţie politică rudimentară, fie că aceste populaţiuni erau Români, fie că erau populaţiuni româno-slave.

2. Tot din anul 1222, din luna Decemvrie, ni s'a păstrat o bulă papală [1]), care cuprinde confirmarea din partea papei Honoriu al III-lea a donaţiunii date de regele Andrei al II-lea cavalerilor teutoni din ţara Bârsei. Papa aprobă condiţiunile puse de rege. Dar, fiindcă pentru cancelaria papală Brodnic şi Blac (Valach) erau două noţiuni identice, ea înlocueşte vorba Brodnic prin cea de Blac şi spune: que procedit usque ad terminos Blacorum [2]).

Ediţia lui Zimmermann-Werner, din 1892, cuprinzând textul critic al acestei bule papale, ne arată că în original era Prodnicorum, iar nu Blacorum. N'avem posibilitatea să colaţionăm textele şi nici să punem la îndoială veracitatea spuselor editorilor germani. Versiunea *ad terminos Blacorum* se baza pe un copiar dela începutul veacului al XV-lea. Autorul acestui copiar propusese această identificare, probabil fiindcă, pe la anul 1400, exista conştiinţa că Brodnicii sunt aceiaşi cu Românii.

3. In anul următor, 1223, regele Ungariei, Andrei al II-lea, confirmă actul de danie făcut mai înainte mănăstirii Cârţa (Kerch-Candela) din judeţul Făgăraşului. Documentul păstrat în original şi într'un transsumpt, ambele autentice [3]), cuprinde de fapt confirmarea a două danii, a două moşii, ale căror hotare le descrie.

Mai întâi se dă consimţământul regesc pentru cedarea către mănăstirea Cistercensă din Cârţa a unei moşii din judeţul Sibiului, a moşiei Cisnădioara (Kis Disznod, Michelsberg-Mons sancti Michaelis).

Preotul Gocelinus, pentru devotamentul său, primise dela rege proprietatea Cisnădioara, împreună cu biserica şi cu tot teritoriul ce-i aparţinea şi, dintr'un profund sentiment reli-

---

1) Vezi şi Ios. Schiopul, *Dacia Istorică*, 2, p. 70.

2) Documentul, în cele mai multe ediţii, cuprinde *ad terminos Blacorum* în loc de *Brodnicorum*.

3) Ios. Schiopul, *Dacia Istorică*, I, p. 5. In această revistă, în ultimul număr (II, 1), d. Al. Dobosi caută să facă dovada că şi acest document este un falsificat.

www.dacoromanica.ro

gios, a dăruit, la rândul său, această moşie cu tot ce se ţinea de ea, mănăstirii din Cârţa a ordinului călugăresc cistercens. Proprietatea aceasta fusese luată dela biserica din Sibiu, în schimbul proprietăţii Borothnic — quem de Zebeniensi ecclesia in concambium terre Borothnik receperamus. — Pentru valabilitatea dániei, preotul Gocelinus cere asentimentul regelui care, firește, nu i-l refuză.

Cu această împrejurare se arată şi hotarele moşiei ce se găsea între Răşinari, Cristian şi Sibiu.

Tot prin prezentul privilegiu regal se confirmă şi dania ce se făcuse aceleiaşi mănăstiri prin voevodul de atunci Benedict şi se spune că pământul a fost smuls dela Blacci — terram quam prius eidem monasterio contuleramus, exemptam de Blaccis.

In acelaşi timp, se arată şi hotarele moşiei: Oltul, pârâul Arinilor (Egwer potak), Făgetul (Nogebik-Nagybükk) Arpaşelul (rivulus Arpaş), munţii Carpaţi (Alpes) şi râul Cârţa (Kurchz).

Din lectura acestui document reţinem două fapte precise: Intâi, că regele Andrei luase dela biserica din Sibiu proprietatea Cisnădioara, în schimbul moşiei Brodnic (în lectură ungurească Borotnic) şi că a dat-o preotului Gocelinus care, la rândul său, a dăruit-o mănăstirii din Cârţa şi al doilea, că regele a luat dela Români, — a smuls dela Români, exemptam de Blaccis — nu ştim subt ce motiv — proprietatea ce aceştia aveau la Cârţa până sus la munte, şi a dăruit-o aceleeaşi mănăstiri catolice. Românii fiind ortodocşi şi, deci schismatici, probabil că chiar acest fapt va fi fost motivul pentru care li s'a luat de rege moşia lor dela Cârţa.

Brodnicii de aci, nu încape îndoială că sunt cetăţeni ai regatului ungar, din judeţul Sibiu sau Făgăraş.

4. In anul 1227, papa Grigorie al IX-lea numeşte pe archiepiscopul din Strigoniu ca legat apostolic al Sfântului Scaun pentru ţara Cumanilor şi ţara Brodnic şi-l autorizâ să predice, să boteze, să înfiinţeze biserici şi să instituie preoţi şi chiar episcopi. Căci zice bula papală: Am văzut din scrisoarea ta că mai mulţi nobili din neamul Cumanilor au venit la tine ca să-i botezi şi că însuşi principele lor Bortz a venit cu supuşii săi la tine ca să primească credinţa creştină, că te-au rugat să te duci la ei să le arăţi calea vieţii pe care să poată să ajungă la cunoaşterea „adevăratului" Dumnezeu. De

www.dacoromanica.ro

aceea, mi-ai trimis pe archidiaconul din Zala ca să mă roage ca, liberându-te de făgăduiala ta (votum) ce ai făcut (de a merge la locurile sfinte) să te duci în Cumania și Brodnic, țară vecină — terra illa vicina — având delegația noastră de a predica în numele nostru, de a boteza, de a clădi biserici, de a numi preoți și chiar de a face episcopi și în genere tot ce privește cultul și lățirea credinței [1]).

Din această interesantă scrisoare a papei Grigorie al IX-lea rezultă că poporul Cumanilor fusese înainte vreme păgân și că acum a găsit momentul potrivit să treacă la creștinism, fie din convingere, fie din considerațiuni de ordin politic spre a se pune subt protecția bisericii catolice, în acel timp atât de influentă și de puternică. Alături de Cumani cari trăiau în această vreme în țara noastră, și în special în Moldova, ca pătură conducătoare, mai sunt amintiți și Brodnicii — de cuius gentis conversione speratur.

Nu putem ști cu precisiune dacă acest „de cuius gentis conversione speratur" se rapoartă numai la Cumani cari erau păgâni sau numai la Brodnici cari, precum o știm din alte izvoare, erau creștini. Gramatica latină admite ambele interpretări. In ipoteza a doua ar fi vorba despre convertirea la catolicism a Brodnicilor ortodocși. Noi înclinăm pentru ipoteza a doua, fiindcă, în afară de faptul că Brodnicii, ca Români, după cum vom vedea, erau creștini de multă vreme, dar ortodoxismul lor constituia un mare neajuns pentru Scaunul apostolic dela Roma.

Dovezi despre aceasta avem — pe lângă împrejurarea că în actele medievale numirea de „infideles" se rapoartă la ortodocși, iar nu la necreștini, cari se numesc heretici sau „păgâni", — mai multe documente din aceeași epocă [2]).

---

1) Documentul din 1228, Hurmuzaki, *Doc.* I, p. 107 ne dă și numele episcopului numit în țara Cumanilor. Este Teodoric ce avea să fie ajutat de călugări predicatori, trimiși de papă pentru propagandă în țările din răsăritul Europei.

2) Din anul 1234, există scrisoarea principelui de coroană, viitorul rege al Ungariei, Bela al IV-lea, către papa Grigorie al IX-lea prin care scrisoare își ia asupră-și îndatorirea să distrugă prin toate mijloacele pe ortodocși și pe falșii creștini — Universos hereticos et alios Christianos qui relicta fide christianitatis ad superstitionem Ysmahelitarum vel Judaeorum pervertuntur, quocumque nomine censeantur et falsos christianos de

www.dacoromanica.ro

Unde locuiau aceşti Brodnici? Documentul ne spune clar: „in terra illa vicina", care nu poate fi decât partea de răsărit a Munteniei sau Moldova de jos, împreună cu regiunile Ardealului răsăritean, încă necucerit şi încă necolonizat de Ungurî în această epocă, deşi o suzeranitate vagă maghiară se întindea şi peste ţinuturile Moldovei şi ale Munteniei.

5. Cu patru ani în urmă, şi anume în anul 1231, papa Grigorie al IX-lea felicită pe archiepiscopul din Strigoniu — el se numea Robert — că a întors la legea creştină pe mai mulţi Cumani şi-l numeşte legat apostolic al său în provinciile Cumanilor şi ale Brodnicilor, cu dreptul de a predica în aceste ţări, de a înfiinţa biserici, de a institui preoţi şi chiar episcopi. Bula aceasta papală este concepută aproape în aceiaşi termini ca şi cea din 1227 şi, în mare parte, îi reproduce cuprinsul. In aceasta însă se vorbeşte nu de ţara Cumanilor şi Brodnicilor, ci de *Comanorum et Brodnicorum provinciis sibi vicinis, de quorum gentis conversione speratur.*

6. In anul 1254, regele Ungarei Bela al IV-lea scrie papei Inocentie al IVlea că Tătarii au de gând să năvălească din nou asupra Ungariei şi-l roagă să-i dea ajutor atât în contra Tătarilor, cât şi împotriva celorlalţi duşmani ai săi, împotriva Rutenilor, Brodnicilor, Bulgarilor şi Bosniecilor, popoare vecine cu Ungaria dinspre răsărit şi miazăzi.

Căci, după marea invazie mongolă din 1241 care a pus-

---

terris nostris bona fide studebimus pro viribus extirpare — Hurmuzaki, *Doc.* I, p. 128.

Tot din acelaşi an ni s'a păstrat o scrisoare a papei Grigore al IX-lea către acelaşi Bela, prin care scrisoare ni se spune că în Episcopia Cumanilor se găsesc nişte popoare cari se numesc Români şi cari primesc tainele bisericeşti dela nişte falşi episcopi de ritul grecesc şi că se fac una cu Românii chiar şi Ungurii şi Nemţii din regatul Ungariei şi-l invită ca episcopul Cumanilor să numească pe seama Românilor un episcop catolic din neamul lor — In Cumanorum episcopatu, sicut accepimus, quidam populi, qui Walati vocantur, existunt, qui etsi censentur nomine christiano, sub una tamen fide varios ritus habentes et mores, illa committunt, que huic sunt nomini inimica. Nam Romanam ecclesiam contemnentes non a venerabili fratre nostro.... Episcopo Cumanorum, qui loci diocesanus existit, sed a quibusdam pseudoepiscopis Grecorum ritum tenentibus, universa recipiunt ecclesiastica sacramenta et nonnulli de regno Ungarie tam Ungari quam Theutonici et alii ortodoxi morandi causa cum ipsis transeunt ad eosdem, et sic cum eis, quia populus unus facti cum eisdem Walathis, eo contempto, premissa sacramenta in grave ortodoxorum scandalum et derogationem non modicam fidei christianae... Hurmuzaki, *Doc.* I, p. 132.

www.dacoromanica.ro

tiit în lung și în lat întreaga Ungarie și la care pare a fi luat parte și Românii [1]) dimpreună cu Cumanii și cu celelalte popoare din răsăritul Carpaților, se anunță acum o nouă expediție de jaf a Tătarilor. Regele Bela disperat se adresează papei, cerându-i ajutor și arătându-i primejdia nu numai pentru sine, ci și pentru întreaga creștinătate. „Căci până acum, spune desnădăjduit regele, deși am făcut apel în apus, la papă, la împărat și la Franci, n'am primit de nicăiri nici o mângăere, nici un ajutor, decât doar vorbe — de quibus omnibus nichil consolacionis vel subsidii accepimus, nisi verba.

In același timp, regele Bela amintește papei că, numai în interesul creștinătății, și numai având în vedere foloase politice, și-a măritat cele două fete, una după un principe al Rutenilor, pe cealaltă după un principe din Polonia, iar pe fiul său mai mare l-a făcut să ia in căsătorie o Cumană și că a introdus chiar Cumani în țara sa. Dar, acum, spre părerea sa de rău, constată că totul este de geaba, căci se vede silit să lupte cu ajutorul păgânilor ca să-și apere țara — per paganos hodie regnum nostrum defendimus. — Iar popoarele cari odinioară ne erau supuse nouă, popoare megieșe cu țara noastră dinspre răsărit, s'au unit acum cu Tătarii și vor să nimicească toată Europa — regiones que ex parte Orientis cum regno nostro conterminantur, sicut Ruscia, Cumania, Brodnici, Bulgaria, que in magna parte nostro dominio antea subiacebant... contra totam Europam suum inmunerabilem exercitum destinaverunt.

In pasagiul acesta din scrisoarea regelui Bela al IV-lea nu poate fi vorba, firește, de Brodnicii dela Făgăraș, ori de cei dela Sibiu, ale căror ținuturi, precum știm, fuseseră pustiite de Tătari, în prima lor invazie, când au intrat în Ardeal prin pasul Branului, ci de Brodnicii cari vor fi locuit la răsărit și la miazăzi de regatul Ungariei și în regiunea Treiscaunelor, încă necolonizată de Secui.

Tot din această scrisoare se mai constată că singurul sprijin pe care se poate bizui regele este cel al călugărilor ordinului Ospitalier, pe cari i-a așezat în locurile cele mai expuse, la hotarul Cumanilor și al Bulgarilor.

Este prin urmare neîndoios că archiepiscopul Robert din

---

1) Că Românii erau uniți cu Tătarii rezultă și din *Carmina de regno Ungariae destructo per Tartaros. Izv. Ist. Rom.* III, p. 20.

www.dacoromanica.ro

Strigoniu care obținuse dela papă delegația de a converti pe Cumani și pe Brodnici, înțelege pe locuitorii din afară de regatul Ungariei, că prin urmare Brodnicii sunt un popor ce locuiau mai ales în Moldova de mai târziu [1]).

7. Pentru ultima oară întâlnim pe Brodnici într'un document din anul 1359, emanat din cancelaria regelui Ungariei Ludovic I [2]).

Prepozitul din Sibiu s'a plâns regelui că Sașii din scaunul Cincului au pus stăpânire cu puterea — potentialiter — pe moșia sa Proștea, Prepostfalva — alio nomine Prodnik nuncupata — și că acum o dețin ocupată samavolnic în prejudițiul și paguba sa. De aceea, regele însărcinează Capitlul din Alba Iulia să cerceteze faptele și la prima congregație generală dela Alba Iulia, unde era acum reședința episcopatului din Ardeal, să-i raporteze cum stau în realitate lucrurile.

Comuna Proștea, numită astfel de sigur după numirea germană de Probstdorf, se găsește în județul Târnava Mare, plasa Agnita, și are o populațiune, în marea sa majoritate, formată din Români, câțiva unguri și restul Sași. Satul se numea altădată, după cum ne arată documentul de mai sus, Prodnik.

Nu încape îndoială că avem de a face în această comună cu urmașii foștilor Brodnici [3]).

Brodnicii în istoriografia străină și în cea română. — Cu problema Brodnicilor s'au ocupat atât scriitorii străini cât și scriitorii noștri; nici unii nici alții însă n'au ajuns, după părerea noastră, la o soluție definitivă.

Toți au pornit dela însemnarea cuvântului de Brodnic și cei mai mulți au admis că profesiunea ce se ascunde subt

---

1) Karácsonyi, *Századok*, a. 1908, p. 609.

2) Documentul original se găsește în archiva Capitlului dela Alba-Iulia.

3) Karácsonyi, I, *A borodnok ország, în Századok*, p. 613, a. 1908, greșește când crede că precum au imigrat în Ardeal cete de Ruși și Pecenegi, tot astfel au imigrat din Moldova de mai târziu cete mici de Brodnici și că o astfel de ceată ar fi descins în teritoriul comunei Prostea de astăzi; de aceea ar fi fost numit satul în secolul al XIII-lea, satul Brodnicilor, ung. Borothnic. Dar, nu numai cete, ci chiar păstori singuratici ar fi vizitat, în vederea pășunatului teritoriul nelocuit al Treiscaunelor și ar fi putut astfel să dea, mai ales în partea de miazăzi a județului Treiscune o sumă de numiri slave ca Boroșinău, Covasna, Osdola, Zagon, Papolț și alte multe.

www.dacoromanica.ro

numele acesta ar fi putut să dea numele întregului popor. In adevăr, după unii, vorba Brodnic ar veni, după cum a arătat-o marele slavist Miklosich [1]) din radicalul „brod", vad și sufixul „nic" și ar însemna locuitori dela vaduri, locuitori dela poduri.

Cuvântul slav „brod" a trecut și în limba română subt formele de brod, brodar, brodină sau brudină, a brodi sau a se brodi și, în sfârșit, brodite.

Brod însemnează și în limba noastră vad și pod plutitor; brodar, cu aceeași însemnare ca podar, ne arată pe cel ce mână brodul sau podul; brodină sau brudină și chiar prudină, însemnează întâi vad ca în proverbul „a se feri de putină și a da peste brudină"; în al doilea rând, luntre sau pod și în a treia însemnare, taxa ce se dă pentru trecerea unei ape cu brodul, ca în „De vei avea să-ți plătești brudina, nimeni nu te oprește să intri în corabie" [2]).

Tot din brod pare a veni și cuvântul nostru popular a brodi, sau a se brodi, adecă a ajunge la o apă tocmai în momentul potrivit, când te poți urca pe brod ca să te treacă pe celălalt mal. Și tot din brod derivă și brodite, pe brodite, adecă pe nimerite.

Și, fără îndoială, din verbul „broditi", care în limba slavă însemnează „a colinda", „a merge încoace și încolo", s'a ajuns la concepțiunea de „nomad", dată Brodnicilor, în limba germană Herumzöglinge sau Landstreicher, cum îi numește traducătorul german al lui Karamzin.

Scriitorii ruși, aproape în unanimitate, luându-se după însemnarea cuvântului de „brodnic" și după cea a lui „broditi", au considerat acest popor, ca popor slav și anume rusesc. In sprijinul teoriei lor ei au, în afară de cuvântul ce neîndoielnic este de origine slavă, și faptul că întâlnim pe Brodnici în stepele Rusiei și, uneori, fiind aruncați până în regiunile îndepărtate ale Donului.

Astfel, istoricul rus Karamzin socotește, dupăcum am amintit mai sus, pe Brodnici drept creștini, locuind printre

---

1) Miklosich, *Lexicon paleoslovenico-graeco-latinum, Etymologisches Wörterbuch; Die slavische Elemente im Rumunischen,* sub voce. In această ultimă lucrare, Miklosich citează vorbele *brod, vadum, brod, navis* (în l. sârbă); *brod, brudină,* traiectus, *brudariu,* portitor, *brodesc,* deliro, *broditi,* blaterare, *brodeală,* eventus.

2) *Dicționarul limbii române,* sub voce.

www.dacoromanica.ro

barbari—deşi cronicile nu o spun,—cu cari se aseamănă prin vieaţa lor şi fiind recrutaţi printre Ruşii pribegi şi punându-se pentru bani în serviciul principilor ruşi în certurile dintre ei [1]).

Hruşevsky, istoricul poporului ucrainian, ţinând seama de arătările analelor ruseşti şi mai ales fiind influenţat de informaţiunile culese din Karamzin, consideră pe Brodnici drept o populaţiune rusească, locuind în veacul al XII-lea şi XIII-lea la gurile Donului şi ducând o vieaţă de stepă [2]).

Tot ca Ruşi socotesc pe Brodnici şi scriitorii Ilovaischi şi Veselago, aşezându-i în apropiere de marea Neagră sau marea de Azov şi considerându-i ca marinari creştini [3]).

Hunfalvy, istoric ungur cu cunoscute prejudecăţi şi care s'a ocupat în special de problemele româneşti, socoteşte pe Brodnici ca Români şi urmărind chimera de a demonstra lipsa de continuitate a elementului roman în Dacia Traiană, crede a fi descoperit în această identificare nomadismul poporului român [4]).

Şi Peisker deduce nomadismul Românilor şi originea lor asiatică, precum şi o înrudire a lor cu popoarele turco-tătare, din identificarea cu Brodnicii cari ar fi locuit odinioară în regiunile îndepărtatului Don [5]).

Istoricii noştri sunt împărţiţi pe chestiunea Brodnicilor în două tabere: unii cred că sunt Români, alţii că nu sunt Români.

Cel dintâi care a studiat la noi problema Brodnicilor a fost Radu Rosetti. Acesta credea că Brodnicii ar fi aceiaşi cu Bârladnicii, adică cu locuitorii Bârladului, că ei ar fi locuit

---

1) Karamzin, *Histoire de l'Empire de Russie,* III, 8, pag. 144, trad. franceză.

2) Mih. Hrusevschi, *Geschichte des Ukrainischen (Ruthenischen) Volkes,* I, p. 127: „Eine zahlreiche ukrainische Steppen Bevölkerung, die Brodniki (Freigänger) welche in enger Verbrüderung mit den Nomadenhorden, den Beherrschenden der Steppen, in diesen Steppen zu leben vermochte".

3) Citaţi de A. V. Boldur, *op. cit.* p. 115 şi ale căror lucrări nu ni-au fost accesibile.

4) Hunfalvy, *Die Rumänen und ihre Ansprüche,* p. 77: Der Hirte, namentlich der Gebirgshirte ist zum Wandern gezwungen, er führt ein unstates Leben. In den slavischen Sprachen heisst der herumvagierende Mensch „brodnik", und siehe da, auch unter diesem Namen kommen die Wlachen als Brodniken vor".

5) Peisker, Die Abkunft der Rumänen, pag. 201. Cf. şi Sacerdoţeanu, *Consideraţiuni asupra Istoriei Românilor în evul mediu,* p. 148.

www.dacoromanica.ro

spre miazăzi de Bolochoveni cari trăiau ceva mai la miază noapte şi că ar fi format, în veacul al XII-lea cea dintâi organizaţie de stat în Moldova. Şi, aceiaşi Bârladnici sunt descrişi de Karamzin, după cronicile ruseşti, aproape cu aceleaşi cuvinte ca şi Brodnicii, de cari nu s'ar deosibi întru nimic, decât doar că ei locuesc în Moldova, având de capitală Bârladul [1]).

Şi, după cum Bolochovenii dela nord [2]) — continuă să-şi desvolte R. Rosetti ideea — s'au putut împăca cu Tătarii subt îndatorirea de a cultiva grâul şi meiul (mălaiul) [3]), trebuitor oştirilor lui Batu, tot astfel şi Brodnicii, de mai la sud, vor fi obţinut probabil aceleaşi condiţiuni, ca şi consângeii lor de mai la nord. In marea pustiire a Mongolilor se pare că numai Românii, ca popor sedentar [4]), vor fi găsit mijlocul de a se adapta împrejurărilor, fie unindu-se în lupte cu barbarii, ca în cazul Voevodului Ploscânea, fie servindu-i cu alimente, de cari aceştia aveau atâta nevoe.

Dumitru Onciul, întrebuinţând şi în problema Brodnicilor o metodă critică riguroasă, ajunge la concluziunea că Bodnicii nu pot să fie decât Români şi ne atrage luarea aminte în special asupra împrejurării că ei sunt numiţi întotdeauna

---

1) R. Rosetti, *Revista Nouă*, III, p. 55.

2) Numele Bolochovenilor — dela Voloch, cum numeau Ruşii pe Români — se întâlneşte, în documentele vremii, în numirea localităţii Bolechow din Galiţia, numită Villa Valachorum. Cf. Onciul, *Orig. princip. rom.*, p. 237. Domnul A. V. Boldur, *op. cit.*, p. 120 enumeră o sumedenie de localităţi cari ne amintesc pe Bolochovenii de odinioară. Domnul Iorga se miră în *Revista Istorică*, XXI, p. 100 că noi ne-am ocupat în vol. VII al *Izvoarelor istoriei Românilor* şi de Bolochoveni, pe cari d-sa în *Brodnicii şi Românii*, p. 150 îi considera ca „lichidaţi" şi al căror nume n'are nimic a face cu Românii", deşi, chiar D-sa în *Ist. Rom.* III, p. 81, socoteşte că ar putea fi crezuţi şi ca Români, căci ne spune: „Dacă, mult mai sus cronica rusească a lui Ipatie pomeneşte, la 1150 Bolohovo la Bug, iar la 1231 Bolohovci între Chiev, Haliciu şi Volinia, putem sau ba să-i admitem ca Români, cum s'a făcut în general până acum. De fapt, Bolochovenii par a fi în adevăr numai capi de foarte mici ocoale de oraşe".

3) Letopiseţul lui Ipatie, ediţ. III a Comis. Arch. St. Petersburg, p. 626: „De acolo arzând şi robind ţara Bolohoveană, i-a lăsat pe ei Tătarilor, pentru ca să le are şi samene grâu şi meiu".

4) Cf. Sacerdoţeanu, *Românii şi Barbarii în secolul al IX*, p. 7: „Barbarul fiind militar, fie de luptă regulată, fie de jefuire, după cum era cazul, trebuie neapărat să fi fost cineva obligat să producă întreţinerea".

www.dacoromanica.ro

alăturea de Cumani și nici odată nu se confundă cu aceștia [1]). Brodnicii sunt după Onciul, aceiași cu Vlachii dela nordul Dunării, cu cari însă întotdeauna se confundă.

„Această confundare a ambelor numiri, zice Onciul, pe lângă faptul că Brodnicii sunt deosebiți ca popor și de Cumani și de Ruși, cum și că ei ajută pe Asaneștii în luptele acestora cu Bizantinii, lupte la cari au luat parte și Românii din Țara Românească, ar indica că Brodnicii din Moldova meridională erau Români. Dar numele lor este slav, derivând din slav. brod (=vad) și ar putea să însemne locuitori pe vad sau lângă un râu mai mare, cum ar fi Prutul și Nistrul. Acest nume slav dându-le și diplomele ungurești, în cari ei se găsesc menționați până la invaziunea Tătarilor, pe când Ungurii numesc pe Români Vlachi (ung. Olah), ar urma că Brodnicii erau mai probabil o populațiune mixtă, compusă din Români și Slavi, cu organzație deosebită de cea a Rușilor propriu zișI, ca și de cea a Cumanilor, de cari popoare ei sunt deosebiți în știrile ce avem despre ei".

Și observă mai departe istoricul Onciul: „Faptul că ei nu fac cauză comună cu Rușii și Cumanii în contra Tătarilor, vorbește invederat pentru caracterul lor străin de aceste popoare în ce privește naționalitatea și organizațiunea lor, cum și naționalitatea română, cel puțin pentru a elementului conducător între ei, pentru organizațiunea lor cnezească. Iar dacă întâlnim la ei un voevod, menționat în analele rusești cu ocaziunea unui războiu, acesta pare să fie numai un conducător în timp de războiu, care înțeles îl are cuvântul voevod în limba rusească. Oricum, voevodul Brodnicilor nu poate fi considerat ca fiind investit cu putere monarchică, cum erau voevozii români de apoi. Organizațiunea cnezească a Brodnicilor cu urmele posterioare de cneji ce se constată pe teritoriul lor, are în tot cazul cea mai multă probabilitate pentru sine".

Pornind tot dela etimologia cuvântului „brodnic", canonicul Augustin Bunea socotește pe Brodnici ca Români; numele de „brodnic" însă îl identifică nu cu cel de Vlah, cum credea Onciul, ci cu cel de Muntean „Căci, zise Augustin Bunea, singura dificultate care s'ar putea aduce în contra

1) Asupra simbiozei Românilor cu Cumanii vezi *Izv. Ist. Rom.* XI, *Cron. pict. dela Viena*, p. XLVIII.

www.dacoromanica.ro

naţionalităţii române a Brodnicilor este acest nume al lor. Cei mai mulţi istoriografi deduc numirea aceasta dela cuvântul slav brod = prudină, brudină, pod umblător, vad, şi astfel Brodnicii ar însemna podari sau oameni cari locuesc în vadurile râurilor. Dar această explicare ni se pare nefirească, mai întâi fiindcă nu se poate închipui ca un popor şi o provincie întreagă să se numească după o îndeletnicire a unor puţini oameni, care îndeletnicire se află la toate popoarele. Apoi este şi dificultatea că din brod, pod, ca să faci podar, nu se adaugă sufixul „nik", ci „ar" şi astfel podarii ar trebui să se cheme în limba slavă „brodar". De aceea, lăsând în grija slaviştilor explicaţiunea firească a acestei numiri, observăm că cuvântul Brodnic, Prodnic, stă alături la un scriitor bizantin cu numele Bordoni cari împreună cu Cumanii ajută pe Asaneşti în contra Bizantinilor în luptele urmate la întemeierea imperiului româno-bulgar în 1186. Deci se poate ca numirea Brodnicilor să se derive dela slavicul brodo = munte, ceeace cu sufixa nik ar însemna Muntean, ca Berladnic=Bârlădean. Ştim însă că Românii la răsărit şi miazăzi de Ardeal s'au numit Munteni şi ţara lor Muntenia sau latineşte Transalpina [1]), care numire se întâmpină în documente încă din veacul al XIII-lea. Astfel ţara Brodnic sau Borodnic n'ar fi altceva decât numirea slavă a ţării care mai târziu s'a numit latineşte Transalpina, iar Romanii i-au spus Muntenia. Ţara aceasta a Muntenilor a fost odinioară însă cu mult mai mare şi se întindea şi în munţii Ardealului, până ce i-au scos de acolo Ungurii, lăsându-le în Ardeal numai ţara (terra Blachorum) dintre Olt şi Carpaţi [2]).

Părerea canonicului Aug. Bunea o admite şi C. Kogălniceanu [3]) care, în sprijinul unei păreri de ordin lincvistic, aduce un argument de ordin istoric şi anume un fapt pe care

---

1) Hunfalvy, *op. cit.*, p. 97 crede că precum din Erdö-elve, numele unguresc al Ardealului, s'a născut prin traducere, Ultra Silvania şi mai apoi Transilvania, tot astfel din ungurescul Havas el foldje, am avea, în traducere Ultra montes nivium şi mai apoi Transalpina.

2) Aug. Bunea, *Incercare de istoria Românilor până la 1382*, p. 130, sq.

3) C. Kogălniceanu, *Românii subt Unguri până la Intemeierea ţării Româneşti şi a Moldovei*, în *Arhiva*, XXXVII a. 1930, p. 98.

www.dacoromanica.ro

ni-l citează călugărul dominican Ascelinus [1]). La anul 1246 acest călugăr, făcând un raport despre misiunea ce a avut la Cumani ne vorbeşte despre masacrele Tătarilor asupra popoarelor, mai cu seamă creştine, şi ne citează pe Unguri, pe Munteni şi pe Poloni — de tanta occisione Hungarorum, Montanorum et Polonorum [2]). Prin Munteni, Kogălniceanu crede că Ascelinus, adecă Carpini, a voit să înţeleagă pe Brodnici, al căror nume îl socoteşte format din radicalul brodo=munte şi sufixul nic.

Plecând dela înţelesul etimologic al cuvântului Brodnic, radic. brod şi sufixul nic, istoricii noştri au căutat să arate cari sunt acele vaduri lângă cari a trăit acest popor al Brodnicilor.

Domnul Iorga crede că numele de Brodnic este împrumutat dela „o obişnuinţă", mai mult dela „o cancelarie slavonă", iar ipoteza susţinută de Onciul, cumcă Brodnicii, ca şi voevodul lor Ploscânea ar fi Români, nu o admite. Iată cum argumentează D-sa în această privinţă: „Dacă în veacul al XII-lea încă ar fi fost o organizaţie românească în stare să ducă aşa de departe lupte, când cu Turanienii când alături de Turanieni, jucând şi un rol ca cel al lui „Ploscânea", evident că am fi avut de multă vreme o formă politică determinată în regiunile Moldovei, unde ea apare abia la jumătatea secolului al XIV-lea. Trebuie lăsaţi la o parte aceşti Brodnici al căror nume va fi avut sensul derivat de „pribegi", pe care îl menţionează Onciul şi a căror asemănare cu Cazacii Donului se poate menţinea" [3]).

D-sa pare deci că face deosebire între Brodnicii analelor ruseşti şi Brodnicii ce trăiau în regiunile noastre. Vorbind despre identificarea Brodnicilor cu Bordonii (Brodonii), din cronica bizantină, cari luptă alături de Cumani în contra Bizantinilor pentru „Bizanţul vlaho-bulgăresc al Asaneştilor", susţine că ei trebuesc căutaţi în vadurile dobrogene şi basarabene ale Dunării. Căci zice D-sa „Oameni de vad, în părţile dunărene, Brodnicii nu pot fi căutaţi decât la vadu-

1) Sacerdoţeanu, *Rev. Ist.* XXIV, a. 1938, ne arată că pasagiul citat de C. Kogălniceanu este de fapt al lui Plano Carpini, iar nu al lui Ascelinus şi că din Fejér, *Cod. dipl* a trecut neverificat în Hurmuzachi.

2) Hurmuzaki, *Doc.* I, p. 235.

3) Iorga, *Brodnicii şi Românii*, în *An. Ac. Rom.*, VIII, s. III, p. 149.

www.dacoromanica.ro

rile dobrogene şi basarabene ale Dunării şi marilor ei afluenţi, acolo unde este vadul dela Isaccea, marele vad, vadul dela Măcin, Vadul lui Isac pe Prut, Vadul lui Vodă pe Nistru. Ei îndeplinesc aci şi funcţia pe care, pe vremea Avarilor, Bizantinii o atribue la Dunărea vestică aşa numiţilor ναῦται [1]).

Şi fiindcă numele lor „de cancelarie" trimite la o organizaţie, d. Iorga crede că ar putea fi vorba de formaţiunile drâstoriene şi dobrogene ale lui Tatul şi ceilalţi cari ar fi format aci un fel de „Vlaşcă" [2]).

Ademenit de înşelătoarea etimologie a cuvântului de „brodnic", d. Iorga cade în contrazicere când se găseşte în faţa interpretării realităţilor istorice. Căci este silit să constate pe aceiaşi Brodnici şi în regiunile muntoase şi fără de vaduri ale Carpaţilor şi se vede obligat, în acelaşi timp, să treacă subt tăcere pe Brodnicii din Ardeal.

„Când Manuil, zice d. Iorga, a crezut că poate strânge pe Unguri prin pasurile Moldovei, el a venit prin vadul dela Obluciţa, căutând pasurile din Săcuime şi în cale el ia cu dânsul ve Vlachi, aceiaşi cu Vădenii brodnici, pe cari îi vom întâlni mai târziu la trecerea marilor ape, în legătură cu formaţiunile din Dobrogea şi dela Silistra" [3]). Iar mai jos, „Existenţa unor formaţiuni de state la Dunărea de jos, existând pe la 1100 şi întinzându-se firește cât numele de Vlaşca, menţiunea oamenilor dela vaduri, Brodnicii şi la Unguri şi la Slavi, se va înţelege cum trupele lui Manuil Comnenul au putut găsi... Români în calea lor spre Haliciu [4]).

Şi apoi, „Am dovedit aiurea că oamenii dela broduri, adecă dela vaduri, nu pot fi decât cei dela aceeaşi Dunăre, unde fiinţase şi un stat al lor care trebuie admis, deci ca existent şi acuma, acea Vlaşcă a cărei întindere mergea în adevăr până subt muscele" [5]).

---

1) Iorga, *Ibidem*, pag. 150. Cf. şi N. Bănescu, *Cele mai vechi ştiri bizantine asupra Românilor la Dunărea de jos* în *Anuarul de Ist. Nat. Cluj*, p. 146.

2) Vezi C. Necşulescu, *Ipoteza formaţiunilor politice române la Dunăre în sec. XI* în *Rev. Ist. Rom.* VII, p. 122 care încearcă să facă dovada despre netemeinicia acestor formaţiuni politice.

3) Iorga, *Ist. Rom.* III, p. 75.

4) Iorga, *Ist. Rom.*, III, p. 81.

5) Iorga, *Ist. Rom.*, III, p.. 108. La p. 114 se vorbeşte de drumul Brodnicilor dela Câmpulung înainte spre Dunăre.

www.dacoromanica.ro

Evident, avem de a face aci cu Brodnicii cari nu trăiau numai la vaduri.

In cele din urmă, vorbind despre Brutenii amintiți alături de Blaci în luptele lui Ottocar al Boemiei în contra împăratului german, d. Iorga crede că acești Bruteni pot fi „cel mult Brodnici moldoveni".

Din interpretarea faptelor istorice rezultă deci, chiar după d. Iorga, ca Brodnicii se găseau peste tot, și în Muntenia și în Moldova și în Ardeal, unde D-sa îi constatase altă dată, iar nu numai în vadurile dobrogene și basarabene.

Domnul V. Motogna, admițând pentru numele de Brodnic o etimologie neacceptată de nimenea, a crezut că în vorba Brodnic am avea radicalul Bron sau Bran, ceeace în limbile slave însemnează „poartă" și sufixul ic și a socotit că poate să identifice pe Brodnici cu Vrâncenii, având aceeași însemnare de apărători ai trecătorilor, de păzitori ai porților [1]).

Mai târziu, însuși D-sa a părăsit ca neîntemeiată părerea ce emisese.

Părintele I. Ferenț, într'un studiu de altfel temenic făcut asupra Cumanilor, găsește prilejul să se ocupe și de problema Brodnicilor [2]). D-sa, întemeindu-se pe intepretarea diplomei regelui Andrei al II-lea și a confirmării papei Honoriu al III-lea, caută să stabilească localitatea unde puteau trăi Brodnicii. Această localitate nu putea să fie decât la sudul Moldovei, lângă Siretul inferior.

In ce privește însă naționalitatea acestui popor, părintele Ferenț nu-i socotește ca Români, aducând în sprijinul părerii sale următoarele argumente:

Intemeindu-se pe faptul că în unele izvoare rusești Brodnicii ne sunt prezentați ca nomazi, pe când Românii se știe că n'au fost niciodată nomazi, în sensul cum au fost Mongolii și Cumanii; că ei ne apar pe malurile râului Oka, în anul 1147 alături de Cumani, ca aliați ai principelui rus Sviatoslav; că, mai târziu, la anul 1186 dau ajutor, tot alături de Cumani, Asaneștilor; iar în anul 1222 și 1254 îi găsim în Moldova lângă Siretul Inferior și în 1223 la Calca lângă Don, ca aliați ai Tătarilor, în contra Rușilor și Cumanilor, subt conducerea

1) V. Motogna, *Rev. Ist.*, a. 1922, p. 55.

2) I. Ferenț, *Cumanii și Episcopia lor*, p. 125.

www.dacoromanica.ro

voevodului Ploscânea, trage concluziunea că Brodnicii nu puteau să fie Români [1]).

De asemenea, împrejurarea că Brodnicii sunt amintiți în anul 1227 alături de Cumani, a căror (Brodnici sau Cumani) convertire la creștinism sau numai la catolicism se nădăjduește; că în 1254 Brodnicii sunt numiți „infideles", face pe părintele Ferenț să conchidă că Brodnicii nu sunt Români. Ei ar fi un trib din neamul turcesc al Berendicilor, popor nomad, despre care ne vorbește cronica lui Nestor. Acești Berendici, locuind pe malul stâng al Niprului ar fi fost numiți de Ruși Brodnici, nume ce li-a rămas și la vadurilor Siretului din Moldova de jos [2]).

„Argumentul, conchide maliţios mai departe părintele Ferenț este bolnav de „nimis probat: ergo nihil probat". A prefăce pe Ploskinia al analelor rusești, cum susținuse D. Onciul în Ploscânea și a vedea în el un Român, ne pare un joc filologic, fără valoare decât aceea a unui haz" [3]).

Cât privește Proștea-Prodnic de lângă Târnava sau Borothnic de lângă Sibiu, acestea, după părintele Ferenț, n'ar fi decât niște reminiscențe din epoca slavonă [4]).

Pentru d. Romulus Cândea, Brodnicii sunt un popor de naționalitate română [5]). D-sa se bazează pe cercetările lui Onciul și pe cele ale d-lui Iorga [6]).

Domnul C. C. Giurescu, după ce constată existența neîndoelnică a Brodnicilor în țara noastră, că acești Brodnici sunt o populațiune care locuia lângă vaduri și anume lângă vadurile râurilor din răsăritul Munteniei și din sudul Moldovei, că „țara Brodnic pare a fi avut o întindere apreciabilă,

---

1) I. Ferenț, *loc. cit.*, p. 127.

2) I. Ferenț, *loc. cit.*, p. 128.

3) I. Ferenț, *op. cit.*, p. 129.

4) Vezi *Rev. Ist.*, a. 1923, critica întemeiată ce aduce d. V. Motogna obiecțiunilor părintelui I. Ferenț.

5) Rom. Cândea, *Der Katholizismus in den Donaufürstentümern*, p. 3, nota 2.

6) La 1905 când d. Iorga a publicat *Geschichte des rumänischen Volkes*, Brodnicii, locuitori dela vaduri erau socotiți ca identici cu Moldovenii. Căci D-sa zice I, p. 183: Folglich sind diese Bauern an den „Furten" nichts anderes als diejenigen Rumänen, welche, wie es auch der Bericht über die kaiserlich byzantinischen Züge besagt, in dem Hügellande der Moldau Ackerbau trieben". In același timp amintește tot aci și despre Prodnicii dela Făgăraș și de Borothnicii dela Sibiu.

www.dacoromanica.ro

de vreme ce este amintită alături de Cumania" socoteşte că — ţinând seama de împrejurarea că la data când apar Brodnicii, asimilarea Slavilor era fapt împlinit — nu este lipsită de temei ipoteza care îi consideră drept Români. D-sa nu separă pe Brodnicii voevodului Ploscânea cari la 1223 luptaseră la Calca, de Brodicii din ţara noastră. Şi, prudent, D-sa crede că în starea de astăzi a cunoştinţelor despre Brodnici, problema acestei populaţiuni rămâne deocamdată nedeslegată [1]).

Pentru d. A. V. Boldur, problema Brodnicilor este una din cele mai interesante probleme ale istorigrafiei noastre. Această importanţă o atribuie în special faptului că avem de a face cu nişte Români cari trăiesc în afară de graniţele actuale ale ţării noastre [2]).

D-sa stabileşte mai întâi identitatea dintre Brodnicii analelor ruseşti şi Brodnicii din regiunile noastre şi supunând unei amănunţite cercetări atât cronicile ruseşti cât şi toponimia provinciilor Voliniei, Podoliei, Chievului şi Galiciei, ajunge să constate un surprinzător de mare număr de localităţi de origine românească. O hartă ce însoţeşte cartea sa scoate şi mai bine în evidenţă elementul românesc din regiunile pe cari le cercetează. Şi d. Boldur conchide că, într'o vreme, raporturile dintre Români şi Ruşi erau de o strânsă legătură.

In acelaşi timp, d. Boldur stabileşte definitiv şi forma exactă a cuvântului Ploscânea, bănuită numai de Onciul, ca având un timbru românesc, căci colaţionând cronicile Voscresenscaia şi Academicescaia, care este numai o anexă a cronicei numită a lui Lavrentie, constată că, în cronica Academică, numele voevodului este Ploscânea, cu â, exact cum îl preconizase cu spiritul său pătrunzător Dumitru Onciul [3]).

Domnul Boldur însă ni se pare că greşeşte atunci când fixează patria Brodnicilor.

In adevăr, D-sa pornind dela împrejurarea că în cronicile ruseşti denumirea populaţiunilor se face sau după caracterul teritoriului, unde locuesc acele populaţiuni (Devliani,

---

1) C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, I, p. 313.

2) A. V. Boldur, *Istoria Basarabiei*, I, p. 111.

3) A. V. Boldur, *Ibidem*, p. 115. Vezi şi pasagiile din Cronica din Novgorod, p. 803 reproduse de noi în *Izv. Ist. Rom.*, XII.

www.dacoromanica.ro

locuitori ai dealurilor, Poliani, locuitori ai câmpiilor, sau dela orașul din care ele se trag (Smoliani-Smolensk, Periaslavți-Periaslavl, Novgorodți-Novgorod), socotește că și Brodnicii s'ar numi după orașul Brodi, pe care D-sa îl constată ca fiind odinioară capitala și orașul principal al regiunei din sudvestul orașului de azi Vladimir-Volânski. Orașul Brodi, în al doilea rând, situat într'o regiune mlăștinoasă cu bălți și vaduri, regiune cunoscută astăzi subt numele de Bălțile Pinsk, a jucat în trecut un mare rol istoric. Centrele Brodnicilor ar fi fost, după părerea d-lui Boldur, între Galiția, Volinia și Podolia [1]).

Din regiunea Brodnicilor, ca și din cea a Bolochovenilor, dela sudul celei dintâi, d. Boldur ne citează o sumedenie de localități cari ne dau dovadă despre așezările românești ale Brodnicilor. Astfel, pe lângă numeroasele localități cari păstrează în radicalul lor numele de Volohi, Boloh, Vlah, Vlasi etc., numiri pe cari Slavii le întrebuințează spre a designa pe Români, ni se citează trei comune numite Plosca — după care de sigur s'a numit voevodul Brodnicilor, Ploscânea — apoi localitățile Bronic, Brodnița, Brodoc — un Brodoc îl întâlnim și în județul Vaslui [2]) — Satanov (Satu nou), Singura, Troianov și alte multe cari păstrează pe dacicul „dava": Gnidava, Mlodava, Voscodavia, Voscodauți, etc. și valul Troian, la hotarul dinspre Halici, ridicat de sigur de Brodnicii cari mai păstrau încă amintirea lui Traian [3]).

O schimbre radicală în configurațiunea țărilor românești s'a produs numai prin marea invazie tătărească din 1241. Cu această împrejurare Moldova și Muntenia fiind măturate de elementele barbare suprapuse, Românii și-au părăsit, după părerea d-lui Boldur, lăcașurile lor din țara Brodnic și din țara Bolochovenilor, unde se stabiliseră de mult, și unde poate erau autochtoni și au imigrat unii spre sud, în Moldova, alții spre vest în Polonia și alții, în sfârșit spre văile Ucrainei și pe valea Niprului. Cei ce au rămas pe loc s'au desnaționalizat complet și n'au lăsat după ei decât o amintire slabă în toponimia regiunilor ruse [4]).

---

1) Boldur, *op. cit.*, I, p. 119.

2) O villa Brodnuk, o întâlnim în 1253 în Nitria. Cf. Fejér, *Cod. dipl.* V, 2, p. 137, câteva localități derivate din Brod. în *Dicț. Geogr. al Rom.*, Brodnița (germ. Strassburg) este un oraș în Polonia etc.

3) Boldur, *op. cit.*, p. 132.

4) Boldur, *op. cit.*, p 140.

www.dacoromanica.ro

Domnul G. I. Brătianu, în două cărţi le D-sale [1]), admiţând părerea lui Uspenschij [2]) crede, ca şi odinioară Dumitru Onciul, că Brodnicii sunt acelaşi popor ca şi Brodonii-Vordoni din cronica bizantină, το ἐκ Βορδόνης, că numele lor este acelaşi cu al Brodnicilor din analele ruseşti din 1147, uniţi atunci cu Cumanii; că acest nume al lor este acelaşi cu al Brodnicilor din documentele ungureşti dela începutul veacului al XIII-lea; că ei sunt stăpânii vadurilor, adecă ai regiunilor din Moldova de miazăzi, vecină cu ţinuturile Munteniei, brăzdate de atâţia afluenţi ai Dunării, că trăind în vecinătatea Cumanilor, n'au fost întotdeauna în bune raporturi cu aceştia; că şeful lor, un voevod cu numele Ploscânea — d. Brătianu nu face deosebire între Brodnicii analelor ruseşti şi Brodnicii regiunilor noastre — se găsea alături de Tătari, când aceştia în 1223 invadaseră Rusia sudică.

Şi se întreabă d. Brătianu: „Să fie oare prea riscat de a apropia de misterioşii N. nd. r. sau V. n. nd. r. pe Vordonii sau Brodonii textelor bizantine, Brodnicii, pe cari cancelaria pontificală, la începutul veacului al XIII-lea, îi confundă cu Românii din Carpaţi? Ipoteza V. n. nd. r. — Vordoni, Brodoni pare greu de admis".

Iată despre ce este vorba.

Un geograf anonim din Afganistanul de miazănoapte a compus la Gozgân, în anul 983, o geografie universală, intitulată Hudûd-al-Âlam „frontierele lumii", în care ni se arată că ţara Maghiarilor se mărgineşte la răsărit cu munţii, la apus şi la miazănoapte cu teritoriile Rusilor, la miazăzi cu tribul creştin al V. n. nd. r., cari sunt oameni slabi şi săraci, stăpâni pe puţine averi. Mirvâţii sunt vecini cu munţii V.n.nd.r şi se întind de aci până în ţara Pecenegilor şi până la marea Neagră [3]).

Arătările geografului anonim din Afganistan sunt întregite, cu un secol mai târziu, de informaţiunile ce ni le dă un scriitor persan, cunoscut de obiceiu subt numele său de ori-

---

1) G. I. Brătianu, *Vicina şi cetatea Albă*, p. 333 şi *Une énigme et un miracle historique: le peuple Roumain*, p. 98.

2) Th. Uspenschij, *Obrazovanie vtorago bolgarstkago carstva.* Odessa, 1879, Anexă, p. 35.

3) V. Minorsky, *Une nouvelle source persane sur les Hongrois au X-e siècle* în *Nouvelle Reuve de Hongrie*, LVI (1937), p. 305. Cf. şi G. I. Brătianu, *Une énigme*, p. 94.

www.dacoromanica.ro

gine, Gardîzî, care pe la anul 1050 a scris o carte intitulată Zayn-al-achbâr, „podoaba istoriilor", în care între altele ne vorbeşte despre Maghiari, şi despre popoarele învecinate cu aceştia. Informaţiunile geografului anonim, ca şi ale lui Gardîzî, ne sunt confirmate şi de alţi doi scriitori orientali: de Ibn Rusta, dela începutul veacului al X-lea şi de Al-Bakrî, dela sfârşitul veacului al XI-lea şi de copietorii lor de mai târziu.

Iată ce nes pune Gardîzî în traducerea românească a d-lui A. Decei [1]):

Intre ţara Bulgarilor şi ţara Es-g-l [2]) cari sunt tot din Bulgari, este hotarul Maghiarilor. Şi aceşti Maghiari sunt un neam de Turci. Şi conducătorul lor e cu 20.000 de călăreţi; şi pe acest conducător îl numesc K.n.de [3]) şi acesta este numele stăpânului [4]) lor celui mare. Şi pe acel conducător care orânduieşte treburile îl numesc dj-le [5]), iar Maghiarii fac ce porunceşte dj-le. Ei au o pustie cu iarbă şi loc vast [6]). Şi ţara lor e 100 parasange pe 100 parasange. Şi ţara lor e lipită de Marea de Rûm (=Marea Neagră), care din râul Djaihûn în acea mare cade [7]). Şi ei locuesc între aceste râuri. Şi cum se face iarnă, acela care se găseşte mai departe de fluviu, se întoarce lângă fluviu şi peste iarnă stă acolo: şi prind peşti şi cu aceştia îşi câştigă hrana. Şi acel fluviu este acela care e la stânga lor. Lângă Slavi este un popor din imperiul roman (äz Rûm) şi toţi sunt creştini şi se numesc N.n.d.r. Şi ei sunt mai mulţi decât Maghiarii, însă sunt mai slabi. Şi pe aceste două fluvii, pe unul îl chiamă Itil [8]), iar pe celălalt Dûbâ. Şi

---

1) A. Decei, *Asupra unui pasagiu din geograful persan Gardîzî*, în volumul de omagiu al Fraţilor Al. şi I. Lapedatu, p. 881. Tot dela d. A. Decei am împrumutat şi notele din acest pasagiu al lui Gardîzî. Cf. şi Kuun Géza în *A magyar honfolglalás Kútfői*, p. I, 39 sq.

2) Minorsky: Askil.

3) K. n. de = Kende.

4) Stăpânului, adecă regelui.

5) Dj-le echivalentul lui Γύλας la Prophyrogenitus, ung. Gyula, rom. Gelu.

6) Minorsky: Ei posedă o câmpie întinsă plină de iarbă.

7) In acea mare cade. Pasagiul acesta este neclar. Minorsky: Ţara lor se găseşte lângă marea de Rûm spre care curg două fluvii mari.

8) Minorsky: Atil. Izvoarele persane confundă cele trei etape ale aşezării Ungurilor: cea dela Urali, cu cea dela Atelkuz (Atel-közöt. între ape) de care ne vorbeşte Profirogenitul şi cu cea din Pannonia.

www.dacoromanica.ro

«cum Maghiarii sunt pe marginea fluviului, îi văd pe aceşti N.n.d.z (N.?dh.z). Şi sub N.n.d.r., pe marginea fluviului este un munte mare şi apa (=fluviul) iese pe lângă acest munte. Şi dincolo de acest munte este un popor creştin şi ei sunt numiţi M.r.vat (M.r.dât?). Şi între ei şi între N.n-d-r (N.n.d.z) este un drum de zece zile... Şi aşa se zice că numărul lor (al Maghiarilor) e mai mare decât al Romanilor (Rûm). Şi ei sunt un popor deosebit... Şi ţara Maghiarilor este toată cu arbori şi mlaştini şi pământul lor e umed. Şi ei necontenit îi birue pe Slavi şi mereu impun Slavilor biruri şi pe ei îi au ca pe sclavii lor. Şi Maghiarii sunt adoratori ai focului şi merg în expediţii în contra Slavilor şi Ruşilor şi de acolo aduc robi şi îi duc Romanilor şi îi vând..."

Prin urmare atât geograful anonim din Afganistan cât şi Gardîzî, precum şi Al-Bacri constată că între Unguri şi între Slavi locuesc două popoare creştine, deosebite de Unguri şi de Slavi, consideraţi şi unii şi ceilalţi ca păgâni şi anume poporul M-r-vat, adecă poporul Croaţilor (ung. Horvát), sau poate poporul morav al lui Suatopluc, cucerit de Unguri la 894 şi al doilea poporul numit M.n.d(dh).r(z) sau V.n.nd-r.

Observăm împreună cu d. Decei că toate amănuntele cele de ordin geografic: munţii, Dunărea, cât şi cele de ordin etnic: popor deosebit de Maghiari şi de Slavi, apoi faptul că ei sunt mai mulţi decât Maghiarii, dar mai slabi decât ei — evident din punct de vedere militar, ceea ce conglăsueşte cu spusele Notarului anonim — că sunt creştini, pe când Maghiarii şi Slavii sunt păgâni, că fac parte din imperiul roman şi că trăesc între Maghiari şi între Slavi, departe de aceştia din urmă la o distanţă de 400—500 km., toate aceste arătări ne fac să credem că aci este vorba de poporul român [1]).

„Chiar şovăirea în aplicarea punctelor diacritice, în cele două manuscrise, zice d. Decei care a studiat în amănunte

1) De altfel, însuşi Minorsky, lector de literatura şi istoria persană dela Şcoala de studii orientale dela Londra, înainte de a se fi pronunţat pentru identificarea poporului N.nd.r sau V.l.nd.r, cu tribul turcesc al Vunundur-ilor, de care vorbeşte Masûdî şi care ar fi invadat în 936 teritoriul bizantin, a socotit că trebuie identificat cu vr'o populaţie românească din Moldova sau din Muntenia: „J'avais tout d'abord pensé à identifier les M.nd.r. à quelque population roumaine de Moldavie, ou même de Valachie", identificare ce a făcut-o în urmă d. Decei, elevul lui Minorsky.

www.dacoromanica.ro

această problemă, ar arăta că în original numele a fost scris altfel [1]).

De aceea n'ar fi exclus ca subt numele V.n.nd.r să se ascundă numele Vordonilor, adecă al Brodnicilor [2]).

Brodnicii-Prutenii. — Părerea noastră se deosibește cu totul de părerile istoricilor citați până aci.

Numele de Brodnic este după noi — și faptul îl prezentăm ca o simplă ipoteză — traducerea în limba slavă a numelui de Prutean, locuitor al regiunii dela Prut.

Se știe că Românii, în afară de numele lor de origine, au purtat și un al doilea nume distinctiv, luat după cursul apelor, în jurul cărora s'au așezat: Olteni, cei din valea Oltului, Crișeni, cei din valea Crișului, Timoceni, cei din valea Timocului, Bănățeni, cei din Banatul Timișului, Moldoveni, cei din valea Moldovei și așa mai departe. Tot astfel s'au numit Pruteni cei din valea Prutului.

Numirea de Pruteni, pe care o întâlnim în cronici și în documente, găsindu-se în luptă de întrecere cu numirea de Moldoveni, subt care nume odinioară erau cunoscuți numai locuitorii de lângă râul Moldova, a fost biruită și ea a cedat locul. Astfel s'au numit, cu trecerea vremii, Moldoveni, nu numai locuitorii din valea Moldovei, ci și cei din valea Siretului, din valea Prutului și din alte văi. Și s'ar putea ca înlăturarea cuvântului Prutean să se fi datorat tocmai faptului că s'a generalizat întrebuințarea cuvântului tradus în limba slavonă. — Astăzi însă, prin fixarea, pe cale literară, a graiului românesc, se observă în limbă tocmai fenomenul contrar, cel al înlocuirii din circulație a elementelor slave prin elemente de origine latină: vrednic prin demn, vreme prin timp, oblăduire prin conducere, etc.

Intre râurile ce se varsă din teritoriul scitic în fluviul Istru, Herodot, cu câteva veacuri înainte de Christos, ne citează și râul Πόρατα, numit de Greci Πυρετός. Mai târziu,

---

1) Decei, *loc. cit.*, p. 899.

2) Atât d. Decei cât și d. Brătianu presupun că subt numele V.n.nd.r sau N.n.d(dh).r.(z), s'ar putea să se ascundă numele trecător al vreunui conducător al poporului român — desemnat, înlăuntru, totdeauna prin numele „Român", iar, în afară, prin numele de „Vlah", — după un vechiu obiceiu turcesc de a se numi popoarele după numele șefului: Osmanlii (Osman), Selgiucizi (Selciuc).

www.dacoromanica.ro

același râu Porfirogenitul îl numește Βρούτος, în limba pecenegă Βουράτ. Brutos este forma ce se apropie mai mult de românescul Prut.

Porata sau Pyretus, însemnând în limba vechilor Traci o apă peste care se poate trece cu plutele sau cu podul de lemn — Istrul sau Dunărea nu putea fi trecut decât cu bărcile sau cu corăbiile — Slavii dând în drumul lor spre miazăzi peste Românii Pruteni, adecă peste Românii dela vadurile sau dela podurile Prutului, le-au tradus numele în limba lor, numindu-i Brodnici.

Asupra originii numelui de Prut s'au dat felurite etimologii. Pare însă că vorba e de obârșie iraniană, modificată de fonetica tracă și având însemnarea de trecere, vad sau pod [1]). Domnul N. Drăgan care ne citează toate aceste etimologii, șovăește de a face o apropiere între numele Prutului și cel al Brodnicilor; dar, ne atrage luarea aminte asupra Prutenilor din cronica lui Simon de Keza și din cronica pictată dela Viena.

Românii Pruteni, în traducere slavă Brodnici, se întâlnesc pe întregul teritoriu locuit de poporul nostru și în special în Moldova, patria lor de origine. Deci, îi găsim, în același timp, după cum o constată documentele, și în Muntenia și în Ardeal.

Cum însă, după spusa cronicilor pe cari le-am publicat, rezultă că Românii s'au desvoltat și menținut pe un teritoriu foarte extins și cum ei, în epoca migrațiunilor popoarelor, n'au putut rămânea cu totul neatinși de aceste migrațiuni, nu e de mirare că-i întâlnim în regiuni atât de îndepărtate de vatra lor din Carpați. Și deși, cum observă d. I. Nistor, dislocarea Românilor s'a făcut în mare parte odată cu venirea Ungurilor [1]), când pământul autochtonilor a trecut în proprietatea regelui, dar lăsându-li-se dreptul de migrațiune, este sigur că o așa de mare masă de Români nu putea să imigreze în regiunile din Galiția și din Podolia răsăriteană și să-și

---

1) Asupra numelui de Prut, vezi V. Pârvan, *Nume de râuri dacoscitice*, p. 8. A. Rosetti, *Resturi de limbă scito-sarmată*, p. 8. Cf. și N. Drăgan, *Românii în veacurile IX XIV, pe baza toponimiei și onomasticii*, p. 575.

2) I. Nistor, *Emigrările de peste munți*, în *An. Ac. Rom.* XXXVIII ser. II, p. 221.

www.dacoromanica.ro

menţină în acelaşi timp şi instituţiunile lor şi drepturile lor — se citează în Galiţia peste cinci sute de comune cu *jus valachicum* [1]), dacă n'ar fi fost de mult imigraţi aci şi consideraţi oarecum ca autochtoni în acele părţi.

Iar dacă întâlnim pe Brodnicii dela Prut până în regiunile Donului, nu trebuie să se uite că nicăirea letopiseţele ruseşti nu ne vorbesc despre aceşti Brodnici ca fiind locuitori a regiunilor în cari ei ne apar ca luptători. In aceste letopiseţe ni se spune numai atât că ei au luptat alături de Cumani, şi într'o împrejurare, ni se numeşte şi conducătorul lor, Ploscânea.

Aceşti Brodnici ai analelor ruseşti cari luptă în contra Ruşilor sau alături de Ruşi şi, totdeodată, alături de Cumani, pe cari îi însoţesc, sau împotriva Cumanilor, sunt o trupă înarmată dusă de împrejurări pe cari nu le cunoaştem până în regiuni atât de îndepărtate.

Uneori întâlnim pe Pruteni sau Bruteni alături de Vlachi. Astfel în lupta regelui Ottocar al Boemiei împotriva împăratului german, din anul 1277, Thomas Tuscus ne spune că au luat parte şi Blacii şi Brutenii: „Temptat cum multis nobilibus Alamanie machinari rebellionem Brutenos et infideles sibi in adiutorium vocat, sed deo disponente Brutenis et Blacis inter se discordantibus suo rex Boemie proposito defraudatur [2]).

Aceşti Bruteni, puşi alături de „infideles", adecă de necatolici. apoi alături de Blaci, credem că erau Prutenii brodnici, iar nu Ruteni cum îi socotea d. Sacerdoţeanu [3]). Domnul Iorga e de părere că aceşti Bruteni nu pot fi Rutenii din Galiţia „ci cel mult Brodnicii moldoveni" [4]).

Prutenii — şi câte odată numele Pruteni se confundă cu al Prusienilor [5]), după cum numele Dacilor se confundă cu cel al Dacilor (Datilor) din Danemarca — se întâlnesc în lupte uneori alături de Tătari. Astfel în lupta din anul 1259, — îm-

---

1) Cf. şi D. Mototolescu, *Ius Valachicum în Polonia*, p. 9.

2) *Mon. Germ. Hist.*, XXII, p. 525.

3) Aur. Sacerdoţeanu, *In jurul unei lupte a Românilor cu Rutenii în anul 1277*, în *Archivele Olteniei*, XIII, p. 285.

4) Iorga, *Istoria Românilor*, III, p. 150.

5) Cf. *Chronica Alberici monachi Trium Fontium a Monacho novi monasterii Hoiensis interpolata* în *Mon. Ger. Hist. Script.*, XXIII, p. 911: Prutheni pagani nu pot fi decât Prusienii păgâni.

www.dacoromanica.ro

potriva cetății Sandomir — Castrum Sandomiriense — iau parte împreună cu Tătarii și Prutenii: Anno quo supra (1259) ante festum Sancti Andreae apostoli pro peccatis Christianorum intraverunt Tartari cum Pruthenis, Ruthenis, Comanis et aliis gentibus terram Sandomiriensem [1]).

De altfel, nu trebuie să ne mirăm de faptul că Românii, fie că se numesc Pruteni sau Brodnici, fie că se numesc Vlachi sau Volochi, se întâlnesc în regiuni atât de îndepărtate de vatra lor. In evul mediu îi întâlnim peste tot locul și în teritorii unde nu ne-am aștepta să-i întâlnim. Astfel izvoare vrednice de toată încrederea ni-i arată, la anul 1433, luptând împotriva Turcilor, alături de Goții creștini, din Crimea [2]); după ce la anul 1210 îi găsiserăm luptând contra Bulgarilor la Vidin [1]) și după ce i-am constatat mai apoi, în anul 1260, luptând în armata regelui Bela al IV-lea, împotriva lui Ottocar al II-lea, regele Boemiei.

Această cercetare a noastră asupra problemei Brodnicilor, coroborată cu datele ce ni le procură studiul celorlalte izvoare ale istoriei Românilor, ne duce la concluziunea, că înainte de a se fi organizat principatele române pe bază politico-teritorială, cel al Munteniei, pe la anul 1290 și cel al Moldovei, cu o jumătate de veac mai târziu, au existat în regiunile noastre mici organizațiuni ale populațiunilor românești, dintre cari ni se amintesc, între alții, Brodnicii-Pruteni și că cel dintâi voevod ce-l întâlnim în pragul istoriei noastre naționale a fost voevodul Ploscânea al Brodnicilor.

---

1) Godyslaw Paszka, *Cron.* în *Mon. Polon. hist.* II, p. 585, citat de T. Hotnog, *Bersabenii din cronicele vechi poloneze* în *Arhiva,* XXXIV, p. 69. Domnul Hotnog crede că acești Prutheni sunt Prusienii.

2) Heyd, *Le colonie commerciali degli Italiani in Oriente nel medio evo,* II, p. 119, ne vorbește despre Valachi cari au luptat pentru apărarea, în anul 1433 a cetății Theodoro. Căci ni se spune: L'armata turca era a campo a un castello fortissimo della Gotia, che si chiama Teodoro, dove si trova il signore della Gotia con trecento Valacchi e gli ha dato cinque bathaglie ordinate e non ha potuto obtenere. Vezi și p. 160: Gli stranieri che si trovavano nella città, come Valacchi, Polacchi, Russi, Georgii, Cerchessi et altri; essi stessi in parte venduti come schiavi, in parte caricati di catene.

3) D-l Jos. Schiopul, *Un comes Scibiniensis la 1210?* în *Dacia Istorică,* 2, p. 65, crede că este vorba de un comes din Sebenicul din Dalmația.

www.dacoromanica.ro

In același timp, ni se pare că se adevereşte şi părerea acelora [1]) cari susţin că înjghebarea celor două principate române s'a putut face, complet şi într'un timp aşa de scurt, numai prin conlucrarea, pe lângă elementele interne, şi a elementelor externe, în Muntenia prin elementele româneşti de peste Dunăre şi de peste Carpaţi, în Moldova prin elementele româneşti din Maramureş şi de peste Nistru.

1) Cf. A. V. Boldur, *op. cit.*, p. 158

www.dacoromanica.ro

d) UNGURII

1) PRIMELE CRONICI UNGUREŞTI

IX

FAPTELE UNGURILOR
de
Secretarul anonim al regelui Bela

Cel dintâiu cronicar al Ungurilor şi, în acelaşi timp, cel mai mare cronicar al lor este un scriitor anonim, cunoscut în deobşte subt denumirea de Anonymus. El ne-a lăsat o istorie a cuceririi Ungariei, în 57 capitole, intitulată *Gesta Hungarorum*.

Cine este acest Anonymus, când şi unde a trăit, sunt chestiuni ce nu le putem cunoaşte cu preciziune, iar puţinele date ce avem în această privinţă se reduc mai mult la presupuneri, la deducţiuni şi la unele indicaţiuni probabile, scoase din opera ce ne-a lăsat.

Deşi pe noi ne interesează, în primul rând, cronica însăşi — cronică ce ne-a fost păstrată într'o copie descoperită în anul 1746, în Biblioteca imperială din Viena, — cod. lat. No. 415,—şi publicată pentru întâiaş dată de Schwandtner în *Scriptores rerum hungaricarum* — totuş precizarea epocii, când a trăit autorul, şi relaţiile ce putem scoate din vieaţa sa contribuie şi ele mult să proiecteze lumină clarificătoare asupra operei, cu pirvire la unele probleme nedestul de lămurite.

Când a trăit Anonymus ?

In introducerea la lucrarea sa, cronicarul anonim ne spune despre sine: *P. dictus magister quondam regis Bele notarius.* A fost prin urmare, după afirmaţia sa, înainte vreme, *quondam,* deci înainte de a scrie, secretarul regelui Bela. A cărui Bela ? In istoria Maghiarilor, întâlnim patru regi cari se chiamă Bela şi anume Bela I (1061—1063), Bela II (1131—1141), Bela III (1173—1196) şi Bela IV (1235—1270).

Mulţi dintre istorici, între cari şi d. N. Iorga, se pronunţă

www.dacoromanica.ro

pentru Bela IV, alţii, şi aceştia sunt cei mai numeroşi se declară pentru Bela III, iar alţii, în sfârşit, pentru Bela II.

Argumentul decisiv al acelora cari înlătură contimporaneitatea Anonimului cu Bela IV stă, după credinţa lor, în faptul că se găseşte, din anul 1234, deci înainte de a fi ajuns rege Bela IV (în anul 1235), un extras dintr'o cronică ce se potriveşte cu cronica lui Anonymus, extras pe care ni l-a păstrat într'un raport al său călugărul Ricardus [1]). Acest extras n'ar fi putut fi luat din cronica lui Anonymus, dacă acesta ar fi scris numai subt Bela IV sau urmaşii săi. Urmează deci că notarul anonim şi-a compus cronica înainte de Bela IV şi că n'a putut fi secretar de cât al unui Bela precedent [2]).

Deşi cei mai mulţi istorici, începând cu Engel care a scris la sfârşitul veacului al XVIII-lea şi cu Pray, dela începutul veacului trecut, susţin că Anonymus ar fi fost secretarul regelui Bela III, totuş nici o dovadă istorică nu există pentru această părere.

In schimb, faptul că în mai multe cronici ulterioare, cari au avut ca izvor al lor pe Anonymus, şi în special Cronica pictată dela Viena, din anul 1358, întâlnim o simpatie pronunţată pentru Bela II şi fiul său Geza II şi o vădită antipatie împotriva regelui Coloman, care orbise pe Bela II şi împotriva fiilor lui Coloman, Ştefan II şi Borici, ne dă o dovadă, aproape sigură, că Anonymus a fost curteanul şi, în acelaşi timp, secretarul lui Bela II şi că prin urmare, el şi-ar fi scris opera, supt urmaşul acestuia, subt Geza II, între anii 1141—1161, sau câţiva ani mai târziu. De această părere era şi istoricul nostru Dimitrie Onciul.

Şi o întregă serie de argumente lingvistice, stilistice şi

---

1) Endlicher, *Rerum hungaricarum monumenta Arpadiana*, p. 248.

2) Iată pasagiul lui Ricardus: Inventum fuit in *Gestis Ungarorum* Christianorum, quod esset alia Ungaria maior, *de qua VII duces cum populis suis egressi fuerant, ut habitandi quererent sibi locum, eo quod terra ipsorum multitudinem inhabitancium sustinere non posset.* Qui cum multa regna pertransissent et destruxissent, *tandem venerunt in terram que nunc Ungaria dicitur, tunc uero dicebatur pascua Romanorum. Quam inhabitandam pre terris ceteris elegerunt, subiectis sibi populis, qui tunc habitabant ibidem.* — Părţile subliniate se găsesc aproape cu aceleaşi cuvinte şi în cronica lui Anonymus.

Istoricii mai noi, între cari Lad. Juhász, *P. Magister quondam Bele regis Hungarie notarius, Gesta Hungarorum* 1933, nici nu mai pun în discuţie contimporaneitatea Anonymului de cât cu Bela II sau Bela III.

www.dacoromanica.ro

istorice s'au adus, în timpul din urmă, de scriitori unguri, pentru a dovedi că Anonymus a fost secretar al regelui Bela II [1]). Din parte-ne, credem că dreptatea este cu aceştia [2]).

Anonymus îşi începe introducerea la opera sa prin cuvintele *P. dictus magister*. Asupra acestui scriitor, ca cel mai mare şi mai important cronicar, existând o literatură întreagă, atât în limba maghiară cât şi în alte limbi străine, era firesc să se dea şi acestor cuvinte introductive, azi aşa de neobişnuite, fel de fel de interpretări.

Astfel, s'a crezut că litera P, urmată de dictus, ar putea să însemneze *Predictus* (praedictus), adecă mai sus numitul. Şi lucrul ar fi posibil.

Pentru noi cei de astăzi pare cu totul neobişnuit şi, oarecum, nefiresc, faptul ca o simplă scrisoare, sau o introducere la o carte să înceapă cu vorba *predictus*. Explicarea faptului credem că ar putea fi următoarea:

In antichitate, şi multă vreme şi în evul mediu, era uzul ca subscrierea unei scrisori — şi introducera lui Anonymus nu este decât o scrisoare adresată unui prieten — să nu se facă la sfârşit, cum obicinuim noi cei de astăzi, ci la început. Astfel se zicea Cicero Attico s(alutem), sau Traianus Plinio s(alutem) şi apoi urma conţinutul scrisorii care, la sfâr-

---

1) Cf. *Revue des études hongroises*, III, a. 1925, p. 295.

2) Intre argumentele istorice ce se aduc în favoarea contemporaneităţii Anonimului cu Bela II este şi cel pe care scriitorii maghiari cred că-l pot scoate din următorul pasagiu din *Chronicon pictum Vindobonense*, din 1358. *Izv. Ist. Rom.* XI, p. 92. Vorbind despre împăratul germano-roman Conrad III, cronica vieneză ne spune că el trecând, la anul 1147, prin Ungaria în cruciadă spre locurile sfinte, nu s'a purtat ca un pelerin al lui Christos, ci ca un tiran prădalnic, *tyrannus et predo*, care a stors ţara de bani, nelăsând nejefuite, în toată Ungaria, nici o biserică şi nici o mânăstire. — Faptul acesta se pune în legătură cu ceea ce ne spune Anonymus despre *pascua Romanorum*, că adecă, după moartea lui Attila, Romanii numeau Pannonia păşunile lor, pentrucă îşi păşteau turmele acolo: Et iure terra Pannonie pascua Romanorum esse dicebatur, nam et *modo* Romani pascuntur de bonis Hungarie. Anonymus, după credinţa unora, ar fi înţeles subt Romani pe Germani şi că fraza de mai sus ar fi o aluzie la purtarea lui Conrad III; ar urma deci că Anonymus să-şi fi scris cronica la anul 1147 — Germanii fiind numiţi pe acea vreme Theotonici, iar nu Romani, argumentul rămâne fără valoare probatorie. Cf. Schünemann, *Die Römer des anonymen Notars* în *Ung. Jahrb.* VI, a. 1926, p. 448.

www.dacoromanica.ro

şit, nu mai era semnată. Predictus magister ar putea însemna în traducere modernă, *subsemnatul magister.*

Ar putea fi şi o a doua explicaţie pentru *predictus* şi anume că această scrisoare introductivă a cronicarului să fi urmat după o altă scrisoare sau o altă carte şi atunci *predictus* ar putea să însemneze *eu cel de mai sus.*

Dacă însă cercetăm cu atenţie textul Georgafului anonim al Descrierii Europei Orientale, din 1308, ne mirăm de nenumăratele *dictus, a, um* ce întâlnim la fiece pas: *dictus rex, dictum imperium, dicti montes* etc. Acest dictus este mai de grabă un determinativ, el având mai mult rolul unui pronume demonstrativ, decât al unui verb. Predictus magister ar putea însemna deci, *eu magistrul.*

Mai există şi o a treia hipoteză, mai aproape de adevăr, şi anume că P. ar putea fi iniţiala unui nume de scriitor, iniţială, bunăoară, a numelui Petrus, ori Paulus. Şi s'a căutat atunci persoana, de sigur un preot, care având acest nume să fi fost cândva secretar regal şi care să fi fost înaintat, în urmă, la demnitatea de episcop sau arhiepiscop. După unii, ar fi vorba de prepositul Petru din Buda-Veche, din anul 1124, după alţii de prepositul din Alba-Regală, din 1134.

In orice caz, este sigur că avem de a face cu un înalt demnitar bisericesc care a studiat la Paris, capitala intelectualităţii europene, în secolul al XII-lea, că a studiat, împreună cu colegii săi de acolo, caligrafia, redactarea diplomelor, gramatica, retorica, istoria şi alte ştiinţe. In special a cercetat şi a făcut rezumate din scriitorul favorit pe acele vremuri, din Dares Phrygius [1]) care scrisese, în antichitate despre căderea Troiei şi nimicirea Troienilor, din cari Troieni Francezii pretindeau că ei îşi trag originea.

După cercetările din timpul din urmă ale arhivarului paleograf Em. Iacubovich, Anonymus ar fi un înalt demnitar ecclesiastic care, în semn de modestie, obişnuită în această formă în evul mediu, şi-a indicat numele prin iniţiala P, urmată de *dictus,* aşezat înaintea demnităţii ce o avea [2]). Cazul

---

1) Dares Phrygius pare a fi autorul unei *Historia de excidio Troiae.* Opera ce s'a păstrat astăzi subt numele său nu este originală. Cf. Teuffel, *Gesch. der röm. Literatur,* II, p. 1209.

2) „Dictus" significatio modestiae et humilitatis.

www.dacoromanica.ro

nefiind izolat, interpretarea ce o dă Em. Iacubovich pare foarte probabilă [1]).

Din cronica notarului anonim nu ni s'au păstrat decât 57 capitole, nu de o egală întindere. Cronica, în realitate, a trebuit să fie mult mai vastă. El însuşi ne spune, în introducerea sa, că achitându-se de făgăduiala ce făcuse fostului său coleg de şcoală, a scris, nu numai despre cucerirea Ungariei, *res geste*, ci şi despre genealogia regilor şi a nobililor, *genealogie regum et nobilium*. Şi că, în adevăr, lucrarea sa cuprindea şi aceste părţi, rezultă din ceea ce se spune în cap. XV, unde, vorbind despre Andrei I, fiul lui Ladislau cel Pleşuv, scrie textual: „Pământul acesta l-au stăpânit urmaşii săi (ai lui Ketel) până în timpul regelui Andrei, fiul lui Ladislau cel Pleşuv. Regele Andrei însă a luat, prin schimb, dela urmaşii lui (Ketel) acel loc, din două motive: întâi, fiindcă îi era necesar pentru vânătorile regale şi, al doilea, fiindcă îi plăcea ca acea localitate să o locuiască soţia sa, de oarece ea era mai aproape de pământul natal, fiind fiica regelui Ruthenilor şi se temea de sosirea împăratului Theutonilor, ca să nu intre în Ungaria, spre a răzbuna sângele regelui Petru, *după cum se spune în cele următoare*".

Rezultă din acest citat că, cel puţin, până în timpul regelui Andrei I (1047—1059) se tratau în cronica lui Anonymus faptele *(gesta)* Ungurilor. Astăzi însă ne lipsesc din ea, cu totul şi genealogia regilor şi povestirea evenimentelor dela Tocsun (Taksony) înainte, ea păstrându-ni-se numai până la Geza, tatăl regelui Ştefan cel Sfânt.

Cum se explică această pierdere a cronicii ?

Studiile aprofundate asupra cronicilor, făcute în timpul din urmă de scriitorii unguri, în frunte cu Bálint Hóman, au stabilit, în general, două feluri de *gesta*, două arhetipuri, cari au servit drept izvoare tuturor celorlalte cronici de mai târziu. Primele geste, compuse după izvoarele străine şi după tradiţiile interne, şi intitulate *Gesta Ungarorum*, au văzut lumina zilei subt Ladislau cel Sfânt, pe la 1091—1092, iar secundele, intitulate *Gesta Hungarorum*, au fost compuse subt Ladislau IV Cumanul, între anii 1282—1285. Arhetipul al doilea este atribuit de Hóman lui Simon de Kéza, şi nu s'a in-

1) *P. Mester în Emlékkönyv Dr. Grof Klebersberg Kúno, în Revue des études hongroises*, III, a. 1925, p. 295.

www.dacoromanica.ro

spirat din arhetipul dintâi. Ambele aceste gesta, atât cele din sec. XI cât și cele din sec. XIII, s'au pierdut; ele însă se pot reconstitui după diferitele informații comune ce se găsesc în cronicile ce au utilizat cele două arhetipuri [1]).

Gesta din sec. XIII, împreună cu grupul de cronici ce s'au format din ele, au drept caracteristică tradiția hunică, adecă afirmarea descendenții Ungurilor din Huni, căci ar fi o identitate între aceste două popoare. După aceste gesta, precum și după cronicile din această grupă, istoria maghiară nu începe cu Arpad, ci cu Hunii, iar faptele Ungurilor sunt legate de faptele Hunilor, ai căror urmași direcți sunt considerați. Și avem, astfel, prima venire a Ungurilor în Europa, adecă cea a Hunilor, și a doua venire a Hunilor, adică cea a Ungurilor lui Arpad.

Cronica lui Anonymus face parte din prima grupă, din gestele din timpul lui Ladislau cel Sfânt; ea fiind compusă în sec. XII, deci înainte de a se fi încetățenit tradiția hunică, nu putea să cuprindă decât cucerirea Ungariei și genealogia regilor, nu și istoria Hunilor. Și tocmai de aceea credem noi că cronicile următoare — și de sigur ele vor fi existat în mai multe copii — se vor fi luat după arhetipul din timpul lui Ladislau IV Cumanul, fiind socotite ca mai complete și satisfăcând oarecum mai mult orgoliul național și vor fi părăsit arhetipul din vremea lui Ladislau cel Sfânt, care nu cuprindea decât cucerirea Ungariei și genealogia regilor.

Faptul că Anonymus nu tratează istoria Hunilor este o dovadă tocmai despre vechimea cronicei sale, vechime mai mare decât a celorlalte cronici ce ni s'au păstrat și un argument mai mult în sprijinul părerii noastre că el a fost secretarul lui Bela II și, în nici un caz, al lui Bela IV.

Anonymus a fost apreciat în diferite chipuri și de multe ori critica a susținut, în privința lui, cele mai contradictorii păreri. Mulți l-au socotit făuritor de basme și chiar plăsmuitor de minciuni grosolane, căruia nu trebuie să i se dea nici un crezământ. Alții l-au considerat ca poet și literat care, conducându-se după tradiții populare, a căutat să înfrumusețeze realitățile cele mai reci, călcând, de altfel, pe urmele lui Dares Phrygius, pe care l-ar fi luat de model și despre care, precum

1) Hóman Bálint, *A szent László-kori Gesta Ungarorum*, Budapesta, 1925.

www.dacoromanica.ro

se știe, vorbește în introducerea operii sale. Alții, în sfârșit, socotesc pe Anonymus ca un mare istoric, înzestrat cu un ager simț critic, capabil să arunce la o parte, și chiar să disprețuiască, povestirile cari își făcuseră curs în tradiția populară. A fost și un timp când istoricii unguri jurau pe Anonymus ca pe Biblie și-l socoteau ca Părintele istoriografiei maghare [1]).

De aceea Anonymus a fost când ridicat în slavă, când aruncat în fundul Tartarului. In general, părerile în privința Anonimului porneau mai întotdeauna dela anumite prejudecăți, de cari și istoricii, și mai ales istoricii, nu se pot lăpăda. Și, în special, de când teoria lui Roesler, privitoare la stăruința Românilor în Dacia, a fost îmbrățișată cu o căldură prea simpatică de întreaga istoriografie maghiară, opera lui Anonymus s'a bucurat de cea mai proastă reputație, ajungând cel mai detestat izvor istoric.

E drept că un reviriment s'a produs în timpul din urmă. Anonimul este pe cale de a fi reabilitat. I-a mai rămas numai un mare păcat: acela de a fi întrebuințat prea multe anacronisme, între cari: venirea unor cete de Cumani, deodată cu venirea Ungurilor, și, firește, prezenta Valachilor în Dacia, la sosirea acelorași Unguri, câtă vreme Maghiarii știu pozitiv — și de ce n'ar ști? — că au venit de peste Dunăre, de abia în secolul al XIII-lea, iar peste Carpați au trecut, cei mai mulți, de abia în timpul Fanarioților [2]).

Dacă Anonymus va fi fost secretarul lui Bela II și-și va fi scris cronica sa înainte de anul 1200, după cum pare astăzi bine stabilit, de unde va fi știut el despre emigrația Românilor de peste Dunăre, din secolul al XIII și mai ales după invazia Tătarilor, din 1241, după cum susțin istoricii unguri? — Va trebui, în orice caz, să mai reducem ceva din anacronism!

Anonimul nu este un scriitor de rând. El nu este un simplu preot sau un simplu călugăr care să-și fi mărginit orizontul între zidurile chiliei sale și care să fi compilat cu trudă și migăleală, în singurătatea vr'unei mânăstiri, datele

---

1) Bál. Hóman, *La première période de l'historiographie hongroise*, în *Revue des études hongroises*, III, a. 1925, p. 157.

2) Jancsó Benedek, *Alcune osservazioni critiche sulla storia antica del popolo romeno*, în *L'Europa Orientale*, a. 1929, p. 257.

www.dacoromanica.ro

reci ale unor cronici mucigăite. El este o înaltă faţă bisericească, este un om dela curtea regală. Anonymus se învârteşte în lumea mare şi a avut, de sigur, ca om priceput şi cu relaţii întinse, însărcinări de îndeplinit şi misiuni importante.

De aceea, el nu se mulţumeşte să scrie, ca alţi cronicari sau ca analiştii de pe acele vremuri, o cronică rece şi seacă, ci, utilizând cunoştinţele dobândite în şcoli, el ne dă o operă unitară, o operă plină de vieaţă.

Influenţa lui T. Livius, deşi nu ne găsim nici măcar în aurora Renaşterii, este de necontestat. Discursurile ce Notarul anonim le pune în gura personagiilor sale, ca, bunăoară, discursul ducelui Almus către soldaţi sau cel al lui Arpad înaintea luptei cu Salanus, sunt alcătuite după modelul marelui istoric roman. De asemenea, datele ce ni se dau asupra Scitiei, nu sunt lipsite de înrâurirea scriitorului Justinus.

Tot astfel, expresiuni ca *fama volante*, sau *quo fortuna tuâ te duxerit*, ori comparaţiuni ca *sicut agni ante arietes*, ori *sicut manipuli post messores* fac dovadă că Anonymus, întocmai ca odinioară T. Livius, concepea istoria ca o operă literară [1]).

Şi, întocmai ca şi istoricii romani, Anonymus vivifică datele seci ale izvoarelor sale istorice şi mai ales vivifică tradiţiile orale ale familiilor şi ale dinastiei arpadiene. Căci, între izvoarele de căpetenie ale primului arhetip de *geste* erau, după cum a arătat-o, între alţii Bálint Hóman, tradiţiile, fie ale casei domnitoare, fie ale nobililor.

In ce priveşte aceste tradiţii, trebuie să facem din capul locului o distincţiune. Nu e vorba aci de tradiţiile ce se găseau în gura poporului de rând. Pe acest popor Anonymus îl înlătură din preocupările sale şi chiar îl disprețuește. Pentru Anonymus nu are importanţă decât regele şi nobilimea, din care, în primul rând, făcea parte clerul; de mulţimile de jos, el nu vrea să ştie nimic şi nici măcar nu le numeşte. In nenumărate rânduri el spune că ducele a dăruit cutărui fruntaş maghiar teritoriul dela.... până la... împreună cu toţi locuitorii din acel teritoriu, *incole terre*, dar nu găseşte cu cale să spună nici de ce limbă, nici de ce naţionalitate sunt acei

1) Tot astfel: *ferro sibi viam et gladio aperuerunt* ne reaminteşte fraza clasică a scriitorilor antici.

www.dacoromanica.ro

locuitori. Din când în când amintește doar că, pe limba localnicilor, localitatea se numește, bunăoară, *Nougrad*, ori că, șeful fortăreții se numește, în graiul local, *duca*.

De iobagi ne vorbește, în câteva rânduri, însă iobag, pe vremea lui Anonymus, este un titlu de nobleță, iar nu de sclav.

Istoricii maghiari ne prezintă cucerirea Ungariei drept o ocupare a Ungariei, „a honfoglalás" sau germ. „Die Aufnahme des Landes", ca și când țara n'ar fi fost stăpânită de nimeni, ca și când n'ar fi fost locuită de nimeni, o țară pustie. Din lectura atentă a lui Anonymus însă reiese în mod clar că țara a fost cucerită cu forța, că Ungurii au întâmpinat rezistență și că atât în Pannonia — și Pannonia pe vremea aceea se întindea până la Tisa — cât și în Dacia, numită uneori Missia, se găseau mai multe principate, ocupate de schismatici, cari se găseau subt suzeranitatea împăratului din Constantinopol [1]). Luptele au fost crâncene și câteodată s'au terminat cu moartea principelui, altădată printr'o căsătorie a fiicei principelui cu fiul ducelui maghiar, revenindu-i principatul ca zestre. Luptele au ținut uneori săptămâni întregi — unam ebdomadam — alteori generalii unguri au scăpat sănătoși și teferi — *sani et incolumes reversi sunt* — alteori se anunță bucuria scăpării — *gaudia salutis*. Nu lipsesc nici cazuri când rezistența dârză este răzbunată prin tradiționala spânzurătoare, iar numele lui Attila, ca strămoș al lui Arpad, este fluturat, ori de câte ori Ungurii vroesc să intimideze populațiile localnice, cari aveau oroare de amintirea prăpădului hunic și a „biciului lui Dumnezeu".

S'a spus, de atâtea ori, că localnicii nu-și aveau locuințe fixe și că erau migratori. Faptul nu poate fi decât într'o mică parte exact. Românul a fost legat de pământul strămoșesc și nu s'a despărțit de el decât vremelnic. De altfel, credem că se comite o mare greșală, când se judecă stările din trecut după ideile din prezent. Pentru noi cei de astăzi, agricultura este, de sigur, o stare socială superioară păstoritului. Dar n'a fost, în general, totdeauna astfel. Nu mai departe decât în secolul trecut, mai ales înainte de ridicarea robiei, din 1848,

---

1) Cf. Anonymus, cap. XX, unde Menumorout vorbește de strămoșii săi subjugați de Huni. Acești strămoși nu puteau fi decât Romani, iar nu altă nație.

www.dacoromanica.ro

păstorii şi proprietarii de vite se bucurau nu numai de o stare materială mai bună, dar şi de situaţie socială superioară celorlalţi ţărani. Păstorii nu erau legaţi de glie şi nici nu munceau ca robi, cu capul aplecat, pe moşia altora. Ei se bucurau de mai multă libertate şi aveau, în orice caz, un orizont al lor mai deschis.

Păstorii romani de cari ne vorbeşte Anonymus că trăiau în Pannonia — păstori despre cari ne vorbesc atât cronicele din grupa I cât şi cele din grupa II-a — precum şi păstorii ce vor fi păscut vitele şi oile lor prin câmpiile şi pădurile Ardealului, erau probabil populaţiuni stăpânitoare ale localităţilor în cari trăiau şi în cari „s'au pomenit". Ele însă au fost supuse de năvălitori şi au fost supuse mai ales din cauza superiorităţii armelor acestora. Anonymus ne vorbeşte chiar şi de *balistae,* maşini de războiu, pe cari le întrebuinţau Ungurii, dacă nu în timpul lui Arpad, cel puţin în secolul al XII-lea.

Cuceriţi prin puterea armelor sau supuşi, uneori, numai de teama năvălitorilor, locuitorii autohtoni au urmat condiţiunea celor siliţi să se supună, au fost adecă *subjugaţi,* după favorita expresie plastică întrebuinţată în stilul Anonimului. Şi populaţiunile romanice, *Az oláhok,* pe cari Pais Dezsö le constată în timpul Anonimului în Pannonia în regiunea Balatonului au dispărut cu totul, nelăsându-ne decât câteva urme în toponomastică, şi au dispărut de asemenea cu totul şi cei din Nordul fostei Ungarii, nemai menţinându-se decât cei din stânga Tisei şi din Carpaţii orientali.

Că faptele, pe cari ni le istoriseşte cronica Anonimului, nu s'au putut petrece, toate, subt domnia lui Arpad, aceasta este sigur. Anacronismul, cel puţin în ce priveşte cucerirea Ardealului, este neîndoios. De altfel, Anonymus nici nu cunoştea Ardealul, decât în mod foarte vag; el, în afară de lupta cu Gelu, nu ne vorbeşte de nici o localitate din Ardealul istoric, din Ardealul de dincoace de munţii Apuseni, deşi ne dă o sumedenie de amănunte despre regiunile din Nordul Ungariei şi din ţinutul Dunării şi al Tisei.

Această costatare este o dovadă sigură pentru vechimea operii lui Anonymus şi, în acelaşi timp, pentru târzia cucerire a Ardealului.

In ce priveşte informaţiunile ce ni le dă Anonymus despre Românii găsiţi în fosta Ungarie, la venirea Maghiarilor, acestea au fost studiate amănunţit aproape de toţi istoricii

www.dacoromanica.ro

noştri mai de seamă, începând cu Petru Maior, în *Istoria pentru începutul Românilor* şi până la Haşdeu, Xenopol şi Onciul şi au fost discutate, în cărţi şi articole de reviste, şi de scriitorii noştri de astăzi, în frunte cu d. N. Iorga, reprezentantul cel mai autorizat al istoriografiei româneşti din zilele noastre [1]).

Anonymus este un mare istoric. Iată caracterizarea ce-i face unul dintre cei mai de seamă scriitori unguri: „Son oeuvre, malgré ses défauts, est une oeuvre de savant qui domine son époque. Comme oeuvre littéraire, son histoire, toute fragmentaire qu'elle est aujourd'hui, est une des créations les plus harmonieuses de l'historiographie latine du Moyen-Age. L'Anonyme était un homme de science et un écrivain doué de sens artistique et muni d'une plume, au sens que ces mots avaient au XII-e siècle.—Dans l'histoire de la conquête de la patrie, son récit, soigneusement élaboré, aussi bien au point de vue stratégique que géographique, prouve la pénétration de sa critique, sa réflexion méthodique, et la profondeur de ses connaissances" [2]).

Să fie oare posibil ca un aşa de mare scriitor, cu aşa de frumoase calităţi istorice, să se fi înşelat, numai şi numai în ce priveşte pe Români ? — Nu o credem.

---

1) Vezi, în special, *Les plus anciennes chroniques hongroises et le passé des Roumains* în *Bulletin de la sect. hist. de l'Ac. Roum.*, IX, a. 1921 şi X, a. 1923.

2) Bál. Hóman, *La première période de l'historiographie hongroise*, în *Revue des études hongroises*, III, a. 1925, p. 762.

www.dacoromanica.ro

X

ROMÂNII IN CRONICA LUI SIMON DE KEZA

I. Asupra *vieții* și personalității cronicarului Simon de Keza ne lipsesc datele aproape cu desăvârșire. Puținul ce-l știm se reduce la ceeace ne spune el însuși despre sine.

Ca mai toți cronicarii unguri, de asemenea și Simon de Keza a fost un călugăr, având titlul de magistru, după cum chiar el ni-o arată și funcțiunea — așa cel puțin se pare — de canonic al Capitlului Episcopiei din Oradia.

Nu știm precis nici data când a trăit. Cronica sa, Simon de Keza și-o dedică regelui Ladislau al III-lea, după cum se poate vedea din codicile ce ni s'a păstrat, ca fiind *clericus fidelis* al aceluia. In istoriografia maghiară însă se confundă, de multe ori, regalitatea lui Ladislau al III-lea (1204—1205) cu regalitatea lui Ladislau al IV-lea (1272—1290). Primul fiind numai un usurpator de domnie, cronicarii nu-l numără între regii Ungariei și atunci Ladislau al IV-lea, numit și Ladislau Cumanul, poartă numele de Ladislau al III-lea. De altfel, întrucât Simon de Keza tratează în cronica sa evenimentele petrecute în Ungaria până la sfârșitul războiului împotriva Cumanilor din 1282, este evident că el înțelege subt Ladislau al III-lea pe Ladislau al IV-lea al istoriografiei maghiare de astăzi și că deci el și-a compus opera între anii 1282—1290.

Și se numește Simon de Keza, fie că s'a născut în Chiza, un sat în Bihor, la câțiva chilometri depărtare de Salonta, fie că era proprietarul teritoriului din Chiza [1]).

---

1) După istoricul ungur Szabó K., cronicarul Simon de Kéza s'ar fi născut chiar în satul Kéza din Bihor, după Pauler Jul., în localitatea Duna-Keszi. Cf. Pallas, *Nagy Lexikona*, X, 483.

www.dacoromanica.ro

Satul rămas astăzi în Ungaria [1]) este menţionat de geograful I. Lipszky, în *Repertoriul* său din 1830, cu următoarele vorbe: Kéza, valachice Kiza, praedium comitatus Bihorensis. Satul acesta, ferma aceasta, ung. puszta, acum o sută şi mai bine de ani, era deci locuit şi de populaţiune românească, căci, altfel, Lipszky n'ar fi avut nici un motiv să ne dea numele şi în limba română. Proporţia numerică între naţionalităţile acestei ferme nu o cunoaştem şi nu ştim nici dacă astăzi vor mai fi existând Români în această localitate.

Kiza este fermă numai dela anul 1660, când vechiul sat a fost nimicit cu totul de Turci cari au ocupat atunci Oradia şi au pustiit întreaga Biharie. Dela această dată şi până astăzi, satul Kiza s'a prefăcut într'o simplă fermă, având, la un moment dat, opt intravilane. Ca fermă Kéza aparţine comunei Mezö-Gyán, în care, după statistica maghiară din 1910, se găseau, la acea dată 67 Români [2]).

Localitatea Kéza a aparţinut multă vreme domeniului Episcopiei rom. cat. din Oradia, după cum ne comunică Păr. Episcop Tr. Frenţiu.

Scriitorul Ios. Podhradczky, în ediţia din 1833 a cronicei lui Simon de Kéza [3]), susţine că acest cronicar este de origine ungur şi încearcă să ne arate şi argumentele cari l-au condus la această convingere. Argumentele sale însă că Simon de Keza ar fi ungur, fiindcă întrebuinţează termini latini medievali — frequentes idiotismi in dictione latina adhibiti — că avea cunoştinţe temeinice despre lucrurile petrecute în Ungaria şi, mai ales, că avea dragoste mare pentru neamul maghiar, nu sunt argumente concludente. Mai întâi d. Iorga a arătat o serie de italianisme în limba lui Keza ca *transpassare, crapulati, lucta, fatiga, missitalius* [4]) cari l-ar indica

---

1) In convenţia încheiată de I. I. C. Brătianu cu aliaţii noştri înainte de intrarea Românilor în marele războiu, satul Keza era trecut ca teritoriu românesc ce ar fi urmat să facă parte din România.

2) In această comună, după cum ne comunică Păr. Dr. G. Ciuhandu, se mai vedeau, la a. 1781, urmele unei străvechi biserici, în stil românesc. Cf. *Bihar Vármegye és Nagyvárad*, p. 114.

3) Jos. Podhradczky, *Magistri Simonis de Kéza, De originibus et gestis Hungarorum*, Buda, 1833, p. 7.

4) N. Iorga, *Bulletin de la Sect. hist. de l'Académie Roum.* a. IX, 1921, p. 218. Noi mai putem adăuga pe *scartabellis, maneries, cambi, bravium* şi altele.

www.dacoromanica.ro

mai de grabă pentru naţionalitatea italiană decât pentru cea ungurească şi, apoi, scriitorii se identifică, în general, cu aspiraţiunile ţării în care trăesc şi ale căreia împrejurări e natural să le cunoască şi, de orice naţionalitate ar fi ei — şi dovadă strălucită în această privinţă ne dă însuşi italianul călugăr Rogerius — orgoliul naţional îi fac să exalteze, de multe ori, faptele ce descriu şi gloria ţării în care se găsesc.

Noi avem oarecari bănueli asupra originei ungureşti a lui Simon din Chiza şi aceleaşi bănueli pare a le avea, fără să şi le exprime pe faţă, şi istoricul ungur Marczali [1]). Şi n'ar fi exclus ca şi el, ca şi cei mai mulţi intelectuali şi oameni de seamă din Ungaria să nu fi fost de obârşie maghiară, ci mai de grabă un străin, de rasă arică, iar nu de rasă turanică din care fac parte Maghiarii [2]).

De altfel însuşi Simon de Keza prea insistă mult asupra nobililor de obârşie nemaghiară din Ungaria, ţară care cel puţin în timpul dinastiei Arpadiene era socotită mai mult ca un stat ecclesiastic, pus subt ocrotirea directă a Papilor dela Roma, din mâinile cărora regii erau obligaţi să primească, direct sau indirect, coroana regală, decât ca un stat naţional maghiar [3]).

Avem convingerea că Simon de Keza a fost, dacă nu un fiu al satului său, ridicat prin însuşirile sale deosebite şi poate prin protecţia proprietarilor satului Keza, cel puţin un descendent al familiei comiţilor Simon şi Michael [4]), doi fraţi veniţi în Ungaria din Spania şi anume din Aragonia, deodată cu regina Constanţa de Aragon, în timpul regelui Emeric (1196—1204), fiul lui Bela al III-lea.

Insuşi istoricul ungur Marczali observă că prea mult

---

1) H. Marczali, *Ungarns Geschichtsquellen im Zeitalter der Arpaden*, 1882, p. 49.

2) Marczali, *loc. cit.*, p. 49, atrăgând atenţia asupra italianismelor lui Simon de Keza, crede că aceasta se datoreşte educaţiei sale italiane: Auflallend sind die vielen Italicismen, woraus man vielleicht auf italienische Bildung des Verfassers folgen könnte.

3) Asupra titlului de *nobilis ungur* al lui Simon de Keza vezi *Izv. Ist. Rom.*, IV, p. 11.

4) După un document din 1239, comitele Michael era proprietarul satului Kezi, Cf. Marczali, *op. cit.*, p. 49.

www.dacoromanica.ro

se ocupă Simon de Keza de cei doi comiţi Simon şi Michael, veniţi din Spania [1]).

Simon de Keza care, de altfel, poartă şi numele unuia dintre cei doi comiţi, veniţi din Spania şi numiţi Martinsdorfarii, a fost probabil un urmaş al acelor *nobiles advenae*, de cari se ocupă cu atâta predilecţie cronicarul în *Apendicele* operii sale. Familia Simon îl va fi trimis şi la studii în Italia şi-i va fi dat educaţia religioasă determinându-l pentru cariera preoţească.

II. *Opera* lui Simon de Keza cuprinde două părţi. Prima parte, mai redusă, este intitulată *Liber de introitu* şi tratează despre istoria Hunilor, iar a doua, mai desvoltată şi purtând titlul de *Liber de reditu*, expune evenimentele petrecute în Ungaria, dela a doua venire a Hunilor, adecă a Ungurilor, şi până în zilele sale.

Simon de Keza, ca toţi cronicarii veacului al XIII-lea are şi calităţile şi defectele vremurilor în care a scris. El nu este propriu zis un cronicar, ci un scriitor de *geste*, e mai mult un compilator decât un istoric şi cu atât mai puţin un istoric critic. Scriitorii din această epocă — epoca lui Dante — sunt preocupaţi nu atât de cauzalitatea istorică şi de desvoltarea evolutivă a evenimentelor, cât mai mult de consemnarea legendelor şi a povestirilor cu caracter epic, fără să ţie seama de fixarea lor în timp şi în spaţiu, fără să ţie seama de cronologie şi de geografie.

Din lectura atentă însă a cronicilor sale, se poate vedea uşor că autorul a avut înaintea ochilor izvoare pe cari le-a utilizat direct, dar, în acelaşi timp, că s'a folosit şi de lucrări pe cari le-a cunoscut printr'a două mână, de lucrări pe cari le-a cunoscut numai din alte cărţi [2]).

Astfel Simon de Keza a utilizat *Getica* lui Jordanes, *Istoria Romană* a lui Paulus, continuatorul lui Eutropius [3]),

---

1) Marczali, *op. cit.*, p. 49: Besonders ausführlich befasst er sich mit den aus Spanien eingewanderten Simon und Michael, ausführlicher als die übrigen.

2) Vezi caracterizarea ce-i face lui Simon de Keza, d. Iorga în *Les plus anciennes chroniques hongroises et le passé des Roumains*, in *Bul. de la Sect. hist.* IX, p. 218—223.

3) Heinemann în *Mon. Ger. Hist.*, XXIX, p. 523 face dovada neutilizării directe a acestor doi istorici.

www.dacoromanica.ro

marea operă a lui Gotifredus din Viterbo, cronica lui Regino şi a Continuatorului său, Annalele Altahense şi fără îndoială şi Annalele ungureşti, astăzi pierdute, etc. De asemenea este sigur că Simon de Keza s'a folosit, în compunerea cronicilor sale, şi de tradiţia orală, mai ales în ce priveşte prima parte a operii sale, a istoriei Hunilor [1]).

Datele ce ni le procură Simon de Keza, în partea a II-a a cronicei sale, în ce priveşte istoria Ungurilor, sunt destul de bogate şi de interesante şi sunt scoase din izvoarele ce le-a avut la îndemână. Când însă aceste izvoare sunt mute, sau când ele îi lipsesc cu totul, cronicarul aproape că nu ne dă decât enumerarea regilor, fără a le descrie şi faptele. Şi numai când ajunge la epoca lui Ladislau al IV-lea, el devine mai elocvent, povestindu-ne fapte şi întâmplări pe cari n'am avea de unde să le cunoaştem de aiurea.

Istoriografia maghiară de astăzi, în frunte cu Val. Hóman [2]), atribuie lui Simon de Keza paternitatea aşa numitelor *Gesta Hungarorum*, după cari s'au călăuzit toate celelalte cronici ungureşti, cronica ce posedăm subt numele său nefiind decât un rezumat al operii sale celei mari şi care s'a pierdut [3]). De asemenea şi Marczali, cu câteva decenii mai înainte, călcând pe urmele lui Engel [4]), fusese şi el de părere că toate cronicile ungare au avut ca izvor principal opera lui Simon de Keza, iar nu invers, că Simon de Keza ar fi urmat de aproape pe ceilalţi cronicari.

Cronica actuală a lui Simon de Keza ni s'a păstrat în trei copii din veacul al XVIII-lea. O primă copie făcută de Gabriel Hevenesy, din 1701, după un codice ce se găsea în Biblioteca Universităţii din Buda, o a doua copie, din 1705, care se păstra odinioară în Biblioteca lui Teleki, din Târgu-Mureş şi a treia copie, făcută după un codice ce se găsea în Bibiloteca Academiei ungare din Buda. După aceasta, a pu-

---

1) Heinemann, *op. cit.*, p. 523 găseşte această parte a cronicei lui Simon de Keza: ridicula, in qua omnia ita conturbata, adulterata, perversa sunt, ut nihil fere cum vera rerum gestarum ratione conveniat.

2) Hóman Bál., *Revue des études hongroises* a. 1925: *La première période de l'historiographie hongroise*, p. 138.

3) Marczali, *op. cit.*, p. 47: Auch die Chronologie Kézai's beweist, dass sein Werk nur ein Excerpt ist.

4) Engel, *Geschichte des Ung. Reiches*, Wien, 1834, I, p. 36.

www.dacoromanica.ro

blicat, în a. 1781 Alexe Horanyi o ediție completă a lui Simon din Chiza.

In urma lui Horanyi, a editat pe Keza, în a. 1833 la Buda, Jos. Podhradczky, după codicele Hevenesy, apoi Endlicher în *Monumenta Arpadiana,* din St. Gall în a. 1849 și, în sfârșit M. Florianus în *Historiae Hungaricae fontes domestici,* I. la a. 1883, la Cinci Biserici. Ultima ediție, aceasta însă prescurtată ni-a dat-o L. de Heinemann, în *Mon. Ger. Hist.* XXIX.

III. Ca *izvor al istoriei Românilor cronica* lui Simon de Keza are o mare însemnătate. Căci în afară de interesul general ce ni-l prezintă această operă importantă, a cărei autenticitate n'a fost de nimenea și niciodată pusă la îndoială, trei pasagii se referă de aproape la istoria medievală a Românilor și servesc ca izvoare de căpetenie pentru cunoașterea trecutului nostru îndepărtat.

Ele sunt următoarele:

1. In cap. IX § 1, vorbind despre victoriile lui Attila și despre asediul Aquileei, Simon de Keza, de acord de altfel și cu ceilalți cronicari, ne spune: Pannonie, Pamfilie, Macedonie, Dalmacie et Frigie civitates, que crebris spoliis et obsidionibus per Hunos erant fatigate, natali solo derelicto, in Apuliam per mare Adriaticum, de Ethela licentia impetrata, transierunt, Blackis qui ipsorum fuere pastores et coloni, remanentibus sponte in Pannonia.

2. In cap. IV § 7, vorbind despre stăpânii Pannoniei, după alungarea Hunilor, ne spune: Postquam autem filii Ethele in prelio Crumhelt cum gente Scythica fere quasi deperissent, Pannonia extitit decem annis sine rege, Sclavis tantummodo, Grecis, Teutonicis, Messianis et Vlachis advenis remanentibus in eadem, qui vivente Ethela populari servicio sibi serviebant.

3. In sfârșit, în cap. IV § 6, vorbind despre urmașii Hunilor în Europa, se exprimă: Remanserant quoque de Hunis virorum tria milia ex prelio Crimildino erepti per fuge interfugium, qui timentes occidentis nationes, in campo Csigle usque Arpad permanserunt, qui se ibi non Hunos sed Zaculos vocaverunt. Isti enim Zacuti Hunorum sunt residui, qui dum Hungaros in Pannoniam iterato cognoverant remeasse, redeuntibus in Ruthenie finibus occurrerunt, insimulque Pannonia conquestrata, partem in ea sunt adepti, non tamen in

www.dacoromanica.ro

plano Pannonie sed cum Blackis in montibus confinii sortem habuerunt. Unde Blackis commixti litteris ipsorum uti perhibentur.

Ceea ce ne spune Simon de Keza în primele două citate ne este confirmat de mai toate cronicile ungureşti şi străine cari s'au ocupat de această chestiune [1]).

Mai important decât constatarea existenţei Vlachilor în Pannonia este pasagiul în care Simon de Keza ne vorbeşte despre Secui, Zaculi, cari locuiau nu numai în munţii Bihorului — însuşi Simon de Keza este un Bihorean — ci şi în munţii Ardealului, împreună cu Românii, ducând aceeaşi soarte cu ei şi dela cari au împrumutat alfabetul — Zakuli cum Blackis in montibus confinii sortem habuerunt; unde Blackis commixti, litteris ipsorum uti perhibentur [2]).

IV. *Nobilii străini şi Curtenii.* Cea mai de seamă parte din opera lui Simon de Keza este, după cum a observat-o, acum o jumătate de secol, marele istoric ungur Marczali, *Apendicele* [3]), în care în două capitole ne vorbeşte despre nobilii de origine străină — *nobiles advenae* — şi despre curteni — *Udvornici* [4]). Căci, pe lângă cele 108 familii curat maghiare, de origine scitică, s'au introdus în Ungaria, începând cu epoca ducilor, şi până în timpul lui Simon de Keza, o mulţime de nobili străini, cari au completat pătura suprapusă, pătura de cultură şi de conducere a naţiunii ungureşti.

De altfel, este dovedit astăzi prin documentele vremii că, mult timp, episcopii din Ungaria, ca şi conducătorii vieţii intelectuale din această ţară, au fost de naţionalitate străină şi în special clerul era italian. Şi nu este departe de adevăr presupunerea că atunci când Anonymus vorbind despre *Pascua Romanorum* adaugă reflecţia, „nam et modo Romani pascuntur de bonis Hungariae", nu s'a gândit atât la arma-

1) Vezi în această privinţă, cap. Românii în *Descriptio Europae Orientalis*, p. 214.

2) Asupra Alfabetului secuesc a se vedea *Excursus*, din vol. IV al *Izv. Ist. Rom.*, p. 116 seq. Cf. şi P. P. Panaitescu, *despre răboj* în *Rev. Ist. Rom.*, VII.

3) Marczali, *op. cit.*, p. 49. Der Hauptwert des Werkes besteht in seinem sog. Appendix über die eingewanderten Edelleute und udvornici (Hofleute, Ministerialen).

4) Ung. *udvar*, curte.

www.dacoromanica.ro

tele împăratului german cari au trecut spre Ierusalim prin Ungaria, cât mai mult, dacă nu cumva a avut în vedere pe Vlachii cari trăiau pe atunci în Pannonia — la prelaţii şi poate la nobilii de origine străină.

Intelectualitatea din Ungaria, în marea ei majoritate, până nu de mult, era nu numai de origine străină, dar nici măcar nu vorbea limba lui Arpad [1]).

Astfel, informaţiunile ce ni le dă Simon de Keza asupra Vlachilor de dincolo de Tisa, din Pannonia, şi cele ce ni le dă asupra Vlachilor de dincoace de Tisa, asupra Vlachilor cari au trăit împreună cu Secuii şi cărora le-a împrumutat literile, precum şi datele ce el ni le procură asupra creşterii nobilimii maghiare, cu elemente străine, ne fac să considerăm pe acest cronicar, ca pe unul din izvoarele de seamă ale istoriei noastre naţionale.

---

1) I. Baltariu, *Vechile instituţii juridice din Transilvania*, manuscris, p. 193: „Clasa intelectuală a Ungurilor, precum şi prelaţii şi magistraţii cari nici nu vorbeau limba ungurească, posedau o cultură de origine străină şi, in timpul din urmă, de origine germană şi numai la finea veacului al XVIII-lea se constată o tendinţă de a funda o cultură naţională maghiară şi de a identifica interesele clasei stăpânitoare cu interesele poporului unguresc. In fine, in evul mediu, clasele intelectuale precum şi nobilii, din Ungaria, nu au dat nici o atenţiune promovării culturii în masele poporului, deci nu se poate vorbi despre o misiune civilizatorie a Ungurilor cari au împrumutat elemente de civilizaţie şi de cultură dela popoarele autohtone. Procesul de evoluţie biologică a poporului unguresc pentru a ajunge la acel grad de desvoltare necesar capabilităţii de a înţelege, accepta şi asimila o civilizaţie cu totul străină de originea sa turanică, nici astăzi nu este cu totul terminat, deşi în veacul al XIX-lea a fost accelerat prin maghiarizarea forţată a elementelor străine".

www.dacoromanica.ro

2) REGII ARPADIENI

XI.

ROMÂNII ÎN RAPORTUL LUI RICARDUS

Este o deosebire enormă, ca valoare istorică, între o cronică şi un document. O cronică este compusă, de cele mai multe ori, după alte cronici sau după informaţiuni cari pot să nu fie întotdeauna exacte. O cronică este, în general, o lucrare de compilaţie, o consemnare de date, iar nu o operă de creaţiune, originală. Ea nu face totdeauna dovadă istorică şi valoarea ei documentară poate fi pusă uneori la îndoială.

Cu totul altfel de caracter au documentele. Acestea fiind lucrări spontane şi, în momentul în care se produc, de actualitate, emanând, de cele mai multe ori, dela autorităţi, valoarea lor probatorie este cu mult mai mare. Un document, bunăoară, o diplomă regală sau o bulă papală, constituie mai întotdeauna o dovadă sigură, o probă pe care istoricul este ţinut să pună temeiu.

Căci dacă autoritatea istorică a unui Notar anonim sau a unui Geograf anonim, ori a unei cronici ca cea a lui Simon de Keza, poate fi câteodată bănuită — istoricul ce se bazează pe astfel de izvoare fiind îndreptăţit să discute veracitatea afirmaţiunilor lor, — o descriere ca aceea pe care ni-o procura Rogerius, în *Carmen Miserabile,* asupra unor chestiuni precise şi de actualitate în timpul său, ori un Raport, pe care îl prezintă superiorului său un călugăr asupra unei călătorii, nu pot să fie decât izvoare istorice sigure — cu excepţia inevitabilelor exagerări de stil datorite temperamentului scriitorului.

Iată de ce credem noi că informaţiunile ce ni le dă Ricardus, un călugăr care a scris pe la anul 1236, nu pot să fie decât un izvor istoric de mâna întâia.

Cine este Ricardus ?

www.dacoromanica.ro

Asupra vieţii şi personalităţii lui Ricardus (sau Richardus), nu avem nici un fel de date. Sigur este că a fost un călugăr. El n'a fost o înaltă faţă bisericească care, pentru faptele sale sau pentru vr'o operă a sa de creaţiune, să fi atras atenţia contimporanilor asupra sa. El este un simplu călugăr, aproape anonim, care prezintă un raport superiorului său despre o misiune ce a avut de îndeplinit, fie el însuşi, fie călugărul predicator Julianus, cu care cei mai mulţi istorici îl identifică. Raportul acesta ni s'a păstrat şi noi l-am publicat în original şi în traducere [1]).

In veacul al XIII-lea, înainte de marea invazie a Tătarilor, din 1241, s'au trimis mai multe misiuni în Orient. Aceste misiuni aveau de scop, pe de o parte, să încreştineze pe păgâni, predicându-le cuvântul evangheliei, iar, pe de altă parte, să aducă informaţiuni asupra stărilor din Orient, de unde veneau fel de fel de veşti urîte cari turburau liniştea Europenilor.

In Ungaria se ştia, pe vremea aceasta, din cronici şi din tradiţia orală, că Maghiarii, venind din Asia [2]) au lăsat acolo moşi şi strămoşi, că era acolo o Ungarie mare — Ungaria maior [3]), vetus Hungaria [4]) — ţară, care era încă păgână. Ea nu trebuia lăsată în prada necredinţii, ci adusă la învăţătura lui Iisus.

De altfel, statul unguresc, având în epoca regilor Arpadieni, un caracter mai mult ecclesiastic, pus subt influenţa atotputernicilor pontifi dela Roma, era natural ca regii cari îşi primeau coroana din mâinile papilor sau ale reprezentanţilor acestora, să dea ascultare indicaţiilor Sfântului Scaun şi să-şi facă un ideal al vieţii lor din propagarea creştinismului printre păgâni şi a catolicismului, în special, printre schismatici.

Astfel se explică trimiterea atâtor misionari în Europa de răsărit şi în Asia.

---

1) *Izv. Ist. Rom.* Cf. Hurmuzaki, *Doc.* I, p. 155. Cf. A. Sacerdoţeanu, *Guillaume de Rubrouk et les Roumains* şi G. I. Brătianu, *Recherches sur le Commerce Génois*, p. 201. D-l Brătianu ne dă şi un rezumat al Raportului lui Ricardus.

2) Subt numirea de Asia se înţelegea pe acea vreme şi cea mai mare parte din actuala Rusie europeană.

3) Fejér, *Codex Dipl.*, IV, 1, p. 50.

4) Albericus Trium Fontium, *Chron.* în *Mon. Ger. Hist.* XXII, p. 942.

www.dacoromanica.ro

Inainte de misiunea despre care face raport Ricardus, ni se aminteşte de o altă misiune pe care regele Bela al IV-lea o trimisese să facă cercetări în Ungaria Mare. Este misiunea Fraţilor preditori şi a Fraţilor minori, de care ne vorbeşte scrisoarea de mai târziu, din anul 1241, a unui episcop din Ungaria, adresată episcopului din Paris, misiune care pare a fi fost măcelărită de Tătarii, numiţi Mordani [1]).

Misiunea a doua, trimisă de regele Bela al IV-lea, în anul 1235, este mai importantă în rezultate decât misiunea precedentă — dacă ele vor fi fost mai multe, după cum se presupune — fiindcă despre ea ni s'au păstrat două documente de mare valoare. Aceasta a doua misiune a fost pusă subt conducerea călugărului predicator Iulianus. Dela acesta avem o scrisoare adresată episcopului din Perugia (Italia) delegat al Scaunului Apostolic şi raportul de mai sus al lui Ricardus, despre care se susţine că ar fi aceeaşi persoană cu Julianus.

Scrisoarea adresată delegatului Apostolic ni s'a păstrat în două variante, amândouă publicate în colecţiunea de documente Hurmuzaki [2]), şi, de asemenea, raportul lui Ricardus, mult mai important din punct de vedere istoric, fiindcă ne dă o întreagă serie de note interesante de drum, se găseşte şi el publicat tot în colecţia Hurmuzaki [3]).

Pentru Maghiari, Raportul acesta care descopere lângă fluviul Ethyl pe strămoşii lor de odinioară, strămoşi cari, deşi nu aveau nici o noţiune despre Dumnezeu, vorbeau încă limba unugreacscă, este evident de o extremă importanţă.

Pe noi, Românii, însă ne interesează acest Raport al lui Ricardus-Julianus, în special, în afară de faptul că ne oferă o lectură instructivă, întâi, pentru menţiunea ce o face chiar dela început, despre existenţa faimoaselor *pascua Romanorum* din Pannonia, despre cari ne vorbesc cronicile, atât cele din Ungaria cât şi cele din afară de Ungaria, al doilea, pentru precizarea ce el ne dă că în drumul lor Ungurii, trecând prin

---

1) Hurmuzaki, *Doc.* I, p. 207. Per illos Mordanos credo esse interfectos Praedicatores et fratres minores, et alios nuncios, quos miserat rex Ungariae ad explorandum.

2) Hurmuzaki, *Doc.* I, p. 145 şi p. 148.

3) Hurmuzaki, *Doc.* I, p. 155.

www.dacoromanica.ro

diferite state, le-au distrus — *qui cum multa regna pertransissnt et destruxissent* — iar că, ajungând în Pannonia, n'au găsit aci o țară pustie pe care să o ocupe fără lupte, — a honfoglalás, die Aufnahme des Landes — ci au trebuit să cucerească popoarele găsite aci — *subiectis sibi populis* — și, în sfârșit, al treilea, pentru amintirea ce o face că Frații predicatori, în drumul lor spre răsărit, au trecut prin Bulgaria lui Ioan Assan și prin Rumelia ce aparținea atunci imperiului byzantin — *per Bulgariam Assani et per Romaniam.*

www.dacoromanica.ro

XII

ROMÂNII IN CARMEN MISERABILE AL LUI ROGERIUS.

I. *Viața lui Rogerius.* Rogerius este un călugăr italian, născut în orășelul Turris-coepit, din regiunea Benevent, în Apulia [1]). Venind la Roma, pe la a. 1230, a fost admis la curtea papală, unde a ajuns în curând capelan al cardinalului Ioan Toletanus. Acesta, având încredere în capelanul său, i-a dat mai multe însărcinări, atât în chestiuni de serviciu, interne și externe, cât și în chestiuni private [2]). Astfel l-a trimis, în mai multe împrejurări, în Ungaria, cu anumite misiuni și într'una din aceste împrejurări Rogerius a fost surprins de marea și neașteptata invazie tătară dn 1241 și făcut prizonier.

Rogerius, purtând titlul de „magister", dupăcum el însuși ni-o spune, se găsea, deci, în misiune în Ungaria, la episcopia din Oradia, când s'a pornit atacul Tătarilor asupra Europei. El nu era, prin urmare, un călugăr ungur, și cu atât mai puțin un canonic al bisericii din Oradia, cum susțin mulți istorici maghiari.

Pe când se afla în acel oraș a căzut în captivitatea dușmanilor, captivitate în care a stat, nu doi ani întregi, ci în decursul a doi ani, și anume din Iulie 1241 până în primăvara anului 1242. In timpul acestei captivități, călugărul Rogerius a fost silit să îndure cele mai mari privațiuni și spre a-și scăpa viața, să stea ascuns, ca slugă, la un Ungur, care se pusese în serviciul Tătarilor [3]).

---

1) Thomas, *Hist. Pontificum Salonitanorum et Spalatinorum,* în *Mon. Germ. Hist.* XXIX, p. 597.

2) Thomas, *loc. cit.* p. 597: quem frequenter pro suis et ecclesiae negociis procurandis in Hungariam mittere solitus erat.

3) Thomas, *ibidem:* Inter ipsos sub specie alicuius vilis et pauperis servi delitescens vix avasit mortis incursum.

www.dacoromanica.ro

După ce a izbutit, cu multe greutăți, să scape din mâinile acestora, pitindu-se prin păduri, răbdând de foame și hrănindu-se, din când în când, cu ceapa și usturoiul ce de abia putea să-l capete dela țărani, Rogerius s'a întors în Italia, unde și-a continuat activitatea sa de preot, aducând servicii atât cardinalului Joan, cât și Papii Inocențiu al IV-lea, pe care l-a urmat la Lyon, unde acesta s'a stabilit în urma certei cu împăratul Frideric [1]).

Cât timp a stat la Roma, vr'o 20 de ani, Rogerius și-a agonisit o avere nu neînsemnată [2]), crescând mai ales în considerația papii care îl prețuia în special pentru știința și onestitatea sa [3]).

La a. 1249, devenind vacant scaunul de archiepiscop la Spalato (Split), s'a procedat la alegerea unui nou prelat și după alegere de abia s'au găsit doi delegați dalmatini cari cu rezultatul votului să se ducă la papă, la Lyon, să le completeze vacanța. Au fost canonicul Desa, fiul lui Corvus și Dragus, nepotul lui Sabacus, cetățeni din Spalato. Primejdia drumului, ținând seama mai ales de vrășmășia dintre împărat și papă era foarte mare pe acea vreme. Confirmarea celui ales de Spalatini s'a refuzat; însă, fiindcă delegații aveau însărcinarea să primească și pe altcineva, în caz de refuz, a fost numit de papa Inocentiu al IV-lea, ca archiepiscop de Spalato, călugărul Rogerius.

După ce a fost numit și învestit — consacratus et paliatus — Rogerius pleacă să-și ocupe locul. Trece prin Lombardia și ajunge la Veneția, unde rămâne câtva timp ca să-și facă cumpărăturile necesare. De aci trece prin Carinthia și oprindu-se la Aquilea este primit cu mari onoruri de patriarchul Bertholdus care îi dă mijloace bănești și călăuze, în trecerea prin diocesa sa și atinge, în urmă, hotarele Ungariei.

Intrând în părțile Pannoniei, se duce la curtea regelui

---

1) După un document publicat de Fejér, *Cod. Dipl.* IV, 1, p. 30, Rogerius ar fi fost numit în a. 1243, un an după captivitatea sa, archidiacon la Oradia și permutat îndată la Șopron.

2) Thomas, *ibidem:* Viginti fere annis in Romana curia commorando, non parvam cumulaverat pecuniae summam.

3) Fejér. *Cod. Dipl.* IV, 2 p. 57 a. 1249: Quem de dono scientiae et honestitate morum et conversatione laudabili familiaritas reddebant multipliciter commendatum.

www.dacoromanica.ro

Bela — pe vremea aceasta era rege în Ungaria Bela IV — căruia îi expune cum a fost însărcinat cu conducerea arhiepiscopiei din Spalato. Deşi regelui Bela nu i-a convenit această numire, fiindcă nu i s'a cerut şi lui consimţământul, totuş i-a îngăduit să-şi ocupe locul [1]). Şi a fost instalat cu mare pompă la 20 Februarie 1250.

Ca archiepiscop in Spalato, Rogerius s'a ocupat în special cu gospodăria bisericii şi a lucrat activ pentru sporirea prestigiului puterii sale temporale [2]).

Iar cu prilejul vizitei ce a făcut, şi la Spalato, regele Conrad, fiul fostului împărat Frideric, care Frideric fusese anatemizat şi depus din demnitatea sa de împărat, el şi urmaşii lui, de papa Inocenţiu al IV-lea, Rogerius a dat ordine să se închiză toate bisericile, a oprit orice slujbă divină şi, el însuşi, s'a retras din oraş, împreună cu archidiaconul său Thomas şi nu s'a întors decât după plecarea regelui din localitate. Şi, numai după ce a început să bată un vânt mai prielnic — vento flante secundo — cum se exprimă biograful său Thomas [3]), s'a înapoiat iarăş la scaunul archiepiscopesc. Rogerius moare la 14 Aprilie a. 1266.

II. *Opera sa.* Nu mult după anul 1242 — data nu o putem şti cu preciziune — Rogerius scăpat cu multe greutăţi din sclavia Tătarilor, a scris o carte, cu atât mai interesantă, cu cât este trăită de el însuşi, o carte asupra invaziei tătăreşti — Ingressus et processus Tartarorum Hungariam intrantium — şi intitulată *Carmen miserabile,* fiindcă a fost oarecum silit, cu lacrămile în ochi — flebilis — să scrie pe un ton de jale — mestos modos — despre un subiect trist şi dureros [4]).

Cartea lui Rogerius este precedată de o scrisoare de

---

1) Thomas, *loc cit.* p. 579: Dissimulato tamen indignacionis motu ad sedem suam archiepiscopum pacifice abire permisit.

2) Thomas, *ibidem:* Vir satis industrius et in augendis rebus temporalibus multum sollicitus et intentus.

3) Thomas, *loc. cit.*, p. 598.

4) Rogerius, *Carmen miserabile,* in *Dedicaţie:* De tristi materia et horrenda flebilis mire compulsus sum moestos modos.

www.dacoromanica.ro

dedicație, adresată episcopului Ioan din Pestum, Iohanni Pestheniensis ecclesiae episcopo [1]).

Scrierea lui Rogerius cuprinsă în 40 capitole de o întindere diferită, a stat multă vreme necunoscută. Pentru întâiaș dată ea vede lumina zilei la a. 1488 și încă deodată în două ediții, una ca adaus la cronica lui Ioan de Thurocz și alta, din același an, la Brno în Moravia. Codicele original s'a pierdut.

In urmă, după edițiile din 1488, foarte puțin schimbate între ele, lucrarea lui Rogerius a fost tipărită în a. 1746 de Schwandtner, în volumul I din *Scriptores rerum hungaricarum* la Viena, apoi de Endlicher, în 1849, în *Rerum hungaricarum monumenta Arpadiana*, la St. Gall, în urmă de M. Florianus, în 1883 în *Historiae hungaricae Fontes domestici*, vol. IV la Cinci Biserici și, în sfârșit, de Heinemann, la 1892 în *Mon. Ger. Hist.*, vol. XXIX, la Hanovra, iar acum de noi în *Fontes hist. Daco-Romanorum*, vol. V.

III. *Carmen miserabile ca izvor al istoriei Românilor.* In afară de cunoștințele generale ce se desprind din interesanta lectură a acestui scriitor, meșter de condeiu și care a luat parte, ca martor ocular, la evenimentele ce le descrie, și, în afară de situațiunile pe cari, ca om cult, știe să le zugrăvească, apreciind, cu o minte clară, de om experimentat și de bun psicholog, stările din Ungaria de pe la mijlocul veacului al XIII-lea, Rogerius atinge, între altele, două momente însemnate din istoria noastră medievală.

1. La intrarea lor în Ungaria și la retragerea lor din această țară, Tătarii pătrund în Transilvania și se retrag prin Transilvania, amintindu-ne Rogerius, cu oarecari amănunte, de localitățile Rudana-Rodna, de Alba-Julia și de satul Frata, din județul Clujului.

2. Folosindu-se de împrejurarea că locuitorii țării își aveau oarecare organizație a lor, Tătarii se folosiră de această or-

---

1) Aci nu poate fi vorba de episcopul din Pesta, cum crede N. Densușeanu, în Hurmuzaki, *Doc.* I, p. 212, întru cât în Pesta pe vremea aceea, oraș nemțesc, nu exista o episcopie și nici de canonicul din Oradia, întru cât Rogerius se găsea acolo numai într'o misiune temporală. Sediul episcopiei a fost la Capite-aquae, azi Cappacio, *Mon. Ger. Hist.*, XXIX, p. 548.

www.dacoromanica.ro

ganizaţie locală spre a face să se strângă recolta de pe câmp, recoltă de care aveau o atât de mare nevoie. Sunt cnezatele românești, de cari vorbește cu destule amănunte călugărul italian Rogerius.

Tătarii [1]) sau Mongolii, venind să cucerească Europa şi să se stabilească în ea, iar nu numai să o jefuiască [2]), cum se crede de obiceiu, erau conduşi de mai mulţi regi, în fruntea cărora era, ca rege al regilor, khanul sau chaganul Bathus. Fiecare rege comanda o armată şi intrarea s'a făcut deodată — unii din ei au mai întârziat pe drum — prin mai multe părţi. După ce au cucerit Ungaria au înaintat până la Viena, pe care n'au ocupat-o, trebuind să se întoarcă pe urma lor, din cauza morţii regelui lor suprem şi a discordiei dintre şefi, pricinuită de această moarte.

Mărginindu-ne numai la expunerea lui Rogerius, fără să mai relevăm datele ce ne procură celelalte izvoare asupra marei invazii tătărăşti din 1241, şi în special Notiţa dela Mănăstirea Epternac [3]), vom atrage atenţia cetitorilor asupra pasagiilor ce privesc istoria Românilor.

Iată aceste pasagii:

In cap. XX Rogerius ne spune:

....Rex Cadan inter Rusciam et Comaniam per silvas trium dierum hbens iter isve viam, pervenit ad divitem Rudanam inter magnos montes positam Theutonicorum villam, regis argentifodinam, in qua morabatur innumera populi multitudo. Sed cum essent homines bellicosi et armorum penuriam non haberent, audito ipsorum adventu, extra

---

1) Se numesc Tătari după numele unui trib mongol din Asia şi se numesc *Tartari,* de scriitorii occidentali, din cauza apropierii ce se făcea între numele lor şi cel al Tartarului din Mitologia greco-romană. Grozăvia produsă de invazia mongolă nu era mai prejos decât grozăvia din Infern.

1) Hurmuzaki, *Doc.* p. 151: Propositum enim habere dicuntur, quod veniant et expugnent Romam et ultra Romam. Cf. şi Sacerdoţeanu, *Guillaume de Rubrouck et les Roumains* p. 19.

3) *Mon. Ger. Hist.,* p. 65, Hurmuzaki, *Doc.* I, p. 188 cuprind o notă despre localităţile din Transilvania devastate în 1241 de Tătari. Ele sunt: Rodna, Bârsa, Bistriţa, Kokelburg—Cetatea de Baltă, Sibiul, Clujul, Oradia, Târgul lui Thomas — poate Turda, Alba Julia şi Zălau. In ce priveşte valoarea acestei aşa numite „Cronici dela Epternac" atragem atenţiunea asupra studiului d-lui Jos. Schiopul, *Contribuţiuni la istoria Transilvaniei,* p. 142.

www.dacoromanica.ro

villam per silvas et montes eis obviam exierunt. Cadar vero respiciens multitudinem armatorum terga dedit, fingens fugam ante eos. Tunc populi cum victoria revertentes, armis depositis, inebriari vino, prout Theutonicorum furia exigit, inceperunt. Sed ipsi Tartari subito venientes, cum fossata, muros et munitiones aliquas non haberent, villam ex multis partibus intraverunt. Et licet hinc inde fieret magna strages, videns populus, quod eis resistere non valebat, se ad fidem eorum totaliter reddiderunt. Sed Cadan, sub sua protectione villa recepta, Aristaldum comitem ville cum electis sexcentis armatis Theutonicis suis militibus associavit sibi, venire cum eis incipiens citra silvas. — Bochetor autem cum aliis regibus fluvium qui Zerech dicitur transeuntes, pervenerunt ad terram episcopi Comanorum et expugnatis hominibus, qui ad pugnam convenerant, ceperunt terram totaliter occupare [1]).

Iar în cap. XL, Rogerius adaugă:

Tandem vix octavo die a silve recessu ad Albam venimus civitatem, in qua nihil potuit reperiri preter ossa et capita occisorum, basilicarum et palatiorum muros diruptos et subfossos, quos nimia christiani cruoris effusio maculara t. Et licet terra innoxium sanguinem, quem inebriata suxerat, non monstraret, ostendebant se lapides adhuc cruore roseo purpuratos, per quos absque continuato gemitu amaris suspiriis festinus transitus non fiebat. Et erat ibi ad decem miliaria iuxta silvam villa, que *Frata* dicitur in vulgari, et infra silvam ad quatuor miliaria mons mirabilis et excelsus, in cuius summitate lapis et petra fundabatur terribilis. Magna ibi hominum et mulierum confugerat multitudo, qui nos gratanter cum fletu receperunt interrogabantque nos de nostris periculis; que nos omnia illis paucis verbis declarare nequibamus. Obtulerunt tandem nobis nigrum panem de farina et contritis corticibus quercuum pistatum , sed nobis dulcor illius supra similas quandocunque per nos comestas suavior videbatur. Mansimus igitur ibidem uno mense nec fuimus ausi discedere, sed mittebamus semper speculatores ex hominibus levioribus videre et rescire, si adhuc que pars Tartarorum in Hungaria remansisset, aut si arte deceptoria, ut prius instructi pro capiendis reliquiis fuga lapsis reverterentur. Et quamvis sepius

1) Vezi traducerea în *Izv. Ist. Rom.*, V.

www.dacoromanica.ro

necessitate querendi victualia cogente loca petierimus quondam habitata...

Autenticitatea acestor arătări ale călugărului Rogerius a fost pusă la îndoială, în timpul din urmă, într'o carte a d-lui Josif Schiopul [1]). Pornind dela ideea, după noi preconcepută, că Tătarii, în prima lor invazie, din 1241, n'ar fi intrat în Transilvania, D-sa susţine că Rogerius n'a putut vorbi nici despre Rodna, din judeţul Năsăudului, nici despre Alba-Julia, şi nici despre satul Frata, din judeţul Clujului şi că aceste identificări nu sunt admisibile. In orice caz, că pasagiul din urmă, în care se vorbeşte despre Alba-Julia şi despre Frata, ar fi un pasagiu adaus de altcineva, de mai târziu.

In ce priveşte Rudana, identificată de istorici cu Rodna, din apropierea oraşului săsesc Bistriţa, d. Ios. Schiopul spune textual: „Nu este exclus ca Rudana lui Rogerius să fie într'adevăr Rodna noastră, cum nu este însă nici exclus să fie vr'un oraş din regiunea minieră din nordul Ungariei, pe unde au intrat în ţară Tătarii". Rudana ar fi, după D-sa, în regiunea Zipsului, unde erau, precum se ştie, numeroase colonii germane, „câtă vreme de o populaţiune germană în aceste părţi ale Transilvaniei se pomeneşte numai mult după invaziunea Tătarilor" [2]).

Avem motive să ne îndoim că Germanii, numiţi mai târziu Saşi, ar fi venit în Transilvania numai după anul 1241 şi că sunt pomeniţi „mult după invaziunea Tătarilor", ori câte falsificări de diplome s'ar fi făcut în decursul veacurilor.

In ce priveşte Alba-Julia, unde Rogerius n'a găsit decât oase şi capete de morţi şi zidurile bisericii catedrale dărâmate şi stropite de sânge, şi în ce priveşte satul Frata — que dicitur in vulgari — d. Jos. Schiopul socoteşte pasagiul acesta ca adaus de altcineva, mult mai târziu, al cărui nume nu se cunoaşte. Căci, zice D-sa, Cavalerii Ioaniţi, refugiaţi după recucerirea Ierusalimului de către Turci, în insula Cipru şi apoi în insula Rhodos, s'au numit Cruciferi de insula Rhodi numai după anul 1310 şi, deci, Rogerius care moare [3]) la a. 1268 n'ar fi putut să ne vorbească despre aceşti cruciferi [4]).

---

1) Jos. Schiopul, *op. cit.*, p. 133.

2) Jos. Schiopul, *op. cit.* p. 156.

3) Data exactă a morţii lui Rogerius am dat-o mai sus.

4) Asupra acestor cruciferi, vezi Iorga, *Rhodes sous les Hospitaliers.*

www.dacoromanica.ro

Argumentul d-lui Jos. Schopul ar putea fi decisiv, dacă el n'ar fi în primul rând o dovadă tocmai că acești Cruciferi au cucerit insula Rhodos înainte de a. 1309 sau, în al doilea rând, dacă n'ar fi posibil ca vr'un copist al lui Rogerius să fi adaus dela sine aceste vorbe „per cruciferos de insula Rhodi", în timpul când în adevăr insula Rhodos va fi fost în stăpânirea cavalerilor, sau dacă, în al treilea rând, aceste cuvinte nu s'ar găsi în ultima frază, din ultimul capitol din Carmen miserabile. In acest din urmă caz, este foarte probabil că ultima frază din Rogerius va fi fost deteriorată și completată de o altă mână.

Dar, admițând chiar ipoteza d-lui Ios. Schiopul că întreg capitolul din urmă al lui Rogerius ar fi fost înterpolat, ne punem atunci întrebarea firească, cum se explică faptul că Reynoldus, episcop de Ultrasilvania adecă din Transilvania și Nicolaus, prepositus Scibiniensis, adecă din Sibiu, au căzut în lupta dela Sajo împotriva Tătarilor ? S'au luptat ei ca simpli soldați, ori ca generali combatanți, cum s'au luptat și ceilalți archiepiscopi și episcopi, ca cel din Strigoniu, Calocea etc. ? Și nu este oare mai probabil, nu este oare mai curând de admis că forțele armate din Ardeal, părăsind apărarea țării, s'au retras spre centrul Ungariei, între Dunăre și Tisa, unde s'au concentrat trupele regale și unde s'a organizat marea defensivă ?

Și dacă ultimul capitol din *Carmen miserabile* a fost interpolat, cum este de a se înțelege cele ce ne spune Rogerius despre Rudana, pasagiu ce nu poate fi bănuit că va fi fost adăugat în urmă de o altă mână ?

In ce privește cucerirea Ardealului de Tătari [1]), în prima lor invazie din 1241, credem că argumentele aduse de d. Sacerdoțeanu, în lucrarea sa din urmă [2]), nu pot fi infirmate.

Călugărul Rogerius a cunoscut „de visu" situațiunea nenorocită dela Alba-Julia și tot „de visu" a cunoscut și pe sărmanii locuitori din satul ce se numește Frata, pe limba poporului — que Frata dicitur in vulgari — sat astăzi cu o

1) Simon de Keza, descriind viața lui Bela al IV-lea ne spune lămurit că Tătarii au intrat în Ungaria, în a. 1241, prin trei părți: de tribus partibus regni. Cel puțin una dintre aceste trei părți a fost Ardealul.

2) Aur. Sacerdoțeanu, *Marea Invazie tătară în Sud-Estul european*, 1933.

www.dacoromanica.ro

populaţiune covârşitoare românească, deşi poartă numele de Magyar-Frata, şi unde ţăranii, cu cari de sigur nu se va fi înţeles în ungureşte, ci în limba românească — altfel nu i-ar fi spus numele „in vulgari" — l-au îmbiat cu pâine neagră, coaptă din făină şi din coaja de stejar măcinată — nigrum panem de farina et contritis corticibus quercuum pistatum.

Informaţiunile ce ne dă Rogerius în cap. XXXV sunt de o importanţă şi mai mare:

Ceperunt aliquos per silvas latitantes et eosdem sub hac voce miserunt, quod quisquis vellet ad fidem eorum se dare securus reditus intra certum terminum ad propria veniendi daretur ei. Quorum verbis, cum homines iam propter victualium penuriam morerentur, totaliter crediderunt, et sic omnes, qui remanserant, ad domos proprias sunt reversi. Et cum silve magne essent, erat adhuc populus infinitus, qui latitabat, ita quod ad tres dietas terra facta est populosa; et quelibet villa elegit sibi regem de Tartaris, quem optavit. Quo facto, cum essent tempora messium, fruges unanimiter collegerunt, et eas ac stramina et fenum et alia ad horrea congregabant. Stabant nobiscum Tartari et Comani simul, videbant quamplurimi et gaudebnat, letabantur quod... Constituerunt canesios, il est balivios, qui iusticiam facerent et eis equos, animalia, arma, exenia et vestimenta utilia procurarent. Et sic procurator meus de istis dominis erat unus, et pene mille villas regebat et erant canesii fere centum. Pacem habebamus et fora, iuxtaque unicuique iusticia servabatur. Eis mittebantur pulcherrime puellarum, sed oves boves vel equos ductores pro tali exenio reducebant. Conveniebant canesii pene qualibet septimana. Ego vero sepius, ut vitam eorum aspicerem et aliquos de maioribus noscerem et ut addiscerem, si via redemptionis aliqua se offerret, ad eos cum meo canesio accedebam. Quadam vice preceperunt omnes canesii in mandatis, ut de certis villis viri et mulieres puerique simul cum muneribus in eorum presentiam venirent. Timebamus de hoc rumore non modicum, causam penitus ignorantes. Elegi igitur potius cum ipsis canesiis ad exercitum ire quam sub tali dubio in villa remanere. Quare nudi et discalceati ad custodiam curruum in quibusdam tentoriis Hungarorum, qui iam Tartari in suis operibus effecti erant, remansimus. Canesii vero ad recipienda munera acceserunt: qui muneribus receptis, omnes presentantes in quamdam val-

www.dacoromanica.ro

lem duxerunt enormiterque spoliatos et denudatos ibidem interfecerunt [1]).

Acest pasagiu important din *Miserabile Carmen* — cu atât mai important cu cât el ne redă ceeace observă un străin şi felul cum judecă un străin stările din Ungaria dintr'o anumită epocă — ne procură preţioase lămuriri asupra instituţiunii cnezatului românesc din judeţul Bihor. Şi acest cnezat din Bihor este acelaşi cu cnezatul din celelalte părţi ale ţării, căci, precum istoria bisericii noastre constată o unitate religioasă a Românilor de pretutindenea, şi precum studiul lingvisticei găseşte o unitate a limbii pe întregul teritoriu ocupat de poporul nostru norddunărean, tot astfel istoria dreptului românesc descopere de asemenea o unitate a organizaţiilor noastre administrative, politice şi judecătoreşti.

Rogerius ne spune limpede că Tătarii au instituit cneji [2]) sau balivi cari să împartă dreptatea şi să le procure animale, arme, veştminte, etc.; că stăpânul său — el era captiv — era unul dintre aceşti cneji şi avea subt conducerea sa o mie de case, cnejii fiind în total o sută la număr ; că prin instituirea cnejilor s'a întronat pacea, s'au slobozit târgurile şi s'a înscăunat dreptatea ; că aceşti cneji se strângeau odată pe fiecare săptămână ; că el se ducea, împreună cu cneazul său, la aceste adunări, pentru ca să observe vieaţa lor, să cunoască pe cei mari şi să vază dacă nu cumva ar putea găsi un mijloc de răscumpărare — ut vitam illorum aspicerem, ut aliquos de maioribus noscerem, et ut addiscerem si via redemptionis aliqua se offerret — că a preferat, când s'a dat ordin să se strângă la un loc tot poporul, să se ducă cu cneazul său la armată ; că unii Unguri s'au pus în serviciul Tătarilor — qui iam Tartari in suis operibus effecti erant —; şi că după ce s'a strâns recolta, Tătarii au omorît pe toţi oamenii într'o vale.

Instituţiunea cnezatului este o instituţiune curat românească. Ea nu se găseşte nici la Unguri şi nici la Nemţii din Ardeal. Ea n'a putut fi adusă nici de Tătari din Rusia, de pe unde au venit, fiindcă acolo, deşi există numirea de cneaz, ea are altă accepţiune. La popoarele slave cneaz este un titlu şi însemnează principe, duce sau rege. Cnezatul n'a putut fi adus

1) Vezi traducerea în *Izv. Ist. Rom.*, V.

2) Cf. Dinu C. Arion, *Cnejii Români, contribuţii la studiul lor.*

www.dacoromanica.ro

deci din Rusia, după cum susţine Hunfalvy, fiindcă instituţia cnezatului ca instituţie nu o găsim acolo.

Ardealul fiind o ţară mai ferită de invaziuni, din cauza munţilor ce o împrejmuiau din toate părţile şi în orice caz mai scutită de atacuri neaşteptate, de cât teritoriile de dincoace de Carpaţi, locuitorii autochtoni au putut să trăiască, după retragerea legiunilor romane, într'o relativ mai mare linişte şi siguranţă şi să-şi păstreze mai multă vreme rudimentarele lor organizaţii moştenite. Iar după venirea Ungurilor, şi după ce aceştia s'au hotărît să-şi părăsească traiul lor de jaf şi vagabondaj, aceşti locuitori autochtoni, subt condiţiunea de a se acomoda noilor împrejurări, vor fi fost mai ocrotiţi în existenţa lor, decât locuitorii de dincoace de munţi. Acelaşi lucru se va fi petrecut de sigur şi cu Românii din câmpia Tisei şi cu cei din Pannonia. Ei vor fi fost mai la adăpost decât Românii dintre Carpaţi, Dunăre şi Nistru, fiind mai departe de drumul pe care se scurgeau cotropitorii şi întru câtva mai protejaţi şi de forţa ce se închega dincolo de Tisa.

Oricât de grele vor fi fost împrejurările în cari se vor fi găsit Românii în evul mediu, ei şi-au putut pătra totuş instituţiile lor cele vechi, cnezatul şi voevodatul — în timpuri turburi mai mult ca o amintire, în vremuri mai liniştite, ca rudimente de organizaţie —. Ambele aceste numiri, deşi sunt de origine slavă, instituţiile în sine sunt de origine romană, reprezentând, prima, aşa numitele *judecia* (iudico, iudex) şi a doua, *ducatus* (dux) sau *principatul* (princeps).

Voevodatul avea atribuţia principală de a organiza apărarea teritoriului, iar cnezatul de a împărţi, în special, dreptatea printre oameni. Voevodatul îşi exercita iurisdicţiunea asupra unui teritoriu mai întins, numit *terra* (ţară), pe care erau aşezate mai multe unităţi teritoriale ; cnezatul era o unitate teritorială mai restrânsă, condusă de un cneaz [1]) care avea ca principală îndatorire distribuirea dreptăţii, *iustiţia* [2]).

---

1) Hurmuzaki, *Doc. I*, p. 250, unde e vorba de cnezatele dăruite de Bela IV cavalerilor Ioaniţi şi confirmarea lor prin bula papei Innocenţiu al IV-lea, din anul 1251, ne arată pe cneazul Lytivoi ajungând voevod.

2) Cele mai vechi cnezate la găsim dincoace de Carpaţi, totuş cnezatul s'a desvoltat mai mult în Ardeal decât în teritoriul vechiului Regat. Aci cnezatul a fost înlocuit prin *boeronat*. Aşa se explică de ce în ţara Făgăraşului, bunăoară, nu întâlnim cneji, ci numai boeri (fem.

www.dacoromanica.ro

Această dreptate se împărţia în *scaune* de *judecată*, lat. *sedes*, ung. *szék*-ek [1]), germ. *Stühle*. Scaunele erau unităţi teritoriale, uneori mai mici — în Trei-scaune, Haromszek erau trei — alteori mai mari, cât un judeţ [2]). Nici Ungurii nici Germanii n'au cunoscut organizarea distribuirii în scaune [3]).

Este interesant de a constata că primele voevodate sau ducate amintite de cronicile ungureşti se găsesc la marginea de vest a teritoriului românesc şi că Ungurii, după ce au cucerit, mai târziu, Ardealul, n'au adus aci, ca guvernatori ai ţării, pe comiţi, n'au organizat ţara, după modelul adoptat dela Germanii de Ştefan cel Sfânt, în comitate, ci au păstrat voevodatele pe cari le-au găsit în ţară.

Existenţa voevozilor ne este atestată de nenumărate documente şi toţi voevozii, ca şi toţi cnejii, se găsesc funcţionând mai numai în regiunile locuite de Români.

După retragerea legiunilor romane şi a funcţionarilor romani, desrămându-se provincia Dacia, era natural să se fi format stăpâniri minuscule, un fel de *republici minuscule*, conduse şi administrate de o căpetenie a lor, de un funcţionar ce ele şi-l vor fi ales. Acesta va fi avut în mâinile sale conducerea satului şi pronunţarea judecăţii între împricinaţi.

«Funcţionarul acesta apărea în faţa popoarelor slave cari nu cunoşteau structura juridică a micilor republici ca un suve-

---

borească). Fiind un feud dat domnilor români de regii Ungariei, ţara Făgăraşului a dat o mai mare desvoltare, întocmai ca şi Ţara Românească şi Moldova, instituţiei boerimei. Tot din această cauză boerii Făgăraşului n'au devenit nobili (nemeşi), şi nu s'au prefăcut Unguri. Cf. *Sicules et Roumains*, p. 35.

1) Din cuvântul *szék* socotesc unii că s'a format Székely, Secuiu; numirea latină de *Siculi* este o etimologie medievală din timpul când se credea, că Secuii ar fi urmaşi direcţi ai Sciţilor, Scitului. Siculi, adecă ai Hunilor cari au venit din Scythia.

2) Numirea de judeţ provine evident din lat. *iudicia, iudico*.

3) Cf. *Secuii şi secuizarea Românilor*, p. 31. D-l Jos. Schiopul, *Diploma Andreiană din 1224*, p. 6, ne spune: „Că n'a existat o altă organizaţiune politică decât cea a populaţiunii autochtone şi că această organizaţiune politică a acelei populaţiuni a trebuit să fie şi a fost o realitate puternică, ni-o dovedeşte în mod limpede faptul că atunci când — mult mai târziu — infiltraţiunile ungureşti s'au intensificat şi nouii veniţi s'au putut gândi la înjghebarea unei organizaţiuni politice proprii *a lor*, ei au adoptat structura organizaţiunii politice a populaţiunii autochtone".

www.dacoromanica.ro

ran şi stăpânitor, ca un egal al principelui lor şi l-au numit cneaz" [1]).

Imprumutând acest cuvânt, ca şi pe cel de voevod şi pe cel de boer, dela Slavi, Românii n'au renunţat la terminul latin de jude şi în relaţiile dintre ei vor fi întrebuinţat mai mult vorba străveche. Dacă însă s'a menţinut şi cuvântul de cneaz — şi el se mai întrebuinţează şi astăzi în Banat, indicând pe primar — aceasta se datoreşte împrejurării că în cancelarii nu se găseau Români, ci străini, pentru cari era indiferent dacă întrebuinţează o vorbă slavă sau o vorbă latină [2]).

Numele de cneaz îl înâlnim în două pasagii din *Miserabiie Carmen*, în cap. XXIII cu atribuţiunea de militar, conducător de trupă — *Canesio id est maiori* — şi în cap. XXXV, cu atribuţiunea de şef administrativ, având şi putere judecătorească — *canesios, qui iustitiam facerent, et eis animalia, arma procurarent.*

Dar Rogerius era un străin care era mai mult în trecere prin Ungaria şi nu putea să cunoască instituţiunile ţării. De aceea când vorbeşte despre cneji, ţine să precizeze că ei se aseamănă cu balivii, funcţionari din patria sa, din Italia — *canesios, id est balivos* [3]) şi balivii din Italia aveau puteri administrative, financiare şi iudiciare.

---

1) I. Baltariu, *Vechile Instituţiuni juridice din Transilvania* (manuscris), p. 149.

2) Instituţia purtând două numiri una curat românească şi alta de origine slavă, faptul că s'a păstrat în limbă cuvântul de origine latină şi că a dispărut aproape cu totul cel de origine slavă, cu toată puternica influenţă slavă, dovedeşte că Românii au întrebuinţat între ei mai mult cuvântul latin.

3) *Enciclopedia Italiană* deduce cuvântul *balivo* dela latinescul *baiulus*, cu însemnarea de guvernator. Balivii au fost introduşi în administraţia franceză de regele Filip August, prin marea reformă din 1180—1190, când a împărţit teritoriul francez în mari *bailliages*. Micii balivi erau însărcinaţi mai ales cu justiţia. Instituţia balivilor era nu numai în Franţa, dar şi în Germania, Elveţia şi Italia.

„Identificarea cneazului românesc cu balivul italian, zice d. Baltariu, este foarte preţioasă, fiindcă este făcută de un Italian care a văzut atât pe unul cât şi pe celălalt exercitându-şi atribuţiile. Rogerius face identificarea după ce a constatat identitatea atribuţiilor şi modul lor de funcţionare, ceea ce dovedeşte că poporul român, născut în tradiţia juridică romană, totdeauna a trăit vieaţa sa juridică, aplicând normele şi obiceiurile romane moştenite. Identificarea aceasta este cea mai bună dovadă că instituţia cnezatului izvoreşte din conştiinţa naţională şi tradiţia juridică a poporului românesc". Baltariu, *op. cit.*, p. 166.

www.dacoromanica.ro

Locuitorii băştinaşi din Bihor, împrăştiaţi prin păduri de frica Tătarilor, când aceştia au instituit pe cneji ca să organizeze strângerea recoltei, s'au întors pela vetrele lor, nu fiindcă s'ar fi încrezut în Tătari, ci fiindcă aveau toată încrederea în autoritatea cnejilor lor. S'au lăsat deci să fie ademeniţi nu de Tătari, ci de trecerea şi de garanţia ce le ofereau conducătorii lor fireşti, cari erau cnejii.

Au fost însă amăgiţi, întocmai după cum au fost păcăliţi şi în altă împrejurare, atunci când, pierzându-se sigiliul regelui, a fost găsit de Tătari şi când aceştia au făurit scrisori mincinoase, întărindu-le cu sigiliu regal şi îndemnând populaţia să se întoarcă pela casele lor.

Cnejii nu erau oameni de rând. Ei erau şefi cu autoritate pe cari Rogerius, el însuşi bărbat cu vastă cultură şi viitor archiepiscop, îi numeşte *isti domini* [1]). Cneazul, om liber, spre deosebire de cneazul de mai târziu, reprezentant al regelui, era om ales al poporului, un om cu mare vază şi trecere, după cum rezultă din chiar vorbele lui Rogerius, că prin ei s'a restabilit pacea şi s'a întronat dreptatea — pacem habebamus et fora iustaque unicuique iustitia servabatur.

Se înţelege dela sine că prin introducerea feudalismului, după marea invazie tătărească şi mai ales după stingerea dinastiei Arpadiene, s'a schimbat şi caracterul democratic al instituţiei cnezale şi, în loc de cneji aleşi şi reprezentând poporul ce-i alegea, s'a introdus cnezatul ereditar ca reprezentant al puterii regale şi depinzând de această putere. Acest cnezat ne mai fiind o instituţie având la temelie regimul dreptului cutumier, a servit numai ca o treaptă pentru înnobilarea şi prin aceasta ca o treaptă pentru maghiarizare şi deci pentru pierderea naţionalităţii româneşti.

Cnezatul primitiv cu legile sale şi poate şi cu procedură proprie, cunoscute sub numele de *ius valachicum*, dispare încetul cu încetul şi în locul său se introduce cnezatul feudal, ca o funcţie civilă şi militară, acordată de rege şi în care cnezat s'a înmormântat nobilimea românească.

Dar, ar putea cineva să întrebe : cum se înţelegea călu-

1) Notarul anonym, cap. XLIX ne spune că în lupta Ungurilor împotriva ducelui Glad, din apropierea Timişului, luptă la care au luat parte Comanii, Bulgarii şi Blacii, au pierit doi duci comani, şi trei cneji bulgari. Aceşti cneji sunt ofiţeri, conducători de oştire.

www.dacoromanica.ro

gărul Rogerius cu cnejii și mai târziu cu poporul în mijlocul căruia era obligat să mănânce ceapă, usturoiu și câte odată și pită neagră ? El venea numai în misie în Ungaria și numai pentru scurtă vreme și nu avea de unde să știe ungurește. Din arătările sale rezultă că el se ducea adeseori — *saepius* — la adunările cnejilor, iar, după retragerea Tătarilor a petrecut mai multă vreme în mijlocul populațiunilor din Ardeal. O singură explicare este posibilă : el vorbea limba indigenilor, înrudită cu limba latină și cu limba italiană.

www.dacoromanica.ro

3) REGII ARPADIENI ŞI ANGEVINI

CAP. XIII

ROMÂNII IN DESCRIPTIO EUROPAE ORIENTALIS

In anul 1913, un învăţat polonez, dr. Olgierd Górka, cercetând în Biblioteca Naţională din Paris izvoarele istorice ale Cruciatelor, a dat peste un manuscris latinesc — No. 5515 — rămas până atuncia necunoscut. Manuscrisul fusese catalogat subt un titlu greşit şi astfel istoricii, specialişti în chestiunile sud-est-europene, nu i-au dat nici atenţia, nici importanţa ce i se cuvenea.

Olgierd Górka, descoperind acest manusris, care cuprindea un tratat de geografie, l-a publicat, în 1916, pe cheltuiala Academiei Literare din Cracovia, însoţindu-l totdeodată de un studiu amănunţit şi foarte documentat, în 49 pagine — textul tratatului este cuprins în alte 70 pagini — scris şi acest studiu, tot în limba latină, întru cât tratatul avea să intereseze, deopotrivă, mai multe ţări şi popoare.

Autorul acestui tratat, întitulat, probabil, *Descriptio Europae Orientalis* şi al cărui manuscris original s'a pierdut, nu se cunoaşte. El este un anonim şi, după cercetările lui Górka, pare a fi un călugăr dominican sau franciscan care a trăit mai mult timp ca misionar în Balcani, şi anume în Serbia. Simpatiile sale ni-l arată de naţionalitate franceză, căci se identifică cu interesele bisericii catolice şi ale politicei franceze în Orient de pe acea vreme.

Reprezentând politica franceză în Balcani, Anonimul acesta este un admirator şi un sfătuitor al fratelui regelui Filip al IV al Franţei, al lui Carol de Valois — Carolus Valesius — vestit ostaş şi pretendent al tronului imperiului latin de răsărit. Căci, acest Carol de Valois, în urma căsătoriei sale cu Catharina de Courtenay, nepoata ultimului împărat latin din Con-

www.dacoromanica.ro

tantinopol, Balduin al II-lea, mort în 1301, având sprijinul Papei, la îndemnul Anonimului geograf, se pregătea cu tot dinadinsul să ocupe pentru sine Constantinopolul. In vederea acestui eveniment încheiase un tratat cu Veneţienii şi contractase căsătoria fiului său, Carol, cu Zarica, fiica lui Uroş, regele Serbiei. In acelaşi timp, Anonimul geograf, ca reprezentant al Bisericii catolice şi ca misionar predicator în Serbia, îndemna pe Carol de Valois ca, împreună cu Carol Robert, regele Ungariei, să supuie pe schismaticii Bulgari, Ruteni, Sârbi şi Ruşi.

Anonimul îşi scrie tratatul său de geografie, după cum a dovedit-o Górka, în primăvara anului 1308 şi s'a folosit la compunerea lui, în afară de cunoştinţele sale personale, mai ales de izvoare franceze. El descrie, rând pe rând, dând indicaţii, nu numai de geografie, ci şi de istorie, următoarele ţări: Imperiul Constantinopolitan, Albania, Serbia, Bulgaria, Rutenia, Ungaria, Polonia şi Boemia.

Cunoştinţele ce ni le procură Anonymus asupra acestor ţări, când sunt culese din izvoarele ce el le utilizează sunt, de sigur, importante şi ele ne confirmă şi stabilesc, de cele mai multe ori, adevăruri şi fapte ştiute deja de aiurea [1]). Cunoştinţele însă ce el ni le dă dela sine, personal, din observaţia proprie sau din observaţia prietinilor săi, sunt cu mult mai importante, ele fiind, mai totdeauna, originale. Şi importanţa lor creşte cu atât mai mult cu cât, în afară de două pasagii, explicate de altfel de Górka, în întreaga operă a lui Anonymus, nu găsim nici o eroare de fond. Anonimul nostru nu inventează nimic. El spune numai adevărul controlat. Pe spusele sale putem pune tot temeiul, în spusele lui putem avea toată încrederea.

Despre ţările noastre, necunoscându-le, nu ne vorbeşte nimic. Face însă, în două pasagii, oarecari aprecieri asupra Vlachilor din peninsula Balcanică şi asupra originii lor, precum şi asupra păstorilor şi păşunilor romane din Ungaria,—Romanorum pastores et pascua Romanorum—şi de asemenea şi asupra principatelor române din Ungaria la venirea Ungurilor.

---

1) Anonymus utilizează, în special pentru imperiul Constantinopolitan, operile lui Vincentius Bellovacensis (Vincent de Beauvais), pe carî le-a avut înaintea ochilor. Regretăm că nu avem la îndemână aceste opere spre a ne putea da seama prin noi înşine, de împrumuturile făcute.

www.dacoromanica.ro

Dată fiind obiectivitatea acestui anonim, recunoscut ca un scriitor veridic, importanța acestor aprecieri nu va scăpa nimănuia din vedere.

Iată aceste două pasagii :

Notandum est hic quod inter Machedoniam, Achayam et Thesalonicam est quidam populus valde magnus et spaciosus qui vocantur Blazi, qui et olim fuerunt Romanorum pastores, ac in Ungaria, ubi erant pascua Romanorum, propter nimiam terre viriditatem et fertilitatem olim morabantur. Sed tandem ab Ungaris inde expulsi, ad partes illas fugierunt; habundat enim caseis optimis, lacte et carnibus super omnes nationes. Terram enim horum Blachorum que est magna et opulenta exercitus domini Karuli qui in partibus Grecie moratur fere totam occupavit et ideo convertit se ad regnum Thesalonicense et actu mari terraque, expugnant civitatem Thesalonicensem dictam cum regione circumadiacente [1]).

2. Et est notandum, quod regnum Ungarie olim non dicebatur Ungaria, sed Messia et Panonia. Messia quidem dicebatur a messium proventu [2]), habundat enim multum in messibus, Pannonia dicebatur etiam a panis habundantia; et ista consequenter se habent, ex habundantia enim messium sequitur habundantia panis.... Panoni autem, qui inhabitabant tunc Panoniam, omnes erant pastores Romanorum, et habebant super se decem reges potentes in tota Messia et Panonia; deficiente autem imperio Romanorum egresi sunt Ungari de Sycia provincia et regno magno, quod est ultra Meotidas paludes, et pugnaverunt in campo magno, quod est inter Sicambriam et Albam Regalen cum X regibus dictis et optinuerunt eos et in signum victorie perpetuum erexerunt ibi lapidem marmoreum permaximum, ubi est scripta prefata victoria, qui adhuc perseverat usque in hodiernum diem [3]).

Din primul pasagiu al Anonimului geograf rezultă că Blazii, — numire subt care îi găsim amintiți mai ales în izvoarele franceze contimporane [4]), — sunt aceiași cu Blachii, că sunt un popor foarte mare și răspândit — *valde magnus*

1) Olgierd Górka, *Anonymi Descriptio Europae Orientalis*, p. 13.

2) Aceste cuvinte sunt luate după Vincentius Bellovacensis, I, 71,

3) Olgierd Górka, *op. cit.*, p. 44.

4) Cf. Philippe Musket, din jumătatea întâia a sec. XIII, *Historia regum Francorum*, versurile 23008, 29954 și 30961.

www.dacoromanica.ro

et spaciosus — că sunt păstori, după cum au fost și altă dată păstori ai Romanilor, că odinioară trăiau în Ungaria, unde se găsesc bogatele și plinele de verdeață pășuni ale Romanilor, că au fost, mai târziu, goniți de Unguri și au fugit în acele părți (peste Dunăre), că produc o mare bogăție de brânză excelentă, de lapte și carne, cum nu produce nici un alt popor, că această țară a Blachilor, mare și bogată, a fost ocupată, mai în întregime, de armata lui Carol de Valois ce staționa în regiunea Greciei și că a ocupat pe apă și uscat cetatea Salonic, împreună cu ținutul d'imprejur.

Iar, din al doilea pasagiu al Anonimului geograf rezultă că numirea de Ungaria datează numai dela venirea Maghiarilor, și că, înainte vreme, această țară purta numele de Pannonia și Messia — el ne dă și etimologia acestor două numiri [1]) — că locuitorii acestor două țări — Pannonia se întindea pe acel timp până la Tisa — se găseau constituiți în zece regate, că, la venirea Ungurilor, s'au dat lupte în câmp deschis, în regiunea dintre Sicambria și Alba Regală, cu acești regi romani cari au fost învinși și că Ungurii cari se mai numesc și Huni — *qui alio nomine Huni vocantur* — au ridicat ca semn al victoriei lor o statuă de marmură [2]), care dăinuia încă pe la anul 1308.

Informațiunea Anonimului geograf, în ce privește pe Vlachii din Peninsula Balcanică, ne confirmă teoria lui Hașdeu asupra originii Aromânilor [3]), teorie, în general, neadmisă de istoriografia românească. Hașdeu, fără să fi cunoscut lucrarea lui Górka, apărută mai târziu, după moartea sa, susținuse că Românii din Peninsula Balcanică ar fi urmașii acelor pastores Romanorum, pe cari i-ar fi gonit Ungurii, la venirea lor în Panonnia. O parte dintre acești pastori romani, despre cari, de altfel, ne vorbesc mai multe cronici, s'ar fi dus spre nord și s'ar fi slavizat în Moravia, alții ar fi trecut în spre apus și ar fi ajuns în Istria, iar o altă parte, mai numeroasă, ar fi fost împinși spre miază-zi și ar fi cuprins mai multe regiuni din peninsula Balcanilor, dând naștere populațiunilor

1) Numirea Messiei ni-o dă după *Speculum historiale* I, 71 al lui Vincentius Bellovacensis.

2) Despre această statuă ne vorbește și cronicarul Simon de Kéza, la Endlicher, *Mon. Arp.* pag. 91. Cf. *Izv. Ist. Rom.*, IV.

3) Hașdeu, *Strat* și *Substrat, Genealogia popoarelor balcanice*, în *An. Ac. Rom.*, 1892.

www.dacoromanica.ro

aromâne. Şi Haşdeu îşi întemeia afirmaţia sa, mai ales pe unitatea limbii noastre. Căci dialectul aromân ar fi o dovadă că despărţirea Aromânilor de Dacoromâni s'ar fi făcut într'o epocă relativ târzie, când adecă limba românească îşi desăvârşire unitatea sa.

Teoria lui Haşdeu asupra originii Aromânilor, teorie susţinută în cartea sa *Strat* şi *Substrat* şi care concordă, după cum a observat-o şi Górka, cu cele spuse în pasagiul de mai sus al Anonimului geograf, nu este astăzi împărtăşită, după cum am arătat, de toată lumea. Cercetările mai noui ale istoricilor şi lingviştilor şi mai ales constatarea influenţei albaneze asupra dialectelor noastre, au împărţit pe învăţaţii români în ce priveşte locul de formaţiune a limbii româneşti în două tabere.

O mare parte din rămăşiţele acestor păstori romani din Pannonia se vor fi maghiarizat, de sigur, în masa mai numeroasă a Ungurilor. Urmele lor le-am semnalat şi noi în două articole apărute în ziarul *Universul* [1]), subt titlul: *Urme de sate româneşti lângă lacul Balaton* şi *Vechi sate româneşti în Pannonia* şi au fost studiate într'o lucrare mai vastă a d-lui N. Drăgan [2]). In timpul Notarului anonim al regelui Bela, îi constată şi scriitorul ungur Pais Dezsö care, în harta sa, semnalează pe *Az Oláhok* în regiunea dela sudul lacului Balaton [3]).

Dintre cele două grupuri de cronici, stabilite de Bal. Hóman, dupăcum am arătat mai sus [4]), fac parte, din primul arhetip, cronicile, mai mult sau mai puţin străine, a lui Odo de Deogilo, din 1147, a lui Godefrid din Viterbo, din 1185, raportul lui Ricardus, din 1237, a lui Thomas din Spalato, din 1266, a lui Albericus Triumfontium, din 1233, şi a însuşi Notarului anonim, de dinainte de 1200. Iar din grupa a doua fac parte, între altele, cronica lui Simon de Kéza, Chronicon pictum Vindobonense, din 1358, Chronicon Budense, din 1473, Chronicon Posoniense, Chronicon Dubnicense şi Chronicon Monacense.

---

1) *Universul* din 27.X.1930 şi 24.XII.1932.

2) N. Drăgan, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei şi onomasticei*, 1933.

3. Pais Dezsö, Magyar Anonymus, Budapesta, 1926.

4) *Fontes Historiae Daco-Romanorum*, I, Anonymi, Gesta Hungarorum, I, p. 15.

www.dacoromanica.ro

Atât în cronicile din prima grupă, cât şi cele din grupa a doua, se vorbeşte, aproape în toate, cu mai multe sau mai puţine amănunte, despre *pastores Romanorum* şi despre *pascua Romanorum.*

Aceşti păstori romani, numiţi uneori şi „Vlachi", sau numai *Coloni* ai Hunilor, trăiau în Pannonia, la venirea Maghiarilor, constituiţi, probabil, nu în regate, în sensul de astăzi al cuvântului, dar având şefii lor ce se vor fi numit uneori *regi* [1]), în sens etimologic, *(regere,* a conduce) ori *principi* ori *duci* sau numai voevozi ori *cneji.*

Iată diferitele pasagii din cronicarii unguri şi străini cari constată existenţa acestor pastori în Pannonia. Şi citǎm anume şi pe scriitorii străini, fiindcă istoricii unguri susţin că numai izvoarele naţionale ungureşti ne-ar vorbi despre aceşti păstori romani [2]).

1. Notarul anonim care, deşi face parte din prima grupă de cronicari, admite totuşi teoria hunică, ne spune:

a) Rex Athila ... de terra scithica descendens cum valida manu in terram Pannonie venit, et fugatis Romanis regnum obtinuit (c. 1).

b) Quam terram (Pannoniam) habitarent Sclavi, Bulgarii et Blachii ac pastores Romanorum. Quia post mortem Athile regis terram Pannonie Romani dicebant pascua esse, eo quod greges eorum in terra Pannonie pascebantur. Et iure terra Pannonie pascua Romanorum esse dicebatur, nam et modo Romani pascuntur de bonis Ungarie (c. 9).

c) Dicebant enim eis sic, quod terra illa (Pannonia) nimis bona esset, et ibi confluerent nobilissimi fontes, quorum nomina hec essent, ut supra diximus: Danubius, Tyscia, Wag, Morisius, Crisius, Temus et ceteri, que etiam primo fuisset terra Athile regis. Et mortuo illo preoccupassent Romani principes terram Pannonie usque ad Danubium, ubi collocassent pastores suos (c. 11).

---

1) Almus însuşi este numit uneori rege, *rex,* deşi cronicile îl desemnează cu numele de duce, *dux.*

2) Cf. Jos. Deér, *Ungarn in der Descriptio Europae Orientalis in Mitteilungen des Österreich. Instit. f. Geschichtsforsch.* XLV, 1931.

www.dacoromanica.ro

2. Odo din Deuil, cronicar francez, ne spune:

Terra hec (Ungaria) in tantum pabulosa est, ut dicantur in ea pabula Julii Caesaris extitisse [1]).

3. Thomas din Spalato, din Dalmatia, afirmă:

Haec regio dicitur antiquitus fuisse pascua Romanorum[2]).

4. Richardus, călugăr din ordinul praedicatorilor, scrie într'un raport al său:

Inventum fuit in Gestis Ungarorum Christiarorum quod esset alia Ungaria maior... de qua septem duces... venerunt in terram que nunc Ungaria dicitur, tum vero dicebatur pascua Romanorum, quam inhabitandam pre terris ceteris elegerunt, subiectis sibi populis, qui tunc habitabant ibidem [3]).

5. Simon de Keza, în două pasagii ale cronicei sale, ne spune:

a) Pannonie, Pamfilie, Macedonie, Dalmacie et Frigie civitates que crebris spoliis et obsidionibus per Hunos erant fatigate, natali solo derelicto, in Apuliam per mare Adriaticum de Ethela licentia impetrata trasierunt, Blackis, qui ipsorum fuere pastores et coloni remanentibus sponte in Pannonia [4]).

b) Postquam autem filii Ethele in prelio Crumhelt cum gente scithica fere quasi deperissent, Pannonia extitit X annis sine rege, Sclavis tantummodo, Grecis, Teutonicis, Messianis et Ulahis advenis remanentibus, in eadem qui vivente Ethela populari servicio sibi serviebant [5]).

Aceste două pasagii ale cronicei lui Simon de Keza le întâlnim, cu mici variante, și în Chronicon pictum Vindobonense [6]), în Chronicon Posoniense [7]) și în Chronicon Dubnicense [8]. Evident toate aceste cronici s'au inspirat din același izvor comun.

---

1) Odo de Deogilo — (Deuil, aproape de Paris) — *Liber de via Sancti Sepulchri*, p. 60. Schunemann crede a fi o confuzie între Cereris și Caesaris, *Ung. Jahrbüch.* 1926.

2) Thomas Spalatensis, *Historia Salonitana*, la Schwandtner, *Scrip. rer. Hung.* III, p. 549

3) Richardus, *De facto Ungarie Magne*, la Endlicher, *Rer. Hung. monum. Arpadiana*, p. 248.

4) Florianus, *Magistri Simonis de Keza, Gesta Hungarorum*, II, p. 65, cf. și p. 70. Cf. *Izv. Ist. Rom.* IV, 32.

5) Florianus, *ibidem*, p. 70. Cf. *Izv. Ist. Rom.*, IV, p. 37.

6) Florianus, *ibidem*, p. 114 și 120.

7) Florianus, *Chronica minora*, IV, p. 15 și 21.

8) Florianus, *Chron. Dubnicense*, III, p. 17 și 23.

www.dacoromanica.ro

In afară de aceste cronici, mai întâlnim pe „păstorii Romanilor" după cum am văzut mai sus, și în Anonimul geograf al Descrierii Europei Orientale, care însă nu cunoștea pe Vlachii din Ardeal. Că numirea de Vlach a ajuns cu timpul un apelativ, însemnând „păstor", aceasta este adevărat, însă numai pentru o epocă târzie, după secolul al XIII-lea, iar nu pentru primele veacuri ale istoriei ungare, nu pentru primele timpuri ale dinastiei arpadiene [1]).

Cu privire la acești *pastores Romanorum,* pe cari izvoarele de căpetenie ale istoriei medievale ungurești îi numesc „Vlachi", învățații unguri de astăzi caută să dovedească pe de o parte că ei n'au existat în realitate, iar, pe de altă parte, că, dacă au existat, ei nu pot să fie „Valahi". Nu numai atât, dar prin faptul că „Valahii" sunt amintiți în cronicile maghiare ca trăind în Ungaria, ar fi o dovadă, susțin acești scriitori unguri, că pe acea vreme Românii nici nu existau în Transilvania, că adecă n'ar fi posibilă, în același timp, existența Vlachilor din Ungaria și a Vlachilor din Ardeal.

Și se mai susține că acești „pastori romani" ar fi o invenție a cronicarilor unguri, și numai a acestora, de oarece existența lor nu s'ar constata în izvoarele străine [2]). Acești păstori ar fi fost identificați cu „Vlachii", tocmai fiindcă în momentul compunerii cronicilor își făcea apariția pe meleagurile Ardealului un neam de oameni venetici, ciobanii „valahi".

Mai întâi de toate nu este exact că numai cronicile ungurești vorbesc despre „pastores Romanorum" din Pannonia.

Odo de Diogilo, călugăr din mânăstirea Sf. Dionisiu de la Deuil și care a însoțit pe regele Francezilor, Ludovic al VII-lea, în expediția sfântă, n'a fost cronicar ungur.

Thomas, archidiaconul din Spalato, în Dalmația, n'a fost cronicar ungur.

Ricardus sau Richardus, călugăr, n'a fost cronicar ungur, deși vorbește despre „Ungaria magna".

---

1) Cf. Silviu Dragomir, *Vlachii* și *Morlacii,* p. 51 seq.

2) Deér,*loc. cit.:* Diese Bezeichnungen pastores Romanorum für die Einwohner Pannoniens und für die Walachen, und pascua Romanorum fur Pannonien sind jene termini der mittelalterischen ungarischen Quellen, welche in den ausländischen Quellen nicht zu finden sind, also als eigene Terminologie derselben betrachtet werden müssen.

www.dacoromanica.ro

Croniştii cronicilor din Viena şi München, deşi s'au inspirat din izvoare ungureşti, n'au fost Unguri.

Şi mai presus de toate, geograful anonim al Descrierii Europei Orientale numai Ungur n'a putut să fie.

Cronicile ungureşti şi străine, mai toate, identifică pe aceşti păstori ai Romanilor cu „Vlachii". Observăm aci, după cum a observat-o şi Xenopol înaintea noastră, că nu poate fi vorba în aceste cronici nici de Romanii Imperiului roman de apus, dispărut cu mulţi ani înainte, nici de Romanii peninsulei Balcanice, fără de legături pe acele vremuri, cu popoarele din Pannonia.

Istoricul Deér, admiţând părerea lui Schünemann [1]), susţine că aceşti păstori nu trebuiau să fie numai decât — unbedingt — Vlachi, ci păstori nomazi, cuvântul Vlach fiind numele comun al păstorilor migranţi.

Pentru un cercetător imparţial şi lipsit de prejudecăţi reiese în mod clar din cetirea cronicilor că, dintre toate popoarele lui Attila, numai Vlachii au rămas pe loc, fiindcă singuri ei au fost localnici, *coloni*, şi au rămas de bună voie, *sponte*, fiindcă au rămas în ţara *lor*. Numai această interpretare o putem da vorbelor din cronici: „Blackis, qui ipsorum (Hunorum) fuere pastores et coloni, remanentibus sponte in Panonia".

Şi nu poate să fie, mai departe, exact că aceşti cronicari unguri, aflând că s'au pripăşit prin Ardeal nişte păstori nomazi, numiţi Vlachi, au putut să interpreteze că şi păstorii romani din Pannonia vor fi fost tot Vlachi. Şi, lipsiţi de obiectivitate, scriitorii maghiari de astăzi nu-şi dau seama de contrazicerea în care se găsesc, pe de o parte, afirmând că păstorii din Pannonia au fost numiţi Vlachi, fiindcă nu se ştia despre Vlachii din Ardeal, iar, pe de altă parte, susţinând că păstorii din Pannonia au fost numiţi Vlachi, după ce au aflat despre păstorii nomazi din Ardeal.

Istoricii maghiari uită intenţionat faptul că Românii ne apar, în documente, încă dela 1210, deci înainte de *Gesta*

---

1) Schünemann, *Die Römer des anonymen Notars*, în *Ung. Jahrb.* 1926: „Nicht nur byzantinisch, sondern auch bei den Balkanslawen und sogar einem Teile der Tschechen ublich ist die Verwendung des Namens Vlach zur Bezeichnung von nomadisierenden Hirten, die nicht unbedingt von walachischer Nationalität zu sein brauchen".

www.dacoromanica.ro

Hungarorum din timpul lui Ladislau al IV-lea Cumanul, după cari avem variantele cronicilor citate mai sus. Şi Românii ne apar ca un popor de sine stătător, putând să dea o armată de Români. Căci la anul 1210 comitele sas Ioachim porneşte dela Sibiu cu războiu la Vidin, în contra lui „Ascenus Burul" cu o armată din Saşi, Români, Secui şi Pecenegi — *associatis sibi Saxonibus, Vlachis, Siculis, Bisenis* [1]). — Aceşti Vlachi nu puteau să fie păstori nomazi.

Istoricii maghiari uită de asemenea faptul că în armata lui Bela al IV-lea împotriva Cehilor iau parte, după cum ni-o arată Cancelaria regelui Ottocar al II-lea al Boemiei, şi Românii — *innumeram multitudinem Cumanorum, Ungarorum et diversorum Sclavorum Siculorumque et Valachorum.* Nici aceşti Vlachi nu puteau să fie păstori nomazi.

Că Românii, în timpul compunerii *Gestelor* de subt Ladislau al IV-lea Cumanul, nu erau păstori nomazi, ci popor cu aşezările lor, rezultă şi din cântecele medievale ce ni s'au păstrat până astăzi.

In rezumat, Descriptio Europae Orientalis a Geografului anonim vine să ne confirme, încă odată mai mult, spusele cronicilor ungare în privinţa Vlachilor ce se găseau peste tot locul în fosta Ungarie, la venirea Maghiarilor.

---

1) *Századok*, a. 1912, p. 292. Ascenus Burul este împăratul romano-bulgar, Borilă Assan.

www.dacoromanica.ro

XIV.

ROMÂNII IN CHRONICON PICTUM VINDOBONENSE

Istoricul manuscrisului. — Cronica pictată dela Viena — Chronicon pictum Vindobonense — se găsește pe un pergament ce se păstrează în Biblioteca, fostă imperială, dela Viena, Cod. Vindob. Lat. No. 405.

Manuscrisul datează, după cum ni se spune chiar la începutul Prologului la această cronică, din anul 1358, deci din timpul domniei regelui Ludovic cel Mare, fiul lui Carol Robert de Anjou. El nu are un sfârșit, ci se întrerupe brusc, cu vorba *quatenus,* după finea capitolului 103, de pe fila 146, unde se vorbește despre expediţiunea de război a regelui ungur împotriva voevodului Basarab cel Mare, dela anul 1330. Autorul va fi voit, de sigur, să scrie istoria Ungurilor până în zilele sale; dar, firul vieţii, probabil, îi s'a întrerupt.

O copie de pe cronica pictată dela Viena se află și în Biblioteca Academiei maghiare din Budapesta, făcută în anul 1862.

Chronicon pictum se găsește astăzi tipărit în două ediţii complete, și într'o a treia în excerpte. Prima ediţie este din 1867 și se datorește lui Francisc Toldy, consilier regesc și director al Bibliotecii Universităţii din Budapesta. Ea este o lucrare de artă și a fost prezentată împăratului Francisc Iosif, cu prilejul înfăptuirii dualismului austro-maghiar și a încoronării sale ca rege al Ungariei. A doua ediţie se datorește lui Matei Florian (M. Florianus) care a publicat-o în anul 1883 în colecţia sa Historiae Hungaricae Fontes domestici, vol. II. In timpul din urmă, a tipărit la Seghedin, în anul 1931, excepte din această cronică Ladislau Iuhász, sub titlul *Chronica*

www.dacoromanica.ro

de gestis Hungarorum, secundum Chronicon pictum Vindobonense, partes selectae [1]).

Deoarece această cronică pictată dă o mai mare desvoltare decât celelalte cronici vechi evenimentelor istorice și de oarece ea prezintă faptele, în afară de sensibilizarea lor prin ilustrațiuni artistice, într'un stil mai vioiu și uneori cu pronunțate accente epice și dramatice, a fost utilizată de mai toți croncarii și scriitorii unguri de mai târziu. In special ea a fost folosită de marele cronicar din epoca regelui Matei Corvin, de Joan de Turocz care reproduce, în 1484, cu mici modificări și completări, pasagii întregi din cronica vieneză. De asemenea, a fost utilizată această cronică, reproducându-se din ea pasagii întregi, de cronica din Buda din 1473, de cea dela Dubnița din 1479, de cea din München și de altele.

Întrucât se cunoaște exact anul de când datează cronica pictată, numele autorului ei nu mai prezintă pentru noi o prea mare importanță. Toldy, în ediția sa, crede că autorul ar fi fost un oarecare Marcus; de aceea își și intitulează el luxoasa sa ediție: *Marci Chronica, de gestis Hungarorum.*

Istoricul Marczali însă, din faptul că autorul cronicei pictate arată oarecare interes Sașilor și Thuringilor, de cari se vorbește în manuscris, socotește că autorul ei ar putea să fie un german, căci mulți din aceștia se găseau prin Ungaria [2]).

Știința ungurească de astăzi identifică pe autorul cronicei vieneze cu Marcus din Kalt — Kalti Márk — un canonic din Székes Fehérvar, Alba Regală, și care se trăgea dintr'o familie de nobili, proprietari în comitatul Veszprém. Kalt era un sat, dispărut astăzi din geografia Ungariei, și prefăcut acum într'o pustă (fermă), lângă localitatea Bank. Tatăl lui Marcus s'ar fi numit Michail, iar al acestuia Szomajon.

---

1) Primele douăzeci și șapte de file ale manuscrisului sunt reproduse și de *A magyar honfoglalás Kutfői*, din 1910.

2) H. Marczali, *Ungarns Geschichtsquellen*, p. 81: Wer der Verfasser war, ist wohl schwer zu bestimmen „es war einer der unzähligen gelehrten Männer, welche Ungarn nährt und in sich schliesst", wie Bischof Harwich schrieb. Pare că autorul cronicii pictate nu știa ungurește, căci altfel n'ar fi zis, în cap. X: *campus csigla mesei*, căci *mesei*, însemnează doar tot campus; deși în altă parte (cap. XLV) spune: nostra autem lingua Westnempti.

www.dacoromanica.ro

Cum a ajuns manuscrisul la Viena, nu se ştie precis [1]).

Cronica este cunoscută astăzi în general subt denumirea de *Chronicon pictum Vindobonense* şi în afară de ediţia noastră, mai există două ediţii complete, cea a lui Toldy şi cea a lui Florianus [2]).

Descrierea şi caracterizarea cronicei pictate. — Dupăcum se poate vedea din facsimilul ce reproducem aci, după ediţia noastră, manuscrisul are, pe fiecare pagină, două coloane şi este împodobit cu un chenar pe toate paginile şi chiar între coloane. Sunt în total 146 file de pergament şi fiecare filă este însoţită, dacă nu de un tablou, cel puţin de o iniţială pictată. Sunt vr'o sută cincizeci de tablouri, în afară de iniţiale.

Chronicon pictum este considerat ca unul dintre cele mai preţioase monumente de artă din secolul al XIV-lea. Tablourile sunt în miniatură şi fiind destinate pentru curtea unui mare rege, ele sunt demne de un mare rege.

Ca fond, cronica pictată este o lucrare de compilaţie şi are legături de filiaţiune cu celelalte cronici mai vechi sau contimporane. De asemenea, ea a servit de material pentru alte cronci ulterioare. Dupăcum a dovedit-o istoricul Valentin Hóman, cronica pictată face parte din familia de cronici cari au avut ca izvor principal *Gesta Hungarorum* din 1282—1285 şi după care s'a orientat şi Simon de Keza, în cronica sa [3]).

Materialul istoric ce întâlnim în cronica pictată nu este inventat de autor, ci el este luat din alte cronici şi desvoltat şi amestecat cu elemente din tradiţiile şi legendele ce vor fi circulat pe acele vremuri. In acelaşi timp, acestui material îi s'a dat un colorit poetic [4]).

---

1) După Toldy, *Marci Chronica*, p. 7, pergamentul ar fi fost pictat din ordinul regelui Ludovic, cu prilejul căsătoriei fiicei acestuia, Maria, cu principele Ludovic, fiul regelui Franţei, Carol al V-lea şi trimis acestuia ca dar. După un secol, Carol al VII-lea, regele Franţei, ar fi trimis cronica despotului George Brancovici şi dela acesta ar fi ajuns la Viena.

2) Vezi în *Izv. Ist. Rom.*, XI, p. XXIII, deosebirea dintre cele două ediţii, a lui Toldy şi a lui Florianus.

3) Hóman Bálint, *A szent László-kori Gesta Hungarorum*, p. 109.

4) Marczali, *op. cit.* p. 68, se exprimă: „Die Eigenthümlichkeit der Bilderchronik ist, dass sie den historischen Inhalt der andern Chroniken in ganzem Umfange darbietet, aber mit einer grossen Menge poetisch gefärbter Traditionen gemengt".

www.dacoromanica.ro

Spre a pune în evidență valoarea istorică a cronicei pictate dela Viena, vom cita numai câteva fapte scoase din cronică și confirmate de documentele contimporane:

Secretarul regal amintit cu prilejul evenimentelor din 1133 ne este atestat într'un document din 1135: „Ioannes Notarius" [1]). — Fundarea mănăstirii din Dömös, de către ducele Almus, ne este confirmată de un document din 1138, emanat dela Bela al II-lea, fiul lui Almus [2]). — Expediția nenorocoasă a regelui Coloman în Rusia ne este confirmată printr'un pasagiu din Cronica lui Nestor, fără ca o cronică să fi avut cunoștință de existența celeilalte [3]). — Tot astfel expedițiile războinice ale regelui Ștefan al II-lea la sudul Dunării și în Moravia ne sunt atestate de istoricii bizantini [4]) și de scriitorii cehi [5]), fără ca să se poată constata o legătură între aceste izvoare istorice. Cât privește războiul regelui Carol Robert împotriva lui Basarab, faptul ne este confirmat prin vr'o treisprezece documente din aceeași epocă. Scriitorul Marczali ne citează o sumedenie de cazuri în cari faptele istorice din cronica pictată ne sunt adeverite de documente interne ungurești sau de izvoare externe contimporane [6]).

Iar dacă despre cronica lui Anonymus se poate spune că ea are mai mult caracterul gestelor medievale, fiind inspirată de poemele și legendele lui Dares Phrygius, de Gesta Alexandri, de Exordia Scythica și tradițiile locale, despre cronica pictată nu se poate spune același lucru. Și dacă despre cronica lui Anonymus se poate susținea, până la un punct oarecare, că ea, fiind o lucrare mai mult literară, și-a putut îngădui libertatea de a nu ține seamă întotdeauna de înlănțuirea logică a evenimentelor și de cronologia riguroasă a întâmplărilor, cronica pictată urmărește faptele cum s'au succedat în timp și ne prezintă evenimentele ca efecte ale unor cauze determinante, fie aceste cauze de natură psichologică, fie de natură politico-socială.

Se înțelege dela sine că și autorul cronicei pictate este influențat în aprecierile sale de mediul în care trăiește și

1) Fejèr, *Codex Dipl. Hung.*, II, p. 85.
2) Fejèr, *Codex Dipl. Hung.* II, p. 94.
3) *Izv. Ist. Rom.* VII, Cronica lui Nestor, p. 185.
4) Nicetas Choniates, *Hist.* I, p. 24, ed. Bonn.
5) *Mon. Germ. Hist. Script.* IV, p. 122.
6) Marczali, *op. cit.*, p. 70 sq.

www.dacoromanica.ro

de gustul literar al epocei în care scrie. De aceea, este firesc lucru ca el să nu fie lipsit cu totul de părtinire. Şi astfel, regi cari ar trebui defăimaţi pentru faptele lor, sunt lăudaţi de cronicar, şi chiar ridicaţi în slavă, în vreme ce, pe de altă parte, regi glorioşi sunt lăsaţi în umbra scrisului. In timp ce, pentru Bela II şi Geyza II, nu are decât cuvinte de laudă cari merg uneori până la expresii ditirambice, deşi ni se spune că Bela II a ucis la Arad mişeleşte şaizeci şi opt de căpetenii de ale ţării, pe Coloman pe care îl cunoaştem din alte părţi ca pe un rege destoinic şi învăţat „Könyves" — cărturarul, cronica pictată ni-l prezintă ca pe un om netrebnic, atât ca trup cât şi ca suflet. De asemenea, cronica este părtinitoare şi cu Ştefan al II, fiul lui Coloman, despre care se spune că el se credea înţelept ca Solomon, puternic ca Samson, viteaz ca David, deşi era departe de aceştia.

Şi tocmai din cauza acestei atitudini părtinitoare cred unii că această cronică a avut ca izvoare de inspiraţie una sau mai multe cronici de pe la mijlocul veacului al XII-lea, dintre anii 1130—1160, când adecă au trăit regii Bela II şi Geysa II. Căci, de sigur, autorul cronicei pictate a avut înaintea sa mai multe izvoare pe cari le-a compilat [1]). Dovadă despre acest fapt o găsim chiar în expresiunile: *tradunt quidam* sau *dicunt alii*.

Este de asemenea interesant de semnalat şi faptul că autorul cronicei pictate, vorbind despre regele Ladislau cel Sfânt, nu-l numeşte întotdeauna *beatus* sau *sanctus*, ci îi arată numai atributele sale de viteaz şi înţelept. Intrucât canonizarea acestui rege se ştie că s'a făcut numai în anul 1192, urmează că izvorul ce l-a avut înaintea ochilor autorul cronicei pictate, a fost dintr'o epocă de mai dinainte de acest an. Altfel ar fi trebuit ca acest izvor să fi amintit subt o formă oarecare de canonizarea regelui.

De asemenea din împrejurarea că în cronica pictată nu se vorbeşte prea mult despre marea invazie a Tătarilor din 1241, e de presupus că izvorul cronicei sale a fost scris mai înainte de această dată.

Cronica pictată a fost compusă, foarte probabil, pentru curtea regală a regelui Ludovic cel Mare. Dacă însă a fost

---

1) Marczali, *op. cit.*, p. 80. Filiaţiunea dintre cronica pictată şi celelalte cronici a se vedea în *Izv. Ist. Rom.* XI, p. XXVI sq.

www.dacoromanica.ro

scrisă chiar la curte sau aiurea, nu se poate afirma cu preciziune. E de presupus că ea a fost scrisă în mănăstirea dela Dömös, din județul Strigoniu, mănăstire fundată de ducele Almus, tatăl lui Bela al II-lea.

Românii în cronica pictată. — Pentru istoria primitivă a Ungurilor, Chronicon pictum Vindobonense, deși nu este cel mai vechiu izvor, este însă unul din cele mai importante. Pentru istoria noastră națională au o deosebită însemnătate mai ales următoarele unsprezece pasagii:

1. Pannonie, Pamphilie, Frigie, Macedonie et Dalmatie civitates, que per hunos obsidione crebra erant fatigate, natali solo derelicto, in Apuliam per mare Adriaticum licentia ab Attila impetrata servire ipsi Atyle renuentes dimissis armentis transierunt: Vlachis qui ipsorum coloni existere ac pastores remanentes sponte in Pannonia (cap. VI).

2. Remanserant autem ex hunis virorum tria milia, qui per fuge interfugium erepti de prelio Crumheldino in campum Csigla mezei se colligere procurarunt. Qui cum timerent occidentis nationes ne eos invaderent ex abrupto, ad Erdeelew intraverunt, non se hungaros, sed Zekul alio nomine vocaverunt. In vita quidem Atyle infesti fuerant ipsi huni occidentali nationi. Isti etenim Zeculi hunorum sunt residui, usque ad aliorum hungarorum reditum in campo prefato commorantes. Dum ergo hungaros iterato in Pannoniam redire cognovissent in Rutheniam eis occurrerunt conquestrantes simul Pannonie regionem. Qua quidem conquestrata in eadem sorte remanserunt, ut tamen hungari voluerunt, non in plano Pannonie, sed cum Vlachis in montibus confinii sortem habuerunt. Unde Vlachis commixti litteris ipsorum uti perhibentur. Isti namque Zeculi Chambam in Grecia perisse putaverunt. Unde vulgus adhuc loquitur in communi: Tunc redire debeas, quando Csaba de Grecia revertitur. Postquam autem filii Atyle in prelio Crumhelt cum gente Scytica fere quasi deperissent, Pannonia exstitit decem annis sine rege, Sclavis tantummodo grecis, vlachis, teutonicis advenis messianis remanentibus in eadem, qui vivente Atyla populari servitio sibi serviebant (Cap. X).

3. Exinde montes descendunt per tres menses et deveniunt in confinium regni Hungarie, scilicet in Erdelw invitis gentibus memoratis (Bessis, Albis Cumanis, Ruthenis). Ibique

www.dacoromanica.ro

terreis castris septem preparatis pro uxoribus et rebus suis conservandis, aliquamdiu permanserunt. Quapropter teutonici partem illam ab illo Simburg, id est septem castra vocaverunt (Cap. XI).

4. Fuerat autem ex istis capitaneis dicior et potencior Arpad, filius Almus, filii Eleud, filii Ugeg. Huius autem pater Almus in patria Erdelw occisus est, non enim potuit in Pannoniam introire. In Erdelw igitur quieverunt et pecora sua recreaverunt. Audientes autem terre utilitatem de habitatoribus, quod optimus fluvius esset Danubius... (Cap. XIII).

5. Tertius vero capitaneus Gyula fuit, unde Gyula filius Ladizlai derivatur. Eratque iste Gyula dux magnus et potens qui civitatem magnam in Erdelw in venatione sua invenerat, que iam pridem a romanis constructa fuerat. Habebatque filiam nomine Sarolt pulcherrimam, de cuius pulchritudine provinciales duces diutius loquebantur. Quam Geysa dux consilio et auxilio Beliud, qui terram Kulam possiderat, traduxit in uxorem legitimam. Isti Beliud Kulan dedit filiam suam, ut contra fratrem suum Kean debellaret. Et post obitum suum terram suam idem Kulan Beliud hereditavit. Tandem cum Gyula hungaris in Pannonia habitantibus infestus esset et multipliciter aggravatus, per sanctum Stephanum regem in Pannoniam est deductus. Non tamen iste Gyula capitaneus, sed ab illo tertius (Cap. XV).

6. Porro beatus Stephanus postquam regie celsitudinis coronam divinitus est adeptus, famosum et lucrosum bellum gessit contra avunculum suum nomine Gyulam, qui tunc temporis tocius ultra silvam regni gubernacula possidebat. Anno itaque domini Mo IIo beatus rex Stephanus cepit Gyulam ducem cum uxore et duobus filiis suis et in Hungariam transmisit. Hoc autem ideo fecit, quia sepissime amonitus a beato rege Stephano, nec ad fidem Christi conversus, nec ab inferenda Hungaria iniuria conquievit. Universum vero regnum eius latissimum et opulentissimum monarchie Hungarie adiunxit. Dicitur autem regnum illud hungarice Erdelw, quod irrigatur plurimis fluviis, in quorum arenis aurum colligitur, et aurum terre illius optimum est (Cap. XXXVII).

7. Post hec autem movit exercitum super Kean ducem bulgarorum et sclavorum, que gentes loca naturali situ munitissima inhabitant. Unde etiam multis laboribus et bellicis sudoribus predictum ducem vix tandem devicit et occidit, et

www.dacoromanica.ro

inestimabilem copiam thesaurorum et precipue in auro et gemmis ac pretiosis lapidibus accepit et locavit ibi unum proavum suum nomine Zoltan, qui postea hereditavit illas partes Transilvanas et ideo vulgariter dici solet Erdeelw Zoltan. Erat enim ille antiquissimus, qui vixerat usque tempora sancti regis, et ideo voluit ipsum esse super gentes opulentas (XXXVIII).

8. Post hec autem pagani Cuni a superiore parte porte Meses ruptis indaginibus irruperunt in Hungariam totamque provinciam Nyr usque civitatem Byhor crudeliter depredantes, infinitam multitudinem virorum ac mulierum ceterorumque animalium secum trahentes, per amnem Lapus et fluenta Zomus inopinabiliter transeuntes remeabant. Rex igitur Salomon et dux Geysa cum fratre suo Ladizlao collecto exercitu festinantissime acceleraverunt in urbem Dobuka pene per totam septimanam ibi adventum paganorum expectarunt. Est enim ascensus gravissimus montis illius, qui ab incolis vocatur Kyrieleys. Congregatus est autem universus exercitus hungarorum ad radicem montis eiusdem (Cap. LV).

9. Salomon rex dimissus de carcere et tandem fugiens adiit ducem Cunorum qui vocabatur Kutesk. Cui iuravit quod Transilvanam provinciam proprietario sibi traderet, et filiam eius in uxorem acciperet, si ille in auxilium eius super Ladizlaum veniret (Cap. LXII).

10. Potentiores regni Stephanum Colomani filium in regem coronaverunt. Bohemi videntes sagittarios venire, sine dubio sciverunt veritatem esse quod audierant. Qui impetum super sagittarios fecerunt. Bisseni atque Siculi vilissimi usque ad castrum regis absque vulnere fugierunt. Rex autem audiens, cum paucis celeriter equitavit versus Hungariam (Cap. LXVIII).

11. Nam anno eodem... quos diligit (Cap. CIII) [1]).

In afară de interesul general ce-l prezintă lectura acestui manuscris atât de vechi, sunt, după cum vedem, mai ales unsprezece pasagii cari se referă în special la istoria noastră medievală și cari au o importanță deosebită pentru cunoașterea acesteia.

1. In ce privește primul și al doilea pasagiu (cap. VI

1) Textul întreg al acestui lung capitol precum și traducerea lui a se vedea în *Izv. Ist. Rom.*, vol. XI.

www.dacoromanica.ro

şi X) ele fiind interpelări din cronica lui Simon de Keza, *Gesta Hungarorum* (1282—1285), trimitem pe cetitor la cele ce am spus în cap. 10 şi 13 [1]).

2. In ce priveşte pasagiul al treilea şi al patrulea (cap. XI şi XIII) observăm că autorul cronicei pictate face aci o confuzie sau, mai bine zis, că izvorul său de compilaţie i-a procurat o informaţie greşită. Astăzi se ştie precis că Ungurii n'au venit din Ardeal în Pannonia, ci invers din Pannonia în Ardeal. Au intrat în ţară pe la Ung, unde au stat mai multă vreme în regiunea păduroasă de acolo — după Ung au şi primit, în izvoarele occidentale, numirea de Unguri — de unde s'au îndreptat spre apus şi miază zi. In Ardeal ei au venit târziu, după întemierea regalităţii ungureşti. Dar chiar şi ca Secui numai, ei n'ar fi putut să se menţină ca rămăşiţe ale Hunilor în Transilvania, căci ar fi fost asimilaţi de autochtoni, dupăcum au fost asimilaţi şi Slavii. De altfel, Secuii, cari se întâlnesc mai întâi în Ungaria de Nord şi Vest, au fost colonizaţi târziu în Ardeal [2]).

Numirea de *septem castra* este o traducere a lui Siebenbürgen, care, la rândul său, e o traducere populară a lui Cibinium [3]). Regiunea păduroasă dela Ung a dat, de sigur, prilejul la confuzia dintre ung, erdö, pădure şi Erdö-elve, dincolo de pădure, adecă Ultra-silvania şi mai târziu Transilvania. Românii n'aveau nevoie de un nume deosebit pentru „ţara" lor.

3. In pasagiul al cincilea, al şaselea şi al şaptelea (cap. XV, XXXVII şi XXXVIII) ni se vorbeşte despre căpitanul (ducele) *Gyula*, Julius, a cărui reşedinţă era de sigur la Alba Julia, deşi exista şi cetatea Gyulavár. Autorul cronicei pictate însă are grije să ne arate că după acest Gyula s'a numit şi fiul lui Ladislau cel Sfânt „unde Gyula, filius Ladizlai, derivatur" [4]).

Intre cele dintâi căpetenii ale Ungurilor, întâlnim trei inşi cari se numesc Gyula. Ei sunt Gyula I, apoi fiul acestuia

---

1) Vezi pag. 191 şi 219.

2) Vezi *Sicules et Roumains*, p. 18 seq.

3) Vezi şi N. Drăgan, *Români în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei şi onomasticei*, p. 552. Designarea lui Ioan Huniadi, în izvoarele sârbeşti, ca *Iancu Sibianul*, vrea să spună *Iancu Ardeleanul*, sau voevodul Ardealului.

4) Stăpânirea din Ardeal a Cumanilor a fost distrusă de Ladislau cel Sfânt.

www.dacoromanica.ro

Gyula II, care a fost supus la anul 1003 de regele Ştefan cel Sfânt şi Gyula III, tertius capitaneus, care cu prilejul unei vânători, a descoperit în Ardeal, o veche cetate romană.

Numele de Gyula gr. γυλᾶς şi Γύλα îl întâlnim, la început ca numele unei demnităţi, ca numele unei autorităţi. El însemnează şef, conductăor. In această accepţiune îl întâlnim pe Gyula şi la împăratul scriitor Constantin Porphyrogenitus, care a trăit cam în vremea venirii şi stabilirii Ungurilor în noua lor patrie [1]). Dar, în acelaşi timp, numele de Gyula care este de provenienţă turcă, se întâlneşte atât la Turci şi la Unguri, cât şi la Pecenegi şi la Cumani, popoare de asemenea de origine turcă şi cari au stăpânit într'o vreme teritoriul fostei Dacii.

Cuvântul acesta de Gyula, atât sub forma simplă de Giula sau Gyulas cât şi subt forma derivată de Giulea, Giuliţa şi Giuleşti îl întâlnim de mai multe ori şi în toponimia românească din judeţele Arad, Ilfov, Mehedinţi, Roman, Suceava, Vâlcea şi Vlaşca, precum şi în onomastica noastră ca nume de familie [2]).

Dacă acest Gyula — nume de care este a se apropia numele ducelui Românilor *Gelou* al lui Anonymus şi Alba Julae sau Alba Transilvana a cronicei pictate — este Ungur, ori Peceneg sau Cuman [3]), asupra acestei probleme rămâne a se pronunţa definitiv filologii. Noi constatăm deocamdată numai atâta că Ardealul de dincoace de poarta Mezesina a fost cucerit, după cronica pictată vieneză, dela un oarecare Gyula, iar după Anonymus dela Gelou, dux Blachorum. Nu ne pronunţăm deasemenea nici asupra faptului dacă Cumanii cari trăiau in simbioză cu Românii atât la sudul Carpaţilor, unde se constată documentar ţara Cumaniei, cât şi la nordul Carpaţilor, unde îi găsim reprezentând în adunări şi pe Români, erau conduşi de nişte şefi ce se numeau pe limba turcă γυλᾶς sau erau conduşi în realitate de un Gyula I şi al II-lea şi al III-lea.

Intre triburile primitive ungureşti Michael de Ferdinandy

---

1) Porphyrogenitus, *De adm. imp.* 37, ed. Bonn, p. 166.

2) Vezi amănunte la N. Drăgan, *op. cit.*, p. 508.

3) *Chron. pict.* cap. LV: Osul, serviens Gyule, ducis Cunorum. Cf. şi Aur. Sacerdoţeanu, *Consideraţii asupra istoriei Românilor din evul mediu*, p. 157 sq.

www.dacoromanica.ro

socoteşte că, înainte de a se fi stabilit de către dinastia lui Arpad unitatea naţională, au fost trei triburi mai de căpetenie şi anume cel al lui Gyula care conducea partea de răsărit a ţării, cel al lui Horca ce conducea regiunile din spre apus şi cel al lui Arpad; că primul pas pentru ridicarea dinastiei arpadiene şi deci pentru unificarea naţională maghiară s'ar fi făcut prin căsătoria lui Geysa, fiul lui Tocsum cu Sarolta, fiica lui Gyula, iar al doilea pas prin căsătoria fiicei lui Geysa cu Samuel Aba, ducele Kazarilor [1]). Tot după Michail von Ferdinandy, prin orientarea ducelui Geysa spre imperiul romano-german de apus, şi, în urmă, prin biruinţa regelui Ştefan asupra ortodoxismului, adecă a bisericii de răsărit, s'au pus bazele temeinice ale unui stat catolic, ca reprezentant al sfântului Scaun apostolic dela Roma.

Cetatea Alba Julia (Alba Julae [2]) — numirea este o traducere a ung. Gyula fehérvár care, la rândul său este o traducere a slav. Belgrad, germ. Weissenburg, numită mai târziu şi Carlsburg sau Alba Carolina, după numele împăratului Carol al VI-lea care a rezidit-o — a fost nu numai reşedinţa politică a lui Gyula, sau a ducelui, dar şi, mai târziu, reşedinţa şefului religios al Ardealului [3]).

Din căsătoria lui Geysa cu Sarolta, fiica ardeleanului Gyula [4]), s'a născut Ştefan, primul rege al Ungariei.

Acest Gyula nu era un catolic. El era de religiunea

---

1) Michael von Ferdinandy, *Das Ende des haidnischen Kultur in Ungarn*, în *Ung. Jahrb.* XVI, 1936, p. 67. Uită cu acest prilej autorul să ne reamintească şi de altă căsătorie, de cea a lui Zoltan, fiul lui Arpad, cu fiica lui Menumorout, ducele din Bihor, în urma căreia căsătorii această ţară a revenit ca zestre, după cronica lui Anonymus, în moştenirea Ungurilor.

2) Numirea de *Alba* se dedea odinioară nu pentrucă ar fi avut stânci sau pietre albe, ci fiindcă era reşedinţa şefului ţării sau a regiunei. Avem o mulţime de cetăţi ce poartă acest nume: Alba Regală, Alba Julia, Cetatea Albă, Belgradul din Serbia, Bielgorod, etc.

3) Că această cetate a fost considerată ca cea mai importantă din Ardealul propriu zis, rezultă şi din faptul că, mai în urmă, în anul 1291 s'a ţinut aci singura, întâia şi ultima Adunare, atestată de documente, adunare prezidată de rege şi în care găsim pe Români egal îndreptăţiţi cu celelalte naţiuni — *cum universis Nobilibus, Saxonibus, Syculis et Olachis*. Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, I, p. 177. Vezi şi I. Lupaş, *Voevodatul Transilvaniei* în sec. XII şi XIII, p. 22.

4) Aceasta a şi făcut pe unii să crează că mama lui Ştefan cel Sfânt ar fi fost de origine română, cazul nefiind izolat în istoria Ungurilor.

www.dacoromanica.ro

creştină ortodoxă şi ortodoxă a fost şi fiica sa, Sarolta, mama lui Ştefan cel Sânt şi ortodox s'a născut şi primul rege al Ungurilor, înainte de trecerea sa la catolicism.

Dovada acestui fapt ni-o dau scriitorii bizantini Kedrenus [1]) şi Zonaras [2]) cari reproduc o informaţie a lui Skylitzes, citaţi şi de Şincai în cronica sa [3]). Ei ne spun că principii Turcilor (adecă ai Ungurilor), Bolosudes (Bulchu) şi Gylas au plecat la Constantinopol la anul 947, unde au fost primiţi cu onoruri de împăratul Constantin al VII. Porfirogenitul şi după ce au primit botezul după ritul grecesc, dându-li-se şi demnitatea de „patricii" s'au întors acasă, luând cu ei şi pe distinsul monach Hierotheos, ca să le fie episcop, desemnat ca atare de însuşi patriarchul din Constantinopol Teofilact [4]).

Biserica creştină maghiară, înainte de Ştefan cel Sfânt, s'a format aproape în întregime subt influenţa bisericii ortodoxe [5]).

Ortodoxismul acesta al Ungurilor se constată uşor şi în numele ce el a lăsat în terminologia creştină maghiară şi în datinile dela sărbători [6]).

De aşişderea, Ochtum sau Aiton, nepotul ducelui Glad, din cetatea Morisena din Banat, era şi el creştin ortodox. Subt numele de Achtum este a se înţelege, după cum presupun unii, tot numirea unei demnităţi, ca şi γιλᾶς sau Kean (chan), poate un ἄρχων principe. Acest Ochtum s'a botezat la Vidin şi puterea sa cea mare, mai mare chiar decât a regelui Ştefan cel Sfânt, şi-o trăgea dela ortodocşi [7]).

---

1) Kedrenus, *Hist. Comp.* II, p. 328, ed. Bonn.

2) Zonaras, *Epit. hist., III*, p. 484, ed. Bonn.

3) Şincai, *Cron. Român.* I, 2, p. 296.

4) După Kedrenus vizita la Constantinopol a lui Gyula s'a făcut în urma lui Bulchu, nu în acelaşi timp.

5) Este sigur că ducii unguri Mihail, fratele lui Geysa şi fiul său Vazul şi-au primit numele lor creştine subt influenţa grecismului de răsărit, unde întâlnim în acest timp pe împăraţii Mihail şi Vasile. Cf. şi Iorga, *Bul. dela Sect. hist.* X, p. 18.

6) Cf. G. Cotoşman, *Din trecutul Bănatului*, I, p. 56. Terminii bisericeşti dela Orientali îi relevă şi d. Iorga, *Bul. dela Sect. hist.*, IX, p. 195.

7) *Vita Gerardi*, cap. 10. Că acest Achtum n'a fost bulgar cum se spune uneori, rezultă şi din faptul prieteniei sale intime cu împăratul Vasile II Bulgarochtonul, adecă omorîtorul de Bulgari, şi distrugătorul ţaratului bulgar. Cf. Karácsonyi, *Szent Gellért, Csanádi Püspök*, p. 83, la Cotoşman, *op. cit.* p. 64.

www.dacoromanica.ro

La Morisena, capitala Banatului [1]), exista și o episcopie ortodoxă și o mânăstire închinată Sf-lui Ioan Botezătorul. După ce Achtum a fost trădat de Cenad, și biruit de oștirile regale, episcopia ortodoxă din Morisena s'a prefăcut, cu timpul, în episcopia catolică de Cenad, iar călugării greci au fost înlocuiți cu călugări benedictini [2]).

In epoca în care se dedeau lupte îndârjite între cele două biserici creștine, între ortodoxismul de răsărit al Grecilor și între catolicismul de apus al Latinilor, lupte ce au dus la proclamarea schismei din 1054, a fi ortodox însemna nu numai a fi schismatic, a fi eretic, dar chiar a fi păgân [3]), iar, pe de altă parte, a fi catolic însemna pentru cei de ritul oriental a fi *latină*, adecă a fi spurcat. Și, de oarece a nu fi catolic, însemna a fi anticrist, Ștefan cel Sfânt, precum și urmașii săi, odată cu primirea „Sfintei coroane" ungare, își luau asupră-le și misiunea de a converti pe ortodocși la catolicism [4]).

Popoarele din Dacia, încreștinate încă din epoca romană — și dacă ele n'ar fi fost creștine, s'ar fi amintit în istorie de convertirea lor — erau subt influența directă a bisericii de răsărit. Dovadă despre aceasta o avem în participarea la sinodul ecumenic, dela Nicea, din 325, a lui Teofil din Gotia. Goții propriu ziși s'au încreștinat după 348, data hirotonirei lui Ulfila; deci Teofil reprezenta pe celelalte populațiuni din țara ce pe vremea aceasta se numea Gotia. Nu mai vorbim de celelalte episcopate din Dacia, de mai târziu, și nici de episcopatul dela Argeș, din 680, pentru existența cărora dovezile sunt încă până astăzi nu destul de sigure. E de presupus însă că populațiunile dela nordul Dunării, atât cele din Ardeal cât și cele din Banat și în genere cele din stânga Tisei

---

1) In regiunea Morisenei se constată mai târziu, o Zemlja Vlașca = Țara Românească, vezi N. Drăgan, *op. cit.*, p. 228.

2) Și la Seghedin a existat o biserică a Sfântului Dumitru, deci o biserică ortodoxă, acest sfânt fiind un sfânt ortodox. Cf. Coloman Juhász, *Das Tschanad-Temesvarer Bistum in frühen Mittelelter* p. 25.

3) Din documentul din anul 1351, emanat dela Ludovic, fiul lui Carol Robert, pare că rezultă că ortodocșii erau considerați ca păgâni, Hurmuzaki, *Doc.* I, part. II, p. 14.

4) Unii istorici cred că luptele dintre ducele Leventa și regele Andrei, numit „catholicus", lupte despre care ne vorbește *Chron. pict.* cap XLIX ar fi lupte date nu între păgânism și catolicism, ci lupte dintre biserica de răsărit și biserica de apus.

www.dacoromanica.ro

vor fi avut, înainte de catolicizarea Ungurilor, o temeinică organizaţie religioasă, creştină ortodoxă, organizaţie împotriva căreia s'a deslănţuit, începând din secolul al XI-lea, toată puterea de prozelitism a Romei.

Şi, spre a-şi aduce la îndeplinire regele Ştefan cel Sfânt misiunea cu care se însărcinase şi din care făcuse raţiunea de a fi a statului său pur catolic, a pornit, după cum ne spune cronica pictată, o expediţie războinică împotriva lui Gyula — acelaşi lucru l-a făcut şi în contra lui Achtum din Morisena Banatului — şi biruindu-l l-a trecut cu soţia şi cu cei doi fii ai lui în Pannonia, scoţând în acelaşi timp mari bogăţii din Ardeal.

Prigoana împotriva ortodoxismului a continuat cu străşnicie tot timpul, atât subt regii din dinastia lui Arpad şi a celor din casa de Anjou, cât şi subt regii şi principii de mai târziu. Cu toată această persecuţie, din documentele vremii rezultă că ortodoxismul nu numai s'a menţinut printre Români, dar chiar a făcut cuceriri printre coloniştii unguri şi germani. In această privinţă este caracteristică scrisoarea papei Grigore al IX, către regele Bela, din 14 Noemvrie 1234, scrisoare prin care îi se spune că Ungurii şi Germanii, făcându-se una cu Valachii — quia populus unus facti sunt cum eisdem Valachis — dispreţuesc pe episcopul catolic al Cumaniei şi primesc sfintele taine dela nişte pseudoepiscopi cari ţin de ritul Grecilor [1]).

Progresele ce făcea însă catolicismul erau făcute pe socoteala elementului românesc şi anume pe socoteala celor mai buni dintre Români, a celor nobili şi a celor mai viteji în războaie. Căci toţi câţi dintre aceştia se distingeau în lupte şi toţi câţi, prin virtuţile lor primeau recompense din partea regilor şi chiar a voevozilor şi principilor, îşi părăseau împreună cu legea, şi limba lor şi îngroşau astfel elementul suprapus al Ungurilor.

Şi, de sigur, chiar şi expediţia lui Carol Robert împotriva lui Basarab a avut ca motiv, între altele, ura faţă de schismatic, *confidens de fide perfidi schismatici,* pe care voia să-l scoată de barbă din bârlog, *de suis latibulis per barbas suas extraham.*

4. In ce priveşte pasagiul al optulea şi al noulea (cap.

1) Hurmuzaki, *Doc.* I, p. 132, cf. I. Lupaş, *op. cit.,* p. 9.

www.dacoromanica.ro

LV şi LXII), cronica pictată ne dă preţioase amănunte asupra luptelor cu poporul Cumanilor. Aceştia, trăind în simbioză cu Românii, formau pătura conducătoare a Ardealului şi a Ţării Româneşti, înainte de înfrângerea lor de Ladislau cel Sfânt şi, mai apoi, de distrugerea puterii lor de către Tătari.

Multă vreme Românii au trecut sub numele de Cumani. Aceştia având conducerea, ţara pe care o cârmuiau se numea Cumania. De aceea, în documente, mai ales în cele externe înainte de a fi luat conducerea Românii, adecă înainte de întemeierea Principatelor naţionale, întâlnim adeseori numele de Cumania dat ţării noastre. In această privinţă este edificator documentul din 11 Martie 1291, faţă de cel din 29 Iulie 1292. In primul document se vorbeşte despre Adunarea dela Alba Julia, la care au luat parte Saşii, Secuii şi Românii — cum universis nobilibus Saxonibus, Syculis et Olahis [1]) — în al doilea se vorbeşte despre Adunarea dela Buda (Ofen) la care ia parte şi nobilimea întreagă a Ungurilor, Secuilor, Saşilor şi Cumanilor — universitas nobilium Ongarorum, Siculorum, Saxonum et Comanorum [2]) — adunare în care de sigur subt numele de Cumani este de a înţelege şi Români [3]).

Ungurii nu se constată a fi pătruns în Ardealul propriu zis înainte de biruinţa lui Ladislau cel Sfânt asupra Cumanilor din anul 1070, deşi ei cuceriseră ţinuturile dintre Tisa şi Munţii Apuseni. Iar dacă, totuşi vor fi pătruns şi în Ardeal înainte de acest an, va fi fost mai mult vr'un război de pradă sau vr'o expediţie religioasă, cum a fost cea a lui Ştefan cel Sfânt, decât o expediţie de cucerire teritorială. Ardealul păduros atâta în special pofta Ungurilor prin sarea sa şi mai ales prin aurul său de o calitate superioară — in quorum (fluviorum) arenis aurum colligitur et aurum illius optimum est [4]).

Localitatea Kyrieleis, unde s'a dat lupta între Unguri şi Cumani şi despre care ne vorbeşte cronica pictată, în pasa-

---

1) Zimmermann—Verner, *Urkundenbuch*, I, p. 177.

2) Zimmermann—Werner, *ibidem*, I, p. 192.

3) Cf. N. Iorga, *Les plus anciennes chroniques hongroises*, în *Bul. de la Sect. hist.* X, 3. Cf. şi I. C. Filiti, *Negru Vodă*, *Mem. Sect. Ist.*, III, IV, 5.

4) *Chron. pict. Vind.*, XXXVII.

www.dacoromanica.ro

giul citat mai sus, este foarte probabil o amintire a ortodoxismului autochtonilor din Bihor [1]).

5. In ce privește pasagiul al zecilea (cap. LXVIII), în care ni se amintește despre luptele dintre Unguri și Boemi și în cari lupte Pecenegii și Secuii, mergând în fruntea trupelor maghiare, au luat-o la fugă, numindu-i autorul cronicii pictate: *Bisseni et Siculi vilissimi* [2]), socotim că găsim aci o probă decisivă, întărită și de alte probe, că Secuii nu pot fi considerați ca autochtoni în Ardeal. Ei au fost colonizați mai târziu, pe la sfârșitul secolului al XII și începutul celui de al XIII-lea [3]).

6. In ce privește pasagiul al unsprezecelea din capitolul CIII, el este de o importanță capitală pentru istoria noastră națională din evul mediu. Căci, în capitolul acesta găsim, pe trei pagini de manuscris (filele 144, 145 și 146), descrierea amănunțită a celei dintâii victorii strălucite ce au repurtat Românii asupra Ungurilor. Această victorie a adus după sine independența completă a statului român al Basarabilor față de Unguri, înlăturând pentru câtăva vreme orice fel de urmă de vasalitate de până la această dată. Biruința aceasta românească desăvârșește, în același timp, întemeierea Țării Românești.

După marea invazie a Tătarilor din anul 1241, invazie ce a pus capăt stăpânirii Cumanilor din regiunile românești, desființând totdeodată și vestita episcopie catolică a acestora din regiunea Carpaților, regele Ungariei Bela al IV-lea s'a gândit să-și organizeze mai bine apărarea țării sale și în special punctul cel mai nevralgic, Banatul Severinului, expus nu numai unui eventual nou atac din partea Tătarilor, dar și incursiunilor Româno-Bulgarilor și Sârbilor dela sudul Dunării. Și a făcut deci planul, după cum ne arată o prea interesantă diplomă a sa, din anul 1247 [4]), să aducă în ținutul Severinului pe Cavalerii Ioaniți sau Ospitalieri, cari, împreună cu Românii din partea locului, să apere pe viitor frontierele de miază zi ale regatului ungar. Țările românești dela nordul Dunării erau pe vremea aceea subt suzeranitatea regelui Ungariei.

---

1) Cf. *Izv. Ist. Rom.*, XI, p. 176, nota.
2) Vezi și cap. LXX; *Pessimi Bissenı et Siculi vilissimi.*
3) *Cf. Sicules et Roumains*, p. 8.
4) Hurmuzaki, *Doc.* I, p. 242 și 249.

www.dacoromanica.ro

Ni se spune în acea diplomă, pe care o avem până în ziua de astăzi, că regele dărueşte Cavalerilor Joaniţi, subt anumite condiţiuni, toată ţara Severinului, peste care se găsea cârmuitor un ban, apoi cnezatele lui Farcaş [1]) şi al lui Ioan până la Olt — probabil judeţele Vâlcea şi Romanaţi — în afară de cnezatul voevodului Litovoi. Din ţara lui Litovoi li se acordă cavalerilor numai anumite venituri, afară de cele din ţara Haţegului. De asemenea li se mai dărueşte întreaga Cumanie, dela Olt până la Alpii Transilvaniei, exceptând ţara lui Seneslau.

Din documentele vremii mai aflăm că după moartea regelui Bela al IV-lea şi a fiului acestuia Ştefan, subt minoratul lui Ladislau al IV-lea, Litovoi pune mâna pe unele ţinuturi ale Banatului unguresc dela Severin şi refuză să mai plătească tribut regelui. Faptul acesta determină pe Unguri la anul 1279 să pornească cu războiu împotriva lui Litovoi. Acesta însă este bătut şi moare în luptă, iar fratele său Barbat este prins şi nu poate să scape decât plătind Ungurilor, ca preţ de răscumpărare, o mare sumă de bani. Cu această împrejurare, Românii pierdură Haţegul care încăpu pe mâna Ungurilor [2]).

In preajma anului 1300 se putu înfăptui şi unitatea politică a Munteniei. Căci, după stingerea dinastiei lui Arpad, prin moartea, la 14 Ianuarie 1301, a lui Andrei al III-lea, a urmat în Ungaria, timp de şapte ani, o anarchie completă. S'au ivit ca pretendenţi la tronul regatului deodată trei competitori: Venceslau din Boemia, Otto din Bavaria şi Carol Robert din Neapol [3]). De asemenea, în imperiul Asaneştilor se dedeau lupte interne; împrejurările erau deci favorabile pentru Românii din sudul Carpaţilor, nefiind împiedicaţi de nimenea, de a-şi constitui unitatea lor politică.

După ce s'a restabilit liniştea în Ungaria şi după ce Carol Robert a fost recunoscut ca rege, se pare că raporturile dintre Ţara Românească a lui Basarab şi Ungaria lui Carol Robert s'au îmbunătăţit, căci un document, emanat dela regele ungur,

---

1) *Farcaş* în ungureşte însemnează *lup*. Pare a fi vorba aci de o traducere a lui *Lupu*. Tot lup însemnează slav. *Vulc*, de unde avem numirea de Vâlcea, probabil regiunea lui Lupu.

2) Cf. şi C. C. Giurescu, *Ist. Rom.*, I, p. 347.

3) Vezi amănunte în *Izv. Ist. Rom.*, III, p. 17.

www.dacoromanica.ro

numeşte pe Basarab, fiul lui Tihomir, deci, poate, un nepot al lui Seneslau, *voevodul nostru transalpin*. Se pare că Basarab recunoscuse suzeranitatea regelui ungar, considerându-se ca vasal al lui ; relaţii bune se constată şi în anul 1327, dar după acest an ele se înrăutăţesc aşa de mult că în anul 1330 Carol Robert porneşte cu războiu împotriva lui Basarab.

Adevărata cauză a războiului nu se cunoaşte. Documentele ce ni s'au păstrat din anii 1332 şi 1351 ne vorbesc de o încălcare a ţinutului dela graniţa regatului «spre marea pagubă a coroanei», ţinuturi pe care regele voeşte să le recupereze. In special, se pare că Severinul intrase în posesiunea domnului român încă din anul 1290.

Cronica pictată care caută de sigur să scuze cât mai mult pe rege de dezastrul suferit, dă vina pe alţii şi, în primul rând, pe domnul român: Că acesta, după ce i s'a luat Severinul şi după ce a fost atacat de oştile ungureşti, chiar în capitala ţării sale, n'ar fi fost destul de cruţător cu regele semeţ care, deşi îi s'a propus pacea de voevodul român, totuş îi s'a trimis vorba, — şi aceasta repetată de două ori — că-l va scoate de barbă din bârlogul său.

Vinovaţi de acest război însă, după cronica pictată, sunt Toma, voevodul Ardealului şi Dionisie, fiul lui Nicolae, şi nepot al lui Iancha cari au îndemnat pe rege să întreprinză această expediţie, primul, probabil, ca să pună mâna pe ţara lui Basarab, iar, al doilea, pe Banatul Severinului pe care, de altfel, l-a şi ocupat în prima lună a războiului. Acelaşi Dionisie se întâlneşte mai târziu, purtând titlul de ban al Severinului, fie că era în realitate ban, fie că păstra numai acest titlu [1]). S'ar putea însă ca adevăratul motiv al acestei expediţiuni nenorocite pentru Unguri să fi fost dorinţa de răzbunare a lui Carol Robert şi a voevodului ardelean Toma asupra fiilor fostului Voevod Ladislau. Aceşti fii se refugiaseră probabil dela curtea lor din Deva la curtea domnului român [2]).

Expediţia s'a făcut în timpul toamnei, contrar obiceiului de a se porni războiul în timpul primăverii, fiindcă regele a crezut vremea mai potrivită atunci, de oarece Asaneştii, cari trăiau în bune raporturi cu Basarab, pierduseră războiul împo-

1) C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 357.
2) I. Lupaş, *op. cit.*, p. 29.

www.dacoromanica.ro

triva Sârbilor, la 28 Iunie 1330 la Velbuid, cu tot ajutorul dat de domnul român şi regele bănuia că Basarab nu va putea lupta cu succes în contra sa.

După ce regele a ocupat Severinul şi a ajuns la curtea domnească dela Argeş, s'a găsit deodată într'o mare lipsă de alimente, deoarece Românii arseseră totul în calea sa şi s'a văzut nevoit să dea semnalul de retragere, cu tot ajutorul ce-i sosise în timpul acesta din Ardeal.

Cronica pictată însă adaugă — şi nu ştim întru cât aceasta va fi fost o realitate, ori mai mult o scuză pentru rege — ca s'a făcut un armistiţiu cu Basarab, că acesta îi s'ar fi supus, dându-i garanţia unei retrageri sigure, dar că l-a înşelat, atacându-l pe neaşteptate, în drum spre patrie, într'o vale îngustă.

Expediţia războinică a lui Carol Robert împotriva lui Basarab este descrisă, în cronica pictată, cu multe amănunte şi povestirea este făcută, fără îndoială de un martor ocular sau de cineva care a avut informaţii directe.

Asupra localităţii unde s'a dat bătălia, datele sunt nesigure. Unii dintre istoricii noştri cred că ea a avut loc la Posada, lângă Podul Dâmboviţii, între Rucăr şi Bran ; alţii socotesc că ea s'a dat pe Valea Oltului, poate la Loviştea. Aceştia din urmă se bazează pe o informaţie a unui scriitor polon, Mateiu Strikovsky care a făcut în secolul al XVI, două sute cinci zeci de ani după ce s'a întâmplat lupta, o călătorie prin ţările noastre şi care ne spune că a văzut o biserică şi trei stâlpi de piatră ridicaţi de Basarab în munţi, în locul bătăliei, cale de două zile dela Sibiu [1]). Această informaţie ne-ar determina să credem că lupta s'a dat mai de grabă pe Valea Oltului.

Dela Argeş, drumul cel mai drept pentru retragere, nu era pe la Bran, ci pe lângă Olt şi, de sigur, pe acest drum trebuie căutată localitatea unde a suferit dezastrul Carol Robert. In istoria noastră naţională însă, lupta aceasta este cunoscută subt numele de lupta dela Posada.

Despre această luptă avem o mulţime de date documentare. Căci regele Carol Robert, scăpând cu mare greutate dintr'o primejdie de moarte, a ţinut minte păţania în toată vieaţa

1) N. A. Constantinescu, *Bătălia dela Posada*, p. 26. Despre Posada vezi şi M. Sânzianu, *Rev. Ist. Rom.*, IV, p. 306 seq.

www.dacoromanica.ro

sa şi, în semn de recunoştinţă, a încărcat cu binefaceri, înobilând prin acordare de proprietăţi, de moşii şi de bunuri, pe toţi câţi au luptat alături de el în această nenorocită expediţie de război. Astfel sunt amintiţi:

1. La anul 1330, sasul Martin de Berend ca unul care prin scutul său a scăpat de primejdie pe rege *contra Valachorum tela* [1]).

2. La anul 1331, Carol Robert conferă Saşilor din Cluj mai multe libertăţi, drept recompensă pentru daunele suferite în timpul expediţiei din Ţara Românească, *în partibus transalpinis.* [2])

3. La anul 1331, Papa Leon al XXII felicită pe regele Ungariei că a scăpat de atacul lui Basarab — *proditoriis tibi et gentibus tuis paratis in regressu insidiis* [3]).

4. La anul 1332, Carol Robert vorbeşte de *vizita* ce a făcut în ţara transalpină, *ad visitandam terram nostram transalpinam* şi despre atacul necredinciosului nostru Basarab, *infidelis noster... in quodam loco nemoroso et silvoso indaginumque densitate firmato.* [4]).

5. La anul 1333, Carol Robert vorbeşte despre războiul în contra lui Basarab fiul lui Thocomery, *schismaticus* [5]), *infidelis Olahus noster* [6]).

6. La anul 1333, Carol Robert conferă dreptul de nobilitate mai multor iobagi din Transilvania şi Ungaria, ca recompensă pentru luptele eroice în contra lui Basarab, *manifestum et notorium nostrum infidelem,* lupte la cari au luat parte *cum potioribus Regni nostri Prelatis et Baronibus ac nobilibus nec non Regnicolis nostris* [7]). Nu era numai o vizită, cum s'a spus mai sus.

---

1) Hurmuzaki, *Doc.*, I, p. 615.

2) Hurmuzaki *Doc.*, I, p. 616. Vezi reconfirmarea acestor libertăţi, *ibidem*, p. 640.

3) Hurmuzaki, *Doc.*, I, p. 617. De remarcat expresia *gentibus tuis*, nu *Hungaris tuis*. La Hurmuzaki este aci o confuzie între Basarab cel Mare şi fiul său Alexandru.

4) Hurmuzaki, *Doc.*, I, p. 623.

5) Privitor la luptele împotriva schismaticilor şi deci şi în contra lui Basarab, vezi Hurmuzaki, *Doc.*, I, No. 493, 494, 495, 503 şi 504.

6) Hurmuzaki, *Doc.*, I, p. 624.

7) Hurmuzaki *Doc.*, I, p. 626.

www.dacoromanica.ro

7. La anul 1334, Carol Robert conferă lui Nicolae şi lui Ioan din comitatul Vesprém dreptul de vamă pentru serviciile aduse de părintele lor în războiul în contra lui Basarab [1]).

8. La anul 1334, Carol Robert dărueşte secretarului său o moşie, fiindcă a fost rănit în ţara Transalpină [2]). Aceeaşi danie o confirmă regele din nou în anul 1335 [3]).

9. La anul 1335, Carol Robert reconfirmă donaţiile făcute în 1333 pentru serviciile aduse în luptele în contra lui Basarab şi a fiilor acestuia, care a adus prejudicii ţării noastre Transalpine şi sfintei coroane — *in preiudicium sacri dyadematis regii et nostrum* — Intre martori figurează şi Dionisie, banul Severinului [4]).

10) La anul 1335, Carol Robert aminteşte de sigiliul pierdut în Ţara Românească [5]).

11. La anul 1336, Carol Robert confirmă posesiunile date lui Tatamir, vicecancelarul său, ca recompensă pentru serviciile aduse în Ţara Românească, venindu-i în ajutor, din porunca voevodului Ardealului, Toma, şi ajungând *recte sub castro Argyas*. Acest Tatamir de abia a scăpat din luptă, fără răni grave, — vix evasit, sine gravi vulneris susceptione, — dar pierzându-i ochiul drept [6]).

12. La anul 1335, Carol Robert, într'o diplomă dată lui Nicolae, fiul lui Radoslav, descrie el însuşi lupta cu Basarab. Iată în traducere aceste important document [7]). „Pierzând, cu trecerea vremii, orice încredere în acel blăstămat de Bozorad, voevodul Valachilor, un răzvrătit şi un recunoscut rival al nostru, fiindcă ne-a încălcat ţara şi hotarele regatului, după ce am luat sfatul bine chibzuit, din motive binecuvântate, al tuturor prelaţilor, al baronilor şi al tuturor fruntaşilor regatului nostru, ne-am strâns o armată puternică şi am trecut în ţara

---

1) Hurmuzaki, *Doc.* I, p. 628. Cf. şi I, 2, p. 14, o diplomă a lui Ludovic din 1351.

2) Hurmuzaki, *Doc.*, I, p. 632.

3) Hurmuzaki, *Doc.*, I, p. 635.

4) Hurmuzaki, *Doc.*, I, p. 633.

5) Hurmuzaki, *Doc.*, I, p. 638.

6) Hurmuzaki, *Doc.*, I, p. 641 şi I, 2, p. 23.

7) Blagay, *Családok levéltára*, p. 110 sq., reprodus de Motogna, în *Iarăşi lupta dela Posada, Rev. Ist.*, IX, p. 81.

www.dacoromanica.ro

sa de peste munţi, necunoscută pentru popoarele noastre [3]), pentru ca să o supun înălţimii noastre regale. Acolo înaintând câteva zile fără de lupte, printre vizuinele dintre munţi şi dintre dealuri, am început să suferim de lipsă de orice alimente şi pentru oameni şi pentru cai. Atunci am încheiat cu numitul Basarab un armistiţiu, dându-şi cu perfidie cuvântul că ni se va supune şi ne va arăta nouă şi armatei noastre un drum sigur de întors acasă. Ne-am încrezut în cuvântul schismaticului, în care nu era bună credinţă, ci înşelarea bunei credinţe. Şi, pe când ne întorceam înapoi cu oamenii noştri, pe o cale blăstămată în veci de Dumnezeu, închisă de ambele părţi cu râpe ameţitoare, iar înainte unde ea se lărgea era întărită, în mai multe locuri, de puternice prisăci acupate de o mulţime de oameni înarmaţi de ai numitului Basarab, ne pomenim deodată din toate părţile cu un atac năpraznic, năvălind asupra noastră şi a armatei noastre cu furie în diferite chipuri şi lovindu-ne câineşte cu bolovani, cu aruncători de prăştii şi cu alte izbituri ameţitoare de loviri sălbatice. Cu sabiile lor lovesc escadroanele noastre, înmuindu-şi în sângele celor ucişi săgeţile şi lăncile lor. Din toate părţile suntem izbiţi de o ploaie de aruncături, fiind strânşi ca de un zid muşcător. Şi nu era chip să scăpăm nici fugind înapoi, nici mergând înainte, ci prinşi ca peştii în plasă sau în vârşe ne sbatem strigând către făcătorul tuturor celor văzute şi nevăzute, către Mântuitorul nostru : ia aminte, Doamne, la suspinele noastre cele adânci. Apoi cu ajutorul dumnezeesc al lui Iisus Christos care s'a răstignit pentru noi şi cu al prea sfintei sale maice şi al tuturor sfinţilor, făcându-se din partea câtorva ostaşi de lângă mine deasupra capului meu un acoperământ de scuturi şi înlăturând astfel potopul ca de ploaie torenţială a unor lovituri de săbii, de săgeţi, de lăncii şi de alte izbituri ne puturăm feri vieaţa de primejdia morţii ce se apropia din ce în ce mai mult. Atunci credinciosul nostru Nicolae (Radoslav), un tânăr atlet, curagios ca un recrut, cu mintea ageră, cu ochii ţintă la mine, furios ca un leu, încordându-şi forţele şi tăria braţului său de ostaş, rupe şi aruncă la pământ toată armătura sa de fier şi aşa desbrăcat, numai cu scutul şi agitându-şi lancea sa cea

3) A se observa expresiunea „popoarele noastre", nu poporul meu unguresc.

www.dacoromanica.ro

ascuțită, se aruncă din nou în linia celor ce năvăliseră asupra noastră, având să lupte voinicește. Nu se mai gândea să-și apere capul său, ci era țintă la capul nostru, deasupra căruia sburau paloșele a cinci viteji ostași valahi cari se grăbeau înainte de toate să ne reteze capul nostru de rege. Dar, prin agerimea fulgerătoare, pe toți i-a răpus, așternându-i la pământ lipsiți de suflare. Acolo însuși viteazul soldat Nicolae și-a primit în față șase răni, la cap și la umeri destul de grele și a lăsat pe locul luptei vr'o două zeci și cinci de nobili dintre ai săi. Și astfel cu ajutorul lui Dumnezeu, se potoli ardoarea dușmanilor și se putu sparge laturea dreaptă a zidului de dușmani, și luând-o la picior prin spărtura făcută, din bătălia venită fără de veste — cu voia celui prea Inalt, care pe toate de mai înainte le orânduește — siliți la fugă de dușmani și urmăriți din acel loc, aflarăm prilejul mântuirii și luarăm drumul spre casă. Dat la 13 Decembrie 1335.

Dacă comparăm textul acestui document cu textul cronicei pictate, suntem izbiți nu numai de identitatea cuprinsului lor, ci și de identitatea, pe alocurea, a acelorași expresii. Această constatare ne silește să ajungem, împreună cu d. Motogna, la presupunerea că diploma regală a servit de izvor de informații autorului cronicei pictate.

Pe de altă parte, cercetând cu luare aminte, în lumina documentelor vremii, descrierea expediției lui Carol Robert împotriva lui Basarab, făcută de cronica pictată și de alte cronici ulterioare, nu putem să nu ajungem la convingerea că ne găsim în fața unei unanimități de a se căuta să se scuze regele ungar de vina sa pentru dezastrul suferit în Țara Românească. Și atunci calea cea mai lesnicioasă nu putea fi alta decât să se arunce în cârca domnului român cauza acestui dezastru.

Ca o dovadă despre aceasta ne este faptul că una dintre diplomele regale, cea din anul 1332, ne vorbește numai despre o vizită, un fel de preumblare de plăcere, a regelui în Transalpina sa și că n'ar fi venit aci cu toate puterile sale, — non totum suum posse — cum ne spune cronica pictată, cu toate că diploma din 1333 și cea din 1335 ne spun precis că a venit cu toate forțele sale — cum potioribus Regni nostri Prelatis et Baronibus ac Nobilibus nec non Regnicolis nostris — și că a întreprins aceasta după un sfat bine chibzuit, — habito consilio prematuro. —

www.dacoromanica.ro

Şi este de sigur, un neadevăr, când se spune că Basarab s'ar fi învoit să arate regelui drumul, să-l recunoască de suzeran, şi că au căzut în luptă atâţia Români, câţi numai judecătorul din Infern îi poate socoti.

Că nu este vorba de o perfidie a lui Basarab, ci despre o expediţie nereuşită, aceasta se vede şi din încheierea cronicarului care, dându-şi seama de nedreptatea cauzei regelui — nedreptate semnalată acestuia şi de consilierul său Donciu, — spune: prin această luptă a fost pedepsită semeţia regelui, — ne propter victoriarum frequentiam superbiret.

După aceasta întâmplare nenorocită, regele a venit, după cum ne spune cronica de la Buda şi cea a lui Turocz, la Timişoara şi de aci la Vişegrad.

Din izvoarele ce ni s'au păstrat până astăzi relativ la expediţia regelui Carol Robert împotriva voevodului Basarab nu se poate şti lămurit, după cum am arătat mai sus, care a fost cauza acestui război.

S'a întreprins această expediţie, după sfatul bine chibzuit al mai marilor regatului, fiindcă Basarab i-ar fi încălcat posesiunile, ori fiindcă regele voia să dea Banatul Severinului devotatului său Dionisie, iar domnia schimasticului Basarab lui Toma, voevodul Ardealului, înlocuitorul trădătorului Ladislau din Deva? Chestiunea rămâne deocamdată nedeslegată, izvoarele contrazicându-se între ele.

In ce priveşte pe Dionisie, acesta, după arătarea cronicei este fiul lui Nicolae, nepotul lui Joancha, adecă, poate, al lui Ivancu, deci un frate nelegitim al lui Basarab, un fiu al lui Tihomir [1]). „Neputând fi numit prinţ, zice d. Iorga, el a fost numit Ban de Severin şi în urma pretenţiunilor sale la tron, s'a început nenorocita expediţie împotriva lui Basarab". Tot după d. Iorga, „călugărul dominican Petru care a căzut în luptă, pare a fi fost desemnat ca viitor episcop de Argeş, iar magistrul Donch (Danciu) şi Ladislau (Vlad), fiul său, precum şi Berend, tatăl lui Martin, magistrul care prin numele său ne aminteşte pe Berideiu, adversarul lui Ştefan cel Mare, par a fi fost Români refugiaţi» [2]).

In ce priveşte numele de Basarab — în cronica pictată

1) Iorga, *Bul. de la sect. hist.*, p. 9

2) Iorga, *Ibidem*, p. 8.

www.dacoromanica.ro

Bazarad — asupra căruia am atras atenţia şi noi, când am vorbit despre Osen sau Asen [1]), că el este de origine cumană, trimitem pe cetitor la cartea d-lui N. Drăgan, care discută amănunţit chestiunea numelui de Basarab, dând, în acelaşi timp, şi bibliografia acesti chestiuni [2]). Noi vom admite aci, împreună cu d. Drăgan, părerea d-lui G. I. Brătianu care susţine că originea etnică a Basarabilor rămâne îndoielnică : «Numele cu aspect cuman al Basarbilor nu însemnează neapărat şi originea cumană a acestei familii ; el poate fi numai rezultatul influenţii fireşti a vecinătăţii şi a alianţei acestui neam de năvălitori aziatici cu Românii dela Dunăre, o mărturie a legăturilor noastre cu neamurile turco-tătare" [3]).

In afară de *modă* — şi Românii au ţinut în toate vremurile la moda de a adopta nume străine — a jucat de sigur un mare rol în adoptarea numelor de origine cumană şi faptul că femeile cumane erau vestite pentru frumuseţea lor deosebită. Aşa se explică desele încrucişări cu Cumanii. Şi soţia lui Ioniţă, a împăratului romano-bulgar, era o cumană şi se citează o sumedenie de fete cumane măritate cu principi europeni [4]).

Nu ne putem opri totuş, în acest loc, de a nu face o apropiere între diferitele nume ale domnilor români, nume ce le întâlnim în pragul istoriei noastre naţionale. Sunt cele trei nume de Asan, de Gelu şi de Basarabă. Toate trei sunt, întocmai ca şi numele de Keanus (chan), nume de origine turco-tătară şi par a fi fost, la început nume generice, designând pe şeful tribului, pe duce sau pe principe. Mai târziu ele s'au prefăcut, sau au fost considerate, ca nume de persoană.

a) Numele de *Osen* sau *Asen* [1]). In introducerea noastră la cronica lui Nistor, spuneam între altele: «Intre Vlachi şi între Cumani, născându-se o comunitate de interese, în timpul celor peste o sută cinci zeci de ani de convieţuire în acelaşi teritoriu, se vor fi născut, fără învoială, şi legături familiare între conducătorii celor două naţiuni şi mai ales după încreştinarea Cumanilor — pentru biserica de rit catolic, ei au fost

---

1) *Izv. Ist. Rom.*, VII, Cronica lui Nestor, p. 28.
2) N. Drăgan, *op. cit.*, p. 52 sq.
3) G. I. Brătianu, *Rev. Ist. Rom.*, p. 238 sq.
4) Cf. I. Ferenţ, *Cumanii şi Episcopia lor*, p. 10.
5) *Hassan* în limba turcă însemnează cel mai bun, cel mai frumos.

www.dacoromanica.ro

atraşi numai în preajma invaziei tătăreşti din 1241 — şi astfel, atât numele de Basarab cât şi cel de Asan au putut fi împrumutate dela Cumani, cu cari Valachii lui Nestor au trăit în simbioză" [1]).

După numele cuman de Osen sau Asen pare că s'a numit şi familia Asaneştilor din imperiul româno-bulgar. Pe un Osul sau Oslu îl întâlnim şi în cronica pictată ca *serviens Gyulae, ducis Cumanorum.*

b) Numele de *Gelou,* ce-l întâlnim la Notarul anonim, ca dux Blachorum, are probabil aceeaşi etimologie ca şi Γυλᾶς al lui Porphyrogenitus, ca şi Γύλα al lui Kedrenos, Scylitzes şi Zonaras, şi ca şi Gyula al cronicei pictate şi al altor cronici ungureşti. Γυλᾶς era la început numele unei demnităţi [2]), a doua autoritate după cea a ducelui, un fel de judecător suprem, după cum ne spune Porphyrogenitus [3]). Mai târziu el apare ca nume de persoană. Numele Gelou, subt această formă, puţin latinească, pare a fi un nume străin, de origine turco-tătară, al domnului român la venirea Ungurilor în Pannonia. Numele se explică prin faptul, credem noi, că Românii, în timpul cuceririlor lui Tuhutum, fiind organizaţi în principat, erau conduşi de un domn român ce purta un nume străin şi prin faptul că, la un moment dat, puterea armată a ţării o reprezentau Cumanii.

c) Numele de *Basarabă* este format din două părţi, din Basar, cuvânt asupra etimologiei căruia filologii încă nu au căzut de acord şi din *aba* sau *apa,* care în limba turcă însemnează *tată.* Că acest nume românesc este de origine cumană sau penecegă, rezultă din menţionarea atâtor numiri cumane, de aceeaşi factură, ce întâlnim atât în cronica lui Nestor [4]): Urusoba, Altunopa, Arslanopa, Kitanopa, etc., cât şi în cronica Notarului anonim [5]): Tonusoba.

---

1) *Izv. Ist. Rom.,* VII. Cronica lui Nestor, p. 28.

2) Γυλᾶς este identic cu turcescul jyla—jula, care însemnează faclă, lumină, Cf. N. Drăgan, *op. cit.,* p. 507.

3) Porphyrogenitus, *De adm. imp.,* p. 174 sq. ed. Bonn.

4) *Izv. Ist. Rom.* VII, Cronica lui Nestor, p. 191, cf. şi N. Iorga, *Imperiul Cumanilor şi Domnia lui Basarabă,* în *Mem. Sect. Ist.* III, VIII, p. 99.

5) *Izv. Ist. Rom.* I, Anonymus, *Gest. Hung.,* p. 70, cf. şi L. Râsonyi, *L'origine des Basarabas,* in *Arch. Eur. Centro-Orientalis,* I, p. 221.

www.dacoromanica.ro

Toate aceste trei nume Asan, Gelu şi Basarabă, deşi sunt de origine străină, ne designează trei familii de duci români, primul în Peninsula Balcanilor, al doilea în Ardeal şi al treilea în Ţara Românească [1]).

Concluzi. — Din studiul cronicei pictate dela Viena se desprind următoarele încheieri:

1) La venirea Maghiarilor în noua lor patrie, existenţa în masă a Românilor (Vlachilor), ca urmaşi ai populaţiunilor trace de mult romanizate, se constată nu numai în Dacia, ci şi în Pannonia şi la nordul fostei Ungarii.

2. Populaţiunile româneşti, în secolul al IX-lea şi al X-lea, nu erau organizate în state, cu alcătuiri definitive, ci erau mici organisme, puse subt conducerea unor voevozi şi a unor cneji — aceste numiri sunt împrumutate dela Slavi, cu cari trăiseră împreună — adecă a unor duci şi a unor juzi şi având vremelnic o cârmuire supremă străină. După distrugerea imperiului Avarilor, dominaţiunea a încăput pe mâna Pecenegilor şi apoi a Cumanilor.

3. Această ocârmuire străină, fiindcă numai ea avea puterea armată şi fiindcă numai ea avea dreptul de a strânge dări, ea singură este numită în izvoarele istorice contimporane, populaţiunile rurale fiind aproape trecute subt tăcere.

4. Populaţiunile autochtone, stabile, Românii şi Slavii — aceştia din urmă desnaţionalizaţi în Dacia — erau la venirea Ungurilor creştini ortodocşi. Ei au influenţat şi primul creştinism al Ungurilor. Aceştia convertindu-se în urmă la catolicism, s'au pornit lupte îndârjite împotriva creştinilor de rit oriental. Prigoana s'a continuat secole dearândul, ortodocşii adecă schismaticii fiind consideraţi ca eretici şi chiar ca păgâni.

5. Cumanii, cei din urmă stăpânitori ai populaţiunilor autochtone, înainte de venirea Ungurilor, erau creştini ortodocşi, trecuţi în urmă la catolicism.

Românii trăind în simbioză cu Cumanii, erau socotiţi, câteodată, drept Cumani şi numai după înlăturarea dominaţiunii acestora, s'a putut întemeia, în foarte scurt timp, de către Basarabi unitatea statului român dela nordul Dunării.

---

1) Deşi ca nume, aceste trei familii sunt de origine străină, ele sunt tot atât de româneşti, precum sunt ilustrele familii Cantacuzino, Ghica, Brătianu, etc.

www.dacoromanica.ro

7. In lupta dintre regele Carol Robert și voevodul Basarab, luptă ce a pus capăt expansiunii ungurești spre miazăzi și prin care s'a câștigat desăvârșita independență a Țării Românești, cronica pictată, ca și documentele vremii, caută să mistifice adevărul, dând vina dezastrului pe infidelitatea domnului român.

8. In lupta, așa numită dela Posada, dar care a avut loc pe valea Oltului, luptă dezastruoasă pentru Unguri se întâlnesc în armata regală nu numai Maghiari, dar și Români.

9. Cronica pictată, coroborată de documentele ce ni s'au păstrat din evul mediu, ne mai duce la concluzia finală că statul unguresc n'a fost un stat național care să se fi desvoltat în mod organic prin forțele sale interne, ca o expresie a rasei maghiare, ci a fost un stat compozit-polinațional, reprezentant al catolicismului dela Roma și sprijinit și alimentat de elemente străne: Germani, Italieni, Slavi, Români, etc.

www.dacoromanica.ro

XV.

ROMÂNII IN CÂNTECELE MEDIEVALE

Partea cea mai puţin cunoscută din istoria Românilor este desigur cea din evul mediu, când, de altfel, s'a plămădit, precum se ştie, neamul nostru. Născuţi din contopirea a două elemente, a elementului roman, adus *ex toto orbe Romano,* cu elementul dac, puţin romanizat la început, Românii, în epoca lor de formaţiune, au trebuit să ducă, după retragerea legiuirilor şi a funcţionarilor imperiali, o vieaţă plină de tot felul de strâmtorări, fiind siliţi să se adapteze, de voie de nevoie, împrejurărilor celor noui, în cari aveau să trăiască.

Obligaţi să se supună poruncilor proaspeţilor stăpânitori ai ţării, ei au fost aduşi subt dominaţiunea, rând pe rând, a Goţilor, a Hunilor, a Gepizilor, a Slavilor, a Bulgarilor, a Avarilor, a Pecenegilor, a Cumanilor şi, în sfârşit, a Ungurilor, ca să nu mai vobim de Tătari şi Turci şi de alte popoare, cari au stat mai puţină vreme în ţara noastră.

In tot acest timp, Românii nu par a fi avut o organizaţie de stat, iar primitiva lor organizaţie judecătorească şi administrativă, a fost adoptată de popoarele conlocuitoare cari însă le-au impus numiri noui pentru dregătoriile lor existente. Astfel *iudicia* şi *ducatus,* rudimente de instituţiuni, fără de cari cea mai simplă societate de oameni nu poate să vieţuiască, s'au prefăcut, cu timpul în cnezate şi voevodate, numiri şlave, adoptate mai târziu şi de Unguri, numirile vechi romane dispărând aproape cu totul, ca numiri de instituţiuni. S'au păstrat numai *scaunele de judecată,* primite şi de Saşi şi de Maghiari şi pe cari nu le întâlnim nici la Germani nici în Ungaria de dincolo de Tisa [1]).

---

1) N. Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal,* I, p. 40; Onciul, *Bul. de la sect. hist.* IX, p. 14.

www.dacoromanica.ro

Românii, în epoca migraţiunilor barbare, neavând nici un rol politic şi de conducere — ori cât de necesari vor fi fost ei, pentru procurarea de hrană barbarilor năvălitori, cu cari trăiau în simbioză — n'au însemnat aproape nimic în vieaţa statelor ce vremelnic se înfiripau. De aceea, s'a şi putut susţinea că, bunăoară, ţara Bârsei sau ţara Făgăraşului, a fost o *terra deserta,* fiindcă o stăpânire de stat propriu zisă, n'a putut să existe aici, ci numai muncitori de pământ sau păstori de vite, a căror existenţă, de altfel, nici nu se mai discută.

In timpul migraţiunii popoarelor — şi într'o mică măsură vor fi fost şi ei migratori — Românii erau, fără îndoială, singurul element statornic, căci popoarele dominante se găseau în necontenite lupte, fie de pradă, fie de acaparare de noui teritorii.

Dar, dacă Muntenia şi Moldova puteau să fie minunate porţi, prin cari popoarele dela răsărit şi miazănoapte puteau să tindă spre inima imperiului roman, din Roma sau din Byzanţ, teritoriul de dincolo de Carpaţi nu prezenta aceleaşi avantagii. Ardealul n'a fost prea accesibil barbarilor, din pricina lanţului de munţi înalţi şi păduroşi şi de aceea el a fost mai mult sau mai puţin ocolit de popoarele de stepă cari veneau totdeauna călări pe caii lor cei iuţi şi cari au preferat câmpiile întinse ale Tisei şi şesul Dunării, unor regiuni muntoase sau păduroase.

In afară de numirea generală de *Romani,* subt care numire vor fi fost cunoscuţi Românii până în secolul al X-lea — şi această numire se constată neîndoielnic pentru elementele romane împinse spre Pannonia — ei s'au numit pe sine totdeauna *Rumâni,* sau *Daci* ori *Misii,* aceştia din urmă după numirea de Mesia, din sudul, dar şi din nordul Dunării — Românii sunt amintiţi, mai ales, subt denumirea de *Vlachi-Valachi* sau Blaci ori Blaşi şi Olaci, — popoarele turanice neputând pronunţa consonanta *v* la începutul cuvintelor [1]). Uneori ei sunt designaţi chiar subt denumirea de *Cumani* sau

---

1) Rubrouq, *Itinerarium in Recueil de voyage,* p. 275: Et iuxta Piscatir sunt Illac, quod idem est quod Blac, sed B nesciunt Tartari sonare. Vezi şi Ilie Gherghel, *Conv. Lit.,* 1920, p. 335: *Câteva contribuţiuni la cuprinsul noţiunii Vlach.* Cf. şi G. I. Brătianu, *Lak* etc. în *Cercetări istorice,* I, p. 369—376.

www.dacoromanica.ro

Valvi ori *Falones*, şi chiar de *Bulgari*, când aceştia au format, impreună cu Vlachii, imperiul asanesc [1]).

Existenţa Românilor atât a celor din stânga Dunării cât şi a celor din dreapta marelui fluviu — fie că ei se numeau cu numele lor cel vechiu Romani, Daci ori Misii, fie că erau numiţi cu numele de împrumut Vlachi, Valachi ori Olaci, fie că erau în sfârşit designaţi subt numele stăpânitorilor lor Cumani, Valvi ori chiar Bulgari — ne este atestată, în afară de mărturia cronicilor şi a altor izvoare istorice scrise, de o întreagă serie de monumente cari sunt de aşa natură că ele nu au un caracter personal, nu provin dela un singur scriitor ci sunt culese din circulaţia comună. Sunt cântecele medievale cari deşi, în general, trec subt numele unui singur om, sunt totuş strânse, mai toate, din gura poporului ce le-a creiat.

1. Vlachii se întâlnesc, mai întâi, în versurile latine ale lui Godifredus din Viterbium dela începutul secolului al XII-lea [2]).

2. Apoi, în al doilea rând, întâlnim pe Vlachi menţionaţi în poemul Nibelungilor, compus, între anii 1140 şi 1160. In el se vorbeşte şi despre ducele Ramunc care, împreună cu 700 Vlachi voinici ia parte la nunta regelui Hunilor, Etzel (Attila). Neţinându-se seamă de cronologie, se descriu în cântecul Nibelungilor evenimente ce se potrivesc cu epoca regilor arpadieni. Ba se constată chiar o identitate desăvârşită, pe de o parte, între Attila şi Ştefan cel Sfânt şi, pe de altă parte, între Krimhilda, mireasa lui Attila şi Gizela de Bavaria, soţia primului rege creştin al Ungurilor. Pasagiul acesta din legenda Nibelungilor ar putea să servească drept dovadă că prin veacul al XI—XII-lea, poporul român era constituit ca organizaţie teritorială de sine stătătoare, cu o conducere românească şi cu legături, poate de rudenie, cu vecinii lor Poloni, Ruşi şi Greci.

---

1) Numirea de *Vlach* provine din cea de *Velci* cu care Germanii au numit la început pe toţi Celţii, după aceea pe Celţii romanizaţi, apoi toate popoarele de origine romanică, între cari şi Românii. La noi cuvântul a venit dela Slavi cari l-au împrumutat dela Germani. Dela Slavi a trecut apoi la scriitorii byzantini. Românii nu s'au numit niciodată pe sine Vlachi, ori prin epenteză Valachi, ci numai Români.

2) Cf. *Izv. Ist. Rom.* III, p. 7.

www.dacoromanica.ro

Domnul Iorga crede că ar fi vorba aci de regele Roman din Galiția din veacul al XIII [1]). După noi, ducele Ramunc ar putea fi o ficțiune poetică; textul însă

Der herzoge Ramunc — ûzer Vlachen lant
mit siben hundert mannen — kom er für si gerant

nu admite nici o îndoială în privința „constatării' ce rezultă din aceste două versuri [2]).

3. In *Weltchronik* a sa, Rudolf din Ems care scrie pe la anul 1250, enumerând țările așezate la Dunăre, ne vorbește și de Ungaria. Ni se spune că această țară se întinde peste Carpați până la Dunăre și până la marea Neagră și că este locuită de felurite popoare cari vorbesc diferite limbi:

In vromdin sundir sprachin
Valwen und wilde Vlachin
Jensit des sneberges hant
Sint lant dù si begant.

Din arătările lui Rudolf din Ems se vede clar că Romanii, împreună cu Valwii (Cumanii), nu trăiau la sudul Dunării cum susțin de obiceiu scriitorii unguri, ci peste munții de zăpadă, *ultra Alpes nivium, jensit des sneberges hant.*

Importanța acestui pasagiu este cu atât mai mare cu cât poetul ne vorbește în același timp și despre celelalte popoare pe cari le-au găsit Ungurii la venirea în noua lor patrie și fiindcă el tratează evenimentele ce descrie din punct de vedere cronologic.

Iar dacă, din cântecul Nibelungilor, nu rezultă că Vlachii ar fi fost numai decât dela nordul Dunării, ci ar fi putut fi și Vlachi de peste Dunăre, din cântecul lui Rudolf din Ems se constată neîndoios că Vlachii se găseau la nordul Dunării [3]).

---

1) Iorga, *Rev. Ist.*, XIX, 1933.

2) Vezi amănunte în *Izv. Ist. Rom.* III, p. 8 sq.

3) Caracteristic este însă epitetul ce li se dă Vlachilor, *wilde Vlachin*, sălbaticii Vlachi.

Noțiunile își schimbă adeseori sfera și conținutul. Și de câte ori avem de a face mai ales cu un cuvânt nou format, trebuie să ținem seama de etimonul său. Cuvântul *sălbatic*, care pare a fi astăzi identic cu cuvântul fioros, avea cândva altă însemnare și anume însemnarea cuprinsă în cuvântul *silva*, din care s'a derivat. Ferus și fera, de unde avem cu-

www.dacoromanica.ro

4. Menţiune despre Români se face apoi în marea operă a vienezului Iansen Enikel *Weltchronik*, scrisă la anul 1277. Ca şi Rudolf din Ems, tot aşa şi Enikel îşi concepe opera ca o lucrare profano-religioasă.

Descriind evenimentele întâmplate subt Carol cel Mare, reprezentantul puterii franco-germane, Enikel printr'un anacronism admis în poesie identifică pe Avari cari stăpâneau în secolul al IX-lea peste popoarele dn Ungaria cu Maghiarii cari de fapt au cucerit Pannonia numai pe la sfârşitul acestui veac. Scopul de căpetenie al lui Carol cel Mare, după concepţia depe atunci, nu putea fi altul decât încreştinarea popoarelor ce avea să cucerească.

Faptele se petreceau pe la anul 800 după Christos.

Intre popoarele cucerite de Carol cel Mare erau, în primul rând Ungurii, adecă Avarii. Viteazul rege, *wigant Künig*, pleacă în Ungaria şi începe să încreştineze pe Unguri, până la Valachi, *unz in Walachen*, şi-şi aşează acolo armatele sale:

Dâ mit fuor der wîgant
Hin ze Ungern in daz lant
Und begund si Kristen machen
Die Ungern unz in Walachen.

Poetul descrie evenimentele petrecute pe la anul 800, deşi el îşi scrie opera la anul 1277. La acea dată, după izvoarele istorice ce Jansen Enikel avea la îndemână, existenţa Românilor, ca naţiune constituită, nu mai putea fi pusă la îndoială.

Dar, chiar dacă am admite ipoteza că Jansen Enikel fixează, în vremuri trecute, evenimentele despre a căror existenţă aflase numai în timpul său, totuş se pare că pe atunci

---

vintele româneşti de fioros şi fiară, au fost înlocuite cu vorbele *silvaticus*, care nu însemnează ferus, ci pădureţ, de pădure.

Tot astfel nemţescul wild, a cărui etimologie este de asemenea Wald, silva, nu însemnează ferus, feroce, ci de pădure. Wilde Vlachen însemnează prin urmare — cel puţin pentru timpurile de formaţiune ale acestor cuvinte — locuitorii pădurilor, adecă locuitorii regiunilor păduroase cari se găsesc, mai ales, în depresiunile râurilor din Carpaţi. Faţă de Cumani cari erau locuitori de stepă şi cari trăiau mai cu deosebire la câmp, Românii nu puteau fi decât locuitorii pădurilor. Cf. *Izv. Ist. Rom.*, III, p. 10 sq.

www.dacoromanica.ro

era credința că în vremea cuceririlor lui Carol cel Mare, Valachii ocupau partea de răsărit a Ungariei, ale cărei limite orientale, evident, nu se pot stabili, Carpații nefiind în acele timpuri o frontieră de țară.

Totdeodată, din pasagiul citat mai sus, pare că rezultă, în mod indirect, că Valachii erau creștini și că se făceau acum sforțări ca să fie aduși la creștinism și Avarii.

5. Murind în anul 1301, fără urmași, Andrei al III-lea ultimul rege din familia arpadiană, se ivesc trei pretendenți la tronul Ungariei: Carol Robert, din Neapole, din dinastia de Anjou, Venceslav din Boemia și Otto din Bavaria, toți trei înrudiți cu regii Maghiari.

In anarchia de atunci, tronul a fost ocupat de Venceslav care însă, desgustat, îl părăsește curând, retrăgându-se în țara sa. In locul său vine Otto care se și încoronează.

Acesta spre a se face popular și spre a-și câștiga simpatia Ungurilor, a fost îndemnat să ia în căsătorie pe frumoasa fiică a secuiului Ladislau Apor, voevodul Ardealului, voevod puternic și aproape independent de regalitatea ungară.

A fost însă numai o cursă, căci Otto încăpând în mâna lui Ladislau, acesta îl bagă în închisoare, așteptând momentul să se suie pe tronul Ungariei, devenit acum liber, Carol Robert, pretendentul susținut de Papa.

La intervențiuni mari din afară, Otto care era închis la Deva, capitala Ardealului pe acea vreme, ar fi fost predat, la anul 1308 voevodului român care pe atunci și-ar fi avut reședința la Hațeg [1]).

Domnul român era în legături de prietenie cu Ladislau Apor și primind pe Otto l-a băgat la închisoare și era cât pe aci să-l omoare. Și nu i-a dat drumul decât după repetate stăruințl ale femeilor dela curte și mai ales ale soției sale, domnița. Căci voevodului român — uneori îi se spune rege — greu bolnav, îi s'a arătat prin fel de fel de mijloace băbești, că pricina îmbolnăvirii ar fi tocmai închiderea nevinovatului prinț.

In cele din urmă îi s'a dat drumul. Otto este condus până la frontierele țării, de unde pleacă în Rusia, la Halici, la regele George. De aci ajunge apoi la Glogau, unde se că-

1) Cf. Hașdeu, *Negru Vodă*, p. CLXXV, Iorga, *Bul. de la Sect. hist.*, X, p. 4 și Izv. *Ist. Rom.*, III, p. 17.

www.dacoromanica.ro

sătorește cu fiica ducelui de acolo și, în sfârșit, sosește acasă în Bavaria.

Robia lui Otto, precum și peripețiile vieții sale, sunt descrise amănunțit în frumoasa poemă a lui Ottocar din Stiria, scrisă între anii 1285—1309 și intitulată *Oesterreichische Reimchronik*.

Mai importantă decât legenda versificată, privind pe regele Otto în robia domnului român, este mențiunea ce se face în cronică despre Români ca unii cari constituesc o unitate etnică aparte și sunt amintiți, alături de alte popoare și mai ales de Secui, cu cari trăiau împreună pe acele vremuri. In nu mai puțin de opt strofe sunt amintiți: Zôkel (Siculi) und Walachen [1]).

6. Fără să fie anume amintiți Românii, îi întâlnim totuș, subt aspectul lor de schismatici, sau pseudo-creștini — căci astfel erau ei considerați de catolicii bisericii din apus — într'un cântec de consolare, adresat Ungurilor de un autor necunoscut, în urma invaziei celei mari a Tătarilor. Cântecul poartă titlul de *Carmina de regno Ungariae destructo pe Tartaros* și se păstrează între manuscrisele provenite dela archiepiscopia din Salzburg.

Românii, a căror țara a fost cotropită de Tătari, au luat parte alături de aceștia, împreună cu celelalte popoare ortodoxe, la devastările făcute în Ungaria la anul 1241:

Quam plurimi continuis	congressibus se cedunt
Incendiis et spoliis	ad invicem se ledunt
Heretici apercius	securius incedunt
Schismatici, apostatate	iudicium non credunt

7. Țara noastră și locuitorii țării noastre sunt pomeniți, fără să se vorbească anume despre Români într'o scrisoare în versuri a călugărului Ermericus din Elwange, german de origine — *Ermericus Alamannus natu, Elwangensis monachus* — de pe când se găsea în măsătirea dela Fulda. Scrisoarea lui Ermericus, fost predicator la Bulgari, este adresată abatelui Grimaldus din St. Gall și a fost scrisă pe la anul 860.

Vorbind despre Istru care își varsă apele în marea Neagră și la nordul căruia se află o țară barbară — *barbara tellus*

1) Vezi amănunte în *Izv. Ist. Rom.*, III, p. 17 sq.

www.dacoromanica.ro

și nenumărate popoare — *gentes innumeras,* — Ermericus ne spune în versuri hexametre:

Sunt hic Germanique truces et Sarmata bellax
Atque Gete nec non Basterne semina gentis
Dacorumque manus et Martia pectora Alani.

In secolul al IX, înainte deci de venirea Ungurilor, sub denumirea de cetele de Daci — *manus Dacorum* — alături de Geți, Germani și Bastarni, credem că nu putea fi vorba de altcineva decât de Români, plămădiți din populațiunile daco-romane.

8. Nu arare ori, întâlnim amintită țara noastră sau locuitorii țării noastre în poemele populare italiene din evul mediu. Numirea țării și a poporului nostru ne apare însă aci mai adeseori subt forma de Dacia și Daci, fie că numele era o reminiscență a studiilor clasice, fie că aceste cuvinte erau bine cunoscute pe atunci și erau, deci, mai mult sau mai puțin curente în gura cărturarilor din acele vremuri. Numirea de Valachia și cea de Valachi o întâlnim mai rar.

Cel dintâi poet italian care ne vorbește despre *sfuggita la Dacia* este Iacopone din Todi, contimporan cu Dante, de pe la mijlocul veacului al XIII-lea.

Apoi, în secolul următor, Fazio degli Uberti, în poemul său didactic *Il Dittamondo* — dicta mundi — găsește la Dunăre, între alții, pe Calibi e Daci, pe cari îi caracterizează de „crudi e rei".

Tot în secolul al XIV-lea, ceva mai târziu, găsim amintită țara noastră în poemul geografic *La sfera* a lui Stagio Dati și a lui Tolosani. In poem ni se vorbește de: „Terra fredda di Dacia ed infeconda... Gente produce inculta e tutta immonda".

Aprecierile făcute la adresa populațiunii din Dacia nu sunt măgulitoare. Ele se referă, fără îndoială, la Românii schismatici pe cari scriitorii catolicii din apus n'aveau nici un interes să-i prezinte altfel decât ca un neam de oameni inculți și murdari.

In secolul al XV-lea găsim citat numele Dacilor și al Valachilor în Geografia scrisă în versuri a lui Francesco Berlinghieri (1440—1501). In Moesia Inferioară, după ce amintește

www.dacoromanica.ro

cetățile Callatis, Calliacta, Dionysopolis (Balcic) ne vorbește de poporul valach [1]).

9. Cu prilejul Cruciatelor, relațiunile dintre popoarele din răsăritul Europei și cele din apus devin din ce în ce mai frecvente. In special după ocuparea Constantinopolului de trupele creștine din occident, și după întemeierea imperiului latin de răsărit, aceste relațiuni își găsesc un puternic ecou în diferitele documente ale vremii și astfel avem ocazia să constatăm existența Românilor în cântecele medievale ale poeților de pe atunci.

In întâia jumătate a veacului al XIII-lea, poetul francez Philippe Musket scrie un poem asupra regilor franci, *Historia regum Francorum,* în care tratează istoria acestora dela răpirea legendarei Elena până în timpurile în cari el trăește. Evenimentele din ultimii ani poetul le tratează după izvoarele istorice consemnate în cărțile ce le are înainte.

Vorbindu-ne despre căsătoria celor trei fiice ale lui Henric de Ango, măritate cea mai mare în vârstă după regele Andrei al Ungariei, și cea mai mică după Lascaris, prințul din Nicaea, ne spune:

Et la seconde ot Iehanins
Sires des Blas et des Comins

adecă după Joanițiu, regele Blasilor și al Cumanilor.

Amintirea Românilor, numndu-i Blasi ca și Geograful anonim din 1308, o mai face și în versurile în cari se arată lupta dintre Latinii și Blasii Peninsulei Balcanice.

Que contre les Blas soit en gierre.

precum și în versurile în cari se vorbește despre înfrângerea Tătarilor

Que li rois de la tiere as Blas.

Oricare ar fi exactitatea faptelor ce se povestesc aci, noi reținem constatarea că Românii, atât cei din sudul Dunării cât și cei dela nordul acestui fluviu sunt amintiți ca popoare de sine stătătoare, la începutul veacului al XIII-lea, înainte deci de organizarea istorică a primelor state românești [2]).

---

1) Vezi amănunte în *Izv. Ist. Rom.*, III, p. 22 sq.

2) Vezi amănunte, *Ibidem,* p. 26 sq.

www.dacoromanica.ro

10. Spre sfârşitul evului mediu, câţiva ani numai înainte de căderea Constantinopolului, întâlnim pe Români amintiţi în poemul diaconului Joan, din Adrianopol.

La îndemnul episcopului Polycarp, diaconul Ioan a scris, pe la anul 1439 un poem de laudă în cinstea împăratului Ioan Paleologul care, precum se ştie, a luat parte, la stăruinţele papei Eugeniu al IV-lea, la conciliul din Florenţa, spre a aplana neînţelegerile din biserica de răsărit şi între cea de apus.

Intr'unul din versurile poemului său ne vorbeşte despre puternicul neam al Vlachilor.

Οὐδὲ γε πάλιν κραταιὸν ἄλλο τῶν Βλάχων γένος.

Suntem la anul 1439 deci numai câteva decenii după epoca de strălucire războinică a lui Mircea cel Bătrân din Muntenia şi a lui Alexandru cel Bun din Moldova [1]).

11. Nu putem trece cu vederea, cu acest prilej, şi un alt poem, deşi el a fost scris la sfârşitul evului mediu. In poem Românii sunt pomeniţi numai incidental, cu toate că în războiul care face obiectul acestui cântec, ei sunt un element principal, dacă nu cel mai principal.

In anul 1514, deci numai câţiva ani înainte de catastrofa dela Mohaci, s'au ivit în Ungaria grave neînţelegeri, pe de o parte, între nobili, conducători ai destinelor ţării şi, pe de altă parte, între poporul de jos asuprit. Neînţelegerile au culminat în revoluţiunea secuiului Gheorghe Doja.

Ioan Zapolia, conducătorul nobilimii, după mai multe înfrângeri, izbuteşte în cele din urmă, să înăbuşe în sânge revoluţiunea. Şi pedeapsa ce a urmat a fost mai mult decât exemplară. Doja, fript de viu, a fost dat tovarăşilor săi, înfometaţi până la moarte, ca să-l mănânce.

Urmează după aceasta legiuirile sălbatice ale lui Werböczy cari despoiară ţărănimea de orice drept, reducând-o la situaţia cunoscută de *misera plebs contribuens, glebae adstricta.*

Cu această împrejurare, micile voevodate româneşti — căci Românii luaseră o mare parte la revoluţiunea lui Doja — au fost desfiinţate prin legile aduse de dietele din acest an, căci din cauza numărului celui mare de Români cari partici-

1) Cf. *Izv. Ist. Rom.*, III, p. 28.

www.dacoromanica.ro

paseră la această revoluțiune, cruciata catolică primise mai mult un caracter românesc. Intregul Maramureș luase parte la mișcarea împotriva nobilimii.

Războiul acesta al cruciferilor sclavi, *bellum servile*, a fost cântat într'o poemă în versuri, de un oarecare Stephanus Taurinus din Olmütz, sub titlul *Stavromachia*, adecă lupta cruciaților.

Românii poartă numele de Daci sau Vlacci. Eroul principal Gheorghe Doja se numește Georgius Zeclius, adecă Secuiul.

Iată câteva pasagii din această poemă:

Sed quid ego vobis exempla extranea narro?
Num quartum Belam trux Tartarus Ungario ab orbe
Eiecit, pepulit Dacos e sedibus altis
Quas secat aurifluis Marisus foecundus harenis...

Și mai departe:

Ruricolae, atque omnes uno ore arma arma tonabant
Iam pugnae sua signa canunt, pugnatur utrimque
Fortiter et primae robusti Saxones alae
Permixti Vlaccis fato cessere cruento.

Lupta s'a dat la Colosba, Cluj, pe Someș.

Căutând să imite pe Vergilius, Taurinus Omolucensis ne descrie în versuri avântate regiunile din Dacia, pe unde a bântuit războiul:

Qua creber obscuros commixta grandine nimbos
Auster agit, surgunt iuga Dacica, acumine celso
Fundentes vitreum Chrysam, qui valle reducta
Effluit, et laeto Varadinum dividit alveo.

Mărginind cercetarea noastră, deocamdată, numai la poezia medievală suntem siliți să constatăm că nu numai nu ne lipsesc date despre existența norddunăreană a Românilor, în evul mediu, cum susțin istoricii unguri, în special, dar că aceste date sunt destul de numeroase și de așa natură că din ele se desprinde ideia că Românii au avut în secolul

www.dacoromanica.ro

XI—XIII-lea o vieață etnică, separată de celelalte popoare și că amintirea acestei vieți își găsește reflexul său bogat în poezia medievală.

Vor mai fi existând, de sigur, și alte cântece din aceeași epocă, necunoscute de noi cântece cari nădăjduim că vor completa într'o zi seria datelor ce am enumerat aci și vor contribui astfel la luminarea chestiunilor obscure și nesigure din istoria noastră medievală.

---

www.dacoromanica.ro

INDICELE NUMELOR PROPRII

Ablavius 60, 71.
Abrittus 45, 50, 62, 117.
Abtat Calessi 45, 117, 120.
Acacius 29, 36.
Achaia 215.
Achtum-Ochtum 234, 235, 236.
Acominatus 147.
Acrae 120.
Adam Clissi 118, 120.
Adamis 93.
Ad Aquas 118.
Adiabenicus 12.
Adina 114.
Adrianopol 52, 62, 84, 104, 108, 260.
Adriaticum mare 191, 219, 228.
Aegissus (Aegistus) 117, 120.
Aemilianus 35.
Aetius 26, 38, 76, 85, 86.
Afganistan 167, 169.
Africa 29, 58, 76, 115, 116.
Agatiri 81.
Agintheus 81.
Agnita 155.
Aidava 104, 118.
Aiadava 104.
Akidın 126.
Alamanni-Alamannia 11, 172.
Alani 43, 57, 85, 86, 101, 258.
Alanoviiamuthes 57.
Alaric 85.
Alavivus 43, 47, 51, 52, 54.
Alba Carolina 233.
Alba Iulia 155, 201, 202, 203, 204, 231, 232, 233, 237.
Alba Regală 178, 215, 216, 224, 233.
Al Bakrî 168, 169.
Albanezi 63, 100.
Albericus 195, 217.
Alexandria 76.
Alexandru 226.
Alexandru cel Bun 260.
Alföldi 16, 22, 23, 121.
Alicaniburgus 118.
Aldina 117.
Almage-Hălmeag 149.
Almiris-Halmiris 120, 117.
Almus 118, 182, 218, 226, 228, 229.
Alpes 49, 68, 239, 254.
Altai 140.
Altahense an. 190.
Altina 116, 117.
Altunopa 248.
Aluta-Alutus 49, 66, 67, 68.
Amali 62.
Ambrosius 33.
America 87.
Amida 37.
Ammiam Marceliln 19, 31, 32, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 46, 47, 49, 51, 52, 55, 60, 64, 70, 107, 118.
Andrei apost. 128.
Andrei I, II, III 148, 149, 150, 151, 163, 179, 235, 239, 256, 259.
Andreica 89.
Angli 132.
Anglosaxoni 105.
Ango 259.
Anjou 236, 256.
Anna 131.
Anonymus 27, 122, 131, 134, 137, 138, 167, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 192, 194, 211, 217, 226, 232, 248.

www.dacoromanica.ro

Anti 108.
Antiochia 29, 36, 37, 38, 40.
Antemius 78.
Antonia 123.
Antonina 97.
Apollodor 111.
Apor 256.
Appiaria 119, 120.
Apuleius 72.
Apulia 191, 198, 219, 228.
Aquilea 36, 191, 199.
Aquincum 114.
Arabia 76.
Arad 227.
Aragonia 188.
Arcadius 29.
Arciar 80, 118.
Arcidava 50, 103, 109.
Ardaburius 78.
Ardaric 93.
Ardeal 19, 20, 47, 48, 63, 64, 65, 66, 88, 134, 139, 149, 150, 153, 154, 155, 160, 62, 163, 171, 184, 205, 207, 208, 209, 212, 220, 221, 231, 232, 233, 236, 237, 238, 241, 243, 249, 251, 252, 256.
Arena 67.
Argamo 118.
Argaragenti 22.
Argentares 119.
Arini 151.
Arges 42, 114, 235, 241, 246
Argias 243.
Arion 207.
Aristaldus 203.
Armata 118.
Armenia, Armeniacus 12, 37.
Aromâni 93, 216, 217.
Arpad, Arpadieni 93, 138, 180, 182, 183, 184, 188, 191, 195, 201, 211, 229, 233, 236, 239
Arpas-Arpașelul 151.
Arslanopa 248.
Ascelinus 161.
Ascenus Burul 222.
Asciburgium 106.
Asan-Osen, Asanești 93, 141, 147, 159, 160, 161, 197, 222, 239, 240, 247, 248, 249.
Asia 11, 29, 31, 32, 36, 49, 50, 51, 76, 79, 89, 103, 115, 116, 141, 195.
Asimunti 80.
Aspar 78.
Atacam 79.
Atelcuz 141, 168.
Atticus 177.
Attila 22, 26, 57, 69, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 90, 91, 92, 93, 94, 100, 107, 177, 183, 191, 218, 221, 228, 253.
Athanaric 41, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 54.
Athos 123.
Aufane 48, 49.
August, 11, 34, 59, 72.
Augusta 100, 118.
Augustin Sf. 29, 33, 36.
Aulia 65, 66, 67.
Aurelian 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 24, 25, 27, 45, 79, 137.
Aureliana 119.
Aurelius Marcus 75.
Aurelius Victor 9, 10, 15, 16, 36, 45, 113.
Ausoni 83, 84, 92, 93, 94.
Ausonianus 31.
Avari 23, 133, 164, 249, 251, 255, 256.
Avthipara 105.
Axiopa 117.
Axiopolis 117, 120.
Azov marea 44, 145, 157.

Babadag 117.
Bacauca 50.
Bacensis 102.
Balaton 184, 217.
Balcani, Balcanic 87, 88, 100, 103, 104, 115, 116, 137, 140, 213, 214, 216, 221, 249, 259.
Balcic 120, 259.
Balduin 214.
Balivi 210.
Baltariu 193, 210.
Bamberg 106.
Banat 20, 22, 69, 87, 92, 95, 109, 138, 170, 210, 234, 235, 236.
Bănescu 162.

www.dacoromanica.ro

Bank 224.
Bărăgan 53.
Barbaricum 42.
Barbat 239.
Barboşi 47.
Bărcăcilă 110, 111.
Bârsa 148, 149, 150, 202, 252.
Basarab, Bozorad 223, 226, 236, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250.
Basarabia 42, 44, 105.
Bâsca 54
Basiliscus 78
Bassiana 102.
Bastarni 258.
Bati, Bathus 158, 202.
Bavaria 239, 253, 256, 257.
Bazargic 117, 120.
Bega 91, 92.
Bekker 73.
Bela I-IV 122, 147, 152, 153, 154, 173, 175, 176, 177, 180, 188, 196, 200, 205, 208, 117, 226, 227, 228, 238, 239, 261.
Belaidipara 105.
Beleni 119.
Beleud 229.
Belgrad 118, 233.
Belizarie 97.
Bellovacensis Vincentius 214, 215, 216.
Benedict 151.
Benevent 198.
Berend 242, 246.
Berindei 164, 246.
Beripara 105.
Berladnic 145, 158, 160.
Berlinghieri 258.
Bersabeni 173.
Bersovia 48, 103.
Bertholdus 199.
Bessi 228.
Besupara 105.
Beza 116.
Bianu 54.
Bielgorod 130, 233.
Bigila 81, 83, 88.
Bigranae 33.
Bihor 138, 139, 186, 187, 192, 207, 211, 230, 233, 238.
Bisseni 222, 230, 238.
Bistrița 202, 204.
Bitner 130.
Blach, Black, Blas 135, 150, 151, 160, 163, 172, 191, 192, 211, 215, 216, 218, 219, 221, 232, 248, 252, 259.
Blachernae, Blachernos 135.
Blagay 243.
Bleda 82.
Blemmyeni 76.
Boa 134.
Bochetor 203.
Boemi, Bohemi, Boemia 122i 163, 172, 173, 214, 222, 230, 238, 239, 256.
Boița 69.
Boldur 105, 144, 145, 157, 158, 165, 166, 174.
Bolechov 140, 58.
Boloh 66.
Bolochoveni 158, 166.
Bolosudes 234.
Bononia 118.
Boniac 125.
Boor, Carol de 73, 74.
Borici 176.
Boris 127, 129.
Boroșinău 155.
Bortz 151.
Bosnia, Bosnieci, 93, 115, 153.
Bordoni 147, 160, 161.
Bospera 105.
Boutae 64, 69.
Bran 154, 163, 241.
Brnița 109, 118.
Braiola 119.
Brancovici 225.
Brătescu 50.
Brătianu G. 114, 167, 170, 195, 247, 249, 252.
Brătianu I. 187.
Bregedava 104.
Brodnița 166.
Brodi 166.
Brodoc 166.
Brodoni (Vordoni) 162, 167.
Brodnuc 166.

www.dacoromanica.ro

Brodnic, Borodnic, 143—173.
Bruteni 163.
Brutos 171.
Bucovina 46.
Buda, 91, 178, 190, 246.
Bug 104, 140, 158.
Budapesta 223.
Bulgaria, Bulgari 24, 27, 42, 93, 104, 112, 118, 119, 132, 133, 134, 136, 142, 147, 153, 154, 168, 173, 197, 211, 214, 218, 234, 225, 253, 257.
Bulgarochtonul Vasile 234.
Bunea 159, 160.
Bunești 53.
Burat 171.
Burghelea 55.
Burgus altus 106, 118.
Burckhardt 119.
Burlă 89, 90, 94.
Buruista 64.
Buteridava 118.
Buteries 118.
Buzău 47, 50, 51, 52, 54, 55.
Byzant, Bizantini 44, 129, 134, 147, 159, 160, 161, 162, 252.

Cabeţan 104.
Cadan 202.
Cadar 203.
Caesar 9, 10, 34, 70, 219.
Caesarea 29.
Calachioi 120.
Calca 145, 146, 163, 165.
Caliacra, Calliacra 120, 259.
Calibi 258.
Callatis 120, 117, 259.
Callipidae 45.
Calocea 205.
Kalt Marcu 224.
Kaluzniaski 140.
Campses 109, 118.
Câmpulung 162.
Campus Mauriacus 85.
Candax 57.
Cândea 164.
Candida 100.
Candidiana 116.
Cantabaza 109, 118.
Cantacuzino 106, 249.
Cantemir 140.
Capidava 120.
Capite aquae-Cappacio 201.
Capito, Kapiton 35, 36.
Capitolinus 9.
Cappadocia 51.
Kappelmacher 60, 61.
Caput Arietis 110.
Caput Bubali 110.
Caput Bovis 109.
Caput Fossae 110, 111, 118.
Carol cel Mare 36, 255, 256.
Carol V, VII 225.
Carol de Valois 213, 214, 215, 216.
Carol Robert 214, 223, 226, 235, 236, 239, 240, 241, 242, 243, 245, 246, 250, 256.
Carpaţi 17, 20, 25, 44, 46, 49, 50, 112, 132, 134, 140, 142, 151, 154, 160, 162, 167, 171, 174, 181, 184, 208, 232, 238, 239, 255, 256.
Carpathos 46.
Caracala 45.
Caramzin 144, 146, 156, 157, 158.
Karacsonyi 149, 155, 234.
Caranasuf 120.
Carinthia, Carinthieni 132, 190.
Carinus 9.
Carlsburg 233.
Carolingi 132.
Karpete 46.
Carpi 10 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 42, 45, 46, 62, 117.
Carpiani 17, 45.
Carpini 161.
Carpidae 45.
Carpilo 85.
Carpicus 12.
Carpizi 17.
Carpodaci 17, 18, 45, 46, 95.
Carpos 117.
Carso, Carsium, Carsum 80, 120, 117.
Cârţa (Candela) 149, 150, 151.
Cassiodor 36, 59, 60, 62, 71.
Castalius 58.
Castellum novum 119.
Castina 100.
Castra Martis 110, 119.
Catharina de Courteney 213.

www.dacoromanica.ro

Catellianus 101.
Cauca 47, 48, 49, 50, 55.
Caucaland 43, 47, 48, 49, 50, 52, 54, 55.
Caucasus, Caucasia 44, 47, 48, 49, 50, 132, 134.
Caucoenses 47, 48, 49, 50.
Cazaci 161, 233.
Kean 229, 234, 247.
Cebrus 118.
Cedrenus-Kedrenos 113, 234, 248.
Cehi 132, 134, 221, 222.
Celei 112, 113.
Celti 95, 253.
Cenad, Csanad 66, 235.
Cerchessi 173.
Ceriparon 105.
Cernavoda 117, 120.
Cernigov 125.
Ketel 179.
Keza-Chiza 186, 187.
Chazari 133.
Chiev, Kiev 104, 122, 123, 124, 125, 126, 128, 129, 131, 133, 145, 146, 158, 165.
Cheronez 101.
Chiril Sf. 117.
Chiojdul 54.
Chrebat 46.
Christescu 106
Chrysa 261.
Chrysaphius 80, 83.
Chrysostomus Dio 71.
Chosroe 133.
Cibela 11.
Cibar Palanca 118.
Cibinium 231.
Cicero 40, 177.
Cinc 155.
Cinci Biserici 191, 201.
Cipru 204.
Kisch 48.
Cisnădioara 150, 151.
Kitanopa 248.
Ciuc 149.
Ciuhandu 187.
Cius 117.
Ciuzi 132.
Civilas nova 69.
Cladova 110, 118.
Clark 41.
Claudia, Claudius 20, 45, 115.
Klebersberg 179.
Clement 125.
Kluge 106.
Cluj 201, 202, 204, 242, 261.
Kniezsa 66.
Cniva 45.
Coca, Coca Antemirească, Bercii, Bodinești, Frunza Verde, Mereiască, Niculești, Șarânga, Vișanul, Vlahuții 55.
Cocani 55.
Kokel 47, 50.
Codinus Georgios 30.
Cogaeonum 50.
Kogălniceanu 160, 161.
Cohalm 149.
Cohen 13.
Colchis 76.
Coloman 176, 226, 227, 230.
Colonia (Köln) 37, 48, 49.
Colosba (Cluj) 261.
Comins (Cumani) 259.
Commodus 35.
Comneni 98.
Conea 47, 48, 69.
Constanța 59, 112, 117, 120.
Constanta de Aragon 188.
Constantiana 21, 114, 115, 117, 120.
Constantin imp. 10, 21, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 39, 41, 42, 44, 50, 72, 73, 74, 76, 111, 112, 113, 114, 115.
Constantinescu 241.
Constantius imp. 112.
Constantius secr. 84.
Constantinopol 26, 28, 29, 52, 53, 74, 75, 80, 81, 83, 99, 112, 113, 135, 147, 183, 214, 234, 259, 260.
Conrad 177, 200.
Corduena 37.
Corvini 12.
Corvinograd 118.
Corvus 199.
Cosmas 122.
Costol 118.
Costolaț 80, 118.

www.dacoromanica.ro

Costroma 130.
Cotoşman 234.
Covasna 155.
Cozia 47, 48, 49.
Cracovia 213.
Creas 118.
Creben 118.
Kreca 84, 93.
Crimea 173.
Krimhilda, Crimildin, Crumhelt 191, 219, 228, 253.
Criş, Crişana, Crisius 50, 67, 68, 87, 90, 91, 92, 170, 218.
Crispa 118.
Cristian 151.
Croaţi 132, 169.
Crotona 58.
Cruceburg-Kreuzburg 149.
Cruciferi 204, 205.
Krumbacher 93.
Csigla 191, 228.
Cuestros 117.
Kükülö 47, 48.
Kulan 229.
Cumani, Cumania, de mai multe ori.
Cumudava 104.
Cuni 230, 232.
Cupus 118.
Curii 132.
Kutesk 230.
Kuun Geza 168.
Cuvimedeva 104.
Kyrieleis 230, 237.
Cyridava 104.

Daci, Dacia, de mai multe ori.
Daco-Romani 201, 217.
Dalmatia 115, 173, 191, 219, 220, 228
Dâmboviţa 241.
Damian 124, 126.
Danaster 69.
Dancdava 104.
Danemarca 172.
Dante 189, 258.
Danubius, de mai multe ori.
Daphne 21, 42, 46, 114, 109, 115, 117, 120.
Daphnenses 115.
Dardania 10, 28, 102, 103, 104.
Dardapara 104, 105.
Dares Phrygius 178, 180, 226.
Dati 172, 258.
David 125, 227.
Dealu vertes 119.
Decebal, Decibalus 10, 11, 44.
Dacei 168, 169, 170.
Deceneu 50, 60.
Decius 45, 50, 62.
Deér 218, 220.
Densuşianu 201.
Desa 199.
Desna 132, 133.
Dessau 14.
Deva 172, 240 246, 256.
Deviogorsk 144.
Devliani 132, 165.
Devnia 42, 59, 120.
Dexippus 60, 73.
Diculescu 23, 43, 44, 55, 64, 66, 67, 68, 91, 92, 114.
Dierna 109, 114, 118.
Dimo 119.
Dindorf 73, 77, 110.
Dio 60.
Diocletian 10, 17, 18, 21, 25, 36, 45.
Dionysie din Alexandria 60.
Dionisie sf. 220.
Dionisie 240, 246.
Dionysopolis 120, 259.
Disznod 150.
Dlugosz 136, 140.
Dobosi 150.
Dobrici 120.
Dobrogea 17, 45, 50, 57, 62, 80, 85, 100, 115, 116, 117, 120.
Dobrovetchi 146.
Dobuka 230.
Doja 260, 261.
Dolgoruki 144.
Dolni Rahova 116.
Domitian 9, 35, 39.
Dómós 226, 228.
Don 144, 148, 156, 157, 161, 163.
Donciu 246.
Dorostorus 120 v. Durostor.
Dorticum 118.
Drăgan 24, 46, 68, 108, 139, 171, 217, 231, 232, 235, 247, 248.

www.dacoromanica.ro

Dragomir 220.
Dragus 199.
Drobeta, Drubeta 109, 110, 111, 112, 114.
Drava 69.
Diecon-Drencon 69, 81, 90, 92.
Dricca 67, 92.
Dregovici 132.
Droysen 30, 35.
Ducange 88.
Dubrovița 79, 80.
Ducepratum 109, 118.
Dulebi 133.
Duna Keszi 186.
Duna Pentelek 106.
Dunavaț 120.
Dunărea, de mai multe ori.
Durostor, 26, 45, 51, 54, 57, 85, 115, 117.
Dvina 132, 133.

Ebraetus 120.
Ecilburg-Etzelburg 91.
Ecrene 118.
Edecon 80, 81, 93.
Egipt 70, 76.
Eleud 229.
Elwangensis 257.
Elveția 210.
Emeric 188.
Empiricus Marcel 29.
Endlicher 176, 191, 201, 216.
Engel 176, 190.
Enikel 255.
Erdelw, Erdcelve 228, 229, 231, 238.
Ergamia 118.
Ermericus Elwangensis 257, 258.
Epigenes 79.
Epternac 202.
Eremia 124.
Esca 81.
Eski Sarai 117.
Ethela-Attila 191, 219.
Ethyl 196.
Etzel 253.
Eugenius 260.
Eunapius 73.
Eupraxia 131.
Euphemius 76.
Europa, de mai multe ori.
Eusce 138.
Eutropius 9—36, 72, 189.
Euxin 44, 132.
Evagrius 77, 78.
Exanta prista 119.

Făgăraș 149, 150, 151, 154, 208, 209, 252, 288.
Făgetul 151.
Falones 253.
Fălticeni 54.
Fanarioți 181.
Farcaș 239.
Fasciae 100.
Fastida 65.
Fejér 161, 166, 195, 199, 226.
Ferdinandy 233.
Ferenț 163, 164, 247.
Festus (Rufius) 15, 30, 32, 36.
Filip IV 213.
Filip August 210.
Filipescu 93.
Filiti 237.
Filow 25.
Flustausis-Flautasis 68.
Florența 260.
Florentina-Florentiana 118, 119.
Florianus 191, 219, 223, 225.
Florus 58, 76.
Fossatum 119.
Fournier 59.
Franci, Francezi, Franța, 23, 76, 85, 95, 131, 132, 136, 154, 225, 259.
Fiata 201, 203, 204, 205, 206.
Frideric 199, 200.
Frigia 191, 219.
Frențiu 187.
Fritigern 43, 47, 51, 52, 54.
Fulda 41, 257.

Galați 47.
Galicia 165.
Galli, Gallia 11, 12, 23, 24, 28, 37, 63.
Gallicanus 9, 15.
Galienus 10, 11, 16, 20, 45.
Galerius 45.
Galiția, Galițieni 132, 140, 146, 158, 166, 171, 173, 254.

www.dacoromanica.ro

St. Gall 191.
Gallus Trebonianus 45.
Galt 65, 66.
Galtis 65, 66.
Gardizi 168, 169.
Gasconia 29.
Gaudentius 85.
Gaureni 119.
Geberich 65, 67.
Gelu, Gelou 232, 247, 248, 249.
Gelzer 90.
Gemellomuntes 119.
Genesios 135.
Geneva 74.
Georgios Monachos 129.
George reg. 256.
Georgii 173.
Gepidia, Gepizii 23, 26, 47, 62, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 86, 87, 91, 92, 93, 94, 103, 107, 108, 136, 251.
Gerardus 234.
Gerasus 43, 46, 47.
Germani, Germania 11, 70, 86, 88, 90, 95, 105, 131, 134, 135, 139, 177, 204, 209, 210, 236, 250, 251, 253, 258.
Gesilaefossatum 100.
Geți 17, 58, 61, 70, 91, 95, 104, 136, 258.
Geza-Geysa 176. 227, 229, 230, 233.
Ghibănescu 88, 89.
Ghica 249.
Gherghel 135, 252.
Gigen 104, 112, 119.
Gilpil 65, 67, 68.
Giulea 232.
Giulești 232.
Giulița 232.
Giurescu 13, 44, 50, 51, 54, 55, 87, 134, 141, 142, 164, 165, 239, 240.
Gizela 253.
Gizeric 78.
Glad 211, 234.
Gleb 127, 129.
Glogau 256.
Gnidava 166.
Gobazes 76.
Gocelinus 150, 151.
Golta 55.
Golubaț 118.
Gombes 118.
Górka 213 214, 215, 216, 217.
Gotanul 55.
Goteșul 55.
Godefridus, Gotifredus 190, 217, 253.
Goti, Gotia, de mai multe ori.
Gotul 55.
Gotlandezii 132.
Gozgân 167.
Gradința 118.
Grădiște 118.
Grătian 32, 38, 111.
Gratiana 118.
Grecu 83, 93.
Grecia, Greci, de mai multe ori.
Grigorie IX 151, 152, 153, 236.
Grigorie din Nazians 32.
Greuturgi 43.
Grienberger 67.
Grimaldus 257.
Grinciapara 105.
Grisia 65, 67, 68.
Gunthiges 57.
Gurabelii 119.
Gylas, Gyula 229, 231, 232, 233, 234, 236, 248.
Gyulavar 231.
Gyula Fehervár 233.

Hadrian 9, 11, 14.
Hadzi Calfa 109.
Haiicaniburgus v. Alicaniburgus 106.
Halici 156, 158, 162, 166.
Halmeag 149.
Halmiris v. Almiris 118.
Hamartolos 129.
Hamburg 106.
Hanovra 201.
Harbotha 46.
Hârșova 80 117, 120.
Hășdeu 63, 88, 137, 185, 216, 217, 256.
Hațeg 69, 239, 256.
Hauenschild 144.
Haury 110.
Heidelberg 62.
Heinemann 189, 190, 191, 201.
Hemimont 104.
Henric 131.

www.dacoromanica.ro

Heraclea 74.
Heraclius 133.
Herodot 17, 73, 92, 95, 99, 122, 170.
Hersfelder 41.
Herțegovina 115.
Hesdupara 104.
Hevenesy 190, 191.
Hierocles 117, 119, 120.
Hilarian 123.
Hinog 120.
Hochland 48.
Hoeschel 73, 77.
Hohl 15, 26.
Holban 140.
Hóman 179, 180, 181, 182, 185, 190 217, 225.
Homer 28, 88.
Homo 20.
Homorod 149.
Honoriu 150, 163.
Horány 191.
Horatius 105.
Horca 233.
Hotnog 173.
Hrusevsky 157.
Hunedoara 64.
Hunfalvy 47, 79, 87, 89, 91, 137, 157, 160, 208.
Hung 139.
Huni, de mai multe ori.
Huniade 231.
Hunsdorf 95.
Hurmuzaki 66, 95, 152, 153, 161, 195, 196, 201, 202, 208, 235, 236, 238, 242, 243.
Hypatia, v. Ipatiev, 127, 130.

Iacopone din Todi 258.
Iacubovici 178, 179.
Iancha 240.
Iancsó 181.
Iantra 119.
Iaroslav 123, 131, 145.
Iatron 119.
Iazygi 44, 64.
Iberi, Iberică 23, 95.
Ibida 117.
Ibn Rusta 168.
Iohanins 259.
Ieni Haram 109.
Ieremia 129.
Ieronim (Sf.) 36.
Ierusalim 193, 204.
Igliţa 117, 120.
Jidovul cas. 118.
Jirecek 109.
Ilfov 232.
Ilıarem 67.
Iliaş Voevod 89.
Iliria, Illyricum 11, 12, 13, 20, 59, 81, 83, 92, 101, 114, 118, 119.
Ilmen 133.
Ilovaischi 157.
Ioachim 222.
Ioan (diac) 260.
Ioancha 246.
Ioannes notarius 226.
Ioaniţii 204, 208, 239.
Ioniţă împ. 247.
Iordanes 18, 36, 45, 52, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 91, 102, 189.
Iorga 13, 24 25, 48, 53, 63, 69, 87, 95, 130, 158, 161, 162, 163, 164, 172, 185, 187, 189, 204, 234, 237, 246, 248, 251, 254, 256.
Iovian 35, 38, 39.
Indieni 17, 95.
Inocentie IV 153, 199, 200, 208.
Intorsura Buzăului 55.
Ipatie 144, 158.
Irnac (Ellac) 81.
Isaac Anghel 146.
Isaac 124, 126.
Isaccea 44, 117, 120, 162.
Isaurica 35.
Iscus 119.
Isgipera 105.
Itadeva 104.
Ismail 125.
Isidorus 36.
Istria, Istros 120, 206.
Istriţa 53, 55.
Istru, 10, 68, 114, 257.
Italia, Italieni 11, 22, 23, 28, 59, 136, 189, 196, 199, 210, 250.
Iudaeus 106, 152.
Iugoslavia 109, 118, 119.

www.dacoromanica.ro

Iuhasz 176, 223, 235.
Iulian 30, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 41, 196.
Iuliovalle 119.
Juriev 125.
Jurilovca 118.
Justinian 21, 59, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 108, 109, 110, 111, 114, 115, 119, 134.
Iustiniana Prima 52, 101, 102, 103.
Iustinus 134, 182.
Izıaslav 123, 140, 145.

Laccoburgus 106, 118.
Lactantius 18.
Ladislau Apor 256.
Ladislau cel Pleşuv 179.
Ladislau 179, 180, 186, 190, 222, 227, 229, 230, 231, 237, 239, 240, 245.
Lamii 132.
Lampridius 9.
Lapidaria 119.
Lapus 230.
Lascaris 259.
Latini 235, 259.
Laurentie 127, 130, 165.
Lăzărescu 148.
Leuerata, Letterata 102, 103, 106, 109, 114.
Liatava 104.
Leger 126.
Leon XXII, 242.
Leon imp. 72, 78.
Leşii 132, 134.
Letgalii 132.
Leventa 235.
Libanius 29, 30, 36.
Licinius 32, 111.
Limo 119.
Lipszky 187.
Litovoi 208, 239.
Litvanii 132.
Litzica 109, 110, 117, 118.
Livii 132.
Livius 12, 35, 60, 182.
Llah 116.
Lom Polanca 118.
Lombardia 199.
Londra 169.
Longiniana 118.
Longobardi 108, 136.
Lot 86, 91, 93.
Lovişlea 48, 241.
Lubeci 123.
Lucadniţa 118.
Lucan 60.
Lucernariaburgus 106, 119.
Ludovic cel Mare 155, 223, 227, 235.
Ludovic 220, 235.
Lupaş 95, 148, 233, 240.
Lupicinus 61.
Lupu 239.
Luticii 132.
Lyon 199.
Lycia 35, 36, 114.

Macedonia 11, 12, 22, 70, 134, 191, 215, 219, 228.
Măcin 162.
Maghiari, v. Ungurii, 131, 139, 167, 168, 169, 175, 181, 184, 188, 196, 216, 218, 222, 249, 251, 255, 256, 258.
Maior 19, 23, 26, 185.
Malalas 18, 134.
Malchus 77.
Maltretus 110.
Mama 79.
Mangalia 120, 167.
Mangiuca 137.
Mansuetus 48, 49.
Manuil Comnenul 162.
Maramureş 174, 261.
Marci Cr. 224.
Marcian 78.
Marcianopolis 42, 59, 120.
Marcomani 10, 12.
Mareburgus 106, 118.
Marczali 27, 188, 189, 190, 192, 224, 225, 226, 227.
Margus 79, 80.
Marisca 114.
Mariscus 114.
Maris 68.
Marisia 65, 67.
Mărlan 117.
Marea de Marmara 79.
Marotin 119.

www.dacoromanica.ro

Marpesia 61.
Marsigli 113.
Martialius 80.
Martinsdorfani 189.
Marughiol 118.
Masovieni 132.
Masudi 169.
Matei 124, 224.
Matra 91.
Maurovalle 119.
Maxentii C. 119.
Maximian 18.
Maximus 61.
Maximin 75, 76, 79, 80, 83, 84.
Maximinus 63.
Mehodius 129.
Meotida 215.
Mehedinți 232.
Mela 44, 49, 60.
Menumorout 183, 233.
Merii 132.
Mesopotani 37.
Messiani 191, 219.
Messia 215, 216.
Mezesina 232.
Mezö Gyán 187.
Michelsberg 150.
Mihail mstr. 126.
Mihail și Simion 189.
Mihai Viteazul 88.
Milanovaț 118.
Miliare 65, 67, 68.
Miliaque 67.
Miller 107.
Miklosich 129, 156.
Minossky 167, 168, 169.
Minoriți 196.
Mircea cel Bătrân 260.
Misia 183, 252, 253.
Mitilene 37.
Mitrovița 91.
Mizil 52.
Mlodava 104.
Mocatiana 118.
Moesia 10, 11, 12, 13, 18, 19, 20, 22, 23, 50, 57, 59, 64, 69, 84, 85, 104, 105, 116, 258.
Mohaci 260.
Moldova 44, 54, 134, 136, 139, 143, 152, 153, 155, 158, 159, 161, 162, 163, 164, 166, 167, 169, 170, 171, 173, 174, 209, 252, 260.
Mommsen 15, 30, 41, 52, 58, 59, 60, 66, 69, 70.
Mongoli 144, 146, 158, 163, 202.
Monomachul 128.
Mons Santi Michaelis 150.
Morava 90.
Moravii 132, 134.
Moravia 201, 226, 266.
Mordani 196.
Mordvinii 132.
Morlaci 220.
Morisena 66, 234, 235, 236.
Morisius 218.
Moscova 52.
Moți 63.
Motogna 163, 164, 243, 245.
Mototolescu 172.
Mstislav 145, 146.
Mullerus 73.
Muntenia 44, 134, 143, 153, 160, 161, 163, 166, 167, 171, 173, 174, 239, 252, 260.
Mureș 66, 67, 90, 91, 92, 149.
Murideva 104, 118.
Muromi 132.
Musianus 69.
Mursa 69.
Musket 215, 259.
Mutzipara
Mysia 102, 120.

Naissus 21, 80, 81.
Năsăud 204.
Neagră m. 87, 106, 116, 157, 167, 254, 257.
Neapole 239, 256.
Necșulescu 162.
Nedao 69, 100.
Negru-Vodă 237.
Nemții 132, 153, 207.
Nero 33.
Nestor, 26, 49, 88, 120, 122, 123, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 164, 226, 248.
Netzhammer 113, 114, 115.

www.dacoromanica.ro

Nibelungi 91, 253, 254.
Nicaea 50, 115, 235, 259.
Nicetas 51, 147, 226.
Nicopolis 119.
Nicopolis ad Istrum 120.
Niculcea 89.
Niebuhr 73, 76, 77, 89, 94.
Niederle 88, 90, 94, 117.
Nipru 123, 132, 133, 146, 164, 166.
Nistor 171.
Nistru 27, 44, 69, 132, 159, 162, 174, 208.
Nitria 166.
Noialt 66.
Noigiant Noilgeant 66.
Noric 82.
Norvegii 132.
Nougrad 183.
Novae 88, 103, 109, 118, 120.
Noigorod 133, 145, 166.
Novgorodti 166.
Noviodunum 42, 44, 69, 117, 120.
Novovicus 117.
Novum 118.
Nubazi 76.
Numa 35.
Nürnberg 106.
Nyén 149.
Nyr 230.

Obluciţa 162.
Obri 133.
Ochtun-Aiton 234.
Octavum 118.
Odo de Deogilo 217, 219, 220.
Odoacru 93.
Odobescu 53.
Odorhei 149.
Odyssus 119, 120.
Oescus 21, 104, 112, 113, 119.
Ogost 118.
Oka 144, 163.
Olaci, Olachi, 233, 247, 252, 253.
Olahok 217.
Oloh 135.
Olahus 242.
Olaf 131.
Olceadava 104.
Olceadaev 104.
Oleg 133.
Olga 131.
Olmütz 261.
Olt, Olteni 47, 49, 65, 66, 67, 68, 69, 106, 112, 113, 149, 151, 160, 170, 239, 241, 250.
Oltenița 44, 46, 114.
Oltina 116, 117.
Onciul 140, 158, 159, 161, 164, 165, 167, 176, 185, 251.
Onegesius 81, 82, 83, 91, 92, 93.
Onos 118.
Oradia 186, 187, 198, 199, 201, 202.
Ordessus 114.
Orestes 80, 82, 83, 93.
Orosius 23, 33, 36, 60.
Oşdola 155.
Osman-Omali 170.
Ospitalier 238.
Ostrogota 43, 65.
Ostrogoţi 65, 79, 85, 86, 93, 94.
Osul-Oslu 232, 248.
Otto I, 131, 239, 256, 257.
Ottocar 163, 172, 173, 222, 257.

Paeanius 36.
Paeoni, Paeonia 82, 92.
Palanca Nouă 109.
Palatiolum 113, 114, 119.
Paleologul, Paleologi 98, 260.
Palestina 114.
Pais Dezsö 184.
Pallas 186.
Palmatis 117.
Pamfilia 191, 219, 228.
Panaitescu 139, 192.
Panion 74, 77.
Pannonia — de mai multe ori.
Pantelimon 117.
Papoltz 155.
Parapotamia 8.
Paria 57.
Paris 113, 178, 196, 213.
Pais 217.
Parthicus 12.
Pârvan 50, 53, 103, 104, 107, 109, 110, 111, 112, 114, 117, 118, 119, 120, 171.
Paszka Godyslav 173.

www.dacoromanica.ro

Pasiphilus 32.
Patara 129.
Patricius 78.
Patsch 22, 114.
Pauler 186.
Paulus Diaconus 36, 189.
Pecenegi 125, 133, 141, 167, 222, 232, 238, 249, 251.
Pecerii 132, 140.
Peisker 141, 157.
Periaslavl, Periaslavti 125, 136, 166.
Permii 132.
Perşani 149.
Perşi, Persia 30, 37, 38, 70, 97, 133.
Perugia 196.
Pesthensis 201.
Pesta 201.
Pesta Pilis 91.
Peştera, Peştere 123, 125, 126, 127.
Petersen 130.
Petroniana 100.
Petru Vodă 89.
Philippopol 114.
Philae 76.
Picnus-Pincus 118.
Pietroasa 52, 53, 54.
Pinsk 166.
Piscinae 100.
Plaut 40.
Plinius 15, 44, 49, 77, 87, 177.
Plinthas 79.
Plosca 166.
Ploscânea 145, 146, 158, 161, 164, 165, 166, 172, 173.
Pontes 110.
Poarta de fier 69, 111.
Podhraczky 187, 191.
Podolia 140, 165, 166, 171.
Poliani 130, 132, 166.
Polovci 125, 133, 141, 144, 253.
Polacchi 173.
Pomeranii 132.
Pontus 11.
Pontes 110, 118.
Ponteserium 118.
Polonia, Poloni 154, 161, 166, 214.
Pollio 9, 15.
Polocianii 192.
Polycarp 126, 260.
Porata 170.
Polota 133.
Porphyrogenitus 72, 73, 77, 79, 119, 120, 135, 168, 171, 232, 239, 248.
Posada 241, 250.
Potula 58, 103.
Praevalitana 102.
Prişcupara 104.
Priscus 22, 26, 60, 69, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 94, 95.
Probus 21.
Procopius gen. 41.
Procopius 21, 70, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121.
Primutus 82.
Propontida 74, 162, 170.
Prut 19, 44, 46, 159, 170, 171, 172.
Porat-Pyretus 171.
Prosper (sf.), 36.
Prostea 155, 164.
Pray 176.
Probstdorf. 155.
Prodnilk 155.
Prepostfalva 155.
Pruthenii 170, 172, 173.
Prusieni 172, 173.
Prusii 132.
Pripet 132.
Putedis 118.
Pulpedeva 119.
Putna 46.
Puşcariu 24.
Ptolemeu 49, 50, 60.
Philipopol 84.
Pyrgos 105, 106.

Quadi 11.
Quintodemus 119.
Quintionis 119.
Quinton vicus 119.

Raciniţa 118.
Racovıţă 118.
Radoslav 243, 244.
Rahova 118, 119, 120.

www.dacoromanica.ro

Rama 109.
Ramunc 254.
Răşinari 151.
Rasonyi 248.
Ratiaria 80, 118.
Rausimod 44.
Ravenas 102, 103.
Ravenna 50, 57, 58, 68.
Ravennat 67, 103.
Răsboeni 69.
Razelm 118.
Recidava, Recidua 102, 103, 109.
Regino 190.
Remesian, Remesan 104, 105.
Rethy 137.
Rhenus 11.
Rhodos 200, 205.
Ricardus 176, 194, 195, 196, 217, 219, 220.
Rin 37.
Robert 153.
Rodna 202.
Rodope 101.
Roesler 89, 181.
Rogerius 26, 188, 194, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 210, 211, 212.
Romanaţi 239.
Romania 197.
Romăno-Bulgari 238.
Romanovici 146.
Râmleni 137.
Roman reg. 254.
Roma—Romani, de mai multe ori.
Români—Românesc de mai multe ori.
Romuliana 119.
Romulus 81, 82.
Rosetti 157, 158, 171.
Roxalani 44, 64.
Ruscia 154, 202.
Rusia, Ruşi de mai multe ori.
Rua-Rugila 85.
Rubrouq 202, 252.
Rucăr 241.
Rudana 201, 204, 205.
Rudolf din Ems 31, 254, 255.
Rufius Festus 9, 10, 16, 23.
Rufus 72.
Rugi 86.
Rûm 168.
Rumelia 197.
Rurik 128.
Rusciuc 119.
Rusticus 80, 84.
Ruthenia, Rutheni 153, 154, 172, 173, 191, 214, 228.

Sabacus 199.
Sabirii 134.
Sacerdoţeanu 27, 147, 148, 157, 158, 161, 172, 188, 195, 202, 205, 232.
Saci 10.
Sago 205.
Salices 118.
Sallustius 12.
Salanus 182.
Salonic 59, 216.
Solmoruda 117.
Saltopyrgos 106, 117.
Salonitani 198.
Salzburg 257.
Samson 227.
Samuel Alba 233.
Sandomir 173.
Sânzian 241.
Sarolt 229.
Saşi 251.
Saraceni 116.
Sardonius 10.
Sarmaţi Sarmatae, 10, 11, 12, 22, 44, 47, 48, 49, 86, 115, 258.
Sarmisegetuza 91, 103, 109.
Sarolta 233, 234.
Sasi 48, 65, 66, 88, 155, 204, 222, 224, 237, 242.
Satanov 166.
Şatava 104.
Sava Gotul 51.
Savagner 91.
Saxoni 233.
Scaripara 103, 119.
Scandinavi 130.
Scatrina 119.
Scedeva 104, 119.
Scepkin 124, 126, 127.
Scheiner 66.
Sceptecasas 119.

www.dacoromanica.ro

Schiopu 113, 148, 150, 202, 204, 205, 209.
Schlözer 133, 136, 137, 138.
Schünemann 177, 219, 221.
Schwandtner 175, 201.
Scipioni 12.
Scyri 18, 46, 80, 86, 93, 101.
Sclavi 191, 218, 219, 228.
Sclaveni 67, 69, 101, 108.
Sclavinum Rumunense 69.
Scotta 93.
Sculcoburgus 106.
Scythia, Sciţi 22, 57, 68, 70, 77, 82, 86, 117, 120, 133, 135, 147, 191, 226, 228.
Scylitzes 234, 248.
Sebenic 173.
Secui 24, 66, 137, 149, 154, 192, 193, 209, 222, 231, 238, 257.
Securisca 119.
Seeck 30, 40, 105.
Seghedin 92, 223, 235.
Selanovce 118.
Selciuc, Selgiucizi 170.
Sem 133.
Seneslau 239, 240.
Semgalii 132.
Serbia, Serbi 132, 213, 214, 233, 238, 241.
Serdica 81, 88.
Serri 42, 43, 44.
Setoml 124.
Severin 238, 239, 240, 241, 243, 246.
Severin (Banat) 238.
Severin (Dionisie Ban) 243.
Severiani 138.
Sextus Rufus 9.
Sibiu 150, 151, 154, 155, 164, 202, 205, 222, 241.
Sicambria 91, 215, 216.
Sicidava 104.
Siculi 222, 230, 233.
Siebenbürgen 231.
Silistra 85, 117, 120.
Silvestru 123, 126, 127.
Silvanus 37.
Simburg 229.
Simion Dascălul 89.
Simon de Keza 171, 179, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 205, 206, 217, 219, 225, 231.
Sinai 115.
Şincai 234.
Singidunum 118.
Singura 166.
Şip, 111, 118.
Siret 19, 46, 47, 68, 163, 164.
Siria 114.
Sirmium 13, 37, 82, 91.
Şistov 80, 120.
Skok 106, 107, 114.
Slănic 55.
Slătineanu 6.
Slava Rusă 111.
Slavi de mai multe ori.
Smoliani 166.
Smolensk 146, 166.
Smornes 109, 118.
Solomon 227.
Sneeberg 254.
Sopron 199.
Someş 261.
Sozomen 51.
Spalato, Spalatini 198, 199, 200, 219.
Spania 23, 47, 63, 95, 188, 189.
Spanţov 21, 46, 144.
Spartianus 9.
Stari Nicup. 119, 120.
Ştefan 230, 233, 239.
Ştefan cel Mare 246.
Ştefan cal. 125.
Ştefan II 226.
Ştefan cel Sfânt 139, 209, 229, 232, 234, 235, 236, 237, 253.
Stiliburgus 106, 118.
Stilicon 86.
Stiria 257.
Strabo 60.
Strassburg 106, 166.
Strigoniu 151, 153, 155, 205.
Strikovsky 241.
Svatopluc 169.
Suceava 232.
Sucidava 21, 104, 112.
Sucivida 112, 113.
Suedia—Suezii 131, 132.
Suevi 12, 88.

www.dacoromanica.ro

Suidas 18, 30, 35, 75, 76, 77.
Suetonius 35.
Suhomlinov 129.
Sula 133.
Sulzer 141.
Susdali 130, 144, 145.
Susiana 118.
Sviatoslav 125, 144, 145, 163.
Sycia 215.
Sycidava 109, 113, 114, 117.
Symmachus 30, 31.
Syncellos 18.
Szabo 92, 186.
Szekesfehervár 224.
Szomajon 224.

Tacitus 12, 15, 39, 40, 60, 70, 106.
Tagyva 92.
Taifali 43, 46, 70.
Tajio 92.
Tamas 14, 16, 17, 18, 22, 26.
Tanatas 109.
Tanatas-Taliata 118.
Tapae 64, 69.
Tg. lui Thoma 202.
Tg. Mureş 190.
Târnava 47, 48, 50, 65, 66, 95, 149, 155, 164.
Taszbereny 91.
Tatamir 243.
Tatulus 83, 93, 162.
Tătari de mai multe ori.
Taurinus 261.
Taus 68.
Teleki 190.
Teliu 149.
Temus 218.
Theodora 97, 109, 110, 111, 173.
Teodosie 14, 15, 17, 60, 75, 79, 124, 123, 125, 126, 127.
Teodoric 152.
Teofil 235.
Teofilact 234.
Terentius 40, 72.
Tervingi 11, 41, 42, 43, 44.
Teuffel 178.
Teutoni, Teutonici 138, 148, 149, 177, 179, 191, 202, 203, 219, 229.
Thaiphali 11.
Thebaida 76.
Theodosie imp 29, 33, 46, 47, 52, 77, 80, 93.
Theodorus 32.
Theodora Pulchra 118.
Theodorupolis 118, 119.
Theophanes 75, 135.
Thessalonic 101, 134, 215.
Thierry 85, 91, 92.
Thocomery 242.
Thomas Ţuscus 172.
Thomas 198, 199, 200, 217, 220.
Thomas şi Jeauffret 144.
Traci, Tracia 12, 83, 136.
Thunmann 141.
Thuringieni 86.
Thyle 61.
Tiberianus 12, 13.
Tibiscus, Tibiscum 50, 92, 103.
Tibisia 67.
Tiktin 88, 89.
Tigas 69, 81, 90, 92, 119.
Tigra 119.
Tihomir 240, 246.
Tilicium 117.
Tillito 117.
Tillemont 93.
Timalciolum 119.
Timena 116.
Timiş 20, 68, 91, 92, 170, 211.
Timişoara 246.
Timoc, Timoceni 170.
Tiphisas 69, 81, 90, 92.
Tisa 19, 67, 68, 90, 91, 92, 138, 183, 184, 193, 205, 208, 216, 235, 251, 252.
Tocilescu 106, 114, 140.
Tocsun 179, 233.
Tokai 91.
Toldy 223, 224, 225.
Toletanus 198, 199.
Tolosani 258.
Toma 240, 246.
Tomaschek 50, 51, 69, 92.
Tomis 59, 117, 118, 120.
Tonusoba 248.
Topera 105.
Toppeltin 25.

www.dacoromanica.ro

Torci 125.
Torkomani 125.
Tracia, Traci 17, 22, 25, 38, 50, 64, 74, 80, 92, 95, 105, 108, 134, 171.
Traian de mai multe ori.
Transalpina 160, 243, 245.
Transdanubiana 18.
Transdierna 114.
Transilvania 66, 114, 136, 138, 139, 160, 193, 201, 202, 204, 205, 220, 230, 231, 242.
Transdrobeta 109, 114.
Translederata 114.
Transmarisca 21, 42, 114, 115, 116.
Trautmann 127, 129, 131.
Trebellius 12, 15.
Treiscaune 149, 154, 155, 209.
Tricesa 118.
Trogus 60.
Traianov 166.
Traian, valul, 166.
Troia 178.
Tropaeum 118, 120.
Troesmis 117, 120.
Troyes 85.
Tucidide 73, 99.
Tudor 111.
Tuhutum 248.
Tulcea 117, 120.
Turaniani 161.
Turci 168, 173, 187, 232, 234, 251.
Turda 202.
Turingi 224.
Turocz 201, 224, 246.
Turribas 119.
Turris Traiani 105, 108, 109.
T. Măgurele 108.
T. Severin 108, 111.
Turris Caesaris 107.
Stratonis 107.
Cesarea 107.
Libisonis 107.
Protesilai 107.
Troada 107.
Turris coepit 198.
Turtucaia 42, 114, 116.
Tyscia 218.
Tzani 106.
Tzascles 118.

Uberti 258.
Ugeg 229.
Ugra 66.
Ugri 132, 133.
Ugorskoje 133.
Ungaria, Unguri de mai multe ori.
Ulag 135.
Ulahis 219.
Ulfila 50, 51, 55, 60, 235.
Ulmeni 114.
Ulmetum 117.
Ulpia Traiană 91.
Ultrasilvania 160, 205, 231.
Ung 231.
Ungra 66.
Urali 169.
Uros 214.
Ursicinus 37.
Urusoba 248.
Uscudava 104, 105.
Ulpiana 12.
Uspenski 167.
Usubu 138.
Utus 119.

Văděni 162.
Vadul lui Isac 162.
Wag 218.
Valamir 93.
Vâlcea 48, 232, 239.
Walde 75, 105.
Valentinian 15, 31, 32, 39, 86.
Valens 10, 17, 30, 31, 32, 33, 34, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 51, 52, 62, 111, 113.
Vlachi, Valachi, Walati, Volochi, Vlasi, Blasi, de mai multe ori.
Valesius 73.
Walland 136.
Wälsche 136.
Valwi 253, 254.
Valentiniana 118, 119.
Valerian 45, 50.
Vámos 91.
Vandali 44, 63, 65, 67, 68, 86, 97.
Varadia, Varadinum 103, 261.

www.dacoromanica.ro

Vardin 119.
Varegi 130, 132.
Variana 118.
Varlaam 123.
Varna 119, 120.
Warnefridus 36.
Varro 72.
Vasile 123, 125, 126.
Vasile Vodă 89.
Vasilko 125, 129.
Vaslui 166.
Vatican 10, 41.
Weiss 120.
Weissenburg 233.
Velbujd 241.
Venceslav 239, 256.
Veneţia, Veneţieni 132, 136, 137, 199, 214.
Werböczy 260.
Vergilius 40, 60, 61, 261.
Verina (Augusta) 78.
Verus 100.
Veselago 157.
Vesii 132.
Vesprim 138, 224, 243.
Vetranio 31.
Via 100.
Viatici 144.
Vicanova 119.
Victoali 11.
Vidin 118, 173, 222, 234.
Vidava 104.
Vidrovaţ 118.
Vigiliu 58.
Viminacium 50, 80, 102, 118.
Vişata 126, 129.
Vişegrad 246.
Visigoţi 41, 43, 46, 47, 50, 51, 53, 54, 65, 79, 85, 86.
Vistula 69, 132, 139.
Vladimir 125, 126, 131.
Vladimir Riuricovici 146.
Vladimir Volanski 166.
Vladimir Nonomah 128.
Vladimir cal. 125.
Volochoveni 140.
Volochov 132, 140.
Vlaşca 162, 232, 235.
Volga 130, 132, 144.
Volinia 158, 165, 166.
Vopiscus 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 24, 25, 27.
Vordoni 170.
Voscodauţi 104, 166.
Voscodavinţi 104.
Vrânceni 163.
Wrede 55.
Vslad 131.
Vununduri 169.

Xenopol 49, 50, 63, 185, 221.

Zaculi 191, 192.
Zagon 155.
Zala 152.
Zălau 202.
Zaldapa v. Zeldapa, 117 120.
Zalmoxes 50.
Zanes 110, 118.
Zapolia 260.
Zaporojeni 117, 120.
Zarica 214.
Zavolochisi 132.
Zeclius 261.
Zekel 228.
Zeiller 51, 52.
Zeldepa v. Zaldapa 120.
Zercon 84, 86, 92, 94.
Zernes 109, 118.
Zereth 203.
Zetnocortus 119.
Zicideva 104, 119.
Zips 95.
Zimmermann-Werner 66, 150, 233, 237.
Zisnudeva 104, 119.
Zoltan 23, 230.
Zokel 257.
Zomus 230.
Zonaras 234, 248.
Zosimus 17, 44, 46, 47.

www.dacoromanica.ro